

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 17 sierpnia 2017 r.

Poz. 2829

UCHWAŁA NR XXXV/380/2017 RADY GMINY DĘBICA

z dnia 28 lipca 2017 r.

w sprawie uchwalenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dębica na lata 2017-2020 pozytywnie zaopiniowanego przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2014 r. poz. 446) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. z 2014 r., poz. 1446, ze zm.), **Rada Gminy Dębica uchwala**, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dębica na lata 2017-2020”, który pozytywnie został zaopiniowany przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Przemyślu z Delegaturą w Rzeszowie, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Nadzór nad wykonaniem powierza się Komisji Infrastruktury Społeczno-Oświatowej.

§ 3. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Dębica.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady Gminy

mgr Piotr Żybura

1

ZAŁĄCZNIK
DO UCHWAŁY NR
RADY GMINY DĘBICA
Z DNIA

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI nad ZABYTKAMI**
dla
GMINY DĘBICA
NA LATA 2017 - 2020

Część I

2

Autor opracowania: BARBARA BOSAK

mgr historii sztuki

kom. 605 661 048

Opracowanie zostało wykonane dla Gminy Dębica w 2017 r.

Rok 2017

Spis treści

I. WSTĘP	5
II. PODSTAWA PRAWNA I CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	7
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	8
1. Gminna Ewidencja Zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków	8
2. Planowanie przestrzenne w świetle ustawy o ochronie zabytków i ustawy o planowaniu przestrzennym	9
3. Utworzenie parku kulturowego	11
4. Regulacje prawne dotyczące sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych, ogrodzeń	12
5. Ochrona terenów zieleni i zadrzewień w ustawie o ochronie przyrody	13
6. Zabytki odkryte lub znalezione na terenie gminy	15
7. Dotacje na prace przy zabytkach	16
8. Dotacje dla inwestycji prowadzonej na stanowisku archeologicznym.	17
9. Przekazanie samorządowi części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków.	17
IV. OPIEKA NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH PROGRAMOWYCH	18
1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017 ..	18
2. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014 -2017,	19
3. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2020	21
4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Kierunki Polityki Przestrzennej. Propozycje ważniejszych zadań rządowych i samorządowych.	23
5. Projekt zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego – perspektywa 2030	24
6. Strategia rozwoju powiatu dębickiego na lata 2015-2025	26
7. Strategia Rozwoju Gminy Dębica na lata 2015 – 2024	26
8. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania	27
9. Planowanie przestrzenne	29
V. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU	31
VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W GMINIE	49
1. Mocne strony i szanse rozwoju:	49
2. Tendencje	51
3. Słabe strony i zagrożenia:	52
VII. SEKWENCJE TEMATYCZNE I PRZESTRZENNE ZABYTKÓW W GMINIE DĘBICA	56
1. „Miasto - ogród i obóz śmierci”	56
2. „Staropolskie dwory i kościoły”	57
3. „Grodziska karpackie”	58

VIII. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	59
1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju:.....	59
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.....	61
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania.....	63
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego	69
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	70
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków:	73
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	75
IX. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	76
1. Ogólne zasady finansowania prac przy zabytkach wynikające z ustawy o ochronie zabytków.	76
2. Finansowanie prac przy zabytkach przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków	78
3. Dotacje udzielane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	79
4. Finansowanie ze środków samorządu terytorialnego.....	81
5. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej	81
6. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 – 2020.....	82

I. WSTĘP

Obecnie przygotowany program na lata 2017 – 2020 jest kontynuacją wcześniejszego, obejmującego lata 2013 – 2016. Bazuje na rozpoznaniu zasobu zabytków dokonany na potrzeby tamtego opracowania, ale w wyniku weryfikacji materiałów historycznych i dokumentalnych, oraz ponownego przeglądu zabytków w terenie, został on zaktualizowany i nieco zmodyfikowany. Modyfikacja dotyczy zmiany metodologii omawiania aktów prawnych mających wpływ na realizację opieki nad zabytkami w gminie. Wiąże się też z innym niż dotychczas postawieniem akcentów, co do hierarchii wyznaczonych celów strategicznych. Na pierwszym miejscu postawione zostały działania dotyczące zespołu obszarów historycznych skupionych przy Pustkowie-Osiedlu. W ten sposób nie obniżając rangi wartości innych zabytków, wskazuje się potrzebę skoncentrowania wysiłków skierowanych na jeden temat wiodący, który może w swej realizacji przynieść wymierne efekty.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa przyjął formę dokumentu typowego dla opracowań strategicznych, zdominowanych przez techniczne podejście do problematyki, która w gruncie rzeczy jest natury humanistycznej. Trudno jest połączyć w harmonijną całość te dwa różne podejścia do rzeczywistości. Dlatego opracowanie oscyluje pomiędzy standardowym dokumentem strategicznym, a specjalistycznym studium wartości kulturowych - wypracowanym w środowisku zabytkoznawczym. Wydaje się, że przy mnogości różnych opracowań strategicznych, jakie funkcjonują w obiegu na wszystkich szczeblach administracyjnych, bardziej pożytecznym dokumentem może okazać się studium specjalistyczne. Wychodząc z tego przekonania popartego obserwacją uznano, że w opracowaniu niniejszym należy akcentować to, co jest istotne dla przybliżenia problematyki zabytkoznawczej, rozważanej w kontekście planów rozwoju gospodarczego i tendencji wynikających z postępu cywilizacyjnego.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Dębica składa się z dwóch części. Część pierwsza ma charakter opracowania strategicznego z elementami analizy zabytkowego zasobu, uwarunkowań prawnych i finansowych. Uwarunkowania gospodarcze sygnalizowane są na podstawie analizy dokumentów planistycznych i strategicznych sporządzanych w skali krajowej, regionalnej i lokalnej. Problematykę zabytków wiąże się z potrzebą uwzględnienia ochrony przyrody i krajobrazu. Kompleksowo prowadzona ochrona pokazana została jako kierunek pozwalający myśleć o zabytkach przestrzennie, z uwzględnieniem ich otoczenia, krajobrazu, a także wzajemnych ich powiązań widokowych, komunikacyjnych, i co najważniejsze, tematycznych. Powiązania tematyczne mogą być bardzo przydatne do ukierunkowania działań zmierzających do atrakcyjnego prezentowania gminy, jako terenu interesującego z punktu widzenia zachowanego materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Wzięte zostały pod uwagę inwestycje, szczególnie drogowe, które mają znaczący wpływ zarówno na krajobraz, jak i na turystykę. Wskazana została potrzeba ukierunkowania tematycznego działań przy zabytkach w powiązaniu z perspektywą rozwoju gminy, jaką stwarza dobry dostęp do autostrady, mogącej dać korzystny impuls wzrostu nie tylko gospodarczego, ale również kulturalnego, jeśli taki kierunek

6

zostanie przyjęty i uznany za ważny ze względów strategicznych. Jako pierwszoplanowy uznano zespół obszarów skupionych przy założeniu urbanistycznym w Pustkowie – Osiedlu. Bliskie usytuowanie w stosunku do autostrady i MOP Paszczyzna w połączeniu z już funkcjonującym Europejskim Centrum pokazuje wyraźną tendencję rozwojową, wartą kontynuacji w celu wypromowania wyjątkowego w skali Polski obszaru o znaczeniu kulturowym i historycznym. Obrazuje on zderzenie się dwóch przeciwstawnych idei, które ukształtowały dzieje Europy w XX w. Dlatego zaproponowano tam utworzenie parku kulturowego.

Druga część opracowania jest uzupełnieniem części strategicznej i ma charakter bardziej zbliżony do metodologii, jaką stosuje się w studiach wartości kulturowych. Przedstawia ona zasób zabytków istniejących na terenie Gminy oraz krótką historię poszczególnych wsi. Zawiera również wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz do Gminnej Ewidencji Zabytków. Stanowi rodzaj zaplecza dla części pierwszej, uzasadniając od strony historycznej i wartości kulturowej rangę poszczególnych zabytków.

II. PODSTAWA PRAWNA I CELE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek opracowanie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami wynika z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (j.t. Dz. U. z 2014, poz. 1446 ze zmianami). Wójt sporządza taki program na okres 4 lat. (Art. 87, ust 1). Rada gminy przyjmuje go uchwałą po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (Art. 87, ust 3). Program ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym (Art. 87, ust 4). Co dwa lata wójt przedstawia radzie gminy sprawozdanie z jego realizacji (Art. 87, ust 5).

Cele programu opisane są w drugim ustępie cytowanego artykułu i przedstawiają się w następujący sposób:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio: sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest posiadanie przez gminę Gminnej Ewidencji Zabytków (Art. 21).

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI

1. Gminna Ewidencja Zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków

Gminna Ewidencja Zabytków pozwala na określenie ilości obiektów i obszarów, które na terenie gminy zidentyfikowane zostały i zdefiniowane jako zabytki.

Ustawa o ochronie zabytków podaje definicję; co, w świetle prawa, należy uznawać za zabytek i mówi, że jest to „nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej części lub zespoły, będąca dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowi świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, której zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową” (Art 3. pkt 1). Ocena zabytku prowadzona jest zatem na dwóch poziomach poznawczych, które w konsekwencji powinny się równoważyć. Stąd wynika, że nie każdy obiekt mający cechy zabytku musi być zdefiniowany w świetle prawa, jako zabytek. Jest to kwestia uznaniowa realizowana przez organy prowadzące z urzędu rejestr zabytków i Gminną Ewidencję Zabytków.

Głównym zadaniem Gminnej Ewidencji Zabytków jest stworzenie podstawowej dokumentacji obiektów, które w ten sposób definiowane są jako zabytkowe i wprowadzenie tegoż zasobu do obiegu naukowego i prawnego. Tworząc zbiór kart Gminnej Ewidencji Zabytków, buduje się informację o zasobie zabytków na danym terenie. Informacja jest gromadzona według zasad określonych przez ustawodawcę. Na terenie gminy wójt prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych (Art. 22, ust. 4).

W Gminnej Ewidencji Zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (Art. 22 ust. 5). W przypadku pkt. 1 i 2, wójt otrzymuje od wojewódzkiego konserwatora zabytków wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków i obowiązkowo musi wprowadzić je do zakładanej przez siebie Gminnej Ewidencji Zabytków. Odnośnie pkt 3, inicjatywa należy już do wójta, który wprowadza do Gminnej Ewidencji Zabytków wskazane przez siebie zabytki, przy czym musi porozumieć się w tej sprawie z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Sposób prowadzenia Gminnej Ewidencji Zabytków reguluje *Rozporządzenie* Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie w prowadzenia rejestru *zabytków*, krajowej, *wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków* oraz krajowego wykazu *zabytków* skradzionych lub *wywiezionych za granicę* niezgodnie z prawem. (Dz.U. 2011 nr 113, poz. 661). Ewidencję tworzy się w formie zbioru kart adresowych zawierających informacje ułożone według wzoru zamieszczonego w załączniku nr 6 do cyt. rozporządzenia. (§ 17. 1 i 2). Wójt włącza kartę adresową zabytku nieruchomego do Gminnej Ewidencji Zabytków po sprawdzeniu, czy dane zawarte w karcie adresowej są wyczerpujące i zgodne ze stanem faktycznym (§ 18). Gmina otrzymuje informację od konserwatora zabytków o włączeniu zabytku nieruchomego do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Celem informacji jest uwzględnienie tego zabytku w Gminnej Ewidencji Zabytków (§ 15).

Kartę ewidencyjną nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, wyłącza się z Gminnej Ewidencji Zabytków oraz przechowuje w archiwum zakładowym urzędu gminy. Podobnie

postępuje się z kartami ewidencji wojewódzkiej, które przechowywane są w archiwum zakładowym wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków (§ 16. 1 i 2).

Obok obiektów architektonicznych w Ewidencji mogą być ujęte również obszary, które posiadają wartość zabytkową, jako układy urbanistyczne lub ruralistyczne, układy komponowanej zieleni, zespoły architektoniczne lub szerokoprzestrzenne stanowiska archeologiczne. Wynika to z definicji „zabytku nieruchomego” – rozumianego przez ustawodawcę jako „nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości” (Art 3, pkt 2). Terminem „obszary” posługują się ustawa Prawo Budowlane (Art 39 ust. 3) i ustawa o planowaniu przestrzennym, gdy stanowione w nich przepisy odnoszą się do o Gminnej Ewidencji Zabytków (Art 53, ust 4, pkt 2).

Ustawodawca nie określił w jaki sposób zgromadzony przez wójta i konserwatora zbiór kart ewidencyjnych ma zostać wprowadzony do obiegu prawnego. Zagadnienie to zostało uregulowane pismem Departamentu Ochrony Zabytków MKiDN w Warszawie z dnia 18 grudnia 2012 r. Zalecono wówczas, żeby ewidencja przyjmowana była aktem prawnym w formie pisemnej, z koniecznością publicznego ogłoszenia tego faktu w sposób zwyczajowo przyjęty. Formą administracyjną, jaka ustaliła się w praktyce jest obecnie uchwała rady gminy w sprawie przyjęcia ewidencji gminnej oraz zarządzenie wojewódzkiego konserwatora w sprawie przyjęcia ewidencji wojewódzkiej.

Ewidencja ma charakter zbioru otwartego, co oznacza, że obiekty i obszary w niej ujęte, mogą być dodawane lub ujmowane. Dlatego współdziałanie w tej materii wójta z wojewódzkim konserwatorem jest bardzo istotne. Jest również konieczne przy ustalaniu obiektów nie objętych rejestrem lub ewidencją wojewódzką, które wójt zamierza wprowadzić do gminnej ewidencji (Art. 22 ust. 5 pkt 3). Ta kategoria zabytków znajduje się praktycznie w gestii wójta, gdyż użyte w cytowanym artykule sformułowanie „w porozumieniu” bez określenia konkretnej formy administracyjnej tego aktu, można traktować w swej istocie jako akceptację konserwatora wobec umieszczenia w gminnej ewidencji zabytku wyznaczonego przez wójta. (Kurier Konserwatorski Nr 9 z 2010 r. Izabella Mikiciuk, „Gminna ewidencja zabytków w świetle zmian wprowadzonych ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw.” s. 5 – 10.)

Wprowadzenie jakiegoś obiektu lub obszaru do Gminnej Ewidencji Zabytków jest równoznaczne ze zdefiniowaniem ich jako zabytki, co rodzi szereg skutków prawnych istotnych dla właścicieli nieruchomości i dla administracji konserwatorskiej i samorządowej. Właściciel takiego zabytku ma obowiązek sprawowania nad nim opieki, której zakres opisuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków. Administracja gminna musi uwzględniać te zabytki w swych dokumentach planistycznych sporządzanych w oparciu o ustawę o planowaniu przestrzennym, a administracja powiatowa musi je uwzględniać w procedurach wynikających z ustawy prawa budowlanego.

2. Planowanie przestrzenne w świetle ustawy o ochronie zabytków i ustawy o planowaniu przestrzennym

W świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej,

decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (Art. 18, ust 1).

W strategii, analizach, planach i studiach: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. (Art. 18, ust 2).

W studiach uwarunkowań i planach miejscowych uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków; 3) parków kulturowych (Art. 19, ust 1). W decyzjach uwzględnia się wszystkie te kategorie zabytków z wyjątkiem parków kulturowych, dla których sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (Art. 19, ust 1a i Art. 16, ust 5).

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium uwarunkowań i planie miejscowym (Art. 19, ust 2).

W studium uwarunkowań i planie miejscowym ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. (Art. 19, ust 3). W przypadku planowania ochrony w postaci stref konserwatorskich nakładających się niekiedy na obszary o różnicowanych funkcjach, zaleca się zastosowanie nazewnictwa i zasad jakie zostały określone w opracowaniu powstałym w ramach działalności Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie i opublikowanym w specjalistycznym periodyku tej instytucji. (Jolanta Welc-Jędrzejewska, Ewa Kulesza-Szerniewicz, Beata Makowska, Ewa Stieler, Elżbieta Jagielska, Wnioski w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków do projektów studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Propozycja formy i zapisu wniosków. Stan prawny na dzień 30 sierpnia 2009. Kurier Konserwatorski Nr 4 z 2009 r).

W świetle ustawy o planowaniu przestrzennym.

Procedura planistyczna prowadzona przez administrację gminy zapisana jest szczegółowo w ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jednolity Dz.U.2016.778.) W dziedzinie ochrony zabytków Ustawa określa wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (Art. 1.ust 1, pkt 4).

Wójt, po podjęciu przez radę gminy uchwały o przystąpieniu do sporządzania studium , lub miejscowego planu ogłasza to publicznie podając termin składania wniosków, zawiadamia też o tym na piśmie instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium lub planu, w tym wojewódzkiego konserwatora zabytków. Na tym etapie, konserwator zobowiązany do współpracy przy sporządzaniu projektów studium lub planu miejscowego, polegającej na wyrażaniu opinii, składaniu wniosków oraz udostępnianiu informacji, przekazuje niezbędne dane konieczne do ustanowienia ochrony adekwatnej do wartości zabytkowej obszaru lub jego elementów (Art. 23 w związku z art 11 pkt 6 lit c, i art 17, pkt 6, lit. b ustawy o planowaniu przestrzennym). Do wojewódzkiego konserwatora wójt występuje po analizie wniosków i opracowaniu projektów: w przypadku projektu studium, o jego zaopiniowanie (Art. 11. pkt 6,lit. c), a w przypadku projektu planu miejscowego, o jego uzgodnienie. (Art. 17. pkt 6, lit. b)

W studium uwzględnia się uwarunkowania wynikające między innymi z wymogów ochrony krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (Art. 10.ust 1, pkt 3,4). Odpowiednio określa się obszary oraz zasady ochrony krajobrazu kulturowego i uzdrowisk; obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (Art. 10.ust 2, pkt 3,4)

Gminna Ewidencja Zabytków uwzględniana jest w planowaniu przestrzennym przy ustalaniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Decyzje dotyczące tych ustaleń wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych ustawowymi formami ochrony zabytków (w przypadku gminy takimi są obiekty rejestrowe i chronione planem miejscowym) oraz ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków (Art. 51 ust. 4, pkt 2 ustawy o planowaniu przestrzennym)

Dla racjonalnej ochrony dziedzictwa kulturowego znaczenie ma sposób poprowadzenia granic obszaru objętego planem miejscowym. Może się pojawić taka sytuacja, że obszar który jest przedmiotem sporządzania planu przylega do obszaru o wartości zabytkowej, którego jednak nie uwzględnia się, gdyż znajduje się poza granicami opracowania, mimo że relacje przestrzenne obu obszarów pozostają z sobą w związku wzajemnego oddziaływania na siebie. Jeżeli w granicach planu nie można spełnić wymogów art 18 i 19 ustawy o ochronie zabytków i art 15 ust 2, pkt 2,3 i 6 ustawy o planowaniu przestrzennym, nie jest możliwe opracowanie dla takiego planu wytycznych konserwatorskich zgodnie z art 4 pkt 2,3 i 6 ustawy o ochronie zabytków. W takiej sytuacji konserwator zabytków powinien wnioskować o zmianę uchwały rady gminy w zakresie dostosowania granic planu do specyfiki obszaru chronionego (Kurier s. 14)

3. Utworzenie parku kulturowego

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia (Art. 16, ust 1 i 1a). Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony oraz zakazy i ograniczenia. (Art. 16, ust 2)

Wójt, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. (Art. 16, ust 3) W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. (Art. 16, ust 4)

Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony (Art. 16, ust 5).

Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (Art. 16, ust 5).

Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące: 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury. 4) składowania lub magazynowania odpadów. (Art. 17, ust 1). Do wyjątku również należy możliwość umieszczania na zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znaku o tym informującego. Czynność taka leży to w gestii starosty, który jest zobowiązany uzgodnić zamiar z wojewódzkim konserwatorem (Art 11 ust 1).

W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, stosuje się odpowiednio przepisy ustawy art. 131 – 134 z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2013 r. poz. 1232, z późn. zm.) (Art. 17, ust 2).

4. Regulacje prawne dotyczące sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych, ogrodzeń

W ustawie o ochronie zabytków wprowadzony został nowy instrument pozwalający na racjonalne kształtowanie krajobrazu w ramach obszaru administracji gminnej. Rada gminy może podjąć uchwałę określającą zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń. W takiej uchwale uwzględnia się: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. (Art. 19,ust 1b).

Przepis ten w szerszym ujęciu zapisany został w ustawie o planowaniu przestrzennym Art 37a.) Stosując się do niego Rada gminy może ustalić w formie uchwały zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń; ich gabaryty, standardy jakościowe oraz rodzaje materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane. W odniesieniu do szyldów w uchwale określa się zasady i warunki ich sytuowania, gabaryty oraz liczbę szyldów, które mogą być umieszczone na danej nieruchomości przez podmiot prowadzący na niej działalność. W uchwale rada gminy może ustalić zakaz sytuowania ogrodzeń oraz tablic reklamowych i urządzeń reklamowych, z wyłączeniem szyldów. Uchwała jest aktem prawa miejscowego. Dotyczy całego obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych ustalonych przez inne organy niż ministra właściwego do spraw transportu. Uchwała może przewidywać różne regulacje dla różnych obszarów gminy określając w sposób jednoznaczny granice tych obszarów. W takim przypadku może zawierać załącznik graficzny wraz z opisem, jednoznacznie określającym ich granice. Uchwała w zakresie dotyczącym ogrodzeń, nie ma zastosowania do ogrodzeń autostrad i dróg ekspresowych oraz ogrodzeń linii kolejowych. Określa warunki i termin dostosowania - istniejących, w dniu jej wejścia w życie obiektów małej architektury, ogrodzeń oraz tablic reklamowych i urządzeń reklamowych - do zakazów, zasad i warunków w niej określonych; nie krótszy niż 12 miesięcy od dnia wejścia w życie uchwały.

Uchwała może: 1) wskazywać rodzaje obiektów małej architektury, które nie wymagają dostosowania do zakazów, zasad lub warunków określonych w uchwale; 2) wskazywać obszary oraz rodzaje ogrodzeń, dla których następuje zwolnienie z obowiązku dostosowania ogrodzeń istniejących w dniu jej wejścia w życie do zakazów, zasad lub warunków określonych w uchwale.

Tryb i etapy uchwalania uchwały reklamowej przedstawione są szczegółowo w Art. 37b. W ust 2 pkt 4 zobowiązuje się wójta do uzgodnienia projekt uchwały z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu. Regulacja dotycząca stosowania kar pieniężnych za nielegalne reklamy zawarta jest w Art. 37d. Zapisane też zostały przypadki, w których konieczne jest wyłączenie stosowania przepisów dotyczących reklam. Przepisów dotyczących reklam nie stosuje się do upowszechniania informacji wyłącznie: 1) trwale upamiętniającej osoby, instytucje lub wydarzenia; 2) o charakterze religijnym, związanym z działalnością kościołów lub innych związków wyznaniowych, jeżeli tablica reklamowa lub urządzenie reklamowe sytuowane są w granicach terenów użytkowanych jako miejsca kultu i działalności religijnej oraz cmentarzy Art. 37c.

5. Ochrona terenów zieleni i zadrzewień w ustawie o ochronie przyrody

W świetle ustawy o ochronie przyrody wójt gminy jest jednym z organów działających w zakresie ochrony przyrody (Art. 91, pkt 4). Bardzo przydatnym instrumentem prawnym dla ochrony krajobrazu kulturowego jest ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U.2015.1651 tekst jednolity) Definiuje ważne pojęcia opisujące krajobraz. Kluczową, wydaje się, w tej dziedzinie definicja walorów krajobrazowych. Stanowią one sumę wartości przyrodniczych, kulturowych, historycznych, estetyczno-widokowych obszaru oraz związane z nimi: rzeźba terenu, twory i składniki przyrody oraz elementy cywilizacyjne, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka. (Art. 5 pkt 23). Zdefiniowane zostały również takie pojęcia jak oś widokowa, punkt widokowy; stosowane w opracowaniach studialnych, poświęconych analizie krajobrazu. Definicje te współgrają z definicją krajobrazu kulturowego, która zawarta jest w ustawie o ochronie zabytków.

Dla ochrony krajobrazu kulturowego, realizowanej z inicjatywy zarządu gminy, ważne są przepisy mówiące o możliwości ustanowienia na jej terenie **pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo – krajobrazowych**. Są one wymienione w katalogu form ochrony zawartym w Art. 6. Ustanowienie pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo – krajobrazowego następuje w drodze uchwały rady gminy (Art. 44, ust 1). Rada gminy może także wnioskować o utworzenie **parku krajobrazowego** lub powiększenie jego obszaru w obrębie terytorium gminy (Art. 16, ust 4d).

Pomniki przyrody - są to, pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów: drzewa okazałych rozmiarów, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyska, skałki, jary, głązy narzutowe oraz jaskinie. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie, aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu. Kryteria uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody, kierując się potrzebą ochrony drzew i krzewów ze względu na ich wielkość, wiek, pokrój i znaczenie historyczne, a odnośnie tworów przyrody nieożywionej - ze względu na ich znaczenie naukowe, estetyczne i krajobrazowe, określa w drodze rozporządzenia Minister właściwy do spraw środowiska (Art. 40).

Użytki ekologiczne - są to, zasługujące na *ochronę* pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej. Z punktu widzenia ochrony krajobrazu będą to formacje przyrodnicze mogące w sposób naturalny uzupełniać otoczenie obiektów lub obszarów zabytkowych. Między innymi zaliczyć do nich należy: naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne,

kępy drzew i krzewów, bagna, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce. Art. 42.

Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe - są to, fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na *ochronę* ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne. Art. 43. Mogą one uzupełniać, poszerzać lub stanowić otulinę dla obiektów i obszarów zabytkowych.

Ustanowienie pomnika przyrody, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego następuje w drodze uchwały rady gminy. Uchwała rady gminy określa nazwę danego obiektu lub obszaru, jego położenie, sprawującego nadzór, szczególne cele ochrony, w razie potrzeby ustalenia dotyczące jego czynnej ochrony oraz zakazy właściwe dla tego obiektu, obszaru lub jego części. Podejmując uchwałę w sprawie ustanowienia zespołu przyrodniczo-krajobrazowego rada gminy uwzględni istniejące na tym terenie obszary parków kulturowych.

Zniesienia formy ochrony przyrody, dokonuje rada gminy w drodze uchwały. Projekty uchwał o ustanowieniu lub zniesieniu takiej ochrony wymagają uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska według trybu wskazanego w ustawie. Zniesienie formy ochrony przyrody następuje w razie utraty wartości przyrodniczych i krajobrazowych, ze względu, na które ustanowiono formę ochrony przyrody, lub w razie konieczności realizacji inwestycji celu publicznego, w przypadku braku rozwiązań alternatywnych lub zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego. Zniesienie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego następuje również w przypadku ustanowienia parku kulturowego. Art. 44.

Dla obiektów i obszarów w ten sposób chronionych mogą być wprowadzone zakazy: niszczenia, uszkadzania lub przekształcania ich; wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu (z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych); uszkadzania i zanieczyszczania gleby; dokonywania zmian stosunków wodnych (jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej); likwidowania, zasypywania i przekształcania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych; wylewania gnojowicy (z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych); zmiany sposobu użytkowania ziemi; wydobywania do celów gospodarczych skał, minerałów itp.; a także umieszczania tablic reklamowych (Art. 45.ust 1.) Zakazy takie nie mogą jednak dotyczyć: prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody; realizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku rozwiązań alternatywnych, po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody; zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa; likwidowania nagłych zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego i prowadzenia akcji ratowniczych (Art. 45.ust 2.)

Rada gminy jest obowiązana zakładać i utrzymywać w należyтым stanie tereny zieleni i za-drzewienia (Art. 78). Swoistym rodzajem sprawowania ochrony wartościowych terenów zieleni jest uznanie ich za **park gminny**. Obszary takie, które nie są objęte ochroną konserwatorską, a są położone poza obrębem miast i wsi o zwartej zabudowie i pokryte drzewostanem, może rada gminy uznać za park gminny, jeżeli stanowią one własność gminy. Jeśli taki teren stanowi własność innego podmiotu, do ustanowienia parku gminnego konieczna jest zgoda właściciela (Art. 81).

Formami ochrony przyrody stanowiącymi przez organy inne niż rada gminy są: parki narodowe, rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu i Natura 2000, z których na

terenie gminy funkcjonuje tylko ostatnia z wymienionych form. W aktualnie sporządzanych dokumentach planistycznych nie są proponowane, tak jak we wcześniejszych opracowaniach, projekty rozszerzenia Czarnorzecko – Strzyżowskiego Parku Krajobrazowego na teren gminy Dębica jak również nie pojawiają się projekt ustanowienia rezerwatu „Zamczysko”. Z tego względu omawianie przepisów prawnych odnoszące się do tych form ochrony jest bezcelowe.

Sieć obszarów Natura 2000 – projekt listy obszarów opracowuje Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska. Projekt wymaga zasięgnięcia opinii właściwych miejscowo rad gmin. Niezłożenie opinii w terminie 30 dni od dnia otrzymania projektu uznaje się za brak uwag. Wyznaczenie obszaru specjalnej ochrony ptaków lub specjalnego obszaru ochrony siedlisk, zmiana jego granic lub likwidacja następuje w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw rolnictwa, ministrem właściwym do spraw rozwoju wsi, ministrem właściwym do spraw rybołówstwa i z ministrem właściwym do spraw gospodarki wodnej, w drodze rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska, które określa nazwę, położenie administracyjne, obszar i mapę obszaru, cel i przedmiot ochrony. Specjalne obszary ochrony siedlisk minister właściwy do spraw środowiska wyznacza po uzgodnieniu z Komisją Europejską w terminie 6 lat od dnia zatwierdzenia tego obszaru przez Komisję Europejską jako obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (Art. 27).

Zgoda wójta na usunięcie drzew lub krzewów

Wójt wydaje zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości położonych w gminie, ale w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, wówczas nie wójt, lecz wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzje administracyjną w tej sprawie (Art. 83a). Dotyczy to bez wyjątku drzew, krzewów i również drzew owocowych, które w obszarach nieobjętych ochroną konserwatorską mogą nie wymagać zezwoleń. (Art. 83f). Organ właściwy do wydania zezwolenia na usunięcie drzewa lub krzewu przed jego wydaniem dokonuje oględzin. Ustala czy wycinka nie dotyczy gatunku chronionego, czy nie zachodzi potrzeba uzupełnienia ubytku nasadzeniem zastępczym. Jeżeli usunięcie uzależnione jest od nasadzenia zastępczego wówczas organ musi wziąć pod uwagę wartości przyrodnicze, kulturowe, walory krajobrazowe i lokalizację. Art. 83c. Za usunięcie drzew i krzewów nalicza się odpowiednie opłaty, ale jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków odstępuje się od ich pobierania (Art. 86 pkt 3).

Wszystkie sytuacje, w których nie jest wymagane zezwolenie na wycinkę drzew i krzewów zawiera Art. 83 f ust. 1 znowelizowanej ustawy o ochronie przyrody (Ustawa z dnia 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o ochronie przyrody oraz ustawy o lasach. Dz. U. 2016, Poz. 2249)

6. Zabytki odkryte lub znalezione na terenie gminy

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wójt jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte **zawiadomienie, o odkryciu przedmiotu**, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jeżeli ten przedmiot został odkryty w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych prowadzonych na terenie gminy. Konserwator powinien wówczas w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia dokonać oględzin odkrytego przedmiotu. Natomiast inwestor powinien zaraz po dokonaniu odkrycia wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot oraz zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia. Jeżeli Konserwator nie dokona

w terminie 5 dni oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane. Art. 32, ust 1 – 4.

Jeśli inwestor niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny (Art. 115 ust 1).

Wójt jest również obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte **zawiadomienie, o przypadkowo znalezionym przedmiocie**, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym. Znalazca ma obowiązek przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia. Wojewódzki konserwator zabytków powinien dokonać oględzin w terminie 3 dni od powiadomienia i jeśli zajdzie potrzeba zorganizować badania archeologiczne. (Art. 33, ust 1 – 3.)

Znalazca jeśli niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny (Art. 116. 1).

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje **nagroda**, jeżeli dopełniły one obowiązków określonych odpowiednio w art. 32 ust. 1 lub w art. 33 ust. 1. (Art. 34. ust 1.) O przyznanie nagrody wniosek składa Wojewódzki konserwator do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub **gminy** właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami. Art. 50. ust. 4, pkt. 2.

7. Dotacje na prace przy zabytkach

Zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami reguluje dotyczące zasad udzielania dotacji przez organy państwowe i samorządowe na prace przy zabytkach zostały szczegółowo omówione w rozdziale IX. „Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami” w podrozdziale pierwszym: Ogólne zasady finansowania prac przy zabytkach wynikające z ustawy o ochronie zabytków”. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej. (Art. 82 ust. 2). Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach. (Art. 82 ust 3).

Jednostka samorządu terytorialnego będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy

zabytku wpisanym do rejestru albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa. (Art 1, pkt 29 ustawy z 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy o muzeach, Dz.U.2016.1330, dot. zmiany art. 73)

8. Dotacje dla inwestycji prowadzonej na stanowisku archeologicznym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych na terenie gdzie występują zabytki archeologiczne, inwestor (osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna) może wystąpić do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego o udzielenie dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań inwestycyjnych. (Art. 82a ust. 1) O taką dotację można się starać również, gdy, nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego, po jego wpisaniu do rejestru lub ujęciu w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i określeniu zakresu oraz rodzaju badań archeologicznych. (Art. 82a ust. 2). Natomiast nie ma możliwości uzyskania dotacji gdy jednym z podmiotów zamierzających realizować działania inwestycyjne jest jednostka organizacyjna zaliczana do sektora finansów publicznych albo działania te będą realizowane z wykorzystaniem środków finansowych Unii Europejskiej, Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego lub Norweskiego Mechanizmu Finansowego (Art. 82a ust. 3). Wysokość dotacji równa jest różnicy pomiędzy kosztami planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji a kosztami stanowiącymi 2% kosztów planowanych działań inwestycyjnych. (Art. 82a ust. 4).

9. Przekazanie samorządowi części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W uzasadnionych przypadkach wójt może ubiegać się o uzyskanie niektórych kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków i w ten sposób podejmować działania bezpośrednie jako organ ochrony zabytków. Wówczas wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa (Art. 96, ust 2). Przepisów ust. 2 i 3 nie stosuje się do spraw dotyczących prowadzenia rejestru i Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, a także wydawania w tym zakresie decyzji administracyjnych (Art. 96, ust 4).

IV. OPIEKA NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH PROGRAMOWYCH

1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017

Przyjęty został Uchwałą Nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. oba dokumenty zostały opracowane i przyjęte do realizacji przez Ministra Kultury w 2004 r. i 2005 r.

Program w znacznej mierze dotyczy zagadnień realizowanych przez organy, które ustawowo zajmują się ochroną zabytków. Na tym poziomie zaplanowano porządkowanie rejestru zabytków, wypracowanie standardów działań konserwatorskich oraz przyjęcie rozwiązań systemowych usprawniających procedury administracyjne. Znaczący nacisk postawiono na zagadnienia ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego oraz szerokie uczestnictwo społeczeństwa w aktywnym korzystaniu z dziedzictwa kulturowego. W ten sposób podjęto próbę poszerzenia problematyki ochrony zabytków o dziedziny stanowiące niejako ich kontekst pozwalający zaistnieć w przestrzeni realnej i społecznej.

Ochrona krajobrazu zapisana w Programie zgodna jest z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030. Wspiera działania w zakresie utrzymania wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych. W procesach rozwoju regionalnego uwzględnia konieczność respektowania tegoż potencjału na zasadzie warunku wprowadzania rozwiązań zrównoważonych. W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego podkreślono ponadto potrzebę wykorzystania walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego w działaniach podnoszących konkurencyjność regionów.

Jako cel główny Program stawia wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków. Na poziomie regionalnym ma się to przejawiać zwiększeniem zaangażowania samorządu terytorialnego w ochronę i opiekę nad zabytkami oraz wzmocnieniem zaangażowania społecznego w tym kierunku. Dlatego konieczny jest lepszy przepływ informacji oraz zwiększenie dostępności obiektów zabytkowych, co leży w zasięgu działania lokalnych organów administracyjnych.

W dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami planuje się merytoryczne wsparcie dla samorządu terytorialnego ze strony organów i instytucji wyższego szczebla państwowego. Wynika to ze skali zadań jakie zostały powierzone gminom, które odpowiadają m.in. za ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i za jakość gospodarowania otoczeniem zabytków, co jest realizowane w procesie planowania przestrzennego. Zwiększeniu efektywności wykonywanych przez gminę zadań ma służyć wsparcie merytoryczne dotyczące zarządzania dziedzictwem kulturowym. Planuje się też wprowadzenie portalu informacyjnego poświęconego tym zagadnieniom. Ponadto przewidziano w tym zakresie szkolenia dla pracowników samorządu. Wsparcie dla samorządów ma polegać również na opracowywaniu na ich potrzeby studiów ochrony wartości kulturowych, wytycznych do gminnych programów oraz przygotowywaniu zasad i treści planów ochrony parków kulturowych.

Program podkreśla potrzebą promowania dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem Internetu i tradycyjnych nośników komunikacji społecznej. Jako ważny czynnik integracji społecznej uznano uczestnictwo w aktywnym korzystaniu z dóbr kultury. W tym celu wskazano potrzebę zwiększenia dostępności do dziedzictwa kulturowego. Wspierane powinny być działania skutkujące zaangażowaniem społeczności lokalnej w aktywne poznawanie zabytków in situ i ich kontekstu historycznego.

Praktycznym instrumentem osiągnięcia tego celu może być organizacja konkursów oraz wydarzeń kulturalnych powiązanych tematycznie z konkretnymi zabytkami znajdującymi się w regionie, edukacja szkolna oraz wydawnictwa popularyzujące te zabytki i wyjaśniające ich wartość i potrzebę ochrony.

2. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2014 -2017,

Przyjęty został Uchwałą Nr XLII/846/14 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 stycznia 2014 r. Program przedstawia na wstępie ogólną charakterystykę zasobu zabytków objętych różnymi formami ochrony prawnej poczynszyszy od obiektów wpisanych na Listę światowego Dziedzictwa UNESCO kończąc na wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków. Tylko zabytki o istotnym znaczeniu dla regionu zostały wymienione z nazwy. Na terenie gminy Dębica wskazano ich niewiele. Do takich należy zespół dworsko-parkowy w **Zawadzie**, jako wyróżniający się przykład architektury rezydencjonalnej. Zwrócono też uwagę na towarzyszący zabudowaniom park krajobrazowy należący do jednych z lepiej zachowanych. Pośród wartościowych i dobrze zachowanych układów urbanistycznych wskazane zostało **Osiedle-Pustków** założone w ramach budowy Centralnego Okręgu Przemysłowego w latach 30 XX w. Funkcjonujący w tym założeniu urbanistycznym kościół wzniesiony w stylu modernistycznym zaliczono do wartościowych przykładów architektury sakralnej z okresu międzywojennego. Pośród zabytków archeologicznych zwrócono uwagę na domniemane grodzisko w **Podgrodziu** oraz faktycznie zachowane w **Braciejowej**.

Krajobraz kulturowy potraktowano ogólnie, ale podkreślono jego rolę zauważając, że jest istotnym elementem dziedzictwa kulturowego, stanowiącym kontekst dla wartościowych dzieł architektury nie mogących dobrze funkcjonować w izolacji od swojego środowiska.

Przedstawiono założenia programowe oraz wskazano kierunki działań mające służyć ochronie i opiece nad zabytkami Podkarpacia. Na pierwszym miejscu postawiono priorytet ochrony i świadomego kształtowania krajobrazu kulturowego. Zwrócono uwagę na potrzebę rewaloryzacji i rewitalizacji układów urbanistycznych. Narzędziem do realizacji tego kierunku powinno być systematyczne i konsekwentne wdrażanie zapisów Wojewódzkiego Planu Zagospodarowania Przestrzennego, które odnoszą się do ochrony dziedzictwa kulturowego. Na liście układów urbanistycznych wskazanych do podjęcia działań rewaloryzacyjnych zabrakło jednak Pustków-Osiedla, co może być konsekwencją nie uwzględnienia go wcześniej w Planie województwa z 2002 r. Na szczęście w Zmianie Planu z perspektywą do 2030 r. uwzględniono już osiedle waz z powstałymi w czasie wojny „Ringami”.

Dlatego aktualne staje się założenie przyjęte w Programie, żeby projekty rewitalizacji opracowywać na podstawie dokładnego rozpoznania historycznego rozwoju przestrzennego danej jednostki urbanistycznej. Muszą one uwzględniać określone poniżej wytyczne takie jak: - zachowanie i ucytelnienie historycznego układu planistycznego; ochronę konserwatorską zabudowy zabytkowej i regionalnej; prowadzenie prac konserwatorskich zgodnie z zasadą niezbędnej, zminimalizowanej ingerencji; zachowanie ukształtowania terenu; zachowanie kompozycyjnych wartości zespołu wnętr architektoniczno-krajobrazowych; rekompozycję wnętr urbanistycznych; ochronę ekspozycji charakterystycznych układów kompozycyjnych, wnętr urbanistycznych, dominant architektonicznych i osi widokowych oraz sylwety miasta; sanację i modernizację sieci przesyłowych szczególnie napowietrznych; uporządkowanie (otoczenia) zaplecza zabudowy.

Wyżej wymienione wskazania dotyczą zachowanej substancji, ale określono również wymagania co do aplikowania w nią nowych elementów. Wprowadzanie ich do istniejącej historycznej zabudowy winno być dokonywane z zachowaniem układów przestrzennych i parcelacyjnych, a także skali i charakteru istniejącej zabudowy. Ta dziedzina aktywności inwestycyjnej powinna być unormowana przez: - ustalenie zasad kształtowania nowej, uzupełniającej zabudowy, co dotyczyć powinno jej bryły, formy, kształtu i pokrycia dachów, zastosowanych materiałów elewacyjnych i wystroju architektonicznego; - uporządkowanie i skodyfikowanie zasad umieszczania reklam. Aby nadać kierunek tej aktywności zaproponowano: nawiązywanie nowoprojektowanej architektury do lokalnych wzorców oraz opracowanie katalogu form regionalnych przydatnego dla projektantów, ale również kształtującego gusta inwestorów.

Jako jeden z kierunków Program wskazuje potrzebę tworzenia parków kulturowych, które dla wyżej wspomnianych obszarów mogą zagwarantować wyższy poziom opieki. Przedstawiono listę obszarów predystynowanych do takiej formy ochrony, ale nie uwzględniono Pustków–Osiedla. Stwierdzono przy tym, że lista którą zaprezentowano nie jest zamknięta.

Drugim priorytetem jest ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym jako czynnikami rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Ważnym działaniem ma być w tym wypadku zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania. Zatem w pierwszej kolejności powinny być podejmowane prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach zagrożonych z powodu złego stanu technicznego oraz posiadających znaczną wartość estetyczną, naukową lub historyczną. Zwrócono uwagę na zaniedbane dawne zespoły dworsko-parkowe i folwarczne, architekturę drewnianą, która dla uznana została za swoista wizytówkę Podkarpacia. Koniecznym działaniem, które powinno być wspierane, jest wzmocnienie poziomu ochrony zabytków przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. W tej grupie wymieniono zabytkowe obiekty kolejowe i obiekty przemysłowe powstałe w ramach COP. Intensywnie eksploatowane przez długie lata często wymagają podjęcia prac konserwatorskich. Zalecone też zostało powiązanie problematyki funkcjonowania zabytków z tworzeniem nowych miejsc pracy. Ważne jest promowanie regionu i wspieranie różnorodnych form obsługi ruchu turystycznego, wspieranie ginących zawodów oraz tworzenie odpowiedniej infrastruktury wokół miejsc związanych z atrakcyjnymi zabytkami.

Priorytet badania i dokumentowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego oraz promocji i edukacji służących budowaniu tożsamości promuje kierunek rozpoznawania i dokumentowania zasobu zabytków w ramach rozwiązań systemowych, co pozwoli na ujednoczenie zbioru informacji o zabytkach w skali całego kraju. W ślad za tym konieczne będzie prowadzenie akcji szkoleniowej, edukacyjnej oraz promocja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu. Zaproponowane został tworzenie nowych tematycznych szlaków turystycznych. Byłyby one tworzone w oparciu o zasoby kulturowe łączone z obszarami przyrodniczymi o atrakcyjnym krajobrazie.

Wskazano rolę samorządu, mogącego mieć wpływ na kształtowanie świadomości społecznej w sferze zrozumienia i poszanowania dziedzictwa. Zauważono potrzebę popularyzacji takich wartości i prezentowanie pozytywnego obrazu szans i korzyści, jakie może przynieść należyta dbałość o tradycję.

Skuteczność ochrony krajobrazu kulturowego powinna być wzmocniana poprzez działania integrujące ochronę zabytków z ochroną przyrody. Instrumentami, które mogą ten kierunek realizować powinny być plany rozwoju województwa szczególnie Plan zagospodarowania województwa, a na poziomie gmin Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

3. Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego na lata 2007 – 2020

Diagnoza perspektywiczna wskazuje, że w oparciu o potencjalne warunki i czynniki rozwoju, wykształciły się trzy podstawowe funkcje województwa podkarpackiego w gospodarce krajowej: przemysłowa, rolnicza, rekreacyjno-wypoczynkowa i turystyczna oraz funkcje uzupełniające, które spełniają: komunikacja, budownictwo oraz usługi socjalno-kulturalne, parki narodowe i rezerваты przyrody, pełniące funkcję ochronną.

Województwo posiada dobre warunki dla rozwoju turystyki, rekreacji i wypoczynku. Wyjątkowo atrakcyjne walory przyrodniczo-krajobrazowe, bogactwo flory i fauny, stosunkowo czyste powietrze oraz wody rzek, potoków i zbiorników, szlaki turystyczne w obszarach objętych ochroną - stwarzają szczególnie korzystne warunki do harmonijnego obcowania ludzi ze środowiskiem naturalnym. Dodatkowym atutem dla rozwoju tej funkcji są liczne wody mineralne, zawierające związki siarki oraz borowiny. Umożliwiają one funkcjonowanie ośrodków sanatoryjnych. Funkcje turystyczne podkreślają także liczne zabytki kultury materialnej i niematerialnej. Funkcja ochronna w województwie jest istotna ze względu na ochronę unikatowych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych, jak również ochronę znacznych zasobów kultury materialnej.

Wśród słabych stron wymieniono: niezadawalającą dostępność komunikacyjną, wynikającą z niedostatecznej i niskiej jakości sieci komunikacyjnej drogowej i kolejowej; występowanie zdegradowanych i niezagospodarowanych terenów przemysłowych; słabą bazę infrastrukturalną i ekonomiczną obszarów wiejskich, nieefektywne, rozdrobnione rolnictwo; mało efektywną promocję regionu; kierunki edukacji niedostosowane do potrzeb rynkowych; wymagającą poprawy bazę edukacyjną i kulturową; niski standard infrastruktury turystycznej i sportowej.

W dziedzinie gospodarki regionu wyznaczono cel strategiczny: „Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększanie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu”, a w ramach tegoż priorytet „Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa”, opisując go w następujący sposób: „Turystyka stanowi istotny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Gospodarka turystyczna powinna stanowić jeden ze strategicznych kierunków rozwoju. Aktywizuje ona inne sektory gospodarki (m.in. transport, telekomunikację, działalność bankową, ubezpieczeniową, rolnictwo). Generuje dochody, które mogą wspomagać bezpośrednio działalność instytucji chroniących regionalne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. Tak więc ekonomiczne efekty rozwoju turystyki wychodzą naprzeciw oczekiwaniom związanym ze zwiększeniem dochodów województwa, działających w nim podmiotów gospodarczych, usług świadczonych przez ludność oraz służą zmniejszaniu bezrobocia”.

Decydujący wpływ na dochody z turystyki mają następujące produkty turystyczne: letnie i zimowe pobyty wypoczynkowe, grupowe wycieczki objazdowe po regionie, pobyty w uzdrowiskach i pobyty obejmujące turystykę biznesową. Diagnoza wskazuje potrzebę pobudzenia koniunktury gospodarczej także w sektorze turystycznym.

Założono podniesienie konkurencyjności produktu turystycznego oraz poprawienie bazy turystycznej. W uzdrowiskach regionu wymaga się inwestycji w unowocześnienie zakładów przyrodoleczniczych (w tym budowa zakładu przyrodoleczniczego w Latoszynie gm. Dębica) oraz bazy sanatoryjnej. Niezbędne jest podjęcie eksploatacji wód termalnych i mineralnych, rozszerzających ofertę pobyków leczniczych i profilaktycznych.

Z kolei rozwój wycieczek objazdowych wymaga opracowania standardowych (wielotematycznych i monotematycznych) tras objazdowych adresowanych do różnych grup wycieczkowiczów, oraz inwestycji w parkingi z zapleczem toaletowym, zlokalizowanych przy uczęszczanych atrakcjach turystycznych. Niezbędna jest modernizacja szlaków turystycznych, oraz dalsza rewaloryzacja zabytkowych, - a często unikatowych, - obiektów sakralnych i świeckich (w tym obiektów architektury pałacowo-zamkowej oraz budownictwa drewnianego). Wsparte zostaną przedsięwzięcia służące rozwojowi turystyki na terenach wiejskich oraz w obszarach atrakcyjnych przyrodniczo, przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju oraz obowiązujących standardów ochrony przyrody.

Założono, że jednym z warunków skutecznej promocji turystycznej regionu jest dostępność i aktualność informacji turystycznej. Celem działań promocyjnych atrakcyjność produktów turystycznych będzie rozwój wiedzy krajoznawczej wśród mieszkańców województwa, co może mieć wpływ na podejmowanie decyzji o podróżach i pobytach turystycznych w regionie.

Strategia stawia na współpracę i współdziałanie podmiotów i instytucji związanych z turystyką, w tym rozwijanie partnerstwa publiczno-prywatnego oraz służącego pozyskiwaniu środków z funduszy europejskich, i innych zewnętrznych źródeł wspierających bezpośrednio lub pośrednio rozwój turystyki.

Wojewódzkie programy obejmujące rozwój transportu, budowę zbiorników wodnych, rewaloryzacje zabytków i ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego, rozwój terenów wiejskich i inne związane z podróżami i usługami świadczonymi odwiedzającym, będą opiniowane przez specjalistów z zakresu turystyki. Podstawą sukcesu w realizacji przedsięwzięć rozwijających turystykę będzie montaż środków finansowych współdziałających podmiotów oraz sięganie po fundusze zewnętrzne, zwłaszcza z Unii Europejskiej.

W oparciu o przepisy prawne regulujące partnerstwo publiczno-prywatne przygotowywane będą projekty turystyczne, których efektem będą nowe miejsca pracy lub zwiększenie dochodów ludności regionu.

Założono przygotowanie wysoko wykwalifikowanych kadr dla obsługi ruchu turystycznego, planowania oraz zarządzania rozwojem turystyki w regionie. Kształcenie nowych kadr dla obsługi ruchu turystycznego odgrywa niezwykle istotną rolę ponieważ przyczynia się do ograniczenia bezrobocia, dzięki zatrudnieniu w gospodarce turystycznej. Turystyka jest nauką umiejętności i stanowi szansę dla wszystkich, którzy wypadli z rynku pracy, a rozwój infrastruktury turystycznej oraz produktów turystycznych wymagać będzie profesjonalnych kadr do obsługi turystów.

W dziedzinie infrastruktury technicznej wyznaczono cel strategiczny; „Poprawa dostępności komunikacyjnej i infrastruktury technicznej województwa.”, a w nim priorytet „Wspieranie inwestycji komunikacyjnych: drogowych, kolejowych i lotniczych”. Rozbudowa i modernizacja systemu transportu, określona w strategii rozwoju województwa, przyczyni się do zwiększenia dostępności komunikacyjnej regionu jako czynnika wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej. Założono rozbudowę układu drogowego, w tym: autostrady A4 przez teren województwa, wpisanej w międzynarodową sieć autostrad europejskich, co na odcinku gminy Dębica został już zrealizowane. (Kierunek działania 1). Uznano za konieczne modernizację sieci kolejowych, w tym: zakończenie generalnej modernizacji magistrali kolejowej E30, relacji Kraków – Rzeszów – Medyka wraz z infrastrukturą towarzyszącą, celem przystosowania do prędkości szlakowych min.160 km/h oraz modernizację linii kolejowej nr 25 Łódź Kaliska – Sandomierz – Tarnobrzeg – Mielec – Dębica z elektryfikacją odcinka Dębica – Ćmielów.

W dziedzinie współpracy międzynarodowej wyznaczono cel strategiczny: „Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochronę wartości przyrodniczo – krajobrazowych.”, a w nim priorytet „Współpracy na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego

Założono podejmowanie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego: inicjowanie i wspieranie projektów badawczych, edukacyjnych i edytorskich; prezentujących i upowszechniających dziedzictwo kulturowe (programy edukacyjne, trasy turystyczne, imprezy folklorystyczne, festyny archeologiczne itp.); zagospodarowanie, popularyzację i promocję obiektów zabytkowych, oraz ich wykorzystanie jako miejsc szczególnie atrakcyjnych turystycznie; realizację programu ochrony unikatowej drewnianej architektury sakralnej; ochronę zabytkowego krajobrazu, głównie parków rezydencjonalnych; ochronę zabytków ruchomych (w muzeach); wspieranie folkloru oraz zanikających zawodów; publikowanie materiałów dokumentujących i popularyzujących dziedzictwo i krajobraz kulturowy. Wskazano potrzebę lepszego udostępniania obszarów o wartościach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych.

4. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego. Kierunki Polityki Przestrzennej. Propozycje ważniejszych zadań rządowych i samorządowych.

Obowiązujący plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego został przyjęty Uchwałą nr XLVIII/522/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia **30 sierpnia 2002 r.** (ogłoszony w „Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego”, nr 64 z dnia 17 października 2002 r.)

Kierunki polityki przestrzennej zawarte w Planie zostały powiązane z polami strategicznymi określonymi w Strategii Rozwoju Województwa. Wśród nich, trzecie pole strategiczne, to *Kultura, turystyka i ochrona środowiska*. W ramach tego pola za priorytet przyjęto: *Rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego*. Za jeden z trzech przyjętych w jego ramach celów strategicznych uznano, *wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych*. Jednym ze sposobów realizacji tego celu winna być *rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego*.

Zalecono opracowanie studiów programowo-przestrzennych dla stref o koncentracji walorów turystycznych. Uznano także za konieczne sporządzenie przez jednostki samorządowe miejscowych planów rewaloryzacji, rewitalizacji i zagospodarowania przestrzennego wybranych zabytkowych obszarów.

W Planie zawarto też *Ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego*, w których określono i wymieniono m.in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do ochrony i wykorzystania turystycznego. Wskazano także na historyczne układy urbanistyczne przewidziane do szczególnej ochrony, obiekty i zespoły obiektów wymagające stałej ochrony konserwatorskiej, istniejące i projektowane szlaki kulturowe, oraz określono zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, jak również zasady ochrony układów urbanistycznych objętych szczególną ochroną.

Wykonana metodą SWOT synteza uwarunkowań wśród mocnych i słabych stron województwa, uwzględnia także problemy dotyczące dziedzictwa kulturowego. Na terenie województwa wyróżnia się ono bogatym i różnorodnym zasobem, co stanowi spory potencjał, ale stopień jego wykorzystania oceniony został jako niewystarczający. Szansą jest turystyczne wykorzystanie potencjału. Trudności wynikają jednak często z niezbyt dobrego stanu zabytków i ich otoczenia, zdegradowanego krajobrazu, słabej dostępności spowodowanej brakiem dogodnej sieci drożnej i z uwarunkowań społecznych.

W zakresie propozycji ważniejszych działań rządowych i samorządowych wyznaczono obszary o zróżnicowanej strukturze funkcjonalnej. Gmin Dębica podzielona jest na dwa zasadnicze obszary – południowy do drogi E-4 znajduje się w strefie krajobrazu chronionego OCHK Pogórza Strzyżowskiego, - i północny objęty strefą intensywnego rozwoju przemysłu (strefa Stalowo-Wolsko – Dębicka). Wzdłuż drogi E-4 i linii kolejowej do Mielca wyznaczone zostały pasma podwyższonej aktywności społeczno-gospodarczej, z korytarzem rozwoju osadnictwa. Ponadto, na granicy obu obszarów wyznaczono trasę przebiegu autostrady A-4.

W zakresie działań dotyczących środowiska, dziedzictwa kulturowego, ochrony i wykorzystania dóbr kultury wskazano ważne w skali województwa zabytki. Na terytorium gminy Dębica wyznaczono tylko jeden taki obiekt – historyczny układ zespołu pałacowo-parkowego w Zawadzie. Zakwalifikowano ten zabytek do zespołów i obiektów o znaczeniu krajowym i regionalnym, ze wskazaniem na kontynuację działań w zakresie ochronnym. Gmina nie znalazła się w obszarze objętym programem ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego terenów przygranicznych w zakresie unikalnej architektury drewnianej. Obszary objęte tym programem leżą na południe, poza granicami gminy. Nie zaproponowano także utworzenia na terenie gminy żadnego rezerwatu kulturowego oraz obszarów predysponowanych do objęcia ochroną w zakresie dziedzictwa kulturowego, dla których należy opracować interdyscyplinarne studia, w celu ich ochrony i właściwego wykorzystania.

W zakresie utrzymania i tworzenia szlaków kulturowych pokazano przebieg szlaku pod nazwą Szlak architektury drewnianej, który przebiega przez Gminę równoległe do projektowanej autostrady. Niestety szlak ten nie uwzględnia w swym programie drewnianego kościoła z Pustyni z 1661 r., ob. kaplicy na cmentarzu w Kozłowie (wpisanego do rejestru zabytków).

W zakresie ochrony i wykorzystania zasobów przyrodniczych zaproponowano utworzenie rezerwatu przyrody „Zamczysko” w Braciejowej. W powiązaniu z zachowanym tam stanowiskiem archeologicznym o bardzo atrakcyjnej formie krajobrazowej, zrealizowana zostałaby zasada łączenia zabytków ze środowiskiem przyrodniczym i krajobrazem. Wskazano też na Latoszyn, jako teren zasobny w wody lecznicze i przeznaczony do utworzenia miejscowości uzdrowiskowej, co wiąże się z odtworzeniem historycznej tradycji tego dawnego kurortu.

5. Projekt zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego – perspektywa 2030

Została przyjęta Uchwałą Nr 321/7678/14 Zarządu Województwa Podkarpackiego w celu skierowania do konsultacji społecznych. Plan ten nie jest jeszcze dokumentem obowiązującym, ale wartym analizy, ze względu na jego znaczenie dla przyszłości określonej perspektywicznie na 15 lat do przodu. W odniesieniu do gminy Dębica, założenia planistyczne nie uległy radykalnym zmianom. Zachowano zasadnicze kierunki rozwojowe aktywności gospodarczej i poziom ochrony dla dziedzictwa kulturowego oraz zasobów przyrodniczych i krajobrazu kulturowego.

W polityce przestrzennej dotyczącej ochrony dziedzictwa kulturowego zwrócono uwagę na konieczność powiązania tegoż z wysokimi walorami przyrodniczymi, co może dać szansę na rozwój turystyki, jako istotnej gałęzi gospodarki.

W zakresie zachowania i ochrony zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych zwrócono uwagę, w pierwszej kolejności, na obiekty najważniejsze w skali ponadregionalnej i regionalnej wymieniając je z nazwy. W grupie tej znalazło się założenie rezydencjonalne w Zawadzie, które oznakowane zostało na planszy graficznej, ale pominięte w części tekstowej projektu zmiany Planu. Ogólnie zapisano, że konieczne jest podejmowanie działań służących: rewitalizacji założeń przestrzennych; nadawaniu nieużytkowanym zabytkom nowej funkcji; zachowywaniu i ochronie architektury cmentarnej, budownictwa drewnianego, zabytków techniki i dziedzictwa archeologicznego.

W zakresie zachowania i ochrony walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego założono potrzebę utrzymania jedynego w województwie Parku Kulturowego w Jarosławiu oraz tworzenie nowych parków kulturowych, jako formy ochrony zabytkowego krajobrazu o ponadprzeciętnych walorach. Przyczyną degradacji krajobrazu jest w głównej mierze pogłębiające się szybko zjawisko braku ładu przestrzennego. Żeby temu przeciwdziałać stwierdzono potrzebę opracowania katalogu z założeniami i projektami zawierającymi odpowiednie wzorce i standardy nawiązujące do charakterystycznej tradycji architektury regionu. Jako ogólny postulat, bez wskazania na konkretne obiekty czy obszary, zalecono uwzględnianie w planowaniu przestrzennym elementów kulturowych i przyrodniczych, które w istotny sposób wpływają na kształt krajobrazu kulturowego oraz eksponowanie wartościowych obiektów.

W zakresie zachowania i ochrony współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego precyzyjnie wskazano wytypowane obiekty wymagające zachowania i ochrony. Zwrócono uwagę na te, które mają znaczenie w skali regionalnej i ponadregionalnej. Na terenie gminy do takich zaliczono zespół urbanistyczny Pustków-Osiedle. Został on zakwalifikowany jako założenie przestrzenne związane z powstaniem i rozwojem Centralnego Okręgu Przemysłowego. Zaproponowano, żeby obiekty z tej kategorii wpisywane były do rejestru zabytków dla zapewnienia im mocniejszej ochrony prawnej.

W zakresie rozwijania szlaków kulturowych, jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa wskazano aspekt znaczenia edukacyjnego i turystycznego. Powinny one tworzyć sieć wychodzącą poza granice województwa w celu lepszego powiązania tematycznego. Zaproponowano przedłużanie istniejących szlaków i tworzenie nowych w oparciu o zasoby kulturowe oraz inne elementy związane z historią regionu z uwzględnieniem elementów pozakulturowych, takich jak wartości przyrodnicze czy krajobrazowe. Wskazane zostały ogólne ramy tematyczne dające klucz do tworzenia powiązań znaczeniowych akcentujących poszczególne grupy zabytków.

W zakresie ochrony pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych wskazano potrzebę poszerzenia problematyki o działania podnoszące atrakcyjność turystyczną oraz świadomość lokalnej społeczności. W tym celu ważne będą inwestycje służące zachowaniu, ochronie i propagowaniu dziedzictwa kulturowego, realizowanie obiektów o charakterze wystawienniczym, muzealnym, jak również o charakterze skansenowskim. Zaleca się również objęcie ochroną nazw geograficznych, historycznych lub tradycyjnych ważnych dla utrzymania tożsamości lokalnej.

Kierunki rozwoju najlepiej obrazują mapy stanowiące załączniki do Planu. Pokazano sieć osadniczą i komunikacyjną. Pod względem rozwoju osadnictwa całe terytorium gminy określono jako:

„wiejskie obszary funkcjonalne uczestniczące w procesach rozwojowych”. Na północy gmina bezpośrednio graniczy z terenami określonymi jako „miejski obszar funkcjonalny ośrodków subregionalnych”. Ośrodkiem tym jest Mielec. Już obecnie uwidacznia się tendencja ekspansji przemysłu ze strefy ekonomicznej wzdłuż drogi nr 985 w kierunku autostrady A-4, magistrali kolejowej i drogi krajowej nr 94, biegnących równoleżnikowo i wyznaczających w sposób naturalny granicę obszarów o różnej funkcji gospodarczej. Tereny położone na południe od tego korytarza komunikacyjnego wydają się mniej podatne na industrializację. Zaliczono je do „obszarów problemowych” – to znaczy, do takich, gdzie mogą pojawiać się dysfunkcje rozwojowe i dlatego wymagają wsparcia. Uznano, iż potrzebują one określenia w planach miejscowych, właściwego przeznaczenia i zasad zagospodarowania. Na tym terenie, na południe od Dębicy, w ramach rozległego obszaru leśnego wyznaczono ochronę przyrodniczą w ramach Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Ten specjalny obszar ochrony siedlisk nazwany „Lasem nad Braciejową” PLH 180023 będzie wiązał się z dwoma znajdującymi się tam stanowiskami archeologicznymi wyróżniającymi się własną formą terenową. W „systemie obszarów chronionych” uwzględniono również konieczność objęcia ochroną założenia urbanistycznego Pustków-Osiedla związanego z powstaniem i rozwojem COP.

6. Strategia rozwoju powiatu dębickiego na lata 2015-2025

Problem opieki nad zabytkami został potraktowany w Strategii w sposób pośredni, gdyż powiązано go z ofertą turystyczną jako jedną z gałęzi gospodarki istotnej dla regionu. Wysoko oceniony został potencjał środowiska naturalnego i kulturowego. Wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe, bogaty zasób dziedzictwa kulturowego i czyste środowisko, mimo obecności przemysłu, stwarzają dogodne warunki dla rozwoju funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej i turystycznej, która może stać się jedną z dominujących funkcji powiatu. Kierunek działania pokazany został raczej hasłowo, gdyż nie sprecyzowano, które z obiektów zabytkowych mają największy potencjał, żeby mogły być traktowane jako strategicznie ważne.

Również ogólnikowo odniesiono się do walorów historycznych i przyrodniczych nie nadając żadnemu z nich priorytetu ważności, co mogło być istotnym elementem realizacji strategii. Jedynie wyróżnione zostały „Łazienki Latoszyńskie” jako uzdrowisko powstałe w XIX w. Niestety z tego założenia urbanistycznego nic prawie do dziś nie przetrwało. Oceniono, że w zakresie turystyki uzdrowskiej, wypoczynkowej, poznawczej czy pielgrzymkowej powiat dębicki nie odróżnia się od powiatów sąsiednich, ale w skali ogólnopolskiej nie plasuje się zbyt wysoko, może dlatego, że nie ma swej wyrobionej marki i przez to jest nieznanym szerszemu społeczeństwu. Przedstawione zostały cele operacyjne Strategii wynikające z diagnozy wyżej scharakteryzowanej. Wskazano potrzebę stworzenia zintegrowanej oferty kulturalnej, oferty dla turystów i rozbudowy infrastruktury czasu wolnego dla mieszkańców powiatu. Zwrócono uwagę na rozwój turystyki uzdrowskiej na terenie Latoszyń, na konieczność zwiększenia dostępności miejsc atrakcyjnych dla turystów przez budowę parkingów.

7. Strategia Rozwoju Gminy Dębica na lata 2015 – 2024

W strategii stwierdzono, że głównym zadaniem władz samorządowych jest ukształtowanie takiego wizerunku gminy, który będzie atrakcyjny dla rozwoju gospodarczego, zamieszkania, spędzania czasu wolnego oraz rozwoju turystyki i rekreacji. Uznano potrzebę wsparcia działań w zakresie wykorzystania dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ważne będzie promowanie rozwoju zaplecza kulturalnego na potrzeby lokalnych mieszkańców i turystów, tworzenie obszarów zieleni urządzonej, terenów

rekreacyjnych oraz wspieranie działań edukacyjnych w celu zwiększenia identyfikacji z miejscem urodzenia i zamieszkania.

Stwierdzono, że Gminę Dębica należy zaliczyć do obszarów szczególnie atrakcyjnych pod względem ukształtowania terenu, jak również walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Na terenie gminy wyliczono dwa rezerваты przyrody: „Las Wolica” i „Zamczysko”. Wśród obszarów objętych ochroną w ramach programu Natura 2000 wskazano „Dolną Wisłokę z dopływami” (PLH180053) i „Las nad Braciejową” (PLH180023). Wymieniono również pomniki przyrody podając siedem pozycji rejestrowych udokumentowanych na terenie gminy. Zwrócono uwagę na aktualnie projektowane obszary chronionego krajobrazu, które będą obejmować tereny Gminy Dębica. Należą do nich „Obszar Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego” i „Jastrzębsko – Żdzarski Obszar Chronionego Krajobrazu”.

W ramach projektów infrastrukturalnych realizowanych w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich przedstawiono zamierzenia, które uwzględniają problematykę dziedzictwa kulturowego, walory przyrodnicze i krajobrazowe gminy. W projekcie tworzenia obszarów zieleni urządzonej, terenów rekreacyjnych oraz zaplecza kulturalnego na potrzeby mieszkańców przewidziano „kształtowanie przestrzeni publicznej zgodnie z wymogami ładu przestrzennego, odnawianie lub poprawę stanu zabytkowych obiektów budowlanych służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego, zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne”. W ramach pozyskiwanych środków z PROW 2014-2020 gmina będzie mogła w ten sposób sprawować rolę mecenatu w odniesieniu do obszarów i zabytków wymagających działań interwencyjnych, jeśli ich sytuacja własnościowa pozwoli na takie zaangażowanie. Program skierowany jest na ochronę zabytków i budownictwa tradycyjnego.

W ramach rozwoju e-usług przewidziano digitalizację zasobów m. in. kulturowych i archiwalnych, co będzie finansowane ze środków RPO WP 2014-2020. Planując działania z zakresu rewitalizacji gminy przewidziano konieczność przebudowy, adaptacji zdegradowanych budynków, obiektów, terenów i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturowych lub rekreacyjnych. Zadania takie będą realizowane ze środków pozyskanych za pośrednictwem RPO WP 2014-2020.

Odrębną sprawą pozostaje projekt utworzenia uzdrowiska w miejscowości Latoszyn w miejscu dawnego zakładu Zdrojowo - Kąpielowego „Latoszyńskie Łazienki”. Żaden obiekt z tego dawnego założenia nie zachował się, ale zakłada się wykorzystanie dziedzictwa naturalnego i kulturowego obszaru. Zadanie to ma być realizowane ze środków UE.

W ramach Strategii Rozwoju Dębicko – Ropczyckiego Obszaru Funkcjonalnego, wskazano jako jeden z celów, rozwój potencjału tegoż Obszaru, w oparciu o efektywne wykorzystanie posiadanych walorów przyrodniczych i kulturowych.

8. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania

Obecnie obowiązujące Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Dębica uchwalone Uchwałą Rady Gminy Dębica Nr I/5/98 z dnia 10 marca 1998 r. doczekało się XIV zmiany przyjętej Uchwałą nr XXVIII/305/2017 z dnia 17 lutego 2017 r. Wszystkie dotychczas

uchwalone zmiany odnosiły się do obszarów niezbyt rozległych w stosunku do całej powierzchni gminy. Dlatego też zasadnicze ustalenia dla całości gminy nie uległy większym zmianom.

W III zmianie wprowadzone zostały uzupełnienia odnoszące się do występowania stanowisk archeologicznych nie wpisanych do rejestru zabytków i utworzenia dla nich stref ochrony konserwatorskiej. Zmiany dotyczyły też poszerzenia obszarów pod zabudowę i zagospodarowanie związane z produkcją, usługami i handlem o powierzchni sprzedaży nie większej niż 400 m². W V zmianie wyznaczono, na granicy wsi Zawada i Pustynia, spory obszar o takim właśnie przeznaczeniu, który dotychczas pełnił funkcje rolne. W IX zmianie studium wprowadzone zostały kolejne stanowiska archeologiczne wraz ze strefami ochrony. Zalecono również, żeby sporządzone zostało specjalistyczne studium konserwatorskie stanowiące podstawę do określenia wytycznych konserwatorskich do miejscowych planów dla terenów dawnego uzdrowiska w Latoszynie poprzez wprowadzenie elementów i informacji upamiętniających lokalizację uzdrowiska. Takie samo zalecenie dotyczy również założenia dworskiego w Podgrodziu. Dla tej miejscowości przewidziano adaptację i rozwój terenów usług, co może mieć wpływ na istniejące blisko terenów o takim przeznaczeniu, założenie dworsko - parkowe. Przy okazji budowy MOP-ów przy autostradzie zaproponowano stworzenie ośrodków o charakterze mini-skansenów wykorzystując stylową zabytkową zabudowę wsi poddębickich.

W studium nie odniesiono się do problemu Pusków-Osiedla, które w Planie Zagospodarowania Województwa wskazano jako wartościowy układ urbanistyczny wymagający ochrony. Natomiast wskazano możliwość uzupełnienia tam mieszkalnictwa wielorodzinnego o ograniczonym gabarycie. W IX zmianie Studium wprowadzony został projekt powiększania Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego o południową część Gminy Dębica.

Odnośnie uwarunkowań kulturowych zwrócono uwagę na najbardziej znaczące w skali gminy zabytki: archeologiczne – w Braciejowej, Latoszynie, Podgrodziu, Brzeźnicy; zespoły dworskie – w Zawadzie, Nagawczynie, Pustyni i Głobikowej (w Głobikowej zachował się tylko park); obiekty sakralne – w Zawadzie, (nie wymieniono Pustyni, Brzeźnicy). Zwrócono uwagę na powiązanie zabytków i walorów krajobrazowych szlakami turystycznymi, wymieniając dwie istniejące w tamtym czasie trasy.

Odnośnie wartości kulturowych skupiono się głównie na zabytkach archeologicznych z czasów formowania się grodzisk słowiańskich. Uznano, że tożsamość kulturowa na terenie gminy kształtują: pozostałości dawnego wiejskiego krajobrazu, pozostałości układów ruralistycznych, pozostałości dworów, parki dworskie, obiekty sakralne z sanktuarium Matki Boskiej Zawadzkiej jako miejscem dynamicznie rozwijającego się kultu, miejsca pamięci narodowej, i na koniec zwrócono uwagę na dawną karczmę w Zawadzie.

Zamieszczono pokazną listę zabytków odnotowanych w Gminnej Ewidencji Zabytków, dużo obszerniejszą niż obecnie funkcjonujący zbiór kart ewidencyjnych. W spisie adresowym dominują drewniane budynki mieszkalne z 1 poł. XX w. Wskazano na modelowy typ historycznej zabudowy wiejskiej w postaci chałupy drewnianej konstrukcji zrębowej, o układzie dwutraktowym z sienią pośrodku.

Wyróżnione zostały problemy wynikające z potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazano potrzebę wpisu do rejestru zabytków jednego z czynnych cmentarzy w Gumniskach określonego nazwą „Makabra” (dolny). Zalecono wpis do rejestru cmentarza w Zawadzie, i stanowiska archeologicznego nr 1 w Latoszynie związanego z nazwą „Koci Zamek”.

Dla ochrony otoczenia zabytków parków zalecono utworzenie wokół nich strefy ekspozycji (ok. 30 m.), w której wskazane powinno być tylko użytkowanie rolne – łąki, uprawy – a wykluczone powinny być obiekty kubaturowe. Zaproponowano również ograniczenie gabarytów zabudowy projektowanej w strefach ochronnych. Na załączniku graficznym nie przedstawiono jednak propozycji konkretnie wyznaczonej strefy przy jakimkolwiek zabytku.

W ocenie struktury osadnictwa i procesów urbanistycznych podano charakterystykę Gminy, wskazując na wyraźnie zarysowujące się strefy. Strefa podmiejska obejmuje wsie Latoszyn, Nagawczynę i Pustynię. Charakter miejski ma strefa osiedla przy zakładzie chemicznym „Erg” w Pustkowie-Osiedle. Odrębną grupę stanowią wsie zlokalizowane przy głównych szlakach komunikacyjnych – Podgrodzie, Zawada, Brzeźnica, Pustków. Dużą grupę stanowią wsie o charakterze rolniczym na południu i północnym wschodzie gminy. Południe gminy objęte zostało w 1996 r. Obszarem Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego. Zaproponowano ochronę typu rezerwatowego dla kompleksów leśnych „Zamczysko” w Braciejowej i „Las Wolica”. Zauważono potrzebę ochrony resztek alei prowadzącej do dworu w Nagawczynie.

W drugiej części opracowania nakreślono ramy polityki w zakresie ochrony dóbr kultury na terenie Gminy Dębica. Zalecono bezwarunkową ochronę zabytków wpisanych do rejestru i ewidencji; zachowanie układów ruralistycznych, bądź ich fragmentów posiadających znaczenie historyczne lub kulturowe; ochronę stanowisk archeologicznych określonych w AZP i prowadzenie dalszego rozpoznania archeologicznego; sporządzenie przez specjalistów studium konserwatorskiego, które da podstawę właściwych zapisów ochrony dziedzictwa w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Zwrócono uwagę na potrzebę ochrony otoczenia zabytków architektury oraz ochrony widoku na nie. Najlepszym sposobem osiągnięcia tego jest zadaniem autorów przestrzeganie przepisów ustawy o ochronie zabytków. Innym ważnym stwierdzeniem jest potrzeba ograniczenia swobody inwestycyjnej w strefie otaczającej zabytek, i utrzymanie istniejącej funkcji rolnej w sposób trwały.

9. Planowanie przestrzenne

Gmina nie posiada miejscowego planu, który by obejmował w sposób jednolity całość jej terytorium. Planami objęte są jedynie wycinkowo wybrane obszary, dla których zgłoszony został skonkretyzowany zamiar działań inwestycyjnych. Ilościowo takich obszarów jest na terenie gminy sporo. Najmniej jest ich w południowej części terytorium, gdzie tereny mają urozmaiconą rzeźbę i pokryte są w dużej części lasami. Największą aktywność zauważa się wzdłuż głównych dróg w centralnej i północnej części gminy. Większość planów wiąże się z zamiarem przeznaczenia terenów pod budownictwo jednorodzinne i zagrodowe oraz pod zalesienie. Pod działalność gospodarczą, obiekty produkcyjne i magazynowe wyznaczone zostały dwa dość rozległe obszary w Zawadzie i Kozłowie.

W Zawadzie wyznaczono rozległy obszar wzdłuż drogi 985 użytkowany dotąd jako pola uprawne z przeznaczeniem go na inwestycje o charakterze przemysłowym. Droga obsadzona szpalerami drzew biegnąc w linii prostej pośród pól do założenia dworskiego mogła mieć pierwotnie powiązanie kompozycyjne dawną rezydencją ziemiańską, ale w planie nie zapisano ochrony dla alei stanowiącej jej oprawę. Natomiast objęto ochroną stanowisko archeologiczne zewidencjonowane jako ślad osadnictwa z epoki kamienia.

Rozległy obszar w Kozłowie przeznaczony pod rozbudowę istniejącego zakładu produkcyjnego nie ma powiązania krajobrazowego z zabytkami architektury. natomiast w jego pobliżu znajduje się ważne stanowisko archeologiczne odznaczające się własną formą terenową. Zlokalizowane jest jednak poza granicą obszaru objętego planem.

Dla Latoszyna sporządzono plan obejmujący większy obszar z przeznaczeniem pod reaktywację dawnego uzdrowiska. Ustalono ochronę konserwatorską dla dawnego założenia uzdrowiskowego znajdującego się na terenie obecnie zalesionym, poprzez wprowadzenie elementów i informacji upamiętniających dawną jego lokalizację. Na tym obszarze wyznaczono strefę ochrony konserwatorskiej dla dwóch stanowisk archeologicznych. Ochroną objęto również znajdujące się na tym terenie miejsce pamięci, poprzez utrzymanie niewielkiego cmentarzyka ofiar epidemii cholery z poł. XIX w. jako wyizolowanego obszaru z kapliczką i symbolicznym grobem, otoczonych zielenią urządzoną. (Uchwała Nr VI/45/2015 Rady Gminy Dębica z 17 kwietnia 2015 r.).

Obszary, dla których sporządzono dotychczas miejscowe plany, nie obejmują zabytków nieruchomych zarejestrowanych lub zewidencjonowanych na terenie gminy i sporadycznie dotyczą stanowisk archeologicznych. Duże obszarowo układy kompozycyjne o wartości zabytkowej takie jak założenie dworsko-parkowe wraz z otoczeniem w Zawadzie i zespół urbanistyczny Pustków–Osiedla z otoczeniem nie zostały objęte planami zagospodarowania, które mogłyby zapewnić dla nich lepsze warunki ochrony.

V. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU

Na rozległym obszarze Gminy Dębica występują zabytki w dużej różnorodności tematycznej i chronologicznej. Dla lepszego zobrazowania problematyki, jaka się z nimi wiąże, będą one prezentowane w niniejszym opracowaniu w grupach tematycznych.

Na podstawie terenowej wizytacji całości obszaru gminy wyróżnić można następujące grupy tematyczne: zespoły urbanistyczne i ruralistyczne; kościoły i założenia przykościelne; cmentarze; kapliczki; założenia dworskie, parkowe i folwarczne; drewniana zabudowa wiejska, zajazdy; zabytki techniki poza założeniami folwarcznymi; zabytki archeologiczne o własnej formie terenowej i inne; miejsca pamięci narodowej; zieleń komponowana poza parkami dworskimi.

Odrębną grupę stanowią zabytki ruchome; najczęściej nie występujące samodzielnie, lecz przeważnie związane z konkretnym obiektem architektonicznym. Wyjątek mogą stanowić tu kapliczki przydrożne i pomniki nagrobne.

- **Zachowane zespoły urbanistyczne i ruralistyczne:**

Gmina Dębica obejmuje rozległe terytorium otaczające miasto Dębica. Ma zatem charakter gminy wiejskiej. Skupia szereg wsi z przysiółkami (19 sołectw), które historycznie ciążyły ku miastu stanowiącemu lokalne centrum administracyjne, gospodarcze i kulturalne. Taki system hierarchiczny wykształcił się na tym terenie już w średniowieczu. W XIII i XIV w. miasta zakładane były w taki sposób, by stanowić lokalne centra handlowe i gospodarcze dla otaczających je wsi lokowanych niemal równocześnie na prawie magdeburskim. Model ten przetrwał do połowy XIX w. W okresie industrializacji proces miastotwórczy nasilił się. Przejawiało się to głównie poprzez powiększanie się obszarów już istniejących miast. Tak stało się w przypadku Dębicy, do której stopniowo przyłączano terytoria sąsiednich wsi. Ale powstały też, poza miastem dwa odrębne organizmy o charakterze protomiejskim. Do takich należy zaliczyć niezachowany do dziś zespół uzdrowiskowy w Latoszynie - powstały w 3 ćw. XIX w.; oraz zespół mieszkalny i przemysłowy Pustków-Osiedla zbudowany w ramach programu gospodarczego COP w latach 1936-1939.

Pustków-Osiedle nazywane było dawniej „kolonią”. W ten sposób nawiązywano do tradycji osiedli zakładanych przy manufakturach. Były one jakby formą przejściową pomiędzy strukturą miasta i wsi; zarówno w odniesieniu socjologicznym jak i urbanistycznym. Z tego względu termin „kolonia” wydaje się bardzo adekwatny. Nowe osiedle zbudowano równocześnie z **fabryką „Lignoza”**. To założenie urbanistyczne było skomunikowane z linią kolejową i główną drogą tranzytową. Osiedle o przemysłanej kompozycji, starannie rozplanowane i wpisane w kontekst naturalnego krajobrazu leśnego, zachowało pierwotny układ planistyczny. Jego komponentami są: układ drożny z oryginalnymi brukowanymi nawierzchniami częściowo zachowanymi; podział parcelowy zasygnalizowany ażurowymi ogrodzeniami, z charakterystycznym rozplanowaniem wyznaczającym strefę mieszkalną w frontowej części działki, i gospodarczą w tylnej; zabudowa willowa 1 i 2 rodzinna, „mistrzówki” 4 rodzinne i bloki dla robotników zgrupowane w sekwencjach odpowiadających statutowi społecznemu poszczególnych grup pracowników

dawnej fabryki; hotel, poczta, kaplica i budynki techniczne przekształcone obecnie w Dom Kultury, budynek transformatora, bocznica kolejowa.

Na pocz. lat 40-XX w. przy fabryce i osiedlu Niemcy założyli poligon wraz obozem wojskowym regularnie rozplanowanym wzdłuż osi drogi prowadzącej z Brzeźnicy w kierunku Kochanówki. System dróg lokalnych w układzie pięciu pierścieni zwanych „Ringami” został zaplanowany dość symetrycznie po obu stronach głównej drogi. Ten układ drożny zachował się do dziś, ale bez zabudowy z tamtego czasu.

Miejsce zagłady 15 tysięcy więźniów zostało po wojnie upamiętnione na „Górze Śmierci” gdzie na polanie śródlęsnej powstały pomniki i rzeźby plenerowe. Zachowano tam bunkier z czasu wojny. U podnóża „Góry Śmierci” zbudowano zespół pawilonów, które upamiętniają niemiecki obóz śmierci i służą jako Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania w Pustkowie Osiedle.

Drugim nie zachowanym do dziś układem planistycznym o charakterze odbiegającym od typu rozplanowania wiejskiego, był kurort w **Latoszynie**. Z planu katastralnego z 1849 r. wynika, że teren przy źródłach nie był jeszcze zabudowany. Dopiero na planie zaktualizowanym przed 1880 r. widać powstałe między tymi datami uzdrowisko, z drewnianą zabudową sanatoryjną i pensjonatową powiązaną drózkami o przebiegu nieregularnym, dostosowanym do konfiguracji terenu. W latach 30-XX w. powstał tu nowoczesny, modernistyczny budynek Łazienek. Z tej kompozycji planistycznej i zabudowy nic się nie zachowało, oprócz drogi dojazdowej. Być może rozległa polana w lesie jest śladem centralnej części uzdrowiska. Obecnie rozpoczęte zostały na tym terenie prace budowlane zmierzające do reaktywowania źródła w oparciu o istniejące źródła wód mineralnych. Projekt reaktywacji odwołuje się wprawdzie do przeszłości z zamiarem jej upamiętnienia, ale bardziej w formie symbolicznej niż realnej. Nie zakłada odtwarzania dawnego układu drożnego oraz lokalizacji zabudowy i jej form architektonicznych.

Poza wspomnianymi układami kompozycyjnymi typu urbanistycznego na obszernym terytorium Gminy dominują wioski, które posiadają różnorodne typy rozplanowania przestrzennego. Bardziej zwartym układem odznaczają się wioski, które założono w czasach średniowiecznych na prawie magdeburskim. Przysiółki powstałe w XVI i XVII w., mają charakter rozplanowania rozproszonego. Wiązać je należy z rozwojem gospodarki leśnej i tworzeniem się załazków przemysłu bazującego na bogatych zasobach drewna opałowego. Tradycja regularnego osadnictwa w okolicy Dębicy sięga przeważnie XIII – XIV w.; czasu nasilonego procesu lokowania wsi na prawie niemieckim.

Pod względem regularności założenia wyróżnia się **Pustków**. Wieś rozplanowana jest w formie ulicówki. Zachowany tam jest modułarny układ działek i dość liczną zabudową drewnianą o szczytowej orientacji względem drogi. Szczęśliwie, główna droga przelotowa została wyprowadzona poza wieś dzięki zbudowanej obwodnicy.

Regularne rozplanowanie w formie wsi rzędówki, z zabudową zorganizowaną przeważnie po jednej stronie drogi, mają wioski **Kozłów**, **Kędzierz** i część **Zawady** (na północ od A-4). We wszystkich tych przypadkach układ drogi i podążającej za nią parcelacji oraz zabudowy powiązany jest ściśle, bądź z przebiegiem potoku (Zawada), bądź układem starorzecza (Kędzierz), bądź ma związek z kształtem linii brzegowej stawów (Kozłów).

Układ wsi wielodrożnicowej prezentowany jest w północnej części przez **Paszczynę** i **Brzeźnicę**. Południowa część gminy wyróżniająca się górzystym ukształtowaniem terenu ma zabudowę wiejską kształtowaną odmiennie niż część północna. Zabudowa jest rozproszona na rozległych przestrzeniach

pokrytych lasami i polami uprawnymi. Można tam spotkać typ siedlisk jednorodnych lokowanych wysoko na stokach lub wierzchołkach wzgórz (**Stobierna, Stasiówka, Gumniska, Podgrodzie-Maga**). Najczęściej dominującym układem wsi są na tym obszarze łańcuchówki zorganizowane wzdłuż cieków wodnych, i drogi biegnącej dnem dolin (**Latoszyn, Gumniska**). Wsiom tym towarzyszyły oddalone od nich przysiółki podobnie komponowane.

W zabudowie wsi wyraźny akcent w krajobrazie stanowiły kościoły i dwory. Stare kościoły parafialne funkcjonowały w Brzeźnicy, Gumniskach, Zawadzie i Pustyni. Mimo, że nie wszystkie zachowały się i zatapiano je nowymi świątyniami, ale nadal ich usytuowanie jest akcentowane dominującą w krajobrazie formą architektoniczną. Przy nich zlokalizowane były cmentarze i zabudowa folwarków plebańskich. Dwory z założeniami parkowymi i folwarkami, lub folwarki w otoczeniu parkowym funkcjonowały we wsiach: Zawada, Nagawczyzna, Podgrodzie, Gumniska, Brzeźnica, Głębikowa, Pustynia, Paszczyzna, Pustków. Większość z nich nie zachowała się, ale miejsce ich lokalizacji można jeszcze ustalić na podstawie planów katastralnych i śladów terenowych, które można traktować jako relikty świadczące o tradycji miejsca.

W przypadku **Brzeźnicy** układ planistyczny wzbogacony jest dość rozbudowanym założeniem kościelno-plebańskim. Również **Pustynia** wyróżniała się do niedawna podobną kumulacją zespołów zabudowy dworskiej i plebańskiej, ale po przeniesieniu kościoła *pw. św. Stanisława* na nowe miejsce (cmentarz w Kozłowie), ten układ planistyczny uległ w dużym stopniu zatarciui. Do tego przyczyniła się ponadto likwidacja zabudowy folwarcznej towarzyszącej renesansowemu dworowi. Natomiast wyróżniającym motywem kompozycji przestrzennej związanej z funkcjonowaniem dworu i folwarku w tej wsi jest zespół rozległych stawów zbudowanych pod koniec średniowiecza. One w dużej mierze zdecydowały o kompozycji wsi Pustynia i Kozłów. W ostatnim czasie stawy zostały rozcięte estakadą autostrady.

- **Kościoły i założenia przykościelne:**

Na terenie Gminy Dębica funkcjonują trzy stare parafie: Brzeźnica, Zawada, Gumniska Fox. Tam też znaleźć można dziś zabytkowe obiekty sakralne. Najbardziej wartościowymi zabytkami gminy w tej kategorii są: drewniana kaplica z Pustyni z 1661 r. – administracyjnie należąca niegdyś do parafii Brzeźnica (z XI w.), i murowany kościół w Zawadzie (1646-1656). Drewniany kościół w Gumniskach spłonął w czasie ostatniej wojny. Ważnym zabytkiem jest też modernistyczny kościół w Pustkowie Osiedlu.

Kaplica z **Pustyni** - przeniesiona na cmentarz w Kozłowie - prezentuje najstarszy typ drewnianej architektury kościelnej wywodzący się jeszcze z tradycji gotyckiej, mimo że wzniesiona została późno, bo w XVII w. O takiej tradycji świadczy rozplanowanie świątyni z kwadratową nawą, oraz zastosowany system zaskrzynieniowy. Kościół bezwieżowy pełnił pierwotnie funkcję kaplicy dworskiej. Po transferze na nowo założony cmentarz, utracił swe naturalne otoczenie. Wprawdzie, obsadzono go dokoła wieńcem tui, ale ten gatunek drzew nie ma odpowiednika w tradycji. Ponadto doszło do znacznego zasłonięcia kościoła, przez co jego ekspozycja ucierpiała.

W miejscu, gdzie poprzednio się znajdował, w Pustyni niedaleko dworu, powstała nowa, murowana świątynia. W ten sposób zachowano tradycję miejsca. Pamiątką po starym kościele są stopniowo redukowane stare drzewa, które w krajobrazie wsi wskazują dawną lokalizację świątyni.

Kościół w **Zawadzie** wzniesiony w stylu prowincjonalnego baroku, kilkakrotnie remontowany i rozbudowywany zachował się na swym pierwotnym miejscu, na wzniesieniu mającym niegdyś walory obronne. Kościół został w 2 poł. XX w. rozbudowany o przedsionek i wieżę, które są nieproporcjonalne w swych gabarytach do skali starej świątyni. Uzyskał przez to formę dominującą w krajobrazie. Z racji posiadania cudownego obrazu funkcjonuje obecnie jako sanktuarium. Jego otoczenie w ostatnich latach poszerzono i zagospodarowano w formie rozległego komponowanego parku z kaplicami. Stał się miejscem pielgrzymkowym z wyraźną tendencją rozwojową tej funkcji.

Kościół w **Brzeźnicy** wzniesiono w l. 1905-06 w stylu neogotyckim, na miejscu wcześniejszej świątyni. Ma on typową dla tego stylu sylwetkę zaakcentowaną wysoką wieżą, dominującą w krajobrazie. Ma też charakterystyczny, ceglany wystrój elewacji. Pomnik nagrobny Ligęzów z XVI w. w stylu renesansowym przypomina o starej tradycji świątyni. Wyróżnia się też ona swym otoczeniem. Kościół jest ogrodzony stylowym murem ceglany. Obok usytuowana jest bezstylowa plebania oraz założenie plebańskie – folwarczne, zachowane szczątkowo. Przy kwadratowym dziedzińcu stały budynki gospodarcze, z których przetrwał do dziś tylko jeden. Nieopodal ulokowana była zagroda organisty złożona z drewnianych budynków: mieszkalnego i gospodarczego z podwórzem otoczonym parkanem. Zarówno drewniane budynki folwarczne jak i zagroda organisty utraciły swą funkcję i stopniowo niszczą lub są rozbierane. Szanse ich zachowania bez funkcji są znikome. Założenie plebańskie ulokowane jest tuż obok dawnego założenia dworskiego przy ul. Miedzianej. Szpaler drzew – wartościowy dla krajobrazu – zamykał wnętrze parku dworskiego i równocześnie wyznaczał granicę folwarku plebańskiego.

W stylu modernistycznym zbudowana została kaplica w **Pustkowie Osiedlu**. Prezentuje ona typ awangardowej jak na tamte czasy architektury, dobrze komponującej się z willami i zabudową mieszkalną osiedla przyfabrycznego. Pod koniec XX w. postawiono przy niej nowy kościół, który gabarytami znacznie przewyższył ją i odizolował od tej części krajobrazu, gdzie wille stanowiły tło. Również nowo zbudowany, rozległy plac przy kościele pozbawił kaplicę jej dawnego naturalnego środowiska i spowodował efekt wyizolowania.

Modernistyczna z lat 1957 – 1960, jest również bryła kościoła powstałego po wojnie w **Gumniskach**. Wyróżnia się on wyniosłą wieżą. Otoczenie z tui psuje wgląd na architekturę. Powyżej nowego kościoła, na wzniesieniu zachowano dawne miejsce po starszej drewnianej świątyni. Jest ono dobrze wyeksponowane.

• Cmentarze:

Na terenie gminy występują cmentarze zabytkowe związane z funkcjonowaniem dawnych parafii rzymskokatolickich. Dlatego należy ich szukać w pobliżu kościołów parafialnych o starej tradycji historycznej. Nie zachowały się najdawniejsze cmentarze przykościelne, organizowane bezpośrednio w otoczeniu świątyni parafialnej, w ramach jej ogrodzenia. W XIX w. zakładane były zgodnie z nakazem władz austriackich nowe cmentarze, oddalone od kościoła i od zabudowy wiejskiej. Do takich zaliczają się cmentarze w Brzeźnicy, Gumniskach – Fox i w Zawadzie. Oprócz cmentarzy parafialnych w Gminie istnieją dwa tzw. cmentarze choleryczne.

Cmentarz w **Brzeźnicy** uznać należy za najbardziej wartościowy pod względem krajobrazowym i zawartości zabytkowych komponentów. Ulokowany jest na kulminacji wzgórza, co ma znaczenie dla krajobrazu. Jego najbliższe otoczenie nie jest zniekształcone przez nowe obiekty, i stanowi właściwą

oprawę dla zespołu. Oddalony jest od kościoła, ale oba te obiekty pozostają w kontakcie wizualnym. Starsza część cmentarza wypełnia kulminację wzniesienia, akcentowaną przez kaplicę z 1841 r., oraz stare drzewa komponowane w układ alei. Nowsza część znajduje się nieco niżej, i nie zakłóca starszej. Wokół wzniesionej w stylu klasycystycznym kaplicy zachowała się spora liczba starych, kamiennych pomników z 2 poł. XIX i pocz. XX w. Układ drózek kontynuuje zamysł pierwotnego rozplanowania. Ponadto na cmentarzu powstały nowsze obiekty komemoratywne o charakterze mauzoleów lub pomników.

Cmentarz w **Zawadzie** również posiada dobrą ekspozycję z racji swego położenia na zboczu wzgórza. Plan katastralny z 1849 r. pokazuje, że funkcjonował już w tamtym czasie na obecnym miejscu i w pierwotnym zamyśle planistycznym był krajobrazowo powiązany z kościołem parafialnym. Oba obiekty, cmentarz i kościół, były oddzielone rozległym ogrodem plebańskim. Każdy z nich obwiedziony był szpalerem drzew. Obecnie cmentarz zachowuje kontakt wizualny z zabytkowym kościołem, ale jakość estetyczna obszaru rozdzielającego je nie jest zbyt wysoka. Sam cmentarz o starej tradycji jest obecnie zdominowany nowymi nagrobkami. Cechuje go duże zagęszczenie grobów i brak charakterystycznej wysokiej zieleni. Wartościowe nagrobki występują w rozproszeniu i nie są zbyt liczne. Nowe grobowce wykonane są z materiałów, które swą formą, strukturą powierzchni i kolorem wprowadzają dominację w odbiorze estetycznym całości. Na szczęście zachowana została droga od bramy do niezabytkowej kaplicy, wprowadzająca porządek w ogólnej kompozycji nekropoli.

W **Gumniskach - Fox** istnieją w bliskości obok siebie dwa cmentarze: „dolny” i „górnny” – gdyż oba usytuowane są na stoku góry wznoszącej się ponad kościołem. Cmentarz „Dolny” pokazany jest na planie katastralnym z 1849 r. jako już funkcjonujący. Nie posiadał kaplicy, a groby koncentrowały się wokół centralnie umieszczonego krzyża. Kataster pokazuje, że wokół drewnianego kościoła funkcjonował jeszcze w tym czasie starszy cmentarz parafialny o tradycji sięgającej zapewne początków istnienia parafii. Cmentarz „Dolny” zachowuje tradycje miejsca, ale uległ znacznej modernizacji. Nowe ogrodzenie, brak zadrzewienia zagęszczenie nowych nagrobków sprawia wrażenie, że cmentarz nie jest zabytkowy. Wśród nielicznych zachowanych wartościowych nagrobków znajdują się pomniki właścicieli okolicznych dworów (Słotwińskich z Głobikowej i Gradzińskich z Gumnisk). Cmentarz „Górny” nie został pokazany na mapie katastralnej z 1849 r., ale ołówkiem, w ramach aktualizacji planu naniesiono kształt działki odpowiadający obecnym jego granicom. Aktualnie użytkowany jest z mniejszą intensywnością jak cmentarz „Dolny”. Jest nieco zaniedbany, ze śladami po starych drzewach o dużych średnicach pni. Z obu cmentarzy roztacza się rozległy, piękny widok na dolinę z zabudową wsi i charakterystycznym pasmowym układem pól o genezie lokacyjnej.

Oprócz cmentarzy parafialnych zachowały się też dawne cmentarze tzw. „choleryczne”. lokalizowane z dala od zabudowy wiejskiej. W **Latoszynie** znajduje się miejsce pochówku ofiar epidemii z poł. XIX w. Upamiętnia je kapliczka odbudowana w 1982 roku, oznaczona tablicą pamiątkową informującą o historycznym wydarzeniu i o jej fundatorze.

Podobnie upamiętnione zostały ofiary epidemii ze wsi **Paszczyna**. Tam, w przysiółku Kąty, w ramach zagrody wiejskiej nr 225 znajduje się kaplica postawiona na kopcu sztucznie usypanym. Zagroda została zbudowana wtórnie, na istniejącym już od dawna cmentarzu. stało się to w okresie międzywojennym. Podobno przy pracach ziemnych zauważano wówczas kości znajdujące poza obrębem kopca, na którym wzniesiona została kapliczka. Charakterystycznym wyróżnikiem cmentarzy cholerycznych są w terenie najczęściej kopce upamiętniające te opuszczone miejsca.

- **Kaplice, kapliczki, krzyże przydrożne:**

W granicach administracyjnych gminy istnieje różnorodność form kapliczek, figur i krzyży, a częstość występowania danej formy uzależniona jest od lokalizacji w terenie i od czasu powstania. Spośród zewidencjonowanych kapliczek, figur i krzyży przydrożnych tylko część z nich posiada wartość zabytkową. Niektóre z tych obiektów przetrwały z nieznacznymi zmianami formy i wyposażenia do obecnych czasów, a część ze względu na upływający czas, zniszczenia lub zaniedbania i niewłaściwie przeprowadzone remonty, częściowo zatraciła pierwotne cechy stylowe. Poniżej przedstawione są wybrane, najbardziej wartościowe obiekty.

Kapliczki i krzyże przydrożne rozsiane są po rozległym terenie całej gminy. Najczęściej ich lokalizacja wiąże się ze skrzyżowaniem dróg, często nawet dróg polnych, i miejsc poza zabudową wiejską. Występują też obiekty związane z pobożnością prywatnych właścicieli, wówczas są one umiejscowione na ich działkach, w ich zagrodach. Zawsze jednak są zwrócone frontem do drogi. Ich skala, poziom artystyczny są bardzo zróżnicowane. Z tego względu kapliczki i krzyże przydrożne w całej swej masie nie będą omawiane szczegółowo w niniejszym opracowaniu, a analiza dotyczyć będzie tylko obiektów wybranych, potrzebujących szczególnej uwagi i dowartościowania.

Kaplice różnego typu – cmentarne, dworskie, prywatne – spełniają obok kościołów ważną funkcję społeczną. Jako zabytki są świadectwem religijności miejscowej ludności. Ich funkcja liturgiczna ograniczona jest do odprawiania nabożeństw, przy czym rola ludzi świeckich jest w tej dziedzinie szczególnie ważna, i wyraża się w aktywności zarówno fundacyjnej jak i zaangażowaniu osobistym w praktyki religijne. Z tego względu wymowa ideowa i estetyczna tych obiektów kultu wiele mówi o duchowości, ale też i o możliwościach oraz gustach lokalnej społeczności. Stąd bierze się duża różnorodność stylów, w których mieszają się w różnych proporcjach pierwiastki ludowości z wielką sztuką.

Wybitnym dziełem wyrosłym z głównego nurtu sztuki europejskiej jest neogotycka kaplica zamkowa w dawnej rezydencji Raczyńskich w **Zawadzie**. Przy jej budowie wykorzystano basztę dworu obronnego Ligęzów z k. XVI w. W latach 1820 – 1821 nowy właściciel Atanazy Raczyński dokonał restauracji dawnej rezydencji. Według planów uznanego w tamtych czasach wybitnego architekta K.F. Schinkla dokonano odbudowy i aranżacji zamku w stylu neogotyckim. Prawdopodobnie duży udział w projektowaniu miał sam właściciel, ale analizując stylistykę budowli można z łatwością dostrzec w niej cechy manieri wielkiego architekta niemieckiego. Widać je w proporcjach dużych gładkich płaszczyzn elewacji zestawionych z drobnym detalem architektonicznym, dającym dyskretne akcenty przemawiające jednak swą finezją. Sama bryła kaplicy wyróżnia się mimo surowości i skromności wystroju dużą malowniczością i elegancją. Można bez obawy stwierdzić, że kaplica zamkowa jest jednym z ważniejszych dzieł na terenie Województwa Podkarpackiego patrząc z perspektywy historii sztuki. W dziele tym odbija się jak w zwierciadle wysoka kultura minionej epoki. Niestety, obiekt nie pełni swej pierwotnej funkcji sakralnej. Obecnie jest nieużytkowany i trudno dostępny do badań naukowych, a dla przeciętnego turysty całkowicie niedostępny.

W architekturze kaplicy cmentarnej w **Brzeźnicy**, z 1841 r., łączą się cechy stylowe klasycyzmu i baroku. Ten eklektyzm w prowincjonalnym wydaniu jest odbiciem poszukiwania przez Kościół w Polsce stylu dla sztuki religijnej, który przemawiałby do wiernych tak, jak sztuka wcześniejszych okresów historycznych. Nieufnie podchodzono do klasycyzmu kojarzonego z reformatorską, antykościelną działalnością cesarza Józefa II Habsburga. Natomiast styl baroku dobrze się sprawdził w dziejach

Kościola, i rozwinął różnorodne formy lokalne, schodząc nieraz do poziomu sztuki ludowej. Kaplica wyraża niewątpliwie upodobania miejscowego środowiska i dlatego zasługuje na baczną uwagę. Jej lokalizacja na wzgórzu z wyjątkowo dobrą ekspozycją, świadczy o przemyślanej i planowej działalności budowniczych.

Kaplica w **Latoszynie** przy ul. Gajowej 725 powstała w 1910 r. z prywatnej fundacji jako wotum, i jest wyraźnym nawiązaniem do tradycji kultury staropolskiej. Murowana, przysadzista, o tynkowanych elewacjach, obsadzona dookoła lipami kapliczka ma cechy architektury wernakularnej, jaka od XVII w. po 3 ćw. XIX w. powstawała w środowisku prowincjonalnym, czerpiąc z ludowego sposobu percepcji oficjalnej sztuki baroku i klasycyzmu.

W tym duchu wzniesiona jest również kaplica w **Paszczyńcu – Kąty** przy nr 225. Prostą, kubieczną bryłę nawy poprzedza dwukolumnowy, archaiczny portyk z trójkątnym przyczółkiem. Obie kaplice mają bogate wyposażenie w formie ołtarzowej z obrazami i rzeźbami w stylistyce ludowego baroku. Kaplicę z Paszczyńca różni tylko sposób usytuowania, gdyż umieszczona jest na podwórku wiejskiej zagrody. Nie otaczają jej drzewa, ale za to wzniesiona jest na sztucznie usypanym kopcu, który jest interpretowany jako zbiorowa mogiła związana z epidemią cholery w 1873 r.

Kaplica w **Gumniskach-Kopaliny** pochodzi z okresu międzywojennego. Jest podobnie jak dwie wyżej opisane fundacji prywatnej, i charakterze wotywnym. Stylistycznie odwołuje się do estetyki neogotyku, który dla sztuki kościelnej przełomu XIX/XX w. stał się stylem niemal obowiązującym. Nie objawił się on jednak w nagiej, ceglanej elewacji, ale w proporcjach; w uwysmuklonej bryle i stylizacji szczytu dachu, rozczłonkowanego uszakami i pływami o schodkowym układzie schodzącym się do łuku ostrego. Kapliczka ulokowana jest w szczerych polach, otoczona ogrodzeniem i wysokimi lipami. Kiedyś sprawowano tu Msze św. i odprawiano nabożeństwa maryjne.

Motyw wysokich lip otaczających kapliczkę; bądź to przy czterech narożach, bądź z dwóch stron jest często spotykany w tej okolicy. Kapliczka prywatna przy domu nr 81 w **Paszczyńcu – Kmiecie** zachowała już tylko jedno z grupy drzew. Zbudowana w 1890 r., prezentuje typ wysmukłej budowli o kubicznej formie bez rozczłonkowania architektonicznego. Ma tynkowane elewacje, wysmukłe proporcje nasuwają skojarzenie tej budowli z neogotyckimi realizacjami powstającymi w tym czasie w okolicy, które mogły wywrzeć wpływ na jej ostateczny wygląd. Tu też w przeszłości sprawowano Msze św. i odprawiano nabożeństwa maryjne.

Odrębną grupę stanowią kapliczki i figury przydrożne, związane z dawnymi założeniami dworskimi. Zazwyczaj były stawiane przy drodze głównej, na skrzyżowaniu z drogą dojazdową do dworu. Zachowały się one przy dworach, po których brak dziś śladów, a o ich istnieniu informują już tylko plany katastralne z poł. XIX w. Do takich miejsc należą: miejsce po dworze Słotwińskich w Głobikowej, miejsce po folwarku „Dolizna” w Głobikowej, park i miejsce po dworze „Górzyczna” w Głobikowej, miejsce po dawnym dworze i folwarku „Kamieniec” w Głobikowej, miejsce po dworze w Gumniskach-Fox, miejsce po dworze w Pustkowie, miejsce po dworze w Pustkowie.

Na uwagę zasługuje kapliczka przy niedawno zlikwidowanym budynku gorzelnii podworskiej w Pustkowie. Ma ona formę czterokolumnowej świątyni antycznej, nakrytej daszkiem dwuspadowym, osłaniającą figurą św. *Jana Nepomucena*. Obiekt datowany na przełom XVIII/XIX w. prezentuje styl klasycystyczny w wydaniu prowincjonalnym. Drugą z zachowanych kapliczek tego typu jest kapliczka z I poł. XIX w. w Głobikowej „Kamieniec” z figurą św. *Jana Nepomucena* umieszczoną we wnęce.

Pozostałe z wymienionych miejsc nie mają artystycznie wartościowych kapliczek, a raczej należy traktować je jako upamiętnienie wyjątkowego miejsca o starej tradycji.

- **Założenia dworskie, parkowe i folwarczne:**

Założenia dworsko - parkowe i folwarczne związane z aktywnością gospodarzą klasą ziemiańską zachowały się jako zabytki w niewielkiej liczbie. Jak wynika z analizy map katastralnych poszczególnych wsi dzisiejszej gminy, w połowie wieku XIX było 15 takich założeń, które zostały uwidocznione w strukturze rozplanowania ówczesnych wsi. Wyróżniały się one specyficznym sposobem rozplanowania zabudowy mieszkalnej i gospodarczej, której towarzyszyły zawsze: komponowana zieleń i urządzenia wodne w postaci stawów. Często te zespoły posiadały bardzo atrakcyjną lokalizację pod względem krajobrazowym i ekspozycyjnym, wynikającą bądź to z dobrze dobranego miejsca (Głobikowa – „Górzyzna”, „Słotwinówka”, Podgrodzie, Gumniska), bądź ze sztucznie ukształtowanego otoczenia (Pustynia, Zawada, Nagawczyzna). Żadne z tych założeń nie zachowało do dziś swej pierwotnej funkcji. Przestały być rezydencjami wiejskimi – nie są nawet zamieszkałe, zatraciły całkowicie swe znaczenie gospodarcze. Z 15 założeń żadne nie przetrwało do dziś w formie kompletnej.

Dawna rezydencja Raczyńskich w **Zawadzie** składająca się z części reprezentacyjnej i folwarcznej, z wielu budynków o różnych niegdyś pełnionych funkcjach, oraz rozległego, ogrodzonego murem parku, wygląda obecnie najbardziej okazale. Część reprezentacyjna jest niezamieszkała i niedostępna dla zwiedzających. Tylko część gospodarza jest wykorzystywana. Zawada była starą rezydencją rodową Ligenzów. Po renesansowym dworze obronnym z XVI w. pozostała do dziś tylko jedna baszta. Na pocz. XIX w. została ona przekształcona i po rozbudowie przekształcona w kaplicę pałacową przez K.F. Schinkla. Budowla ta jest dzisiaj pomnikiem architektury neogotyckiej, wiążąc się z pierwszą fazą tego nurtu estetycznego kształtującego sztukę Europy w 1 poł. XIX w. Rangę taką nadaje jej zarówno nazwisko wybitnego architekta, jak i fakt, że jest to jedna z wcześniejszych realizacji neogotyku na terenie Polski południowej. Z tego czasu pochodzi też kompozycja parku założonego w stylu angielskim. Budowle z l.20-XX w. dopełniają całości założenia. Zespół jest zróżnicowany stylowo, co wiąże się z nakładaniem kilku faz rozwojowych. W ramach zespołu zachowały się liczne obiekty powstałe w różnym czasie. Obok wymienionej kaplicy pałacowej z basztą wspomnieć należy nowy dwór z okresu międzywojennego powstały w stylu eklektycznym, oficynę częściowo tylko zachowaną z pocz. XIX w., budynek pralni wzniesiony w stylu malowniczego neogotyku, rządcówkę w „stylu dworskowym” z okresu międzywojennego, budynek bramny, chmielarnię, gorzelnię, dwa budynki stajenne, studnię z dwoma kamiennymi słupami, lodownię i mur ogrodzeniowy opasujący całe założenie. W parku krajobrazowym widoczne są starsze drzewa świadczące o kilkunastowiekowej genealogii tej kompozycji ogrodowej. Krajobraz urozmaicony jest przez potok przecinający park.

Pustynia jest przykładem rezydencji o starej tradycji. Dwór w ostatnich czasach został przekształcony, i rozbudowany o dodatkową wieżę. Do niedawna zachowywał swą renesansową formę murowanego piętrowego dworu obronnego typu „kamienica” z jedną wieżą narożną. Typ ten jest o tyle ciekawy, że obrazuje ewolucję rezydencji rycerskiej wywodzącej się ze średniowiecznej wieży mieszkalnej. Renesansowy dwór obronny zachowuje wprawdzie kilkunastowieczny układ użytkowy, ale pod względem funkcji mieszkalnej staje się wygodniejszy. Funkcja militarna za to zmienia się, i ulega redukcji ze względu na wprowadzenie broni palnej. W otoczeniu dworu funkcjonował zespół rozległych stawów. Pełniły one funkcję obronną, a w czasie pokoju - gospodarczą. Równocześnie znacznie podnosiły walory krajobrazowe, co dla ludzi renesansu było istotną potrzebą duchową. Wyjątkowy ten krajobraz

zakłócony został w ostatnim czasie budową estakady autostrady A 4. Przy dworze egzystował duży folwark składający się z wielu budynków, które albo uległy rozbiórce, albo częściowo je zmodernizowano w taki sposób, że straciły swój pierwotny charakter. Znikła też z najbliższego otoczenia drewniana kaplica dworska z XVII w., przeniesiona na cmentarz do Kozłowa. Całość zespołu utraciła wiele dawnych elementów, łącznie z wysoką zielenią parkową, ale nadal atrakcyjność sztucznie ukształtowanego krajobrazu może być atutem tego miejsca. Od strony historycznej założenie dworskie w Pustyni jest ważne, jako miejsce związane dziejami wielkich rodów małopolskich.

Brzeźnica zachowała mało rozpoznany od strony historycznej dwór piętrowy, murowany (ul. Miedziana), posiadający prawdopodobnie rozległe piwnice. Jego forma architektoniczna pozwala go klasyfikować podobnie jak dwór w Pustyni, czyli łączyć tą budowlę z typem renesansowego dworu obronnego. Zachowały się resztki wysokiej zieleni komponowanej, uformowanej w szpaler oddzielający założenie dworskie od folwarku plebańskiego. Niskie budynki założone na prostokątnym planie są kontynuacją tradycji dawnego folwarku, a młyn zbudowany już po wojnie dopełniał funkcję gospodarczą. Założenie dworskie sąsiaduje bezpośrednio z folwarkiem plebańskim i kościołem parafialnym, co w efekcie daje sporą przestrzeń krajobrazu komponowanego, ale niestety nie wyeksponowaną pod względem estetycznym. Ten atut jest słabo wykorzystany dla celów uatrakcyjnienia miejscowości. Dodatkowo warto zwrócić uwagę na konieczność naukowego przebadania dworu, gdyż brak o nim udokumentowanej wiedzy zamyka drogę do jego właściwej ochrony.

W **Nagawczyniu** zachował się park wraz z dworem. Dwór po remoncie zachował w zewnętrznym wyglądzie swe pierwotne cechy stylowe. Wnętrze zostało dostosowane do obecnych potrzeb jego właściciela. Park z okazami starych drzew jest utrzymywany w dobrym stanie technicznym. Został powiększony o nowy obszar z komponowaną zielenią. Stał tam nowoczesny budynek. Zmodernizowane zostało również ogrodzenie. Niestety zniknęły obiekty gospodarcze towarzyszące do niedawna dworowi, który właściwie służył do celów administrowania jednego z folwarków należących do Raczyńskich z Zawady.

W **Podgrodziu** zachował się tylko park i miejsce po dworze rozebrany w ostatnim czasie. Budynek dworu związany był z funkcjonującym tutaj folwarkiem przekształconym po wojnie przez Państwowe Gospodarstwo Rolne. Na miejscu dworu utworzony został parking dla samochodów ciężarowych. Spichlerz służy jako magazyn, ale jest intensywnie eksploatowany bez jakichkolwiek działań remontowych. Park zredukowany obecnie w swej powierzchni, pięknie eksponujący się na wzniesieniu nad doliną Wisłoka, jest zapuszczony. Kompozycja zniekształcona jest przez samosiewy. Dodatkowym czynnikiem negatywnie oddziałującym na całość zespołu jest ulokowanie obok niego wielkogabarytowych hal magazynowych i produkcyjnych zajmujących rozległy teren odcinający założenie dworskie od dawnej historycznej wsi.

W **Braciejowej** z dawnego założenia folwarcznego zw. leśniczówką Berdech nie zachował się żaden ze starych budynków. Najbardziej atrakcyjnym elementem tego założenia jest obecnie aleja dębowa prowadząca do polany, gdzie zlokalizowana jest leśniczówka. Na polanie zachował się też przy pomnikowy okaz jesionu ok 300 letni.

Odnosnie **Głobikowej** mapy katastralne pokazują, że w połowie XIX w. funkcjonowały we wsi cztery założenia dworskie: dwór z folwarkiem „Górzyzna”; dwór z folwarkiem „Kamieniec”; Dwór „Słotwinówka”; folwark „Dolizna”. Po założeniach „**Kamieniec**” i „**Dolizna**” nie zachowały się w terenie widoczne ślady. Brak tam budynków o starszej metryce oraz charakterystycznego zadrzewienia. Jedynym

ślądem tych założeń są zachowane kapliczki przydrożne, znakujące dawny zjazd z drogi do dworu, czy folwarku. Nazwa „Kamieniec” zwraca szczególną uwagę. Może świadczyć, że istniał tu kiedyś murowany, obronny dwór. Kataster z połowy XIX w. nie potwierdza w tym miejscu istnienia zabudowy murowanej wskazując wyłącznie budynki drewniane. Nazwa ma jednak znacznie wcześniejszą tradycję historyczną. Z tego względu miejsce może być ważne pod względem jego wartości archeologicznej.

W przypadku „**Slotwinówki**” również brak jest wyraźnych śladów po dworze. Znajdował się on na kulminacji wzgórza porośniętej obecnie lasem. Wśród drzew z trudem można rozpoznać starsze okazy, które łączyłyby się z dawnym założeniem parkowym. Pod ziemią kryją się ślady fundamentów dworu zniszczonego w czasie II wojny. Miejsce jest oznakowane tablicą informacyjną, na której zamieszczono materiał ikonograficzny dotyczący wyglądu dawnego dworu. Przy drodze doprowadzającej zlokalizowana jest kapliczka z datą 1930 r.

Tylko założenie dworskie „**Górzyszna**” w części zachowało ślady swej świetności. Świadczy o tym istniejący na kulminacji wzniesienia park ciągnący się szerokim pasem widocznym z dużej odległości od strony południowej, z drogi wiodącej do dworu „Slotwinówka”. Park ma kompozycję swobodną, romantyczną z regularnie założonym sadem. Doprowadza do niego aleja idąca od drogi, gdzie tradycyjnie umiejscowiony jest krzyż przydrożny. Zachodnia granica parku ujęta jest szpalerem drzew, w centrum występują stare okazy komponowane w malownicze grupy. Zabudowa dworska nie zachowała się. W okresie powojennym zbudowano nowe budynki gospodarcze i dom mieszkalny. Szczęśliwie ich skala i charakter nie wprowadzają dużego zakłócenia w odbiorze walorów tego szczególnego pod względem krajobrazowym miejsca. Cechą wyróżniającą to założenie jest ekspozycja. Widoki z parku jak i z daleka na park są wyjątkowo atrakcyjne.

Do dawnych, zaznaczonych na katastrach założeń dworskich, ale do dziś nie zachowanych należą również dwa dwory w **Gumniskach**. Miejsce po jednym z nich znaczy obecnie kapliczka przydrożna z figurą *św. Jana Nepomucena*, ustawiona przy domu nr. 155. Mieszkająca tu pani Wanda Cabaj pamięta jeszcze stare zabudowania dworskie i sad, które znajdowały się powyżej obecnego murowanego domu. Jak wspomina, obecna kapliczka została po wojnie radykalnie przebudowana. Pierwotna była wzniesiona na kopcu w otoczeniu wysokich drzew.

Drugie założenie dworsko – folwarczne znajdowało się na miejscu obecnego domu nr 62. Zachował się po nim tylko budynek gospodarczy ze starymi piwnicami. Budynek ten wraz z biegnącą wzdłuż niego drogą i potokiem prezentują dość archaicznie wyglądającą enklawę krajobrazową warta zachowania.

W **Paszczyni** dawne założenie dworskie, parkowe i folwarczne nie zachowało się. Przetrwwały tylko pojedyncze elementy przemieszane ze współczesnym zagospodarowaniem terenu, nowym podziałem parcelowym, zabudową i przekształconym ciągiem komunikacyjnym. Zieleni parkowej brak. Obecnie jest to teren o przypadkowej kompozycji krajobrazowej. Murowany budynek dawnego spichlerza stojący przy skrzyżowaniu dróg, może być jedynym świadectwem dawnego założenia. Jego stan techniczny nie jest zbyt dobry, co też rzutuje na wygląd zewnętrzny.

W **Pustkowie** dawne założenie dworskie, parkowe i folwarczne nie zachowało się, choć jego ślady są do dziś czytelne. Widoczny jest w terenie zarys układu dawnych stawów. Przy skrzyżowaniu dróg przetrwała kapliczka z figurą *św. Jana Nepomucena*. Przeszedł istnieć, do niedawna stojący przy skrzyżowaniu dróg budynek gorzelni. Został on zastąpiony budynkiem o charakterze handlowym

o nowocześnie rozwiązanych elewacjach. Zniknął też szpaler drzew rosnących wzdłuż drogi przy gorzelni.

Zły stan techniczny zachowanych budynków podworskich, ich znaczna degradacja estetyczna dotycząca nie tylko bryłę, elewacje i wnętrza, ale również otoczenie, nie sprzyja przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych zachowaniu ich w autentycznej formie. Najczęściej w takich przypadkach następuje ich eliminacja (Pustków, Pustynia) bądź źle pojęta estetyzacja (kapliczka św. *Jana Nepomucena* w Pustkowie).

- **Zieleń komponowana poza parkami dworskimi:**

Komponowana zieleń poza zespołami dworskimi może występować przy kościołach i kaplicach, na cmentarzach i jako oprawa traktów komunikacyjnych. W Gminie wszystkie kościoły o starszej tradycji pozbawione są zadrzewień w swym najbliższym otoczeniu. Wiele, spośród rozrzuconych kaplic i kapliczek jest otoczona wysokimi drzewami, przeważnie lipami. Są one komponowane równomiernie po jednym drzewie w każdym narożu, lub po jednym z obu boków. Jest to stara tradycja, którą warto zachować i kontynuować. Z cmentarzy, tylko w Brzeźnicy zachował wysoką zieleń komponowaną występującą w szczątkowych szpalerach po bokach drózek cmentarnych. Pojedynczy starodrzew zachował się na „Górnym” cmentarzu w Gumniskach. Spotyka się też często wysokie drzewa otaczające zagrodę wiejską. Najczęściej są to zagrody tzw. jednodworcze. Taka kompozycja ma duże znaczenie dla krajobrazu, gdyż grupy tych drzew z daleka są widoczne wskazując na siedlisko funkcjonujące często wśród pól, poza zwartą zabudową wsi.

W **Krowicach**, koło domostwa nr 434 ciekawie prezentuje się założenie zieleni komponowanej niezwiązane z żadnym założeniem dworskim, czy kaplicą. Tworzą ją cztery, dorodne, może 200-letnich dęby rosnące w okręgu. Są one zlokalizowane pośród łąki i prezentują bardzo malowniczą grupę. Do ostatniej wojny było ich siedem. Zespół nie związany z żadnym dworem lub kaplicą jest bez wątpienia dziełem świadomie zakomponowanym.

Z **Pustków-Osiedlem** związana jest aleja kasztanowa założona wzdłuż drogi biegnącej od przystanku kolejowego w kierunku Krownic. Jej założenie można wiązać z czasem, gdy organizowało się Pustków-Osiedle, jako założenie urbanistyczne powiązane z otoczeniem krajobrazowym.

Aleję jesionową przy drodze z **Zawady do Pustyni** można wiązać z rezydencjami ziemiańskimi znajdującymi się dawnej w obu tych miejscowościach. Połączone są one prostą drogą, typową dla koncepcji planistycznej czasów oświecenia. Wówczas też chętnie obsadzano takie drogi szpalerami drzew. Aleja, nie zachowana na całej długości może być świadectwem realizacji takiej koncepcji planistycznej. Na planie katastralnym z 1849 nie została zaznaczona. Ale na austriackiej mapie wojskowej (Franzische Landesaufnahme) z lat 1806 1869 jest pokazana na odcinku od dworu w Zawadzie do torów kolejowych.

- **Stacje, zajazdy:**

Ważnym elementem historycznego krajobrazu były zajazdy i karczmy, poczty, dworce kolejowe – jednym słowem cała infrastruktura służąca do obsługi komunikacji. Przez Gminę przebiegał ważny historyczny szlak komunikacyjny łączący Kraków ze Lwowem. Miał on duże znaczenie już w średniowieczu. Droga ta w czasach zaboru austriackiego zmodernizowana nazywana była traktem cesarskim. Równoległe do niej w poł. XIX w. zbudowano linię kolejową, która jednak

dla miejscowości położonych w Gminie nie miała bezpośredniego znaczenia. Żadna ze stacji kolejowych nie powstała na jej terenie przy tej trasie. Dłuższy odcinek linii kolejowej przebiega od Dębicy w stronę Tarnobrzega, i on miał znaczenie dla miejscowości położonych w Gminie znacznie większe, szczególnie od czasu realizacji inwestycji związanych z COP.

Przy wybudowanej w 1887 r. linii kolejowej łączącej Dębicę z Tarnobrzegiem powstały przystanki w Pustyni, Kochanówce-Pustków i Pustkowie. W czasie jej modernizacji w końcu lat 30 - w. zbudowano nowe obiekty obsługujące ruch kolejowy. W **Pustyni** do dziś zachował się budynek stacyjny wzniesiony w stylu modernistycznym, o nowoczesnej jak na tamte czasy bryle z charakterystycznym płaskim dachem. W Kochanówce też zachował się murowany budynek stacyjny, ale pod względem stylistycznym nie wyróżnia się wartościowymi cechami architektonicznymi. W Pustkowie funkcjonuje murowany budynek nastawni. Wszystkie te obiekty są w złym stanie technicznym.

Dla obszaru Gminy Dębica najważniejszą rolę w historii komunikacji tranzytowej odegrała jednak droga z Krakowa do Lwowa. Przy niej też zachowały się obiekty zabytkowe świadczące o dawnej tradycji tego traktu komunikacyjnego.

W **Latoszynie** przetrwał do dziś dawny zajazd zbudowany w 2 poł. XIX w. przy trakcie cesarskim. Jest to budynek murowany przykryty dachem dwuspadowym, o przysadzistej sylwecie typowej dla tzw. klasycyzmu józefińskiego. Oprócz części mieszkalnej nie posiada stajni, które z reguły towarzyszyły obiektom tego typu. Obecnie jest to budynek mieszkalny w zabudowie zagrodowej z sadem, oznaczony numerem 154. Zachowany jest bez większych przekształceń, dzięki czemu prezentuje się archaicznie w swym wyglądzie. Obiekt nie jest powszechnie znany jako dawny zajazd. Ostatnio został osłonięty ekranami w czasie modernizacji drogi krajowej nr 94, co izoluje go w dużym stopniu z naturalnego dla niego otoczenia (dostęp bezpośredni do drogi).

Bardziej znanym zabytkiem tego typu jest karczma w **Zawadzie**. Powstała przy zespole dworsko parkowym. Datowana jest na przełom XVIII/XIX w. W swej sylwecie podkreślonej wysokim łamanym dachem w typie krakowskim, z podcieniem frontowym różni się zasadniczo od zajazdu w Latoszynie. Jest to efekt świadomej kreacji konserwatorskiej służący dowartościowaniu zabytku przez nadanie mu cech charakterystycznych dla epoki. Wskazane wyżej cechy architektoniczne łączy ten obiekt z czasami staropolskimi, i mentalnością sarmacką, zupełnie różną od ducha oświecenia józefińskiego, kierującego się głównie stroną praktyczną w budownictwie. Malowniczość właściwa sarmatyzmowi dla oświecenia była dążeniem obcym i niepraktycznym z punktu widzenia ekonomicznego. Zatem na przykładzie tych dwóch blisko siebie położonych obiektów można zauważyć różnicę w stylistyce dwóch tak innych od siebie epok. Efekt wizualny karczmy w Zawadzie został uzyskany poprzez zastosowanie zabiegów aranżacji wtórnej w stosunku do oryginału. Zajazd zawadzki, pierwotnie o cechach klasycystycznych został w 1979 r. częściowo przebudowany. Przy modernizacji drogi krajowej nr 94, został on wyizolowany ekranami, co utrudnia percepcję tego malowniczego obiektu.

- **Zabytki techniki:**

Zabytki techniki odznaczające się najczęściej dużą różnorodnością form przestrzennych i architektonicznych. W czasie swego czynnego funkcjonowania rzadko są udostępniane dla oglądających. Gdy zakończy się ich działalność produkcyjna, często jako obiekty zbyteczne ulegają likwidacji. Ale, jeśli są adaptowane do nowej funkcji pozwalającej wyeksponować ich walory, wówczas stają się bardzo wdzięcznymi i przyciągającymi publiczność obiektami. Na

terenie Gminy brakuje jak dotychczas takich realizacji, choć nie brakuje zabytków techniki. Takie można spotkać głównie w miejscach dawnych folwarków. Duży kompleks zabudowy przemysłowej stanowi dawna fabryka „Lignoza” w Pustkowie – Osiedle. Natomiast nie zachowały się pokazane na dawnych mapach licznie występujące na tym terenie wiatraki i młyny wodne.

Dawna fabryka amunicji „Lignoza” w **Pustkowie – Osiedle** (ob. Zakłady Tworzyw Sztucznych – Erg w Pustkowie SA) zachowała swój pierwotny komponowany układ przestrzenny, jak również zespół budynków i hal fabrycznych, do których dokomponowana została późniejsza zabudowa rozwijającego się w okresie powojennym zakładu produkcyjnego, rozbudowywanego na zasadzie kontynuacji. Obiekty te rozmieszczone są w sposób bardzo regularny, tworząc wyrównane linie zabudowy szeregowej, uporządkowanej wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Drogi i bocznica kolejowe przecięte przecznicami tworzą regularną, geometryczną sieć. Układ przestrzenny wpisany jest w naturalny krajobraz leśny. Głównym akcentem o charakterze reprezentacyjnym jest brama wjazdowa ujęta budynkami administracyjnymi wzniesionymi w stylu modernistycznym w nurcie tzw. architektury okrętowej. Ten kierunek stylowy uznawany był w tamtym czasie za awangardowy. Z tego względu wartość artystyczną tych budowli oceniona musi być wysoko. Budynki produkcyjne w swej formie architektonicznej prezentują ideę funkcjonalizmu. W ich wyglądzie widoczna jest charakterystyczna dla modernizmu logiczna, modułarna artykulacja elewacji. Ten ciekawy zespół można oglądać z zewnątrz. Dostępność jego jest ograniczona.

Zespół budowli przemysłowych można też oglądać w dawnym folwarku w **Zawadzie**. Zgodnie z tradycją ziemiańską połączono tam działalność rolniczo – hodowlaną z produkcją objętą prawem propinacji. Działki te wzajemnie się uzupełniały z tego względu budynki przeznaczone do realizacji tego typu gospodarki tworzyły dość zwarty kompleks. Oznaczają się zróżnicowaną formą wynikającą bezpośrednio z funkcji. Chmielarnia jest np. budynkiem wysokim i o zwartej kubicznej bryle przypominającej wyglądem klasyczny spichlerz dworski. Gorzelnia jest budynkiem o wyraźnie addytywnym układzie brył zróżnicowanych co do wysokości. Dzięki pokryciu z dachówki ceramicznej budowla wygląda bardzo malowniczo. Stajnie i budynki gospodarcze dopełniają zespół zamykając go wyrównaną linią zabudowy ograniczającą całość założenia od strony południowej. Ten malowniczy zespół oddziałuje swą architekturą nie tylko na wnętrze parkowe, ale również na otaczający krajobraz. Dawny folwark miał odrębną bramę wjazdową od strony założenia folwarcznego w Nagawczynie należącego do tegoż majątku. Od tej strony, wzdłuż folwarku przebiega droga lokalna ujęta w szpalery drzew, granicząca z potokiem, co nadaje jej niezwyklej malowniczości.

Śladem dawnego folwarku jest młyn i tartak w **Brzeźnicy**. Obiekty te powstały po ostatniej wojnie na terenie przydworskim, zapewne jako kontynuacja działalności gospodarczej wcześniej tam realizowanej. Był to młyn parowy. Budynek prezentuje typ architektoniczny o bardzo uproszczonej formie dyktowanej wyłącznie względami funkcjonalnymi. Jego wysoka trójkondygnacyjna bryła o dachu niemal płaskim, o nagich ceglanych elewacjach intrygująco prezentuje się w krajobrazie wsi z niską zabudową.

W Brzeźnicy funkcjonuje jeszcze jeden młyn zlokalizowany nad rzeką *Wielopolką*. Był to niegdyś dawny młyn turbinowy wykorzystujący potencjał wodny płynącej poniżej rzeki. Prezentuje ciekawą bryłę przypominającą swym układem formę bazylikową.

Nad tą samą rzeką, zasobną w wodę istniał w **Paszczynie** młyn wodny z rozbudowanym systemem młynówki doprowadzającej do niego wodę. Ślad tych dawnych urządzeń wodnych jest widoczny do dziś

w terenie. Mapa katastralna pokazuje, że dla spiętrzenia wody zbudowany był na rzece jaz przecinający ją na całej szerokości. Po dawnym założeniu dworskim zachował się piętrowy, murowany, przebudowany budynek, który mógł służyć jako spichlerz. Spichlerz murowany zachował się do dziś w dawnym zespole dworskim w **Podgrodziu**.

W **Pustkowie** do niedawna zachowany był budynek gorzelni należący niegdyś do zespołu folwarcznego, któremu towarzyszyły stawy reliktowo rysujące się w terenie sąsiednich łąk. Bliskość do wody biejącej była warunkiem koniecznym dla funkcjonowania takiego zakładu. Bryła tego budynku była zróżnicowana co do wysokości, z segmentem środkowym wyższym i bocznymi niższymi. Niestety w ostatnich lat zniknął z krajobrazu, zastąpiony typowym obiektem handlowym nie nawiązującym do wcześniejszej tradycji miejsca.

Młyn wodny funkcjonował również w Zawadzie, co zostało zaznaczone na wojskowej mapie z końca XVIII w. (Mapa Miega). Tam również istniał browar, którego założenie składające się z kilku budynków i ogrodu pokazane zostało na planie katastralnym z 1849 r. Obecnie na tym miejscu położonym u wlotu doliny znajduje się polana, na której ustawiono krzyż. Miejsce warte jest oznakowania i zagospodarowania.

- **Zespoły zabytków ruchomych:**

Zabytki ruchome zachowały się wyłącznie jako wyposażenie kościołów, kaplic i kapliczek oraz jako pomniki nagrobne na cmentarzach przy starych parafiach rzymskokatolickich. Nie zachowało się ruchome wyposażenie dawnych dworów, gdzie z reguły były gromadzone pamiątki rodzinne wielu pokoleń, ale również kolekcje dzieł sztuki, stylowe meble. Nie jest wykluczone, że w dawnych dworach murowanych o tradycji renesansowej mogły przetrwać pod wtórnymi warstwami stare dekoracje ścienne, lub stropy belkowe (Pustynia, Brzeźnica). Takie dekoracje mogły też występować w dwóch XVII-wiecznych kościołach (Zawada, Kozłów) oraz w neogotyckiej kaplicy dworskiej w Zawadzie. Dlatego, przy podejmowaniu prac remontowych we wnętrzach tychże budowli warto zalecić szczegółowe badania na istnienie polichromii, pomimo wcześniejszych działań, które wykluczały dotąd jej istnienie.

Zabytkowe wyposażenie ruchome można oglądać w tych kościołach, które jako stare parafie posiadają dawną tradycję, choć nie zawsze są to wiekowe świątynie. Do takich należy kościół par. pw. *św. Jana Chrzciciela* w **Brzeźnicy** zbudowany na pocz. XX w. Zawiera cenne wyposażenie ze starszej świątyni. Dużą wartość dla kultury okresu renesansu posiada zachowany fragmentarycznie nagrobek składający się obecnie z dwóch rzeźb z piaskowca, wmurowanych w ścianie pod chórem. Przedstawiają one leżące postaci, prawdopodobnie z rodu Ligęzów. Rzeźby pochodzą z nagrobka przeniesionego we fragmentach ze starego drewnianego kościoła, ufundowanego przez Achacego Ligęzę i jego żonę Zuzannę. Budowę tej świątyni zakończono w 1674 r. Przypuszcza się że nagrobek poświęcony był fundatorom, ale stylistykę rzeźb wywieść można z czasów wcześniejszych o sto lat, kiedy w modę wszedł typ rzeźby nagrobnej rozpowszechniony przez warsztat wybitnego krakowskiego rzeźbiarza Santi Gucciego. Na ścianie zakrystii wmurowana jest też płaskorzeźbiona płyta kamienna z przedstawieniem *śś. Jana Chrzciciela, Marcina i Marii Magdaleny* z 1674. Jeden z ołtarzy bocznych w stylu rokokowym był pierwotnie głównym ołtarzem dawnego kościoła. Z XVIII w. pochodzi umieszczony w nim krucyfiks oraz obrazy; *św. Stanisława bpa*; i *św. Jana Chrzciciela*, a także rzeźbione, rokokowe tabernakulum. Barokowa jest również chrzcielnicą drewniana.

Wyposażenie i wystrój kościoła pochodzi głównie z czasu jego budowy i konsekracji. Są one jednorodne, utrzymane w stylistyce neogotyckiej. Styl ten widać szczególnie w realizacjach ołtarzowych, wykonanych według katalogowych wzorców na wysokim poziomie sztuki stolarskiej. Obok nich ważną rolę, dla wyrazu i nastroju wnętrza, odgrywają malowidła ścienna i witraże wykonane przez artystów związanych ze środowiskiem krakowskim, stojącym na bardzo wysokim poziomie na przełomie wieków XIX/XX. Polichromia ścienna w obrębie prezbiterium była konserwowana ze środków: Gminy Dębica, Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i ze środków własnych Parafii. Obiekty ruchome w liczbie 32 są wpisane do rejestru zabytków pod nr B-303 z o2.09.2009 r. Do obiektów tych opracowano karty ewidencyjne tzw. „białe” w październiku 2010 r. Pierwsza ewidencja zabytków ruchomych kościoła przeprowadzona została w 1968 r. przez J. Szczęka dla 22 obiektów (archiwum UOZ Delegatura w Rzeszowie). Weryfikacja tych kart powinna być dokonana dla sprawdzenia faktycznego stanu zasobu zabytkowego świątyni.

Wyposażenie wnętrza w dawnej kaplicy dworskiej z **Pustyni** powstałej w 1661 r. jest w części tylko zabytkowe, a w części nowe. Wartościowy jest ołtarz główny utrzymany w stylistyce późnego renesansu i manieryzmu. Nie jest on jednak kompletny, gdyż obraz w środkowym polu przedstawiający „Wskreszenie Piotrowina” jest dziełem XX-wiecznym. Na belce tęczowej zgodnie z tradycją świątyni średniowiecznych umieszczony jest krucyfiks. Ma on formę barokową. Pozostałe wyposażenie pochodzi z lat 80-tych XX w. Nie wszystkie elementy starego kościoła wymienione w decyzji rejestrowej zostały w czasie transferu przeniesione. Poza ołtarzem głównym obiekty ruchome nie są wpisane do rejestru zabytków. W 1984 roku opracowano karty ewidencyjne dla 32 zabytków ruchomych znajdujących się jeszcze w kościele stojącym na starym miejscu (archiwum UOZ Delegatura w Rzeszowie). Weryfikacja tych kart powinna być dokonana dla sprawdzenia faktycznego stanu zasobu zabytkowego świątyni.

Wyposażenie kościoła parafialnego pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny* w **Zawadzie**, jest w dużym stopniu zabytkowe. Zachował się ołtarz główny z 1 poł. XVIII w. w stylu regencji, z obrazem na desce Matki Boskiej z *Dzieciątkiem* z k. XVI w. Obraz przedstawia typ Matki Boskiej Śnieżnej, bardzo popularny w sztuce kontrreformacyjnej w okresie od końca XVI do końca XVII w. Obraz ukoronowany, otoczony jest kultem mającym długą tradycję. Oprócz swych wartości artystycznych ma wielkie znaczenie religijne, co wiąże się z powstaniem i rozwojem sanktuarium zorganizowanym wcześniej zanim została erygowana parafia. W kaplicy umieszczony jest ołtarz późnorenesansowy z pocz. XVII w. z obrazami Nawiedzenia N.M.P. i *św. Stanisława i Wojciecha*. Zabytkami sztuki XVII w. są również: stare, główne drzwi wejściowe do nawy; krucyfiks w tęczy; prospekt organowy; dzwon z 1614 r. Przetrwały też boczne ołtarze w stylu regencji z 1 poł. XVIII w., ambona, chrzcielnica drewniana z baldachimem i zapleckiem z poł. XVIII w. Dopelnieniem wystroju świątyni są witraże pochodzące z pracowni S.G. Żeleńskiego, z pocz. XX w.

Obiekty ruchome nie są wpisane do rejestru zabytków. W 1968 roku J. Szczępek opracował karty ewidencyjne dla 31 zabytków ruchomych znajdujących się w kościele (archiwum UOZ Delegatura w Rzeszowie). Weryfikacja tych kart powinna być dokonana dla sprawdzenia faktycznego stanu zasobu zabytkowego świątyni.

Wyposażenie dawnego drewnianego kościoła w **Gumniskach** nie zachowało się, gdyż świątynia spłonęła w czasie działań ostatniej wojny.

W kaplicach w **Latoszynie** i **Paszczyńcu** zachowało się bogate wyposażenie w postaci ołtarzy ozdobionych obrazami, i rzeźbami XVII/XVIII-wiecznymi. Towarzyszą im też luźne obrazy. Obie kaplice

mają zachowane inskrypcje fundacyjne wskazujące nazwisko fundatora i rok zaistnienia fundacji. Zawierają dzieła, które w swym klimacie wywodzą się z estetyki i kultury baroku, ale bardziej zaliczyć je można do nurtu sztuki ludowej.

Ten charakterystyczny dla sztuki prowincjonalnej nurt ludowego baroku trwający niemal do końca 3 ćw. XIX w. cechuje większość dzieł wypełniających wnętrza kapliczek. Wśród rzeźb najczęściej spotykany jest motyw *św. Jana Nepomucena* i *Matki Bożej z Dzieciątkiem*. Są to rzeźby drewniane polichromowane (kapliczki w Pustkowie, Głobikowie, Latoszynie). W XX w. tradycyjne typy ikonograficzne były kontynuowane, ale stylistyka barokowa ustępuje miejsca wzorcom neoklasycystycznym wywodzącym się z estetyki rozpropagowanej przez środowisko artystyczne wzorujące się na sztuce *Nazareńczyków*. Szczególnie widoczne jest to w przedstawieniach Matki Bożej (kapliczka w Gumniskach).

W rzeźbie sepulkralnej różnorodność stylowa jest szersza niż ta, jaką spotyka się w wystroju kapliczek. Dzieła te pochodzą z pracowni kamieniarskich, z rąk twórców, którzy profesjonalnie zajmowali się sztuką, i zapewne korzystali z katalogów promujących różne nurty i mody artystyczne. Najbogatszy zespół tej rzeźby występuje na cmentarzu w **Brzeźnicy**. Można tam oglądać klasycystyczne obeliski nawiązujące do sztuki antycznej, oraz bardziej tradycyjne nagrobki bazujące na formach cokołowych, spiętrzonych, z profilowanymi gzymsami, zwieńczonych prostym krzyżem. Na cmentarzu w **Gumniskach** pojawiają się w kamieniarce drobne motywy dekoracyjne i kute ogrodzenia otaczające grób. Przykładem może być sygnowany nazwiskiem lwowskiego rzeźbiarza Henryka Perlera nagrobek K. Słotwińskiego w Gumniskach. W **Zawadzie** spotyka się na cmentarzu również kute, ozdobne ogrodzenia i rzeźby figuralne umieszczone w oprawie architektonicznej.

- **Zabytki archeologiczne o własnej formie terenowej:**

Na dużą liczbę stanowisk archeologicznych występujących w terenie, rzadko zdarza się, żeby miały widoczną formę topograficzną. Takim wyjątkowym przypadkiem są aż dwa stanowiska położone blisko siebie w miejscowości Braciejowa. Atrakcyjne są same te obiekty, jak i historia z nimi związana, a szczególnie towarzysząca im atmosfera tajemniczości. Atuty te są na razie słabo wykorzystane. Przeciętny turysta może tam nie trafić. O miejscach tych wiedzą głównie specjaliści, i amatorzy poszukiwania skarbów. W tym tkwi niebezpieczeństwo, że amatorsko prowadzone wykopaliska, na własną rękę, bez zastosowania udokumentowanej metodologii badawczej, mogą spowodować bezpowrotną utratę informacji dających się odczytać tylko metodą archeologiczną. Nieudostępnienie obu stanowisk do celów turystycznych można zatem tłumaczyć, brakiem kompletnych badań i przygotowaniem terenu pod względem ekspozycyjnym. Zakres koniecznych badań w formie programu, oraz plan udostępnienia obiektów dla zwiedzających, i koncepcja aranżacji ekspozycji - powinny być pierwszym zadaniem dla archeologów i projektantów, poprzedzającym konkretne działania inwestycyjne.

BRACIEJOWA – grodzisko zwane „Zamczyskiem”. Nazwa historyczna umieszczona na starych mapach, uwidoczniła na mapie katastralnej gminy Braciejowa. Dotyczy wzniesienia, gdzie na kulminacji zachowane ślady wału i fosy będące reliktem średniowiecznej fortyfikacji określanej przez archeologów jako grodzisko stożkowate. Datowane jest na 2 poł. XIII w. Jego zadaniem była ochrona ważnego szlaku komunikacyjnego.

Forma terenowa wyraźna, dobrze czytelna i atrakcyjna pod względem wizualnym. Obiekt znajduje się w kompleksie leśnym objętym ochroną w ramach programu Natura 2000 - obszar PLH 180023 - „Las nad Braciejową” będącym ostoją o wartości przyrodniczej. Szczególnie w porze roku, gdy drzewa nie mają liści uwidacznia się wyniosła sylweta grodziska na kulminacji wzgórza, w lecie bardzo słabo czytelna. W pobliżu przebiega droga, co ułatwia dojazd, ale dojście z niej nie jest zbyt łatwe. Na kulminacji układ wałów jest dobrze czytelny. Po ich koronie poprowadzona jest ścieżka, która miejscami może powodować narażenie na obsunięcie ziemi i erozję. Stanowisko archeologiczne jest wpisane do rejestru zabytków pod nr A-364 z 08.11.1993 r.

BRACIEJOWA - grodzisko zwane „Okop” Nazwa historyczna jest również umieszczona na starych mapach i uwidoczniła na mapie katastralnej gminy Braciejowa. Na szerokim grzbiecie wzniesienia zachowane są wały w układzie dwóch równoległych rzędów. Miejscowe nazwy zwyczajowe świadczą o tradycji ufortyfikowanej osady. Wiąże się ją z grodem słowiańskim datowanym na okres od IX do X w, noszącym nazwę *Glodomank*.

Forma terenowa jest dobrze czytelna. Wały zadrzewione zlokalizowane są częściowo na terenie pól uprawnych, schodząc w partie leśne, gdzie ich przebieg jest mniej wyraźny i zanikający. Samo stanowisko archeologiczne rozciąga się znacznie szerzej obejmując nie tylko strefę pól i lasu, ale również istniejące na wzniesieniu zagrody wiejskie. Przez grzbiet wzniesienia biegnie droga gruntowa; na kulminacji stoi krzyż drewniany. Miejsce jest odsłonięte, z dobrą ekspozycją wartościowych form terenowych, i dalekimi widokami na krajobraz Pogorza. Widoczna jest stąd kulminacja „Zameczyska”. Dostępność jest dobra, choć brak jest informacji po drodze i na miejscu. Stanowisko objęte jest ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków.

BRZEŹNICA – cmentarzysko kurhanowe zwane „Las Borek” umiejscowione jest pośród lasu. Liczne kurhany mają formę czytelną, ale są zakrzaczone i zadrzewione co utrudnia percepcję całości kompozycji. W pobliżu usytuowany jest zakład przemysłowy „Śnieżka” z rozległym parkingiem, co umożliwia wygodne zatrzymanie się dla zwiedzających. Natomiast brak poprowadzonej stamtąd ścieżki praktycznie uniemożliwia zwiedzanie. Stanowisko jest wpisane do rejestru zabytków.

Miejsca i stanowiska warte zainteresowania i przebadania archeologicznego to: LATOSZYN – wzniesienie „Koci Zamek”; PODGRODZIE – wzniesienie „Maga”; BRACIEJOWA – przysiółek o Nazwie „Kamieniec”.

- **Miejsca pamięci narodowej:**

Miejsca pamięci narodowej na terenie Gminy związane są wyłącznie z wydarzeniami ostatniej wojny światowej, z działalnością partyzantki i martyrologią ludności cywilnej eksterminowanej przez okupanta niemieckiego. Są one zazwyczaj uwiecznione pomnikami i tablicami opisującymi wydarzenie. Komponowane są jako polany lub place ujęte w oprawę małej architektury i przygotowane do zgromadzeń publicznych.

Osiedle-Pustków – miejsce, gdzie w czasie drugiej wojny światowej okupant niemiecki zorganizował obozu pracy przymusowej i dokonywał systematycznej zagłady więźniów. Nazywane jest od tamtego czasu „Górą Śmierci”. Założenie komponowane z monumentalnymi schodami, z rozległą polaną i pomnikami, oraz zachowanym bunkrem śmierci. U stóp wzgórza w ostatnim czasie założono Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania im. ks. Heleny Jabłonowskiej, umieszczając je w zrekonstruowanym obozie dla więźniów. Urządzona została tam ekspozycja historyczno – dydaktyczna. Ponadto na tablicach przy

wejściu na polanę zamieszczono informację objaśniającą historię miejsca. Założono też tzw. „Drogę Cierpienia” w formie stacji Drogi Krzyżowej.

Braciejowa – Miejsce pamięci Polana „Kałużówka” prezentuje się jako kwatera wydzielona w lesie, przy szosie z Głobikowej do Gumnisk, ogrodzona, z pomnikiem żołnierzy AK poległych w 1944. Pomnik powstał w 30 rocznicę walk w 1974.

Gumniska – Miejsce pamięci oznaczone krzyżem przy drodze, postawionym w 1989 r. przy domu nr 151 b. Miejsce upamiętniające pacyfikację wsi z 1944 r. i śmierć kapr. Stanisława Mrocza ps. „Miecz”. Przebiega tędy „Szlak partyzancki”.

Gumniska – Miejsce pamięci zorganizowane na cmentarzu parafialnym (dolnym) w formie płyty z krzyżem metalowym. Miejsce poświęcone jest partyzantom i żołnierzom poległym w walce z hitlerowcami w okolicznych lasach w 1944 r. Pomnik postawiony w 1977 r. W sąsiedztwie, na dawnym kościelisku umiejscowiona jest tablica informacyjna poświęcona wydarzeniom z tego miejsca i prezentująca „Szlak partyzancki”.

VI. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W GMINIE

1. Mocne strony i szanse rozwoju:

Grupa najbardziej wartościowych zabytków

Na terenie gminy kilka zabytków wyróżnia się swym znaczeniem nie tylko w skali lokalnej, ale również ponadregionalnej. Należą do nich: zespół urbanistyczny Pustków-Osiedle, sanktuarium maryjne w Zawadzie, założenie rezydencjonalne Raczyńskich w Zawadzie, gródek stożkowy „Zamczysko” i grodzisko „Okop” w Stobiernej. Te obiekty mogą mieć pierwszoplanowe znaczenie dla promocji gminy.

Zabytki stanowiące ważne dopełnienie - Kościoły i dwory

Wskazane wyżej zespoły i obiekty są często przywoływane w dokumentach strategicznych i planistycznych województwa podkarpackiego - tych aktualnych i wcześniej obowiązujących. Ale oprócz nich na uwagę zasługują inne, których znaczenie w skali lokalnej jest ważne. W wiejskim krajobrazie jaki charakteryzuje obszar gminy wysuwają się na plan pierwszy obiekty monumentalne i założenia o komponowanej przestrzeni jakimi są kościoły parafialne i rezydencje dworskie. Spośród kościołów ciekawszym przykładem jest dawna kaplica dworska z Pustyni wzniesiona w konstrukcji zrębowej w stylu nawiązującym do średniowiecznego budownictwa sakralnego, choć powstała już w czasach nowożytnych. Niestety obiekt poprzez translokację na miejsce nowego cmentarza został wyrwany z dawnego kontekstu krajobrazowego, którego nie starano się zrekomensować w nowej lokalizacji.

Niemal współczesne z kaplicą są dwa zachowane dwory w Pustyni i domniemany w Brzeźnicy. Prezentują styl charakterystyczny dla małopolskich murowanych dworów obronnych o prostej, dwukondygnacyjnej, kubicznej bryle. Dwór w Pustyni swój system obronny opierał na kilku rozległych stawach stanowiących wyjątkowy akcent w krajobrazie. Niestety przekształcenia samej budowli jak i jej otoczenia osłabiły efekt autentyczności, choć skala założenia nadal robi spore wrażenie.

Drugi z dworów nie został zidentyfikowany dotychczas jako obiekt o co najmniej szesnastowiecznej metryce i funkcji rezydencjonalnej. W jego otoczeniu reliktozo zachowane elementy zieleni komponowanej i zabudowań potwierdzają, że było to dawne siedlisko dworskie. Plan katastralny z 1849 r. również na to wskazuje. Obecnie budynek i miejsce, w którym stoi, nie wyróżniają się w krajobrazie i nie są rozpoznawalne w odbiorze społecznym jako dawne założenie dworskie.

Wspomniane wyżej kościoły w Zawadzie i Pustyni oraz założenia dworskie w Pustyni i Brzeźnicy wiązać można z okresem staropolskim XVI i XVII wieku oraz z rodem Ligenzów. Do nich zaliczyć należy założenie rezydencjonalne w Zawadzie, przekształcone w XIX i I ćw. XX w. oraz kościół parafialny w Brzeźnicy, zbudowany co prawda na pocz. XX w., ale na miejscu starszego, z którego zachowały się relikty renesansowego kamiennego nagrobka Ligenzów.

Wszystkie te obiekty łączy pewne pokrewieństwo czasowe i stylistyczne. Można je połączyć i prezentować jako grupę stanowiącą pewną całość tematyczną, wartą zauważenia i promowania. Obecnie traktowane są indywidualnie, co osłabia siłę ich przekazu, która może nabrać szczególnego znaczenia, gdy się pokaże te zabytki na tle kultury staropolskiej. Do tej grupy można dodatkowo podłączyć karczmę w Zawadzie, stylizowaną według upodobań odwołujących się do kultury sarmackiej.

Obszary ważne dla dziedzictwa kulturowego oraz historii XX w.

Analizując najważniejsze zabytki gminy z punktu widzenia ich powiązań tematycznych należy wskazać kolejny zespół, znacznie młodszy, który stopniowo powiększany o nowsze elementy zajmuje dzisiaj dość znaczną powierzchnię. Jest nim założenie urbanistyczne Pustków–Osiedle, powstałe „na surowym korzeniu” jako kolonia mieszkalna dla pracowników zakładu przemysłowego „Lignoza”. Osiedle i fabryka zbudowane zostały w ramach programu COP. W czasie wojny bezpośrednio przy nich Niemcy założyli obóz wojskowy. Obszar obozu rozplanowano w oparciu o regularny układ komunikacyjny tak rozległy, że jest on widoczny nawet na mapach o mniejszej skali. Po nim zachował się do dziś system komunikacyjny tzw. „Ringów”.

Do tego obszaru należy też dołączyć miejsce zagłady więźniów wojennych pracujących w obozie. Zostali upamiętnieni na polanie śródlęsnej monumentalnym pomnikiem i stacjami drogi krzyżowej. Miejsce nazwane zostało „Górą śmierci”. Ponadto w ostatnim czasie u stóp góry zostały zbudowane pawilony ekspozycyjne, które wraz z otoczeniem ukształtowano na wzór niemieckiego obozu zagłady z czasu drugiej wojny światowej. Ta realizacja ma charakter kreacji historycznej, mogącej stanowić wartość dodaną do zachowanych elementów zabytkowego układu planistycznego.

Wyżej opisane obszary tworzą raczej zwarty przestrzennie zespół, dość spójny krajobrazowo i stosunkowo łatwy do skomunikowania. Zespół ten znajduje się blisko autostrady, bezpośrednio przy MOP Paszczyzna. Takie połączenie międzynarodowego ciągu komunikacyjnego z obszarem o dużym znaczeniu kulturowym z uniwersalnym przekazem ideowym, może posłużyć do wykreowania ważnego miejsca na mapie regionu.

Grupa zabytków o potencjale ilościowym

Nasycenie zabytkami całości obszaru gminy ocenić można jako przeciętne. Poza zespołami komponowanymi w Zawadzie i Pustkowie, obiekty zabytkowe występują w znacznym rozproszeniu. Biorąc pod uwagę gminną ewidencję zabytków należy stwierdzić, że największą grupę stanowią kapliczki i krzyże przydrożne. Większość drewnianych krzyży uległa wymianie na nowsze ze względu na nietrwałość materiału. Utratę ich autentyczności rekompensuje utrwalona tradycja miejsca oraz wyraźna, pozytywna tendencja, do utrzymania ciągłości kulturowej przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Obiekty te posiadały dawniej własne, komponowane otoczenie wyróżniające je w krajobrazie. Tam gdzie się ono zachowało w postaci drzew, ogrodzeń, czy eksponowanej formy terenowej (kopca, nasypu), kapliczki i krzyże są wyraźnym akcentem w krajobrazie. Krzyże i kapliczki są zabytkami rozproszonymi dość równomiernie na terenie całej gminy.

Co do liczebności klejoną grupę zabytków stanowią drewniane budynki mieszkalne. Te obiekty również występują w znacznym rozproszeniu i najczęściej nie posiadają już dawnego kontekstu zabudowy zagrodowej. Często też uległy modernizacji zmieniającej ich wygląd zewnętrzny. Zachowały się tylko nieliczne enklawy drewnianych domostw pokazujące, mimo przemieszania z nową zabudową, elementy krajobrazowe dawnej wsi. Można je jeszcze odnaleźć w Zawadzie, Pustyni i Kozłowie.

Obszar gminy ma przeważnie krajobraz wiejski i naturalny. Wioski zachowały w części dawne zręby kompozycji przestrzennej, jaki otrzymały w czasie swej lokacji, a więc układ drożny, schemat parcelacji. Najstarsza zabudowa mieszkalna sięgać może w nielicznych tylko przypadkach końca XIX w. Budowle kościelne i dworskie wraz z komponowanym otoczeniem, jako bardziej trwale zachowały się,

stanowiąc obecnie główne akcenty zabytkowego zasobu na mapie gminy. Wyjątkowym przykładem nowoczesnego rozwiązania o charakterze urbanistycznym jest powstała w ramach COP Pustków–Osiedle.

2. Tendencje

W harmonii z rozwojem cywilizacji

Ponieważ Pustków i Zawada leżą w bliskim sąsiedztwie terenów, które w szybkim tempie i w dużym stopniu podlegają industrializacji, zabytki które się tam znajdują mogą być włączone w nurt rozwoju cywilizacyjnego harmonizującego biznes z kulturą. Taki trend funkcjonuje już od dawna w krajach wysoko rozwiniętych. Przejawia się w tym, że biznes przyjmuje rolę patronatu lub mecenatu kulturalnego równocześnie zyskując na tym wizerunkowo.

Namiastką takiego podejścia do tematu może być przykład założenia dworsko – parkowego w Nagawczynie. Przy dobrze prosperującej firmie zyskały, zarówno park, jak i dwór. Wcześniejszy zamiar przekształcenia dworu, nie objętego bezpośrednio ochroną konserwatorską, w budynek o nowoczesnym wyrazie estetycznym, zmieniony został przez właściciela w działania zachowawcze. Skutkiem tego dwór w wyglądzie zewnętrznym odzyskał po remoncie utracone niegdyś cechy stylowe.

Innym przykładem może być realizacji wielkoprzestrzennych inwestycji w Zawadzie. W jej zasięgu znalazła się aleja prowadząca wzdłuż drogi z Zawady do Pustyni. Nie była ona chroniona w opracowanym dla tego terenu miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Została zachowana, a jej utrzymanie w kontekście nowoczesnych budynków przemysłowych stanowi bardzo korzystny akcent dla krajobrazu, świadczący dobrze o wymaganiach estetycznych inwestora.

Północna część gminy w znacznie większym stopniu niż południowa wykazuje tendencję do rozwoju uprzemysłowienia. Ma to związek z przebiegiem głównych ciągów komunikacyjnych. One powodują wzrost atrakcyjności terenów łatwo dostępnych, co wiąże się z lokalizacją nowych obiektów przemysłowych. Opisana tendencja ma jednak swą ciągłość w czasach dużo wcześniejszych. Przekonuje o tym usytuowanie najstarszych parafii i założeń rezydencjonalnych w Zawadzie, Pustyni i Brzeźnicy związanych z ważnymi szlakami handlowymi z czasów staropolskich. W tych miejscowościach niedaleko od siebie położonych spotkać można większość ważniejszych dla gminy zabytków. Pod Zawadą i Brzeźnicą powstały duże obszary uprzemysłowione.

W Pustkowie została utworzona **strefa ekonomiczna** stanowiąca część strefy Euro – Park – Mielec. Znajduje się ona w oddaleniu od założenia urbanistycznego w Pustkowie Osiedle. Jest to korzystne, gdyż przyszłe i realizowane obecnie inwestycje przemysłowe nie będą miały bezpośredniego styku z obszarami, które wymagają jednak pewnej izolacji.

Reaktywacja uzdrowiska **Latoszyn**, obok zasadniczego celu wynikającego z funkcji kurortu, daje ponadto możliwość rozwinięcia bazy noclegowej i rekreacyjnej. Połączenie wypoczynku i rekreacji z ofertą turystyczną daje szanse uaktywnienia najbliższego otoczenia. Udostępnienie atrakcyjnych miejsc znajdujących się w okolicy może stać się naturalną potrzebą, i ukierunkować przyszłe inwestycje według logicznego klucza powiązań funkcjonalno - gospodarczych. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla uzdrowiska został opracowany i uwzględniono w nim potrzebę nawiązania do wcześniejszej tradycji. Do jego obszaru włączono miejsce dawnego cmentarza cholerycznego i objęto go

ochroną. Zaplanowano włączenie istniejącej tam kapliczki do ciągu komunikacyjnego ścieżek przyszłego uzdrowiska. Nie wyklucza to budowy nowych pensjonatów w stylu współczesnej architektury. Nowoczesność tych obiektów budowlanych można pogodzić z tradycją rozplanowania dawnych uzdrowisk. Aktualnie realizowana jest budowa pierwszego obiektu uzdrowiskowego.

Ważnym czynnikiem rozwoju gminy jest autostrada A 4. Wpływa głównie na rozwój przemysłowania, czego efekty są już widoczne. Może też wpłynąć w przyszłości na zabytki jeśli zostaną należycie udostępnione i wypromowane. Zawada, Pustynia i Brzeźnica ze swymi obiektami zabytkowymi oraz Pustków-Osiedle i tereny z nim związane przez wydarzenia ostatniej wojny znajduje się nieopodal węzła autostrady i MOP (miejsca obsługi podróżnych) co zapewnia dobrą dostępność dla zainteresowanych przybywających tu nawet z dalszych stron. Uznać to należy za poważny atut, który dobrze został wykorzystany przy lokalizacji pawilonów Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania.

Kreacje historyczne

Zespół pawilonów Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania w Pustkowie Osiedle jest formą kreacji historycznej pozwalającej w sposób bardziej komunikatywny wyeksponować charakter miejsca. Innym przykładem kreacji tworzącej tzw. „wartość dodaną” może być zbudowane od nowa na wzór grodów słowiańskich grodzisko w Stobiernej. Nie jest ono związane swą lokalizacją z autentycznym stanowiskiem archeologicznym, ale nawiązuje do kultury słowiańskiej, której relikty tak dobrze zachowały się w dolinie rzeki Wisłoki. Gródek „Zamczysko” i grodzisko „Okop” w pobliskiej Braciejowej uzasadniają trafność lokalizacji kreowanego od nowa grodziska. Fakt że nie jest ono rekonstrukcją in situ ma znaczenie, gdyż jego budowa nie ingerowała w autentyczne relikty z przeszłości, a ponadto uzyskano większą swobodę interpretacji dawnych form historycznych. Dla celów poglądowych i edukacyjnych jest to korzystne rozwiązanie. Obiekt ma znaczenie kulturotwórcze mimo, że nie jest zabytkiem.

Do działań o charakterze kreacji można też zaliczyć założenie typu parkowego przy sanktuarium maryjnym w Zawadzie. Zorganizowane przy sanktuarium założenie przestrzenne zieleń komponowaną z systemem skomunikowanych z sobą kaplic polowych dodaje atrakcyjności miejscu. Dobrze wykorzystane zostały przy tym walory krajobrazowe. Poszerzono przez to otoczenie zabytkowego kościoła o obszar korzystnie go eksponujący.

Prawdopodobnie pewne elementy kreacji historycznej zaznaczą się w planowanej budowie kompleksu sanatoryjnego w Latoszynie, który powstanie na miejscu dawnego założenia urbanistycznego jakim było nieistniejące dziś dawne uzdrowisko. Tendencja do eksponowania dziedzictwa kulturowego na drodze kreacji historycznej ujawnia się na terenie gminy w znacznym stopniu i uznać ją należy za zjawisko korzystne.

3. Słabe strony i zagrożenia:

Zły stan niektórych zabytków

W przeciwieństwie do zadbanej obiektów sakralnych, zabytkowe parki i dwory prezentują się dużo gorzej. Najlepiej zachowany pod względem kompozycyjnym zespół rezydencjonalny w Zawadzie nie jest zagospodarowany w sposób optymalny. Brak jest dostępności do części parkowej i reprezentacyjnej. Część folwarczna eksploatowana jest bez konsekwentnego dążenia do poprawienia estetyki otoczenia

budynków. W zespole znajduje się dawna kaplica zamkowa, dzieło wybitnego architekta Karla Fridricha Schinkla, która mimo wysokiej klasy artystycznej nie jest należycie promowana i jest mało znana w odbiorze społecznym.

Źle rysują się perspektywy zachowania i restauracji założenia dworsko – parkowego w Podgrodziu. Dewastacja tego dawnego folwarku dotknęła głównie budynku dworu, który przestał istnieć, a na jego miejscu utworzony został parking dla samochodów ciężarowych. Budynki gospodarcze jeszcze funkcjonują, ale są eksploatowane bez żadnych remontów. Wpływ na trudną sytuację tego dawnego majątku ziemskiego może mieć znacznie zdewastowane otoczenie tegoż założenia. Wielkogabarytowy budynki przemysłowo – magazynowe sytuowane w najbliższym sąsiedztwie, negatywnie wpływają na krajobraz. Dysharmonijne otoczenie uniemożliwia znalezienie dla zabytkowego założenia funkcji pozwalającej na kontynuację jego istnienia.

Zaniedbane są zachowane już tylko relikty miejsca po dawnych założeniach dworskich i folwarcznych. Wiąże się to z eliminacją niektórych obiektów architektonicznych wchodzących w skład dawnych zespołów. Są one bądź wyburzane, bądź całkowicie przebudowywane. W ciągu ostatnich lat, przykładem mogą być: w Brzeźnicy – przedszkole (dawny budynek folwarczny); w Pustkowie – dawna gorzelnia przebudowana na nowoczesny obiekt handlowy.

Stan zabytków mogących tworzyć grupę tematyczną

Poniżej przedstawiona została propozycja tematycznego zgrupowania bardziej wartościowych zabytków i promowania ich w ramach umownie przyjętych sekwencji dziedzictwa kulturowego gminy. Niestety część z nich uległa nieodwracalnym przekształceniom, co osłabia ich walor autentyczności. Walor ten powinien być utrzymany, a efekty przekształceń skorygowane lub dopasowane jako wartość dodana, współistniejąca z zabytkiem na zasadzie symbiozy, a nie przeciwieństw prowadzących do eliminacji.

Skrótowo zakres przekształceń tych zabytków można opisać w sposób następujący: Stawy w Pustyni przecięła estakada autostrady, a dwór rozbudowano o dodatkowy segment wieżowy, fałszując jego pierwotną koncepcję obronną, rzutuującą na autentyczność wyglądu jego bryły. Drewniany kościół w Pustyni przeniesiono na nowe miejsce nie zapewniając mu właściwego otoczenia. Kościół parafialny w Zawadzie został przedłużony o nowy segment z monumentalną wieżą, co również odbiera mu autentyczność. Założenie rezydencjonalne w Zawadzie ma niektóre komponenty w dobrym stanie, a inne w złym. Jest niedostępne dla zwiedzających.

W obrębie założenia urbanistycznego Pustków-Osiedle wprowadzono nową, gabarytowo dominującą bryłę świątyni, odcinając wizualnie stary zabytkowy kościół od willowej dzielnicy. Wprowadzane są też obce elementy w zabytkową przestrzeń, takie jak mur ogrodzeniowy przy zespole willi oraz kolorystyka elewacji domów dla majstrów nie odpowiadająca estetyce modernizmu.

Pustków-Osiedle jest ważnym, dobrze zachowanym zespołem urbanistycznym. Z biegiem czasu zostały tam wprowadzone nowsze elementy, nie zawsze korespondujące z estetyką pierwotnego założenia. Z tego względu niezbędne są działania rehabilitacyjne, przywracające dawne walory osiedla. Konieczne jest zachowanie otuliny, w miarę naturalnej, lub stworzenie jej przez planowe działanie polegające na eliminacji obiektów i funkcji dysharmonizujących. Zaleca się wprowadzaniu elementów budujących odrębne wnętrza krajobrazowe z funkcją neutralną, lub wspomagającą zabytkowy zespół. W ciągu ostatnich czterech lat dokonano szeregu prac modernizacyjnych odnoszących się do budynków

i nawierzchni osiedla. Dom Kultury po przebudowie wyznaczył nowy ważny punkt w układzie funkcjonalnym osiedla.

Stawy w Pustyni – Autostrada A 4

Autostrada rozcina kompleks krajobrazowy dawnego, bardzo rozległego założenia rezydencjonalnego w Pustyni, które powstało w XVI w. jako dwór obronny z systemem stawów zapewniających niedostępność. Estakada zamyka widok roztaczający się od dworu w kierunku przeciwnego brzegu stawów, na którym ulokowana jest wieś Kozłów. Z Kozłowa również zamknięty został widok na dwór. Kompozycja przestrzenna zespołu stawów o staropolskiej tradycji została zaburzona. Efekt rozległych tafli wody ograniczonych przybrzeżnymi szuwarami jest nadal zachowany i warty utrzymania w niepogorszonym stanie i kontynuacji. Atrakcyjny krajobraz nie w pełni jest wykorzystany, gdyż konieczne jest lepsze udostępnienie brzegów stawów oraz zagospodarowanie pozwalające utrzymać poziom wody we wszystkich basenach.

Ograniczenie wglądu w krajobraz – Droga nr 94

Trasa ta przebiega koło kilku zabytków, z których na pierwszym miejscu należy postawić wyjątkowo okazały, o bogatej historii, i bogaty w zabytkowy zasób architektoniczny - zespół rezydencjonalny w Zawadzie. Obecnie droga oddziela zabytkowy zespół od wsi i dawnej karczmy dworskiej. Przy głównej bramie rezydencji nie ma możliwości zatrzymania się. Można za to skorzystać z parkingu przy dawnej karczmie, która jest miejscem atrakcyjnym i dogodnym do zatrzymania się turystów. Efekt izolacji zabytków usytuowanych po obu stronach drogi został pogłębiony w wyniku modernizacji, przez zainstalowanie wzdłuż jezdni ciągów ekranów tłumiących hałas. Mimo, że są one przezroczyste, bariera niedostępności znacznie się powiększyła. Przy karczmie jest urządzony parking, ale przejście na stronę, gdzie znajduje się rezydencja Raczyńskich może okazać się hamulcem dla zainteresowanych zwiedzaniem. Większym jednak problemem jest niedostępność samego zabytkowego założenia zamkniętego dla publiczności ze względu na prywatną własność obiektu. Rezydencja jest obecnie niedostępna, ale w przyszłości może zaistnieć potrzeba korekty komunikacji pomiędzy obu obiektami.

Modernizacja drogi krajowej nr 94 spowodowała obudowywanie części jej odcinków ekranami dźwiękochłonnymi, co daje efekt izolacji krajobrazu i znacznie utrudnia wizualną orientację. Szczególnie jest to dotkliwie w przypadku ekspozycji dawnego zajazdu w Latoszynie. Obiekt ten jest obecnie prawie niewidoczny z drogi mimo przezroczystych ekranów. Brak jest miejsca do zatrzymania się, żeby go oglądnąć. Sam zabytek nie jest też przygotowany do zwiedzania. Jest nieznanym w popularnej literaturze dotyczącej regionu.

Brak Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego

Brak Miejscowego Planu dla całości obszaru Gminy może powodować zagrożenia dla wartościowych obszarów i obiektów wymagających niekiedy odpowiedniego otoczenia. Dla miejsc wyróżniających się krajobrazowo brak rozwiązań planistycznych, zapewniających ich ochronę i zrównoważony rozwój, przekreśla często możliwość właściwego gospodarowania. Ułatwia to lokalizację uciążliwych lub sprzecznych funkcji w miejscach, w których zachowany potencjał stwarza możliwości bardziej racjonalnego wykorzystania.

Brak jest **programu zabezpieczenia**, badań i udostępnienia znajdujących się blisko siebie dwóch bardzo atrakcyjnych stanowisk archeologicznych w Głobikowej „Zamczysko” i „Okop”. Oba stanowiska są narażone na niekontrolowaną penetrację amatorów, poszukiwaczy skarbów. Mogą temu zapobiec regularnie wykonywane profesjonalne badania połączone z zabezpieczeniem odsłoniętych relikwów. Takie działanie można rozłożyć na etapy, ale niezbędna jest w tym systematyczność.

VII. SEKWENCJE TEMATYCZNE I PRZESTRZENNE ZABYTEKÓW W GMINIE DĘBICA

Analizując zasób zabytków pod kątem potrzeb turystycznych i ich rozmieszczenie na obszarze gminy, można zaproponować selektywne powiązanie niektórych z nich w sekwencje spójne przestrzennie i tematycznie. Zabytki rozproszone na rozległym i zróżnicowanym krajobrazowo i gospodarczo terenie Gminy, dają możliwość połączenia w interesujące grupy tematyczne skoncentrowane na wybranych obszarach, dających możliwość wzajemnego ich skomunikowania.

Przez analogie do stref ekonomicznych o charakterze przemysłowym można podjąć próbę tworzenia stref kulturowych prowadząc docelowo do utworzenia parków kulturowych. Sekwencje mogą też posłużyć do budowania wizerunku gminy w oparciu o skonkretyzowane tematy, które w odbiorze społecznym mogą zafunkcjonować w formie hasłowej, łatwo przyswajalnej i komunikatywnej.

1. „Miasto - ogród i obóz śmierci”

Temat ten dotyczy kilku obszarów o zagospodarowaniu historycznym, sporym nasyceniu obiektami zabytkowymi lub ich śladami, a także związanych z bogatym przekazem znaczeniowym w sensie treści historycznych kulturowych i ideowych. Głównym wątkiem tegoż tematu powinno być modernistyczne założenie urbanistyczne przy zakładzie „Lignoza” powstałe w okresie realizacji COP w latach 1936 – 1939. To założenie dało początek nowemu osiedlu zwanemu obecnie Pustków–Osiedle, które już przed wojną uzyskało charakter protomiejski. Zostało bardzo nowoczesnie jak na tamte czasy rozplanowane. Zespół budynków, o różnej funkcji, ale kompletnej jak na potrzeby życiowe samodzielnego osiedla, z wyznaczonymi parcelami o skonkretyzowanym programie zagospodarowania opartym na pewnym typie modularności, połączonych systemem uliczek poprowadzonych w leśnym krajobrazie, można traktować jako realizację howardowskiej idei „Miasta ogrodu”. Ta piękna i humanitarna idea mająca zapewnić ludziom lepszy byt w obliczu postępującej industrializacji niosącej liczne zagrożenia dla człowieka i środowiska, przeniesiona została z Anglii na grunt polski. U Żeromskiego znalazła wyraz w haśle „Szklanych domów”. Pustków-Osiedle w pełni realizuje jej zasady.

Wydarzenia ostatniej wojny sprawiły, że obok powstało praktycznie miasto śmierci – zaprzeczenie idei howardowskiej. Niemcy zbudowali obóz wojskowy zakładając go na planie regularnym, tworząc układ drożny w postaci pięciu „Ringów” połączonych osią główną drogi. Już w samym układzie planistycznym obu jednostek urbanistycznych - osiedla i obozu - widać przeciwieństwo różnych idei. Nieregularnie biegnące drogi osiedla dopasowane są do ludzkich potrzeb, regularność „Ringów” odzwierciedla totalitarne podejście do człowieka.

Do dwóch wspomnianych obszarów należy dołączyć jeszcze teren „Góry Śmierci”. Z czasów gdy funkcjonował tam niemiecki ciężki obóz pracy pozostał tylko bunkier. Obecne zagospodarowanie polany śródleśnej jest współczesne i służy godnemu upamiętnieniu ludzi, którzy ponieśli w tym miejscu śmierć z rąk Niemców ogarniętych zgubną ideą totalitaryzmu.

W ostatnich latach u podnóża „Góry Śmierci” zbudowany został zespół pawilonów przypominających w swej formie i układzie przestrzennym wzorzec niemieckiego obozu koncentracyjnego z czasu ostatniej wojny. Umieszczono tu niewielką ekspozycję muzealną oraz Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania w Pustkowie Osiedle. Ta kreacja historyczna mająca formę kompozycyjną i przestrzenną nawiązującą do wzorców z przeszłości okupacyjnej, poszerza i zamyka opisany wyżej

zespół obszarów. Centrum Pamięci jako jednostka organizacyjna mogłoby przy odpowiednim wsparciu instytucjonalnym przejąć w przyszłości funkcję opiekuna nad całością obszarów z kompetencją ukierunkowaną na zachowanie i wyeksponowanie krajobrazu kulturowego i jego ważnych elementów kompozycji historycznej.

2. „Staropolskie dwory i kościoły”

Obszarowo, należy w tym temacie uwzględnić trzy miejscowości sąsiadujące ze sobą: **Zawadę, Pustynię i Brzeźnicę**. W każdej z tych wsi można oglądać kościół parafialny i dwór, które swą historią sięgają czasów piastowskich i jagiellońskich, a swą świetność osiągnęły w okresie „Złotego Wieku”. Ślady tej dawnej znakomitej przeszłości zachowały się do dziś w ograniczonym stopniu, ale na tyle wyraźnie, że warto podjąć wysiłek żeby je lepiej wyeksponować.

Uwagę zwracają przede wszystkim dwory obronne, charakterystyczne dla późnego renesansu na ziemiach Małopolski. Budowle te nie należały do zbyt okazałych. Były murowane, piętrowe o kubicznym kształcie, czasem z wieżami alkierzowymi. Otaczała je przeważnie fortyfikacja ziemna oraz system wodny składający się ze stawów i fos. Wszystkie te elementy zachowuje do dziś dwór w Pustyni mimo przekształceń, które dotknęły jego bryłę oraz otoczenie. Jednakże dwór i stawy nadal są wyraźnym akcentem krajobrazowym.

Również w Brzeźnicy zachował się budynek, który według wszelkiego prawdopodobieństwa może być identyfikowany z dawnym dworem obronnym. W otoczeniu nie widać tam śladów umocnień ziemnych.

W Zawadzie miejsce usytuowania założenia pałacowo-parkowego ma starą tradycję. Z dawnego zamku renesansowego, którego naroża były flankowane okrągłymi basztami alkierzowymi pozostała tylko jedna z nich. Na pocz. XIX w. europejskiej sławy architekt Karl Fridrich Schinkel połączył ją z zaprojektowaną przez siebie kaplicą zamkową.

Ten typ renesansowego dworu jest charakterystyczny dla małopolskiej architektury rezydencjonalnej i warty jest upowszechnienia, gdyż siedziba ziemiańska zwykle kojarzy się z inną formą architektoniczną – z tzw. „dworem polskim” – czyli z budynkiem najczęściej drewnianym, parterowym, rozłożystym, z wysokim malowniczo uformowanym dachem, z kolumnowym portykiem od frontu budynku. Eksponowanie wyżej opisanych dworów obronnych, może stać się akcentem wyróżniającym gminę w skali regionu i również budującą jej markę.

W ich sąsiedztwie spotkać też można najstarsze kościoły parafialne z wyposażeniem mówiącym o kulturze religijnej ubiegłych wieków. Z czasów staropolskich zachowały się dwa kościoły w Zawadzie i w Pustyni. Pierwszy jest przykładem architektury murowanej, drugi drewnianej. Niezależnie od ich przekształceń dokonanych współcześnie, zachowały dość bogate wyposażenie. W przeniesionym na miejsce nowego cmentarza kościele w Pustyni można oglądać wyposażenie w stylu późnego renesansu. Wyposażenie kościoła w Sanktuarium Maryjnego w Zawadzie prezentuje różne okresy istnienia parafii i obrazuje jak na przestrzeni wieków wyglądała kultura religijna miejscowej ludności i przybywających tu pielgrzymów. Kościół w Brzeźnicy jest wprawdzie budowla nowszą, postawioną na pocz. XX w. na miejscu starszej świątyni drewnianej, ale w swoim wnętrzu przechowuje fragmenty późnorenansowego nagrobka z 2 poł. XVI w. poświęconego fundatorom z rodu Ligenzów.

Na przykładzie tych zabytków można pokazać kulturę szlachecką czasów staropolskich. Podstawowym przykładem jest założenie zawadzkiej rezydencji o bogatej historii. Dodatkową atrakcją jest dawna karczma dworska w Zawadzie stylizowana na staropolską. W tym budynku skumulowały się wszystkie cechy, pokazujące stan naszych wyobrażeń o sarmackim stylu życia ludzi w czasach baroku. Z Zawady do Pustyni prowadzi droga obsadzona aleją jesionową. Jest to kolejny akcent kultury ziemiańskiej, późniejszy bo XIX-wieczny, ale wyrastający ze starszej tradycji łączności ze sobą siedzib rodowych.

Dla poszerzenia tematu można też zainteresować się zabytkami techniki, jakie zachowały się w dawnych folwarkach, które pełniły funkcje gospodarcze, i przez swych właścicieli były wyposażane w budowle i urządzenia techniczne nowoczesne w tamtym czasie, dziś zadziwiające swymi rozwiązaniami.

Innym tematem, poszerzającym główny wątek, może być wiejska zabudowa drewniana tych miejscowości i jej wkomponowanie w krajobraz. Warto zwrócić uwagę na fragment wsi Zawada zlokalizowany nad rzeką Wilopolką. Ma ona układ wywodzący się z lokacyjnych tradycji. Zachowała niską dość gęsto rozmieszczoną zabudowę, w której odnaleźć można zabytkowe domy drewniane. Enklawa tej zabudowy powiązana jest krajobrazowo z rzeką i jej zadrzewionymi brzegami naturalnie ukształtowanymi.

3. „Grodziska karpackie”

Terytorialnie oba dawne grodziska słowiańskie leżą blisko siebie w Braciejowej. Oba zachowały wyraźne formy terenowe, ale każde z nich jest nieco inne, prezentuje własną, indywidualną formę. „Zamczysko” jest reliktem średniowiecznego gródka pełniącego funkcję strażnicy przy ważnym wówczas szlaku komunikacyjnym. Datowane jest na drugą połowę XIII w. Grodzisko „Okop” nazywane też „Głodomank” założone zostało jeszcze przed powstaniem państwa polskiego, ale wiąże się z kulturą Słowian. Mogło być elementem granicznego systemu obronnego Wiślan.

Oba grodziska zachowały wyraźnie czytelną formę terenową. Widoczne jeszcze są wały konstrukcji ziemnej porośnięte obecnie drzewami. Są położone w malowniczej okolicy o dużych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Planowano utworzenie rezerwatu przyrodniczego, ale obecnie tereny te objęte są ochroną w ramach programu Natura 2000 jako „Las nad Braciejową”.

Wartości historyczne i przyrodnicze skumulowane na tym obszarze dają możliwość stworzenia ciekawej oferty dla turystyki. Stanowisko archeologiczne na górze „Zamczysko” zostało zaproponowane w „Programie Opieki Województwa” do włączenia w szlak pod nazwą „Grodziska karpackie” biegnący przez dużą część Podkarpacia.

VIII. CELE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

(Materiałem pomocniczym do tego rozdziału jest plansza 2. „Główne kierunki działań wyznaczone gminnym programie opieki nad zabytkami, pokazane w kontekście przestrzennym gminy.” T. II rozdział VIII plansza nr XXIV.)

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju:

Analizując terytorium Gminy w kontekście koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju należy zwrócić uwagę na przebieg autostrady A4 przecinającej jej obszar i dzielącej ją na dwie połowy dobrze z sobą skomunikowane. Na terenie Gminy zlokalizowany jest węzeł w Pustyni umożliwiający dobre połączenie międzynarodowego traktu komunikacyjnego z jej terytorium. Nieopodal znajduje się MOP Paszczyzna.

Nadzwyczaj dogodny układ infrastruktury drogowej stwarza poważną szansę nie tylko dla lokalizacji nowych zakładów produkcyjnych, ale również dla wypromowania gminy jako miejsca o wyrazistym charakterze, wyróżniającej się swą historią i tradycją. Motyw tradycji połączony z turystyką i biznesem może mieć znaczną siłę oddziaływania marketingowego. Tradycja najdobitniej wyraża się w pamiątkach historycznych, które są nośnikami szerszego przekazu wartości. Zabytkami które mogą budzić szczególne zainteresowanie i wyróżniać przez to gminę przedstawione zostały w niniejszym opracowaniu w grupach tematycznych. Szczególnie wyróżnić można zespół obszarów historycznych sklepionych wokół Pustkowa-Osiedla oraz zabytki przedstawione w ramach sekwencji tematycznej „Staropolskie dwory i kościoły”. Zespoły te wymagają obecnie długofalowego działania zmierzającego do wyeksponowania walorów estetycznych i historycznych oraz stworzenia odpowiedniej dla tych wartości oprawy i zaplecza.

Funkcjonujący już obecnie MOP Paszczyzna, ma dogodne połączenie ze zlokalizowanym w bezpośrednim sąsiedztwie zespołem obiektów Europejskiego Centrum Pamięci i Pojednania. Takie połączenie daje dobry punkt wyjścia do wypromowania i rozwinięcia produktu turystycznego, który można stopniowo budować w oparciu o sekwencje tematyczne wskazane w rozdziale VII. W pierwszej kolejności warto skupić wysiłek na wypromowanie tematu „Miasto - ogród i obóz śmierci”, który ideowo można powiązać z już funkcjonującym Europejskim Centrum Pamięci i Pojednania.

Propozycja ustanowienia parku kulturowego dla zespół obszarów historycznych – Pustków-Osiedle.

W Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Dębica na lata 2012 – 2016 zaproponowane zostało utworzenie trzech parków kulturowych. Z praktyki jednak wynika, że taka forma ochrony obszarowej nie zyskała zbyt dużego uznania wśród jednostek samorządowych województwa Podkarpackiego. Dotychczas utworzono tylko jeden park kulturowy w Jarosławiu. Z tego względu w obecnie prezentowanym Programie proponuje się rozpoczęcie prac nad ustanowieniem jednego tylko parku kulturowego, ale o bardzo wyrazistym profilu tematycznym i przestrzennym. W ramach parku proponuje się włączenie następujących jednostek historyczno-krajobrazowych: 1) modernistyczne osiedle Pustków, 2) reprezentatywną część fabryki „Ligzoza”, 3) zespół komunikacyjny „Ringów”, 4) polanę z zespołem pomników na „Górze Śmierci”, 5) zespół pawilonów Europejskiego Centrum.

Wskazując reprezentatywną część zabytkowej fabryki należy wziąć pod uwagę, że jest to czynny zakład produkcyjny, który nie może być w sposób dowolny udostępniany dla szerszej publiczności. Dlatego warto zaproponować utworzenie ścieżki wzdłuż zakładu, równoległej do drogi do Kochanówki, i stopniowo przygotowywać do ekspozycji (z dystansu) najbliższe stojące obiekty. W tym paśmie znalazłyby się też budynki administracyjne przy głównej bramie, zbudowane w stylu modernistycznym. W ekspozycji należałoby uwzględnić istniejącą zieleń wysoką i tak ją formować, żeby uatrakcyjnić wgląd w głąb zakładu. Oczywiście takie działanie jest możliwe tylko w porozumieniu i za zgodą właściciela czy administratora zakładu. Zaleca się podjęcie próby takich rozmów i nakreślenia koncepcji ekspozycji. Argumentem może być poprawa wizerunku firmy, o co zabiegają teraz liczące się nowo powstałe zakłady.

Poważnym argumentem dla utworzenia parku kulturowego jest funkcjonujące już Europejskie Centrum Pamięci, które pod względem organizacyjnym może być punktem wyjścia do zarządzania szerszym obszarem. Przewodnym motywem parku kulturowego powinno stać się Pustków-Osiedle z bardzo atrakcyjną kompozycją przestrzenną i zabudową oraz ciekawie zrealizowanym programem funkcjonalno-społecznym, co wynika z idei miasta-ogrodu. W Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego jest Pustków-Osiedle szczególnie wyróżnione i wskazane do ochrony.

W stosunku do tego obszaru można wybrać kilka różnych form ochrony, ale najbardziej kompleksowym i perspektywicznym działaniem byłoby utworzenie parku kulturowego dla spójnego przestrzennie kompleksu wyżej wymienionych obszarów. Ustanowienie parku pociąga za sobą obowiązek opracowania dla tegoż obszaru miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w którym można określić zasady ochrony i perspektywy gospodarcze umożliwiające harmonijny ukierunkowany rozwój. Jest to konieczne, gdyż brak planu powoduje niedostatek całościowego spojrzenia na kompozycję zabytkowego założenia urbanistycznego, co w efekcie wprowadza do niego elementy obce stylowo (kolorystyka elewacji, ogrodzenia).

Alternatywą dla utworzenia parku kulturowego może być ograniczenie zasięgu ochrony do samego tylko Pustków-Osiedla, które jako układ urbanistyczny zostanie wpisane do rejestru zabytków. Warto objąć ochroną rejestrową wille z układem dróg i krajobrazem leśnym, jako zespół urbanistyczny - wymieniając w sentencji każdą z zabytkowych willi, co umożliwi indywidualne staranie się właścicieli o dotacje na prace konserwatorskie przy tych obiektach. Zgodnie z zaleceniem Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami istnieje potrzeba wpisania do rejestru zabytków również dawnej fabryki „Lignoz” mającej związek z genezą osiedla. Ale jak już wyżej wspomniano należałoby wybrać najbardziej reprezentatywne jej komponenty i wprowadzić taki zakres ochrony, żeby nie generował sprzeczności działań zachowawczych z aktualnymi potrzebami produkcyjnymi.

Propozycja powiązania z autostradą i parkiem kulturowym sekwencji tematycznej „Staropolskie dwory i kościoły”.

Z autostradą warto połączyć też promocję grupy zabytków ciekawych ze względu na swe przesłanie historyczne, znajdujących się względem siebie w niedużej odległości i dobrze z sobą skomunikowanych. Inspiracją do zatrzymania się turysty w tym miejscu może być staropolska „Karczma”, która jest usytuowana niejako w centrum obszaru. W celu wykorzystania tego zespołu zabytków konieczne jest opracowanie programu ich zwiedzania i udostępniania.

2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej

(Materiałem pomocniczym do tego podrozdziału są plansze „Obszary z terenu gminy, na których znajdują się zabytki lub ich zespoły mające znaczenie dla krajobrazu kulturowego, wymagające uwzględnienia przy opracowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.” T. II rozdział VIII plansza nr I - XXII.)

Problematyka uwarunkowań ochrony zabytków, krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego oraz ochrony przyrody uwzględniana jest kompleksowo w procesie stanowienia miejscowego planu zagospodarowania na podstawie wcześniej opracowanego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy. Ponieważ, w tej dziedzinie wymagającej szerszej wiedzy zabytkoznawczej, nie wprowadzony został obowiązek wykonania opracowania specjalistycznego w postaci studium wartości kulturowych, można w gminnym programie zasygnalizować obszary, które powinny być uwzględnione w procesie planowania przestrzennego jako wartościowe. Dla nich główną przesłanką powinno być utrzymanie i wyeksponowanie wartości kulturowych i przyrodniczych i skorelowanie ich z pozostałymi uwarunkowaniami.

Zabytki indywidualnie wpisane do rejestru najczęściej chronione są jako obiekty wyrwane z większego kontekstu i przez to nie mające swego naturalnego otoczenia lub właściwej ekspozycji. Ich oprawa przyrodnicza często pozostaje poza ochroną. Z tego względu konieczne jest utworzenie wokół zabytków otuliny, pozwalającej na złagodzenie kontrastu pomiędzy tradycyjnym krajobrazem, a nowo kreowanym. Poniżej przedstawione zostały propozycje obszarów, które powinny być uwzględniane przy opracowaniu zmian studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

- 1. Pustków–Osiedle. Zespół obszarów historycznych.** Założenie urbanistyczne modernistycznego osiedla z zabudową mieszkalną i użyteczności publicznej w leśnym otoczeniu częściowo naturalnym, częściowo komponowanym. Osiedle związane było historycznie i przestrzennie z fabryką „Lignoza”, dlatego warto traktować obszar jak jedna całość, ale o różnych funkcjach. Poszerzając taką ideę warto do obszaru włączyć zespół „Ringów”. Jest to obecnie układ komunikacyjny dawnego niemieckiego obozu wojskowego w postaci pięciu pętli drogowych w leśnym naturalnym otoczeniu.

W przypadku zamiaru ustanowienia parku kulturowego planem miejscowym należałoby objąć całość tego zróżnicowanego funkcjonalnie obszaru z dołączeniem miejsca martyrologii na „Górze Śmierci” i pawilonów ekspozycyjnych Europejskiego Centrum Pamięci. Gdyby jednak konieczne okazało się zawężenie granic parku, wówczas plan miejscowy musiałby respektować całkowicie jego zasięg. Jeśli idea parku miałaby zostać nieureczywistniona, wówczas konieczne będzie w pierwszej kolejności opracowanie miejscowego planu dla założenia urbanistycznego Pustków-Osiedle.

- 2. Założenie rezydencjonalne w Zawadzie** - wpisane jest do rejestru zabytków. Zaleca się utworzenie otuliny w ramach której utrzymane zostaną obecnie funkcjonujące od strony wschodniej tereny rolne. Od strony południowej konieczne jest utrzymanie zabudowy w skupisku

bez możliwości jej rozpraszania i w odpowiedniej skali oraz zapewnienie jej otoczenia w postaci zieleni. Ochroną należy objąć znajdujący się od strony zachodniej fragment krajobrazu z ciekim wodnym i równoległa do niego droga, które ujęte są swobodnie komponowanymi szpalerami drzew.

3. **Zawada. Enklawa wsi wraz z karczmą** – Jest przykładem zabudowy tradycyjnej i nowszej, harmonizującej z dawną usytuowanej wzdłuż drogi biegnącej brzegiem rzeczki Zawadka, której koryto ujęte jest naturalnym zadrzewieniem. Do tego obszaru warto włączyć dawną karczmę na prawym brzegu rzeczki. Proponuje się ponadto utworzenie parku gminnego obejmującego rzekę i zadrzewienie na odcinku dokąd sięga zabudowa.
4. **Zawada. Sanktuarium Maryjne** z aranżowanym układem drózek z kapliczkami i zielenią komponowaną. Do tego obszaru warto włączyć również cmentarz parafialny i zaproponować rewaloryzację przestrzeni znajdującej się między kościołem a cmentarzem z zapewnieniem ciągłości kompozycyjnej.
5. **Kozłów. Układ planistyczny wsi** i schemat kompozycyjny zabudowy utrzymanej w skali respektującej dawną tradycję budowlaną. Zaleca się zapewnienie kontynuacji przebiegu drogi biegnącej brzegiem stawów, z charakterystyczną niską zabudową kontynuującą tradycję. Ochronę należy zapewnić zespołowi stawów o renesansowej metryce wraz z dworem obronnym w Pustyni, z szerokim otoczeniem widokowym.
6. **Pustków. Układ planistyczny** i charakter tradycyjnej zabudowy centralnej części wsi. Za ochroną przemawia fakt, że wieś uzyskując „obwodnicę” została wyłączona z uciążliwego traktu komunikacji tranzytowej, co pozwala w sposób naturalny zachować dawny jej charakter.
7. **Podgrodzie. Dawne założenie dworsko-parkowe.** Należy zapewnić otulinę dla parku dworskiego, usytuowanego na wysokim brzegu Wisłoki, z szerokim otoczeniem od strony rzeki. Teren ten powinien utrzymać funkcję rolną. Należy ograniczyć ekspansję zagospodarowania typu składowo –magazynowego od strony południowej i wprowadzić na styku obszarów taki rodzaj zagospodarowania, żeby zharmonizować dwa różne typy krajobrazu.
8. **Brzeźnica. Centrum wsi** z zespołami: kościelnym, dworskim, i cmentarnym z wysoką komponowaną zielenią w starszej części cmentarza oraz szpalerem rozgraniczającym dawny zespół plebański od dworskiego.
9. **Głobikowa. Założenie parkowe po dawnym dworze „Górzyna”.** Konieczne jest wyznaczenie otuliny, w ramach której zachowana zostanie dotychczasowa funkcja rolna terenów. Otulina powinna tworzyć pierścień wokół parku z przedłużeniem w kierunku drogi do „Słotwinówki” Zaleca się zachowanie i zaakcentowanie osi widokowej od strony krzyża przydrożnego znajdującego się przy tej drodze.
10. **Głobikowa. Miejsce po dawnym dworze „Słotwinówka”.** Zaleca się wprowadzenie otuliny obejmującej stoki wzniesienia z możliwością odtworzenia pozostałości parku lub jego aranżacji.

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania

Pustków-Osiedle. Założenie urbanistyczne o charakterze „miasta-ogrodu”

Stan całości osiedla i poszczególnych obiektów architektonicznych oraz zieleni jest na ogół dobry i oznacza się wysokim stopniem autentyczności. Jednak nie wszystkie działania remontowe i modernizacyjne jakie były prowadzone w ostatnich latach mają charakter zachowawczy i są adekwatne do stylu kształtującego pierwotny charakter osiedla. Brak ochrony prawnej zabytkowego układu urbanistycznego dopuszcza w pewnym stopniu niekontrolowane rozwiązania estetyczne i technologiczne. Jak już wyżej wspomniano konieczna jest regulacja prawna wprowadzająca jednolite i adekwatne dla zabytkowego zespołu zasady zagospodarowania i kształtowania estetyki i technologii jakie mogą być tu dopuszczone, co można wprowadzić za pośrednictwem ustanowienia parku kulturowego i opracowania miejscowego planu zagospodarowania dla tego obszaru. O uporządkowanie niektórych aspektów krajobrazu może też zadbać rada gminy podejmując uchwałę określającą zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń. Wpis do rejestru zabytków gwarantuje ochronę zespołu, ale rozwiązania dotyczące wszelkich działań inwestycyjnych nie zostają w ten sposób uregulowane, uznaniowo rozstrzyga je wojewódzki konserwator zabytków.

Przyjmując jako działanie pierwszorzędne wprowadzenie dla tego obszaru jednej z wymienionych form ochrony prawnej, zadbać należy o to, żeby nie wprowadzać materiałów i kolorów obcych pod względem estetycznym dla stylu modernistycznego – szczególnie modnych obecnie nasyconych odcieni żółtych, zielonych, niebieskich itp. Wskazane jest zachowanie szlachetnych wypraw tynkarskich na elewacjach budynków i utrzymanie lub powtórzenie kolorystyki pierwotnej. Konieczne jest zachowanie detali architektonicznych takich jak: kształt i forma okien, drzwi i loggii. Stolarka, jeśli jej stan nie pozwala na zachowanie, powinna być wymieniona jedynie pod warunkiem powtórzenia kształtu i podziału. Galanteria metalowa – okucia, klamki, poręcze należy zachować. Nie powinny być likwidowane, ani przekształcane komórki gospodarcze sytuowane na tyłach działek. Można dobudowywać do nich nowe obiekty, jeśli będzie to konieczne, dodając je na zasadzie modularnych segmentów stanowiących kontynuację zastanych form architektoniczno-przestrzennych. Nie należy wprowadzać ogrodzeń pełnych lub z prefabrykatów betonowych, radykalnie dzielących przestrzeń, która pierwotnie funkcjonowała jako otwarta, ze swobodnym leśnym pokryciem terenu. Chronić należy płynny dukt ulic, ich szerokość oraz nawierzchnie, a jeżeli konieczna jest wymiana lub przełożenie, należy starć się o powtórzenie pierwotnego układu i estetyki.

Pustków-Osiedle. Obszar „Ringów”

Stan techniczny zachowanych dróg dawnego obozu wojskowego jest stabilny, choć od czasu wojny nie prowadzono ich remontu. W obrębie ciągów komunikacyjnych konieczne jest wykonanie prac oczyszczających i odwadniających nawierzchnię, oraz regulujących jej krawędzie i pasy pobocza, czasami zatarte przez wchodzącą na nie zieleni leśną. Wyeliminować należy ogrodzenia posesji wchodzące na pas drogowy. Korzystne jest zrealizowane ostatnio połączenie komunikacyjne „Ringu” z ekspozycją przy „Górze Śmierci”.

Pustków–Osiedle. Dawna fabryka „Lignoza”

Lepszego wyeksponowania wymagają bliźniacze budynki administracyjne flankujące główną bramę dawnej fabryki „Lignoza”. Zjazd z głównej drogi do bramy powinien być ukształtowany jako wyraźnie zaakcentowana oś komunikacyjna i widokowa, wyodrębniona z obecnie funkcjonujących stref parkingowych. Zaleca się otwarcie perspektywy wyciszzonej ze zbędnych elementów, zakłócających obecnie charakter pierwotnej kompozycji.

W przypadku podjęcia przez Gminę starań o utworzenie parku kulturowego dla całości wyżej opisanych obszarów konieczne będzie opracowanie dokumentacji zabytkoznawczej wskazującej na: istotne wartości zabytkowe; kierunek zagospodarowania przestrzennego całości zróżnicowanego krajobrazowo obszaru; wyeksponowanie poszczególnych elementów kompozycji.

Zawada - zespół rezydencjonalny

Zabytki wchodzące w skład zespołu są obecnie w różnym stanie. W części parkowej i rezydencjonalnej oraz w części folwarcznej obiekty zabytkowe pozostają w dużej części nieużytkowane, i w różnym stopniu zdegradowane. Przy pałacu znajduje się zespół nowszych budynków mieszkalnych zgrupowanych szeregowo. Pozostają one w stanie surowym. Niekorzystnie deformują krajobraz parku i dlatego zalecana jest korekta dotycząca zarówno ich wyglądu zewnętrznego jak i najbliższego otoczenia. Ponieważ tak ukształtowany szereg budynków jest formą obcą dla parku krajobrazowego zaleca się działania zmierzające do redukcji kontrastu przez zastosowanie zabiegów estetyzujących, scalających z tłem krajobrazowym. W otoczeniu zaleca się zastosowanie elementów zieleni łagodzących efekt sztywnej linii zabudowy.

Cały zespół jest obecnie wyłączony z możliwości zwiedzania. Park, który powinien być udostępniany publicznie, przynajmniej w ograniczonym stopniu, pozbawiony jest tej istotnej funkcji. Mur ogrodzeniowy, szczególnie od strony drogi krajowej nr 94 jest bardzo zniszczony; miejscami są znaczne ubytki prowizorycznie osłonięte siatką.

Nie wszystkie elementy zespołu zostały indywidualnie objęte wpisem do rejestru zabytków. Zaleca się uzupełnienie wpisu i objęcie pełną ochroną prawną ważnych komponentów kształtujących krajobraz założenia takich jak kopiec lodowni, budynek stajenny, mostek prowadzący do folwarku, elementy ukształtowania terenu.

Całość założenia dworskiego jest w rękach prywatnych i prawdopodobnie utrzymanie go w należyтым stanie przerasta możliwości właściciela. Konieczna może okazać się pomoc finansowa udzielana ze środków publicznych. Powinna ona jednak dotyczyć ściśle określonych celów i prowadzić do stopniowego udostępniania parku i kaplicy pałacowej. Zaleca się podjęcie rozmów wspólnie z właścicielem i konserwatorem wojewódzkim w celu ustalenia priorytetów dla prac umożliwiających zabezpieczanie obiektów. Ustalenia takie powinny być potraktowane jako zrab przyszłych zadań, w kontekście ewentualnej pomocy finansowej możliwej do udzielenia w formie dotacji celowych.

Należy dążyć do udostępnienia przynajmniej części parku oraz kaplicy pałacowej, dzieła wybitnego architekta K.F. Schinkla. W tej sprawie konieczne są uzgodnienia z obecnym właścicielem i jego akceptacja takiego kierunku postępowania. Gdyby takie rozwiązanie zostało wypracowane, dopuszcza się możliwość tymczasowego wygrodzienia strefy udostępnianej publicznie.

Zawada. Enklawa wsi wraz z karczmą.

Dla enklawy wsi nad potokiem Zawadka wystarczy tylko zapewnienie kontynuacji obecnie zachowanych form i sposobu zagospodarowania przestrzennego. Działania zachowawcze oraz zasady zagospodarowania terenu zaleca się ustalić w ramach opracowania miejscowych planów. Dla obszaru przy Sanktuarium maryjnym wskazana jest korekta zagospodarowania terenu znajdującego się pomiędzy sanktuarium a cmentarzem, w celu zintegrowania tych przestrzeni zgodnie z tradycją odnotowana na mapie katastralnej.

Pustynia – zespół stawów i renesansowy dwór obronny

Autostrada A-4 przecina estakadą dawne stawy dworskie o tradycji XVI-wiecznej, związane z zachowanym renesansowym dworem, i ekspozycją wsi Kozłów. Efekt takiego przebiegu autostrady, niekorzystnego dla krajobrazu kulturowego można częściowo złagodzić przez odpowiednie zagospodarowanie stawów, ich brzegów i grobli. Zaleca się utrzymanie stawów w jak najlepszym stanie. Prace przy oczyszczaniu dna i regulacji brzegów nie powinny trwale niszczyć naturalnej ich oprawy biologicznej. Stawy można oczyścić, zmodernizować i przystosować do potrzeb turystycznych w takim zakresie, który dałby się pogodzić z uciążliwością autostrady.

Renesansowy dwór obronny, który został rozbudowany o dodatkową wieżę, należy chronić od dalszych rozbudów zniekształcających bryłę. W przypadku remontu elewacji należy kolorystykę skorygować do wersji odpowiedniej dla stylu obiektu. Zalecane jest nieznaczne zróżnicowanie kolorystyczne dla rozróżnienia części starszej i nowszej. Dwór dobrze eksponuje się od strony stawów, dlatego zaleca się zadbać o zachowanie dalekich widoków i udostępnienie miejsc skąd można go oglądać w pełnej okazałości. Miejsca takie można połączyć ścieżką okrążającą brzegi stawów. Ze względów ekspozycyjnych zieleń otaczająca obecnie zabytek powinna być tak prowadzona, żeby nie doszło do zasłonięcia istniejących wglądów. Problem ekspozycji powinien być wypracowany w ramach porozumienia z właścicielem dworu i stawów, w odniesieniu do zagospodarowania ich brzegów (w przypadku ewentualnego zamiaru utworzenia ścieżki spacerowej i dostępnych publicznie miejsc widokowych).

Kozłów – kaplica dworska z Pustyni

Zaleca się korektę rosnących wkoło kaplicy tui. Przerzedzenie ich lub podcięcie dolnych partii korony pozwoli odsłonić widok z dystansu na bryłę świątyni. Kościół po transferze pozbawiony jest naturalnego otoczenia, które z reguły przy dawnych wiejskich świątyniach ujęte było murem ogrodzeniem i wieńcem drzew. Korekta otoczenia powinna nawiązywać do takiego wzorca kompozycji przestrzennej, wybierając jego elementy możliwe do zastosowania adekwatnie do istniejących uwarunkowań. Gdyby w przyszłości doszło do wymiany niezabytkowego zadrzewienia, należałoby wówczas zwiększyć dystans nowych nasadzeń w stosunku do świątyni i poszerzyć krąg utworzony ścianami tej zieleni.

Brzeźnica – kościół parafialny, dawny dwór i resztki folwarku dworskiego (przy ul. Miedzianej), resztki folwarku plebańskiego, zagroda organisty.

Kościół i jego otoczenie łącznie z ceglany m ogrodzeniem utrzymywane są w dobrym stanie technicznym. Nie zauważa się bezpośredniego zagrożenia dla tych obiektów. Z pewnością warto podjąć

starania o konserwację elewacji ceglanych świątyni i muru ogrodzenia. Prace konserwatorskie rozpoczęte we wnętrzu powinny być systematycznie kontynuowane.

Dawny dwór przy ul. Miedzianej (dziś budynek mieszkalny) wymaga rozpoznania naukowego. Na takiej podstawie można dokonać jego wpis do rejestru zabytków. Działania remontowe, jakie się w przyszłości będą przy nim odbywały powinny również opierać się na rozpoznaniu naukowym. W samym budynku – w jego wyglądzie zewnętrznym - i w otoczeniu wolnym od trwałych elementów architektonicznych obniżających walory krajobrazu kulturowego, widać spory potencjał, dający podstawy do kreacji konserwatorskiej. W obecnym stanie, dawny obszar dworski zachowuje szereg komponentów wartych ochrony. Należą do nich dawne budynki o różnej funkcji, nowszy budynek młyna oraz szpaler wysokiej zieleni znaczący granicę i wchodzący w obszar dawnego folwarku plebańskiego.

Stodoły tegoż folwarku plebańskiego są systematycznie rozbierane. Pozostało tylko jedno skrzydło zamykające dawny dziedziniec gospodarzy. Proces trudny będzie do powstrzymania, nie tylko z braku ochrony prawnej dla budynków, ale głównie z braku dla nich funkcji. Wolny plac po tej zabudowie będzie prawdopodobnie powiększał powierzchnię parkingu, ale również też istniejące tereny zielone. Przestrzeń ta, bez względu na istniejące obecnie pokrycie terenu, posiadać będzie nadal spory potencjał ekspozycyjny ważny w odniesieniu do kościoła, dworu i szpaleru lipowego. Z tego względu jej przyszłe zagospodarowanie powinno zmierzać do utrzymania i podkreślenia walorów widokowych wspomnianych obiektów zabytkowych. W tej sprawie potrzebne będzie współdziałanie z obecnym właścicielem terenu.

Brzeźnica – cmentarz parafialny

Cmentarz parafialny zachował wiele elementów autentycznych i dobrą ekspozycję swej najstarszej części położonej na kulminacji wzgórzka. Zaleca się utrzymanie obecnego dystansu przestrzennego pomiędzy starszą częścią cmentarza, a miejscem lokalizacji nowych pochówków. W 2015 r. została wpisana do rejestru zabytków kaplica cmentarna i zespół najstarszych nagrobków kamiennych. Rozpoczęły się prace konserwatorskie, które zaleca się systematycznie kontynuować.

Brzeźnica - cmentarzysko kurhanowe w lesie „Borek”

Zaleca się doprowadzenie z drogi nr 985 oznakowanej ścieżki przez las do cmentarzyska oraz umiejscowienie przy drodze miejsca postojowego w celu lepszego udostępnienia zabytku dla turystów zmotoryzowanych. Na miejscu zaleca się uporządkowanie terenu i zabezpieczenie wartościowych form terenowych i wyeksponowanie formy terenowej kurhanów. Umieścić należy tablicę informacyjną dotyczącą archeologii i przyrody.

Przed podjęciem czynności zmierzających do wyeksponowania kurhanów należy przeprowadzić badania archeologiczne. Na prace, które obejmą bezpośrednio stanowisko archeologiczne musi być wydane zezwolenie konserwatorskie, gdyż miejsce jest wpisane do rejestru zabytków. Prace mogą być dotowane ze środków publicznych.

Braciejowa - Grodziska „Zamczysko” i „Okop”

Istnieje potrzeba doprowadzenia od strony drogi do Stasiówki oznakowanej ścieżki przez las do grodziska „Zamczysko” i wytyczania przy drodze miejsca postojowego w celu lepszego udostępnienia zabytku dla turystów zmotoryzowanych. Na miejscu zaleca się uporządkowanie terenu i zabezpieczenie wartościowych form, szczególnie narysu wałów i fosy. Umieścić warto tablicę informacyjną dotyczącą

archeologii i przyrody. Tablica informacyjna zalecana jest również przy drodze przecinającej wały grodziska „Okop”. Zaleca się badania archeologiczne z równoczesnym zabezpieczeniem zachowanej formy terenowej. Na prace, które obejmą bezpośrednio stanowisko archeologiczne musi być wydane zezwolenie konserwatorskie, gdyż oba miejsca są wpisane do rejestru zabytków.

W Planie Odnowy Miejscowości Braciejowa na lata 2010-2018 wśród zadań inwestycyjnych do realizacji w latach 2010-2018 mieszkańcy wsi wskazali między innymi: przygotowanie ekspozycji historycznej i utworzenie skansenu w miejscu dawnego grodziska na wzgórzu „Okop”. Ze względu na rangę stanowiska archeologicznego należałoby przed rozpoczęciem prac, a nawet jeszcze w fazie projektowania wykonać inwentaryzację geodezyjną terenu grodziska, i przeprowadzić tam badania według ustalonego wcześniej programu. Zarówno badania jak i zakres inwestycji powinien uwzględniać wymogi ochrony przyrodniczej ustanowione w ramach sieci Natura 2000. Należy je przedstawić Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Rzeszowie.

Badania archeologiczne mają też znaczenie prewencyjne. Grodziska są atrakcyjne dla poszukiwaczy skarbów. Ich działalność jest szkodliwa dla stanowisk archeologicznych, gdyż doprowadza do bezpowrotnego niszczenia nawarstwień przekopywanych chaotycznie bez zastosowania metody naukowej i związanej z nią dokumentacji. Badania archeologiczne powinny wyprzedzać taką spontaniczną działalność, która jest nielegalna. Publiczne udostępnianie grodzisk musi wiązać się z wcześniejszym ich rozpoznaniem i zabezpieczeniem. Bez takiego przygotowania logistycznego należy odradzać przedwczesną popularyzację tych miejsc.

Głobikowa - park podworski „Górzyna”

Zaleca się uregulowanie spraw własnościowych dawnego założenia dworskiego „Górzyna” w Głobikowej. W przypadku sprzedaży zabytkowego parku konieczne jest zgodnie z art. 25 i 26 ustawy o Ochronie Zabytków opracowanie programu zagospodarowania zabytku. Program taki będzie podstawą do zawarcia umowy kupna - sprzedaży, a jego realizacja powinna być zapisana jako warunek tejże umowy. Ponieważ park zachował otoczenie w postaci rozległych, niezbudowanych pól stanowiących jego korzystną widokowo otulinę, należy zachować ten stan rzeczy i utrwalić w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Warto też chronić daleki widok z drogi do „Słotwinówki” na park „Górzyna”, a szczególnie oś widokową spod krzyża związanego z realizacją filmu „Epitafium dla Barbary Radziwiłłówny”.

Głobikowa - tradycja miejsca po dworze „Słotwinówka”

Istnieje możliwość uporządkowania zieleni na miejscu dawnego parku dworskiego usytuowanego na kulminacji wzgórza. Po usunięciu samosiewów odsłoni się starodrzew. W miejscach ubytków starych drzew widocznych po pozostałościach pni, warto nasadzić nowe drzewa w gatunku analogicznym jak pierwotnie tu rosły. Do realizacji zamierzenia konieczny jest projekt wycinki i nasadzeń w oparciu, o który można uzyskać zezwolenie konserwatorskie, gdyż miejsce jest wpisane do rejestru zabytków.

Podgrodzie - zespół dworsko – parkowy

Z dawnego założenia dworskiego zniknął w ostatnich czasach dwór, a na jego miejscu powstał parking. Zachował się spichlerz oraz park krajobrazowy o kompozycji mocno zniekształconej przez samosiewy. Przez ostatnio poczynione działania inwestycyjne obszar dawnego założenia dworskiego uległ w swej powierzchni wyraźnej redukcji. Obecnie możliwa jest tylko ochrona parku i spichlerza, które

zaleca się wpisać do rejestru zabytków z urzędu, co może zahamować dalszą ekspansję zagospodarowania typu magazynowo–składowego. Konieczne jest też opracowanie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, który uporządkowałby i ujął w konkretne ramy obszary industrialne, rolnicze i chronione. Dla obszarów rolniczych otaczających park od strony Wisłoki zaleca się utrzymanie dotychczasowej funkcji w celu stworzenia otuliny i eksponowania jego pięknego położenia na skarpie nadrzecznej.

4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego

Pustków-Osiedle. Zespół obszarów historycznych. – konieczne jest opracowanie programu wyeksponowania zabudowy willowej i pierwotnej kompozycji krajobrazowej osiedla, z wyeliminowaniem wtórnych zniekształceń. Warto też określić wyraźną granicę zabytkowego osiedla i utrzymać dla niego odrębne wnętrza krajobrazowe. Najbliższe otoczenie traktować należy jako otulinę i dążyć do harmonijnego łączenia różnie ukształtowanego krajobrazu. Zadbaj należy o ekspozycję ulic usuwając zbędne elementy lub korygując te, które są konieczne ze względów funkcjonalnych.

Os widokową wyznaczoną z drogi do Kochanówki na główną bramę dawnej fabryki „Lignoza” należy podkreślić zarówno w ukształtowaniu ciągu komunikacyjnego, jak i w jego oprawie. Widok perspektywiczny powinien zostać wyczyszczony z elementów zakłócających osiowość kompozycji. Również w pasie jezdni warto podkreślić oś komunikacyjną, przez wyodrębnienie jej ze stref parkingowych.

Zawada - zespół rezydencjonalny - w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić strefę ochrony ekspozycji od strony drogi krajowej nr 94. Utrzymać należy daleki widok z drogi prowadzącej z Pustyni do Zawady, która zachowuje walor dawnej osi komunikacyjnej i widokowej. W strefie tej powinny być wprowadzone ograniczenia dotyczące nowej zabudowy. W razie konieczności jej dopuszczenia zalecane jest ustalenie nieprzekraczalnej linii zabudowy na tyle szeroko, żeby efekt wizualny mógł być zachowany. Zaleca się też, w miarę możliwości zaplanowanie odtworzenia szpalerów drzew dawnej alei prowadzącej w stronę dworu (udokumentowanej na katastrze z 1849 r.)

Enklawa wsi Zawada wraz z karczmą – w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić zasady kształtowania krajobrazu enklawy wsi, jako kontynuacja wszelkich pozytywnych zjawisk charakteryzujących zachowany układ ruralistyczny, zabudowę, sposób zagospodarowania parcel i otoczenie. Ochroną należy objąć również naturalne ukształtowanie brzegów potoku Zawadka wraz z zadrzewieniem.

Stawy w Pustyni i Kozłowie - szczególnie ważna jest ekspozycja renesansowego dworu w Pustyni oraz XVI-wiecznych stawów do niego pierwotnie należących. Korzystne byłoby opracowanie trasy rowerowej i spacerowej wzdłuż stawów z wykorzystaniem grobli. Taką trasę można włączyć do przechodzącego obok szlaku turystycznego Niebieskiego – Nizinnego.

Podgrodzie – park podworski - w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego należy wprowadzić strefę ochrony ekspozycji oraz otoczenia dla parku podworskiego, w celu zachowania historycznej panoramy od strony doliny rzeki Wisłoki oraz zapewnienia odpowiedniego zagospodarowania otoczenia zabytku od strony terenów, na których zlokalizowane zostały obiekty magazynowo-świadczeniowe.

5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami

Do takich działań należy promocja zabytków i ich jak najszersze udostępnianie. W dziedzinie promocji punktem wyjścia powinna być wiedza o poszczególnych zabytkach oraz ich znaczeniu w kontekście kultury i historii regionu. Niektóre z zabytków gminy posiadają opracowania monograficzne o charakterze dokumentacji naukowej. Należą do nich: zespół rezydencjonalny w Zawadzie, Założenie dworsko – parkowe w Nagawczynie, park w Podgrodziu. Niestety opracowania te są dokumentacjami nie publikowanymi, co znacznie utrudnia szeroki dostęp do prezentowanej przez nie wiedzy.

Niektóre z obiektów mają założone karty ewidencji zabytków nieruchomych i ruchomych, które traktować należy jako podstawowe rozpoznanie naukowe. Karty zgromadzone w archiwum Konserwatora Wojewódzkiego dostępne są dla zainteresowanych, ale nierozpowszechnione dla potrzeb szerszego kręgu odbiorców zainteresowanych lokalnymi zabytkami. Większość zabytków gminy jednak nie posiada rozpoznania naukowego pozwalającego na uzyskanie syntetycznego obrazu zjawisk artystycznych i kulturowych występujących na jej obszarze.

W pierwszej kolejności ważne jest systematyczne wykonywanie dokumentacji zabytków nieruchomych i ruchomych w celu pogłębiania wiedzy o nich. Badania szczegółowe dające podstawę syntezy mogą przedstawiać materiał poznawczy znacznie ciekawszy i bardziej atrakcyjny niż powierzchownie uzyskana wiedza. Zebrany w taki sposób materiał będzie miał zastosowanie przy opracowywaniu wydawnictw promocyjnych w formie przewodników czy folderów lub publikacji elektronicznych, ale również może posłużyć przy opracowaniu programów konserwatorskich, projektów rewitalizacji czy aranżacji zabytków i projektów zagospodarowania ich otoczenia. Pogłębiona wiedza o zabytkowym obiekcie pozwoli lepiej zrozumieć jego istotę, co ważne jest dla projektantów, a także odbiorców oglądających efekty konserwacji czy aranżacji.

Proponowane działania:

- Opracowanie dokumentacji o charakterze studium wartości kulturowych dla założenia urbanistycznego Pustków–Osiedle z uwzględnieniem fabryki „Lignoza”, zespołu „Ringów” i znajdujących się w tym obszarze miejsc upamiętniających ofiary ostatniej wojny światowej. Przygotowanie na tej podstawie publikacji popularno-naukowej. Opracowanie takie będzie wymagane w przypadku podjęcia starań o utworzenie parku kulturowego. Przydatne będzie również przy opracowaniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, gdyż zawarte w nim zalecenia konserwatorskie będą wskazywać zasady zachowania zabytków i krajobrazu oraz kształtowania tychże komponentów zgodnie z potrzebami współczesnej cywilizacji. Studium będzie miało po części charakter naukowo-badawczy, w związku z czym uzyskany zostanie materiał dający podstawę do publikacji popularyzującej całą sekwencje tematyczną „Miasto - ogród i obóz śmierci”.

- Dla uzupełnienia wiedzy o zabytkach i historii Gminy zaleca się systematyczne prowadzenie dokumentacji zabytkoznawczej wartościowych obiektów nieruchomości, a także ruchomych znajdujących się w kościołach i kapliczkach. Dla nich konieczne jest zakładanie kart ewidencyjnych o charakterze naukowym według wzoru opracowanego przez ODZ (NID w Warszawie).
- Aktualizacja dokumentacji naukowo-historycznej założenia rezydencjonalnego w Zawadzie i przygotowanie na tej podstawie publikacji wprowadzającej w obieg naukowy informacje o zabytku. Publikacja powinna mieć formę przystępną pozwalającą dotrzeć do jak najszerszego grona odbiorców. Będzie ona częścią promocji sekwencji „Staropolskie dwory i kościoły”.
- Opracowanie dokumentacji o charakterze studium wartości kulturowych dla założenia ruralistycznego enklawy wsi Zawada wraz z karczem dworską.
- Opracowanie dokumentacji naukowo-historycznej dworów obronnych: w Pustyni, fragmentarycznie zachowanego w Zawadzie, domniemanego w Brzeźnicy. Przygotowanie na tej podstawie publikacji popularno-naukowej. Będzie ona dopełnieniem promocji sekwencji „Staropolskie dwory i kościoły”.

W dalszej perspektywie opracowania naukowe warto wykonać dla pozostałych grup tematycznych nie wymienionych powyżej. W przypadku grodzisk takie opracowanie będzie wiązać się z badaniami archeologicznymi. Badania archeologiczne warto również zaplanować w najbliższym sąsiedztwie zachowanej baszty dawnego zamku, gdyż istnieje możliwość odsłonięcia innych relikwów tej budowli znanej tylko z rycin i map archiwalnych. W trakcie badań warto informować lokalne środki przekazu o uzyskanych wynikach i specyfice tych działań, co może mieć spore znaczenie edukacyjne.

Tematy sekwencji opracowane w formie publikacji mogą być użyteczne także w procesie edukacji poświęconej lokalnej kulturze, którą można pokazać jako odbicie szerszych procesów historycznych charakteryzujących dzieje Polski i Europy. Mogą przybliżyć problematykę wczesnego średniowiecza, czasów staropolskich, czy też ostatnich lat II Rzeczypospolitej zamkniętych dramatem ostatniej wojny światowej.

Udostępnienie – wartościowych zespołów i obiektów zabytkowych.

Zasady udostępniania powinny być wypracowane wspólnie z właścicielami zabytków. W przypadku uzyskania pozytywnych rozwiązań, warto je ująć w formę projektu i traktować jako zadania wymagające wsparcia z publicznych środków finansowych. Zalecane jest także doradztwo dla właścicieli zabytków w ich aplikowaniu o dofinansowanie ze środków zewnętrznych na konkretne cele dotyczące konserwacji zabytków i przystosowania ich otoczenia do sprawniejszego udostępniania.

Udostępnianie obiektów zabytkowych ma ścisły związek z ich stanem zachowania. Zabytki w złym stanie, stwarzające zagrożenie raczej są izolowane, a nie eksponowane. Natomiast zabytki w dobrym stanie, z funkcją sprzyjającą ich egzystencji chętnie są prezentowane gdyż to staje się ich wizytówką. Dlatego ważna jest konserwacja pozwalająca wyeksponować autentyczne cechy zabytku. Prace konserwatorskie o charakterze zachowawczym powinny być wspierane. Przy udzielaniu pomocy finansowej i wspieraniu inwestorów w ich staraniach o takie środki finansowe warto przyjąć hierarchię zamierzonych celów. Zgodnie z oceną stanu dziedzictwa gminy i propozycją działań ukierunkowania na wybrane, mające mocne strony, sekwencje tematyczne, sugeruje się objąć priorytetem następujące zadania o charakterze długofalowym:

- Zachowawcze prace konserwatorskie i restauratorskie w obrębie zespołu urbanistycznego Pustków-Osiedle. Połączenie ciągiem komunikacji pieszej i rowerowej zespołu obszarów wymienionych w sekwencji „Miasto – ogród i obóz śmierci” z rozmieszczeniem informacji o poszczególnych obiektach.
- Prace konserwatorskie przy kaplicy w zespole rezydencjonalnym w Zawadzie oraz prace pozwalające na udostępnienie jej razem z częścią parku dla publiczności. Badania archeologiczne i ekspozycja narysów najstarszego zamku Ligęzów w Zawadzie.
- Kontynuacja prac konserwatorskich we wnętrzu kościoła parafialnego w Brzeźnicy. Uporządkowanie otoczenia kościoła od strony parkingu i dawnego folwarku.
- Konserwacja XVII-wiecznego wyposażenia kościoła z Pustyni ob. kaplicy cmentarnej w Kozłowie. Korekta otoczenia kościoła dotycząca kompozycji zieleni wysokiej i jego ekspozycji w dalszych widokach.
- Programami konserwatorskimi warto objąć również najcenniejsze kapliczki wraz z wyposażeniem; w Paszczynie – Kąty przy nr 225, i Paszczynie – Kmiecie przy nr 81, oraz Latoszynie przy ul. Gajowej 725.

Korekta istniejących szlaków turystycznych w celu lepszego udostępnienia zabytków znajdujących się w ich zasięgu:

- Szlak Niebieski – Nizinny warto połączyć ze ścieżką dookoła stawów w Pustyni z wykorzystaniem grobli dla uatrakcyjnienia i pokazania krajobrazu kulturowego o XVII-wiecznej tradycji. W Brzeźnicy warto otworzyć odcinek ścieżki prowadzącej do kurhanów. Zakończenie na „Górze Śmierci” można przedłużyć do Paszczyny, gdzie w przysiółku Kąty znajduje się kapliczka przy nr 225 upamiętniająca pochówek mieszkańców wsi zmarłych w czasie epidemii cholery w XIX w.

- Szlak Niebieski – Nizinny z Dębicy na Klonowa Górę przechodzi przez grodzisko „Okop”, ale omija grodzisko „Zamczysko” przebiegając w niedużym od niego dystansie. Warto dokonać korekty i przeprowadzić szlak przez to grodzisko z przejściem do drogi do Stasiówki, gdzie można ulokować miejsce postojowe dla samochodów osobowych. W ten sposób grodzisko mogłoby być lepiej udostępnione dla turystów nie tylko pieszych, ale również zmotoryzowanych. Przy miejscu postojowym konieczne jest umieszczenie tablic informacyjnych, zachęcających do ich zwiedzania. Również w nieznaczonej odległości szlak mija leśniczówkę „Berdech” z bardzo malowniczą aleją dębową. Przy jego skrzyżowaniu z drogą prowadząca do alei warto umieścić tablice informacyjną.

- Szlak Żółty – warto skorygować jego przebieg przez Ringi i wprowadzić ścieżkę przecinającą wszystkie pierścienie po stronie południowej, równoległe do drogi do Kochanówki.

6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków:

Realizacja niektórych celów wskazanych w programie będzie wymagała współdziałania z właścicielami zabytków, czasem też z ich sąsiadami oraz innymi organami administracji. Dotyczyć to będzie obszarów, które krajobrazowo i funkcjonalnie mogą pełnić funkcję otuliny dla poszczególnych zabytków lub ich zespołów. Do takich zaliczyć należy założenie urbanistyczne w Pustkowie-Osiedlu z dawną fabryką „Lignoza”, zespołem „Ringów”, „Górą Śmierci” i Europejskim Centrum Pamięci i Pojednania; założenie rezydencjonalne w Zawadzie; enklawę wsi Zawada wraz z karczmą dworską, zespół stawów z dworem w Pustyni, założenie parkowe w Podgrodziu, centrum wsi Brzeźnica (obszar rozpostarty pomiędzy kościołem, domniemanym dworem i cmentarzem).

Pustków-Osiedle, zespół obszarów historycznych - Ustanowienie parku kulturowego obejmującego wymienione wyżej obszary w Pustkowie-Osiedle powinno wiązać się z akceptacją i zrozumieniem mieszkańców, użytkowników terenu i administratorów. Uzyskać ten efekt można wyłącznie w drodze dialogu i dobrze zaplanowanego przekazu informacyjnego i edukacyjnego. Z pewnością starania o utworzenie parku należałoby poprzedzić tego rodzaju kampanią z przedstawieniem bilansu korzyści i ewentualnych niedogodności dla tych, których taka regulacja organizacyjno-prawna będzie bezpośrednio dotyczyć. Chodzi bowiem o dokonanie świadomego wyboru. Kampanii informacyjnej warto też nadać zasięg ponadlokalny, co posłuży promocji przyszłego parku, którego oferta kulturalna i turystyczna powinna być kierowana do jak najszerszego kręgu odbiorców.

Zakres ochrony i dopuszczalności działań inwestycyjnych powinien zostać określony z udziałem zainteresowanych stron. Zręb tych zasad powinien być zaproponowany na podstawie specjalistycznego opracowania studium wartości kulturowych. W drodze negocjacji zapewne będzie możliwość uzyskania szerokiego porozumienia we wskazanych obszarach problemowych takich jak:

- ustalenie zasad korzystania z zabytków i zabytkowej przestrzeni Osiedla w granicach przedwojennego założenia urbanistycznego,
- zakres i sposób eksponowania i udostępnienia wybranych komponentów dawnej fabryki „Lignoza”,
- zakres zagospodarowania terenów przylegających bezpośrednio do układu drożnego „Ringów”
- określenie sposobu administrowania całością obszaru (być może z wykorzystaniem istniejącej jednostki organizacyjnej jaką jest Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania
- określenie zasad wsparcia finansowego dla działań podnoszących autentyczność i atrakcyjność zabytkowych zespołów.

Zawada - zespół rezydencjonalny - zaleca się zawarcie porozumienia z obecnym właścicielem zespołu rezydencjonalnego w celu udostępnienia dla publiczności reprezentacyjnej części parku i kaplicy zamkowej. Udostępnienie może mieć charakter okresowy lub stały z wyznaczonymi godzinami otwarcia.

Pożyteczne też będzie porozumienie z właścicielem dotyczące ustalenia harmonogramu najważniejszych prac, które mogłyby być wsparte dotacją ze środków publicznych. Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, obiekty najwyższej klasy artystycznej lub zagrożone zniszczeniem, mogą otrzymać wsparcie finansowe w postaci dotacji większej niż 50% kosztów niezbędnych do wykonania zadania. Zaleca się podjęcie rozmów z właścicielem założenia rezydencjonalnego w Zawadzie, wspólnie z przedstawicielami PWKZ w celu ustalenia perspektywy przyszłych działań i możliwości ich wsparcia finansowego, nawet gdy będzie taka konieczność, w wysokości 100% nakładów koniecznych do wykonania prac konserwatorskich. Głównym celem takiego finansowania powinny być działania zmierzające do udostępnienia zespołu.

Enklawa wsi Zawada wraz z karczmą dworską - Zakres ochrony i dopuszczalności działań inwestycyjnych powinien zostać określony z udziałem zainteresowanych stron. Zręb tych zasad powinien być zaproponowany na podstawie specjalistycznego opracowania studium wartości kulturowych. W drodze negocjacji należałoby przyjąć zasady korzystania z zabytków i zabytkowej przestrzeni tego fragmentu wsi, co powinno znaleźć odzwierciedlenie w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Wskazane jest poprzedzenie tego działania odpowiednio przygotowaną kampanią informacyjną. Dla brzegów rzeki Zawadka wraz z ich oprawą w postaci zadrzewień warto objąć ochroną jako park gminny. Taka uchwała Rady Gminy mogłaby być zachętą dla mieszkańców i nadać kierunek przyszłego zagospodarowania tej enklawy wsi.

W celu promocji sekwencji tematycznej „Staropolskie dwory i kościoły” warto porozumieć się z właścicielem „Karczmy”, który mógłby w swym obiekcie umieścić materiał informacyjny o tym interesującym zespole zabytków gminy.

Zespół stawów z dworem w Pustyni – Z właścicielem dworu warto podjąć ustalenia dotyczące sposobu kształtowania zieleni wysokiej otaczającej dwór, co ma wpływ na ekspozycję tego zabytku. Z właścicielami stawów i ich otoczenia można podjąć rozmowy w celu wyznaczenia miejsc widokowych udostępnianych publicznie i ewentualnego ich połączenia ścieżką spacerową.

Założenie parkowe w Podgrodziu - Konieczne jest podjęcie rozmów z właścicielem parku w Podgrodziu w celu określenia zasad zagospodarowania terenu. Uzgodnienia są potrzebne również z właścicielem sąsiadujących terenów o charakterze magazynowo-składowym w celu ograniczenia zasięgu rozprzestrzeniania się obiektów i racjonalnego uporządkowania krajobrazu na styku obszarów: zabytkowego i przemysłowego. W efekcie tych ustaleń powinien zostać opracowany miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla tych obszarów.

Centrum wsi Brzeźnica (obszar rozpostarty pomiędzy kościołem, domniemanym dworem i cmentarzem) – Warto podjąć rozmowy z właścicielem domniemanego dworu obronnego i zainteresować go problematyką badawczą, co może ułatwić przyszłe rozpoznanie naukowe obiektu. Dalszym krokiem byłoby poinformowanie właściciela o możliwości wpisania dworu do rejestru zabytków i otwarcia w ten sposób drogi do uzyskania pomocy finansowej dotyczącej ewentualnych prac konserwatorskich.

Również ustalenia z parafią w sprawie zagospodarowania terenu dawnego folwarku plebańskiego mogłoby być dobrym krokiem do wyeksponowania walorów krajobrazowych obszaru zawartego pomiędzy kościołem, dworem i cmentarzem. Efekt ustaleń powinien znaleźć odzwierciedlenie w zapisach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

Agroturystyka - Przy okazji zakładania gospodarstw agroturystycznych, zwłaszcza z wykorzystaniem starych drewnianych budynków czy zagród, z powodzeniem może być sprawowana opieka nad zabytkami. Taki przykład rodzącej się inicjatywy został stwierdzony w czasie objazdu terenowego we wsi Zawada w gospodarstwie nr 24. W oparciu o stary drewniany dom i budynek gospodarczy, oraz nowy dom murowany dostosowany gabarytami, i dobrze wkomponowany w tradycyjną zagrodę, tworzone jest przedsięwzięcie, które można określić jako „zagroda agroturystyczna”. Przedsięwzięcie takie należy wspierać od strony administracyjnej i finansowej, gdyż przykład może oddziaływać bardzo pozytywnie na środowisko.

Lokalizacja gospodarstw agroturystycznych – ze względu na zabytki występujące w zespołach lub skupiskach korzystne jest organizowanie tzw. „zagród agroturystycznych”, bezpośrednio sąsiadujących z obszarami zabytkowymi. Jest to korzystne i pod względem funkcjonalnym i pod względem ochrony krajobrazu, traktowanego jako szerokie otoczenie zabytku. Szczególnie predestynowane są do tego tereny:

- wieś Zawada – w stosunku do zespołu rezydencjonalnego w Zawadzie, Nagawczynie, i pobliskiej Pustyni.
- wieś Kozłów – w stosunku do stawów i dworu obronnego w Pustyni, i pobliskiej Zawady.
- wieś Kochanówka i Krownice w stosunku do Pustkowa-Osiedle i Ringów.

Wymienione wsie, a szczególnie Zawada zachowały tradycyjny charakter rozplanowania i zabudowy, co jest dodatkowym atutem.

W południowej części Gminy ciekawy krajobraz, szlaki turystyczne i rowerowe stwarzają dobre warunki dla turystyki, ale nasycenie zabytkami i ich ranga są mniejsze, niż w wymienionych wyżej propozycjach.

Informacja turystyczna – umiejscowiona w centrach ściągających turystów a przede wszystkim przy projektowanych MOP-ach w Paszczynie, w zmodernizowanym Domu Kultury w Pustkowie-Osiedlu, w reaktywowanym uzdrowisku w Latoszynie, w kompleksie rekreacyjno-wypoczynkowym przy zrekonstruowanym grodzie w Stobiernej. Warto planować takie uzupełnienie oferty turystycznej w oparciu o projektowane uzdrowisko Latoszyn, czy zespół obiektów przy wyciągu narciarskim w Stobiernej.

Edukacja – wprowadzenie dodatkowych zajęć w szkołach dotyczących nauczania historii regionalnej w oparciu o zachowane zabytki. Do programu nauczania warto włączyć zwiedzanie w terenie najbardziej reprezentatywnych obiektów. Pożyteczny też byłby rodzaj wydawnictwa folderowego, które pełniłoby rolę przewodnika turystycznego, i równocześnie podręcznika do nauki wiedzy o regionie.

IX. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

1. Ogólne zasady finansowania prac przy zabytkach wynikające z ustawy o ochronie zabytków.

Ustawowym obowiązkiem właściciela lub posiadacza zabytku jest sprawowanie nad nim opieki. Polega ona na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w celu zabezpieczenia go i utrzymania w jak najlepszym stanie wraz z jego otoczeniem, a także na popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o nim i o jego znaczeniu dla historii i kultury Art 5. Prowadzenie tych działań finansuje w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Finansowanie prac przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki Art. 71.

Działania te wymagają finansowego i organizacyjnego zaangażowania osoby fizycznej lub prawnej posiadającej tytuł do władania zabytkiem. Zatem środki finansowe konieczne do utrzymania zabytku w należyтым stanie pochodzą w pierwszej kolejności od jego właściciela lub użytkownika.

W przypadku podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich czy budowlanych przy zabytku, właściciel jego musi liczyć się z kosztami wyższymi, niż by poniósł przy działaniach dotyczących obiektu niezabytkowego. Realizacja obowiązku opieki najczęściej przekracza wówczas możliwości finansowe inwestora. Nawet jeśli skorzysta z usług bankowych, ciężar spłaty zobowiązań musi w całości pokryć sam, bez możliwości zastosowania jakichkolwiek ulg. Pewną pomocą może być zwolnienie z podatku od nieruchomości i przeznaczanie tych środków na bieżące utrzymanie zabytku. Wówczas organ podatkowy zwraca się do wojewódzkiego konserwatora o zajęcie stanowiska w sprawie orzeczenia, czy dana nieruchomość jest wpisana indywidualnie do rejestru zabytków i czy jest użytkowana zgodnie z wymogami ustawy o ochronie zabytków. Części nieruchomości przeznaczane pod działalność gospodarczą nie podlegają takiemu zwolnieniu. Nie są to najczęściej duże kwoty, ale działanie takiego instrumentu jest zachętą ze strony administracji mobilizującą właściciela do dbałości o zabytek.

W przypadku zabytków funkcjonujących w przestrzeni publicznej, wpisujących się w sferę możliwości korzystania z tradycji działań charytatywnych, co dotyczy głównie zabytkowych cmentarzy, środki finansowe na prace przy nich mogą pochodzić również z kwest. Ten sposób pozyskiwania środków organizowany jest przez stowarzyszenia lub fundacje posiadające w swoim statusie zapis dopuszczający taki rodzaj działalności. Taki ruch społeczny jest wysoko ceniony w państwie demokratycznym i chętnie wspomagany przez administrację publiczną. Zebrane pieniądze uznawane są jako wkład własny takiej organizacji dający podstawę do udzielenia dotacji na planowane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach. Z tych środków mogą być finansowane również zabytki nie wpisane do rejestru zabytków.

Jeśli inwestor dokonał działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków uzyskując wcześniej na te prace zezwolenie konserwatorskie, może też ubiegać się o **refundację** nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji (refundacji) Art 76, ust.1, pkt 2 Przedmiotem refundacji jest w takim wypadku wkład własny inwestora. Wniosek o udzielenie refundacji może być złożony po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora

zabytków (Art 76, ust.1). Zatem planując taki sposób korzystania z dotacji, należy zalecić inwestorowi, żeby zakres przewidzianych do wykonania prac uściślony został w decyzji konserwatorskiej w ten sposób, żeby ich wykonanie nie trwało dłużej niż trzy lata.

Najczęściej stosowanym instrumentem finansowym jest pomoc ze środków publicznych na prace przy zabytkach udzielana w formie **dofinansowania**. Wówczas dotacja może być udzielona na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku (Art 76, ust.1, pkt 1).

O udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru, może ubiegać się osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego albo inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem czy posiadaczem zabytku lub posiadająca zabytek w trwałym zarządzie Art. 73. Niestety zabytki chronione tylko w ramach miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, znajdujące się w obszarze wpisanym do rejestru zabytków lecz nie mające indywidualnego wpisu do rejestru, a także zabytki znajdujące się w Wojewódzkiej i Gminnej Ewidencji Zabytków są wyłączone z możliwości uzyskania dotacji.

Ustawa o ochronie zabytków wskazuje organy państwa i samorządu jako władne do udzielania dotacji ze środków publicznych. Do tych pierwszych zaliczyć należy Ministra Kultury i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Art 74, a do drugich organy wszystkich szczebli samorządu terytorialnego, czyli województwa, powiatu i gminy Art 81.

Regulacje prawne dotycząca przyznawania dotacji przez **organy państwa** określone zostały w artykułach 75 - 80. Minister Kultury lub wojewódzki konserwator zabytków może udzielić dotacji uprawnionym osobom bądź jednostkom samorządowym lub organizacyjnym, na podstawie umowy zawartej z nimi. Art. 75.

Przedmiotem dotacji mogą być nakłady konieczne na: 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich; 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych; 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej; 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich; 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego; 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz; 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku; 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku; 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki; 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych; 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności; 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej; 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych; 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu; 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku

wpisanym do rejestru (z wyjątkiem prac badawczych, dokumentacyjnych i projektowych); 17) zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej Art. 77.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac wyżej wymienionych. Przepis ten wskazuje konieczność współfinansowania zadania z różnych źródeł. Podstawą jest wkład własny inwestora. Jego wysokość może limitować wielkość dotacji. Ale są od tej zasady wyjątki. Jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na ich wykonanie. Taka wysokość dotacji przysługuje również w przypadku, gdy stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac w celu zahamowania degradacji. Zabytki ruchome wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa mają także zagwarantowaną możliwość stuprocentowej dotacji Art 78.

Regulacje prawne dotycząca przyznawania dotacji przez **organy samorządu terytorialnego** określone zostały w artykułach 81 - 82. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona, przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, w trybie regulowanym odrębnymi przepisami, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie wnioskowanych prac. Zakres dotowanych prac określony został analogicznym katalogiem jaki obowiązuje organy państwa Art. 81. Zabytki nie wpisane do rejestru zabytków nie mogą uzyskać dofinansowania w trybie ustawy o ochronie zabytków.

Zarówno, w przypadku udzielania dotacji przez organy państwa, jak i samorządu, wprowadzona została regulacja zabezpieczająca racjonalność gospodarowania środkami publicznymi. Łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, udzielonych przez ministra, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na ich wykonanie Art 78 i 82. W celu zapewnienia realizacji tego ograniczenia, organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach. Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru jest zadaniem z zakresu administracji publicznej Art 82.

2. Finasowanie prac przy zabytkach przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Każdego roku Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przyjmuje wnioski finansowe dotyczące dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Dotacje są udzielane i rozliczane w ramach jednego roku budżetowego. Jeśli zakres planowanych prac jest rozległy można je wykonywać stopniowo w etapach rocznych. Ciągłość udzielanych dotacji nie jest zagwarantowana, ale z reguły są one przyznawane na zasadzie preferencji, gdyż z punktu widzenia organizacyjnego i ekonomicznego stan zaawansowania prac ma znaczenie. Dotacje są przyznawane w trzech kategoriach różnicujących działania przy zabytkach: w kategorii zabytków nieruchomości, zabytków ruchomych oraz dokumentacji zabytków. W ramach dokumentacji wykonywane są też badania z wyjątkiem finansowania badań archeologicznych. Nie dotowane są również prace wykonywane przy zbytkowych kompozycjach zieleni, co dotyczy głównie parków i cmentarzy.

Zasady finansowania zadań dotowanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków określone są w ustawie o ochronie zabytków i zostały omówione w podrozdziale „Ogólne zasady finansowania prac przy zabytkach”. Szczegóły dotyczące terminów składania wniosków, ich zawartości merytorycznej i załączników ogłaszane są na stronie internetowej Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

3. Dotacje udzielane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Każdego roku Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza programy, które mają układ tematyczny, co pozwala wnioskodawcom starającym się o dotacje na opiekę nad zabytkami wybrać odpowiedni priorytet, w ramach którego mogą realizować zaplanowane zadanie. Zasady udzielania dotacji uregulowane są ustawowo, a szczegóły określono w każdym z programów ogłaszanych przez MKiDN na swojej stronie internetowej.

W roku 2017 ogłoszone zostały następujące Programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program z zakresu twórczości artystycznej i edukacji kulturalnej

Program z zakresu literatury i promocji czytelnictwa

Program z zakresu dziedzictwa kulturowego

Programy infrastrukturalne

Inne programy

Poniżej przedstawione zostały te programy i priorytety, które mogą być najbardziej przydatne w bezpośredniej działalności poświęconej ochronie zabytków na terenie gminy.

Program z zakresu dziedzictwa kulturowego

Priorytet „Ochrona zabytków” - Celem strategicznym tego priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego przez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Nie będą wspierane projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Nacisk będzie położony na obiekty najbardziej zagrożone oraz najcenniejsze zabytki znajdujące się na liście UNESCO, Pomniki Historii oraz inne posiadające wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową, również obiekty pełniące rolę nośnika historii i tradycji. Przy ocenie wniosków będzie brane pod uwagę zaangażowanie organizatorów i ich aktywność w podejmowaniu w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektów zabytkowych.

Priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych” - Celem strategicznym tego priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych. Na wsparcie mogą liczyć te projekty, które zakładają prowadzenie badań na obszarach dotąd niewystarczająco rozpoznanych, lub upowszechnionych, promujących nowe kierunki badawcze, a także opracowanie i publikację wyników

badan archeologicznych, zwłaszcza ukończonych przed 2010 r. Nie będą wspierane badania, które prowadza do niszczenia stanowisk archeologicznych (np. poprzedzające rekonstrukcje na stanowisku archeologicznym) lub służące planowaniu dalszych badań wykopaliskowych.

Priorytet „Wspieranie samorządowych instytucji kultury – opiekunów miejsc pamięci”. - Strategicznym celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Szczególnie dotyczy to miejsc noszących ślady masowych zbrodni reżimów totalitarnych. Zadanie to polega na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania miejsca pamięci oraz wydarzeń i osób z nim związanych; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy miejscu pamięci; zabezpieczeniu i utrzymaniu miejsca pamięci oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystaniu z miejsca pamięci w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości i autentyzmu; popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. Stabilną formę gwarantującą wypełnianie zadania jest powierzenie miejsca pamięci instytucji kultury państwowej lub samorządowej, ale generuje to koszty stałe i powinno być stosowane tylko do najważniejszych miejsc. Jako uzupełnienie celu Program ma promować dodatkowe rozwiązania sprzyjające lepszej opiece takich jak: uwzględnienie miejsca pamięci i jego ochron w planie miejscowym; współpraca merytoryczna i finansowa z organizacjami pozarządowymi, wolontariuszami, społecznością lokalną lub innymi podmiotami zewnętrznymi w zakresie opieki nad miejscem pamięci. Realizacji celu powinna też służyć większa dostępność miejsc pamięci dla odwiedzających.

Priorytet „Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju” Strategiczny cel tego programu jest podobny w swym zakresie do wyżej opisanego, ale dotyczy innej grupy beneficjentów. Program obliczony jest na wzrost zaangażowania jak największej liczby różnych podmiotów w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami.

W sposób pośredni działania przy zabytkach można realizować korzystając z innych, niż wyżej wskazano programów i priorytetów. Jest to sposób na realizację celów z zakresu edukacji i popularyzacji poświęconej zabytkom.

Program z zakresu twórczości artystycznej i edukacji kulturalnej

Priorytet „Kultura dostępna” – celem programu jest wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury szerokiemu i zróżnicowanemu gronu odbiorców oraz sprzyjających integracji społecznej. Priorytetowo traktowane będą zadania popularyzujące dziedzictwo o znaczeniu narodowym i o wysokiej wartości edukacyjnej.

Priorytet „Edukacja kulturalna” – celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej. Wspierane będą projekty obejmujące dziania edukacyjno-animacyjne, stymulujące kreatywność i aktywizujące twórczo uczestników reprezentujących wszystkie grupy wiekowe i społeczne.

Do działań naukowych i popularyzatorskich niezbędne staje się obecnie stworzenie bazy informacyjnej łatwo dostępnej dzięki digitalizacji rozproszonych nieraz zasobów dokumentacji poświęconej lokalnym zabytkom. W pozyskiwaniu środków unijnych przydatna może się też okazać pomoc zewnętrzna na poziomie krajowym.

Inne programy

Priorytet „Kultura cyfrowa” Celem programu jest udostępnienie i umożliwienie ponownego wykorzystania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego. Chodzi o zwiększenie dostępności opracowanych zbiorów przy zastosowaniu atrakcyjnych form ich prezentacji.

Priorytet „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego” - Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków unijnych na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań, które ubiegają się o współfinansowanie w ramach programów europejskich. W zakresie projektów inwestycyjnych preferowane będą zamierzenia kompleksowe i gwarantujące zwiększeni dostępu do kultury. Brane pod uwagę będą też projekty o mniejszym zasięgu, lecz ważne dla lokalnej społeczności.

4. Finansowanie ze środków samorządu terytorialnego

Każdego roku Marszałek Województwa Podkarpackiego przyjmuje wnioski finansowe dotyczące dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Dotacje są udzielane i rozliczane w ramach jednego roku budżetowego. Dotacje są przyznawane w dwóch kategoriach różnicujących działania przy zabytkach: w kategorii zabytków nieruchomych, zabytków ruchomych. Zasady finansowania zadań dotowanych przez Marszałka Województwa Podkarpackiego uregulowane są w ustawie o ochronie zabytków i zostały omówione w podrozdziale „Ogólne zasady finansowania prac przy zabytkach”. Szczegóły dotyczące terminów składania wniosków, ich zawartości merytorycznej i załączników ogłaszane są na stronie internetowej Marszałka Województwa Podkarpackiego.

Rada Powiatu oraz rada gminy w drodze uchwały określają zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie, którym administrują.

5. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej

Na działania związane z ochroną zabytków można pozyskać znaczne środki finansowe z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Perspektywa na lata 2014 – 2020 będzie wdrażana na terenie całej Polski poprzez sześć programów operacyjnych zarządzanych przez Ministerstwo Rozwoju, a dodatkowo na obszarze Województwa Podkarpackiego realizowana będzie przy pomocy Regionalnego Programu Operacyjny Województwa Podkarpackiego.

Sześć programów operacyjnych opatrzone nazwami: Program Infrastruktura i Środowisko, Program Inteligentny Rozwój, Program Wiedza Edukacja Rozwój, Program Polska Cyfrowa, Program Polska Wschodnia, Program Pomoc Techniczna. Z pośród nich tylko w ramach **Programu Infrastruktura i Środowisko** możliwe jest wsparcie działań odnoszących się do problematyki zabytków. Projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępniania (w tym turystycznego) zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym dotyczące zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, zabytków ruchomych i ich digitalizacji uwzględniane są w ramach ósmego obszaru wsparcia nazwanego: „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwoju zasobów kultury”. W pozostałych programach można znaleźć zadania, które bezpośrednio nie dotyczą zabytków, ale mogą je dowartościowywać w ramach wsparcia dla różnych działań społecznych, naukowych czy informatycznych.

6. Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014 – 2020

Program zawiera dziesięć tematycznie uporządkowanych osi priorytetowych. Wśród nich tylko dwie – oś IV i VI - zawierają segmenty dedykowane problematyce ochrony zabytków.

Oś priorytetowa IV – „Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego” Działanie 4 – „Kultura”

Wskazane tam zostały typy projektów mogących ubiegać się o wsparcie. Do takich należą:

- prace konserwatorskie, restauratorskie, budowlane, zakupy wyposażenia – służące zachowaniu zabytków nieruchomych wraz z ich otoczeniem w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturowe regionu;
- prace konserwatorskie, restauratorskie, budowlane, zakupy wyposażenia w zakresie muzealiów, archiwaliów, księgozbiorów i innych zabytków ruchomych w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturowe regionu i zabezpieczenia przed zagrożeniami;
- budowa, rozbudowa, przebudowa, zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, co dotyczy bezpośredniego ich otoczenia;
- budowa, rozbudowa, przebudowa, zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych; budowa, rozbudowa, przebudowa, zakup wyposażenia w celu udostępnienia zabytków dla osób niepełnosprawnych.

Działanie 6 – „Kultura zintegrowane inwestycje terytorialne”

Wskazane tam zostały typy projektów mogących ubiegać się o wsparcie. Do takich należą:

- prace konserwatorskie, restauratorskie, budowlane, zakupy wyposażenia – służące zachowaniu zabytków nieruchomych wraz z ich otoczeniem w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturowe regionu;
- budowa, rozbudowa, przebudowa, zakup wyposażenia w zakresie infrastruktury służącej udostępnianiu zabytków, co dotyczy bezpośredniego ich otoczenia;
- budowa, rozbudowa, przebudowa, zakup wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych;
- budowa, rozbudowa, przebudowa, zakup wyposażenia w celu udostępnienia zabytków dla osób niepełnosprawnych.

W obu tych grupach działań wsparcia nie uzyskają przedsięwzięcia polegające wyłącznie na odnowie, przebudowie zabytkowych parków i innych form zaprojektowanej zieleni oraz zabytkowych cmentarzy. Preferowane będą zabytki na liście UNESCO, Pomniki Historii, architektura drewniana, a także działania polegające na konserwacji, renowacji drewnianych zabytków nieruchomych i ruchomych, adaptacji zabytków na cele kulturalne, oraz zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem ruchomych i nieruchomych zabytków techniki.

Oś priorytetowa VI „Spójność przestrzenna i społeczna” Działanie 3 – „Rewitalizacja przestrzeni regionalnej”

Wskazane tam zostały typy projektów mogących ubiegać się o wsparcie. Do takich należą:

- roboty restauratorskie i konserwatorskie budynków znajdujących się w rejestrze zabytków, budynków położonych w strefie ochrony konserwatorskiej wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z budynkiem.

XXV

**Dokumentacja fotograficzna wybranych obiektów
zabytkowych z terenu gminy.**

Stan aktualny zarejestrowany w marcu 2017 r.

XXVI

Braciejowa. Gród stożkowy *Zamczysko*.

Braciejowa. Grodzisko *Okop*. Widok na wał obronny częściowo zachowany.

Braciejowa. Aleja dębowa prowadząca do dawnego folwarku, ob. leśniczówki *Berdech*.

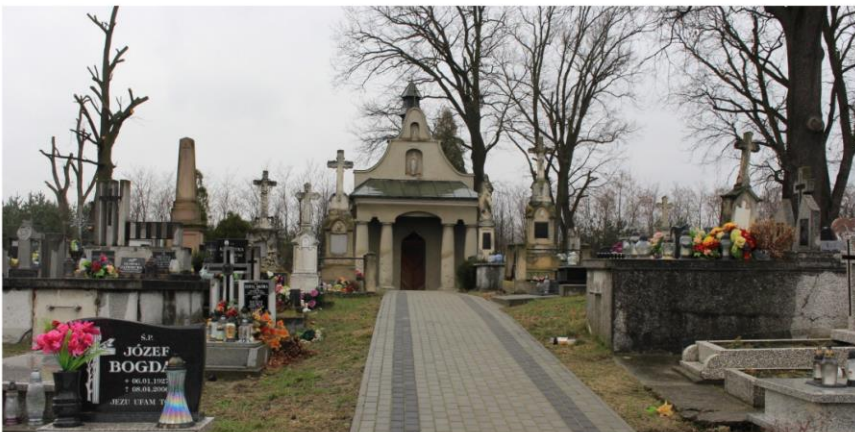

Braciejowa. Kapliczka przy nr 122 c.

XXVII

Brzeźnica - neogotycki kościół parafialny wraz z ogrodzeniem.

Brzeźnica - najstarsza część cmentarza.

Brzeźnica - dany dwór z XVII w., przebudowany na pocz. XX w.

XXVIII

Brzeźnica - most kolejowy nad rzeką *Wielopolką*

Brzeźnica - szpaler lipowy wzdłuż granicy rozdzielającej zespół kościelno - plebański od dawnego założenia dworskiego

Głobikowa I. Park dworski *Górzyszna*.
Widok ogólny założenia parkowego z drogi do *Słotwinówki*.

XXIX

Głobikowa I. Park dworski *Górzyszna*. Widok na dawne siedlisko z obecną zabudową.

Głobikowa I. Park dworski *Górzyszna*. Aleja wjazdowa do dworu.

Głobikowa. Kapliczka obok nr 154 A, przy wjeździe do dawnego dworu *Dolizna*.

Głobikowa. Kapliczka przy domu nr 62, przy drodze do *Słotwinówki*.

XXX

Głobikowa. Miejsce dawnego siedliska dworskiego zwane *Słotwinówką*, w pobliżu nr 62.

Głobikowa. Szkoła podstawowa w Głobikowej, budynek B nr 81. Budynek zmodernizowany z dobudowaną częścią mieszkalną.

Głobikowa. Kapliczka przydrożna, przysiółek *Kamieniec*, koło przekaźnika TV.

XXXI

Gumniska. Kościół parafialny pw. Wniebowzięnięcia Najświętszej Marii Panny.

Gumniska. Miejsce usytuowania dawnego kościoła parafialnego w Gumniskach.

XXXII

Gumniska. Cmentarz parafialny *Dolny*.

Gumniska. Widok na cmentarz parafialny *Górny*.

Gumniska. Dawny budynek folwarczny, ob. budynek gospodarczy.

XXXIII

Gumniska. Kapliczka mszalna przy drodze polnej w kierunku Gawrzyłowa.

Latoszyn. Kapliczka przydrożna w pobliżu zagrody przy ul Gajowej 29.

Latoszyn. Kapliczka przydrożna w pobliżu zagrody przy ul Gajowej 29, z bogatym wyposażeniem.

XXXIV

Latoszyn. Droga dojazdowa do dawnego uzdrowiska.

Latoszyn. Reaktywacja uzdrowiska. Budowa nowego obiektu .

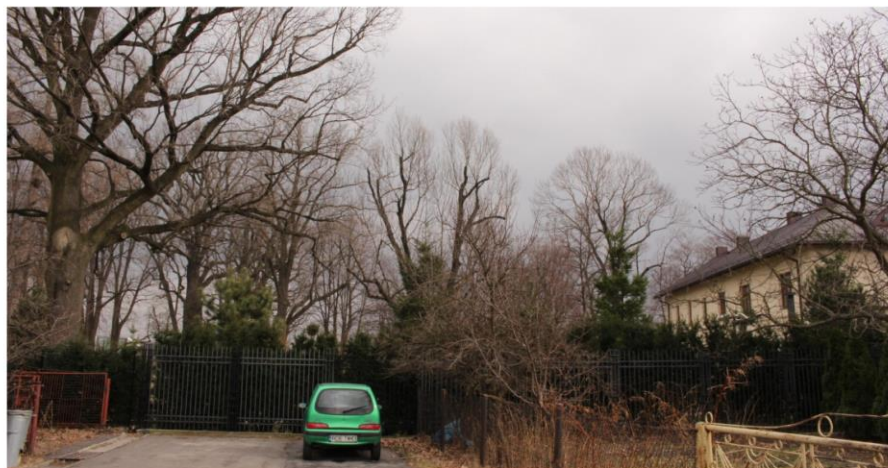

Latoszyn. Dawny zajazd przy trakcie łączącym Kraków ze Lwowem.

XXXV

Latoszyn. Kapliczka w miejscu cmentarza cholerycznego.

Nagawczyna. Park dworski. Widok od strony zachodniej w kierunku dawnego dworu.

Nagawczyna. Park dworski. Widok na główny wjazd.

XXXVI

Paszczyna. Kapliczka w miejscu dawnego cmentarza cholerycznego przy nr 225.

Paszczyna. Kapliczka przy nr 81.

Paszczyna. Budynek należący do dawnego zespołu folwarcznego.

XXXVII

Podgrodzie. Kapliczka ekspijacyjna.

Podgrodzie. Spichlerz dworski.

Podgrodzie. Park dworski. Widok od strony zachodniej.

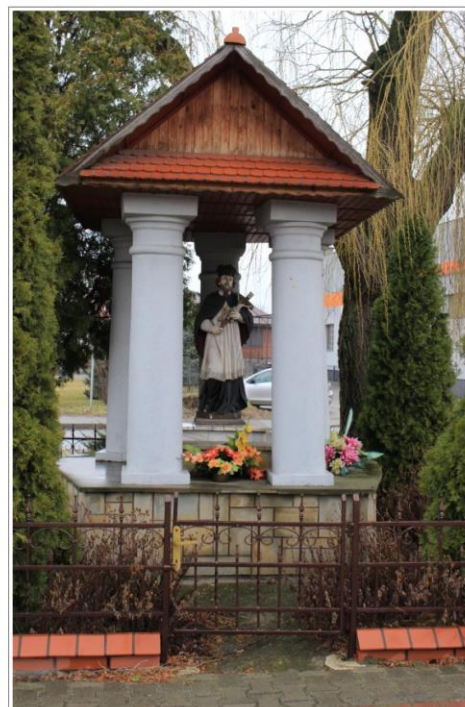
XXXVIII

Podgrodzie. Wzgórze Maga.

Pustynia. Dawny kościół parafialny z XVII w., translokowany na teren nowego cmentarza.

Pustków Wieś. Kapliczka podworska z figurą św. Jana Nepomucena.

XXXIX

Pustynia. Dawny renesansowy dwór obronny.

Pustynia i Kozłów. Stawy związane z renesansowym dworem obronnym.

Pustków Osiedle. Założenie urbanistyczne zbudowane w ramach programu COP.
Widok na wille kadry inżynieryjnej.

XL

Pustków Osiedle. Założenie urbanistyczne zbudowane w ramach programu COP. Widok na kościół.

Pustków Osiedle. Założenie urbanistyczne zbudowane w ramach programu COP. Widok na willę dyrektora.

Pustków Osiedle. Założenie urbanistyczne zbudowane w ramach programu COP. Widok na bloki robotnicze.

XLI

Pustków Osiedle. Założenie urbanistyczne zbudowane w ramach programu COP.
Widok na domy majstrów.

Pustków Osiedle. Założenie urbanistyczne zbudowane w ramach programu COP.
Widok na jedną z ulic osiedla..

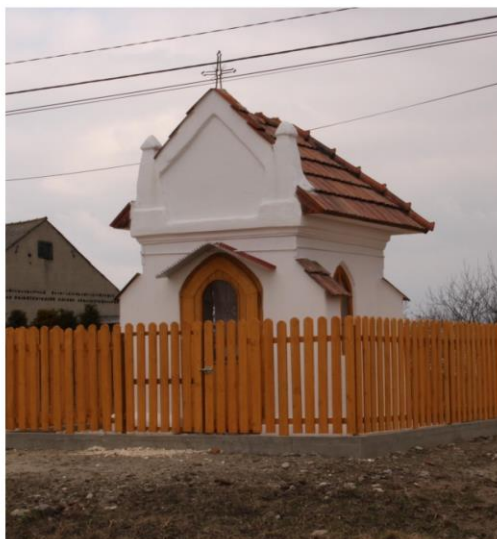

Pustków Osiedle. Fabryka "Lignoza" zbudowana w ramach programu COP.
Widok na budynki przy bramie głównej.

XLII

Pustków Osiedle. Układ komunikacyjny dawnego niemieckiego obozu wojskowego z czasu II wojny światowej..

Stasiówka. kapliczka przydrożna przy nr 108.

Stasiówka. Kapliczka przy drodze do Łupin, przy nr 89a.

Stasiówka. Szkoła podstawowa.

XLIII

Zawada. Kościół par. rzym.-kat. pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Brama wjazdowa.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Baszta renesansowego zamku Ligenzów i kaplica zamkowa dobudowana według projektu K.F. Schinkla w 1 ćw. XIX w.

XLIV

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Pałac Raczyńskich z lat 20. XX w.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Rządcówka z lat 20. XX w.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Dawna pralnia z 1 ćw. XIX w..

XLV

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Studnia

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Ogólny widok na park.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Mur ogradzający park.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Budynek gorzelni.

XLVI

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Budynek chmielarni.

Zawada. Zespół rezydencjonalny. Stajnie.

Zawada. Dawna karczma dworska z XVIII w..

XLVII

Zawada - Bobrek. Krzyż przy dawnym browarze *Brauhaus Kamiechowski*.

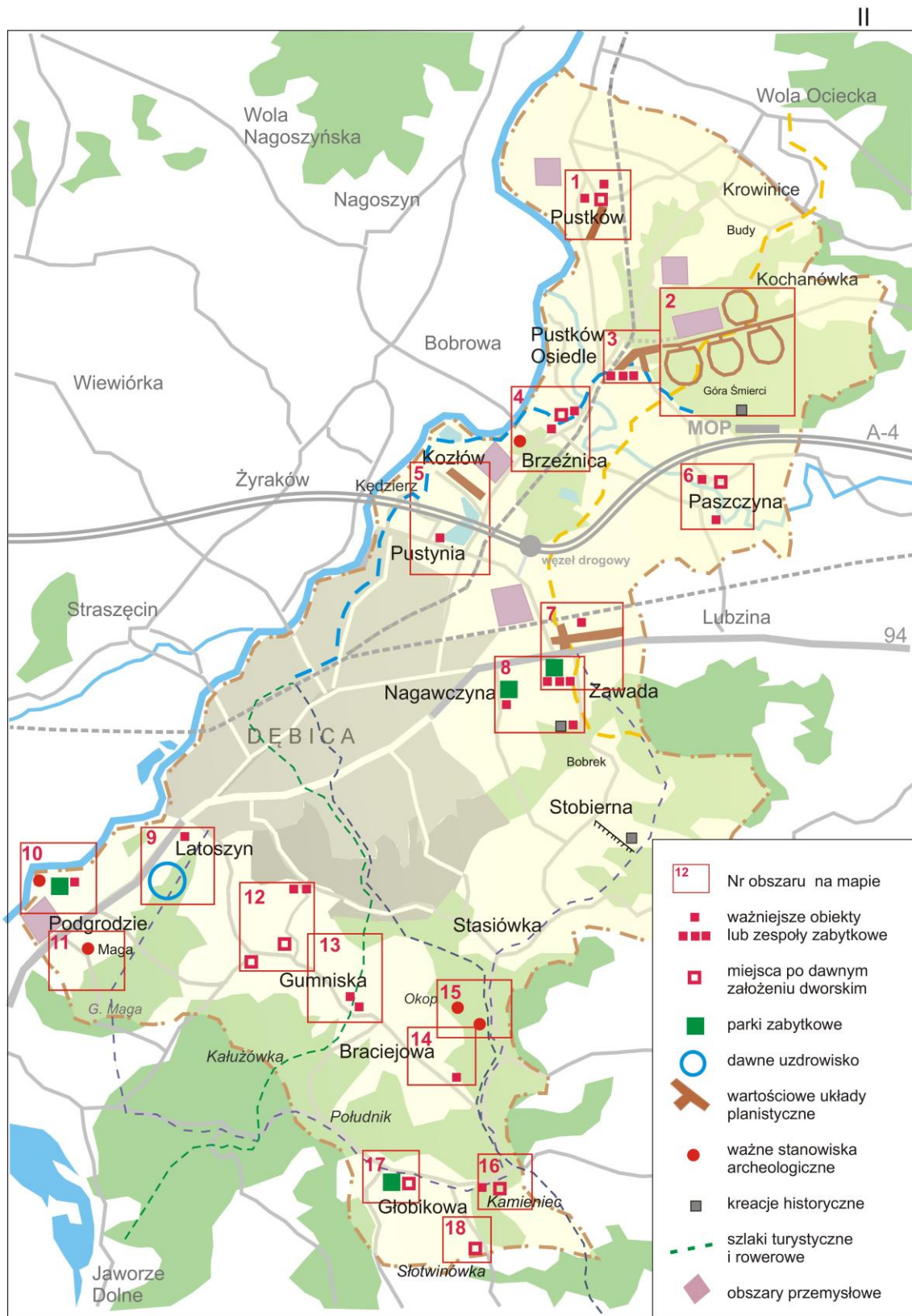
Zawada. Enklawa wsi usytuowana wzdłuż rzeki *Zawadki*.

Zawada. Aleja wzdłuż drogi prowadzącej z Zawady do Pustyni.

I

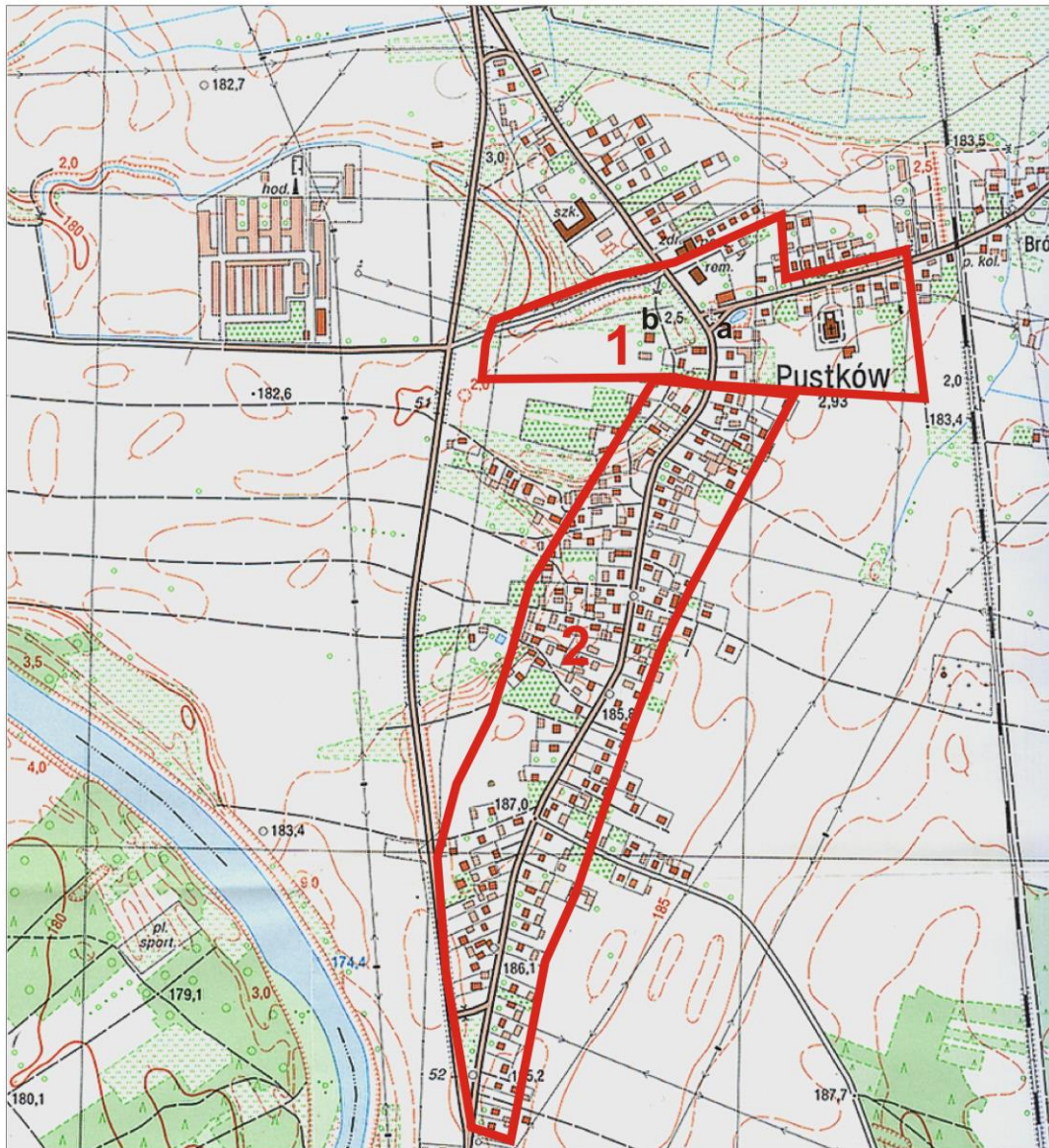
**Obszary z terenu gminy, na których znajdują się
zabytki lub ich zespoły mające znaczenie dla
krajobrazu kulturowego, wymagające uwzględnienia
przy opracowaniu miejscowych planów
zagospodarowania przestrzennego**

Zestawienie 18 obszarów z terenu Gminy Dębica poddanych szczegółowej analizie.

III

OBSZAR 1

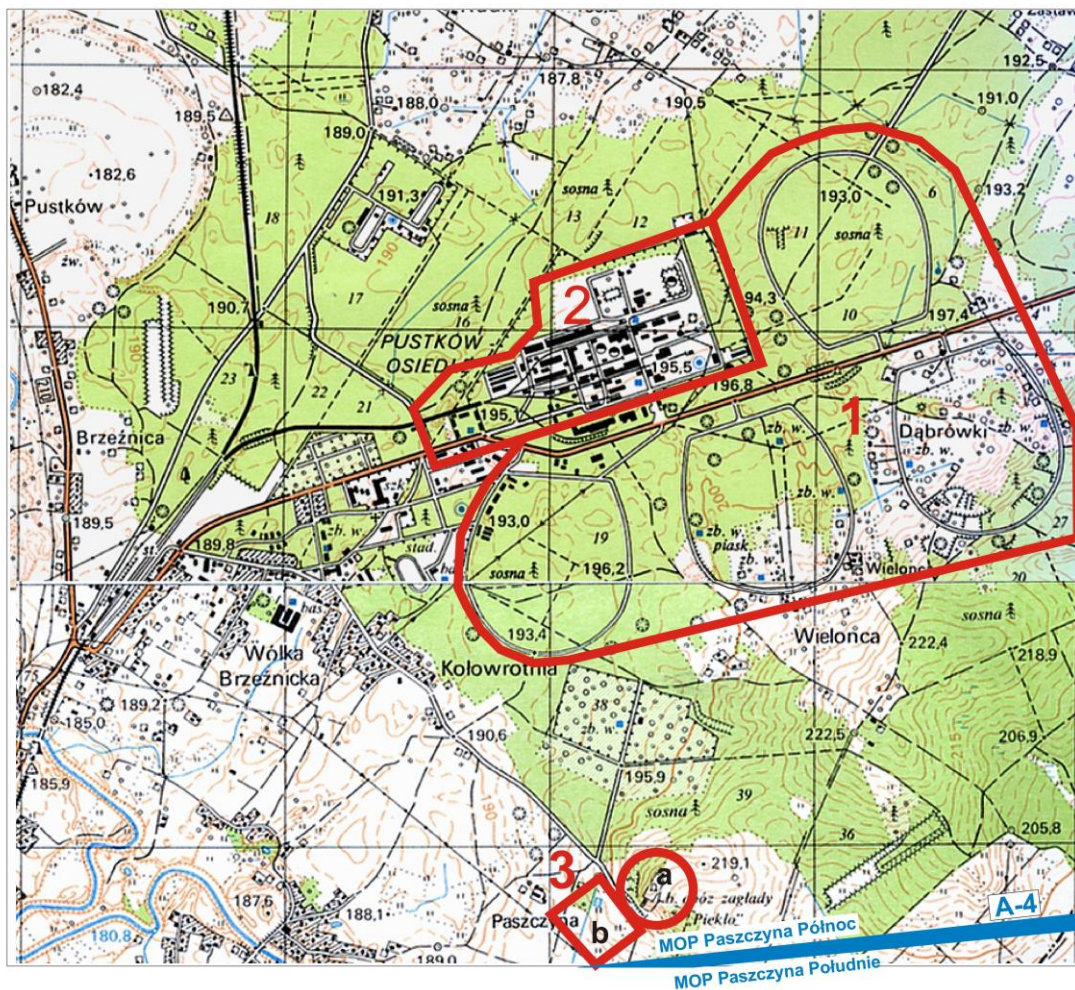
Pustków (na bazie mapy: Pustków M-34-67-D-b-2, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Miejsce po dawnym założeniu folwarcznym:
 - a) kapliczka św. Jan Nepomucena, pocz. XIX w.
 - b) relikty stawów i siedliska dworskiego - zachowana forma terenowa po stawach
2. Układ planistyczny wsi o kompozycji ulicówki z tradycyjnym rozmieszczeniem działek siedliskowych i zabudowy, wśród której zachowały się budynki drewniane z 1 poł. XX w. nadające wiosce wyraźny charakter.

IV

OBSZAR 2

Pustków-Osiedle; zespół ringów, d. obóz zagłady, d. fabryka "Lignoza"

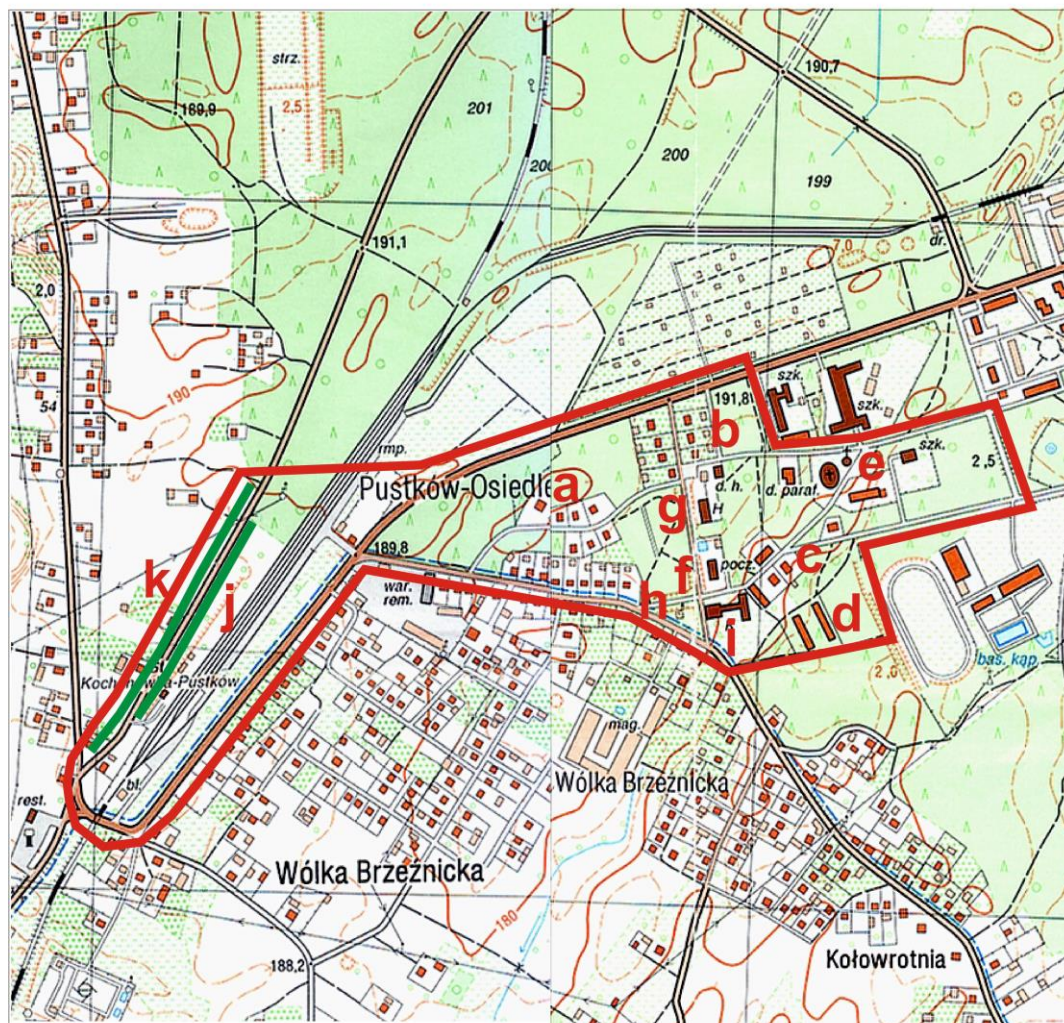
(na bazie mapy: Przecław 164.42 i Dębica 164.44; 1 : 25 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Pustków-Osiedle. Zespół czterech ringów - pozostałość d. niemieckiego obozu zagłady i poligonu wojskowego z czasów ostatniej wojny. Zachowane rozplanowanie układu komunikacyjnego i technologia budowy nawierzchni dróg. Wtórnie ukształtowane są wnętrza krajobrazowe.
2. Pustków-Osiedle. Dawna fabryka "Lignoza" zbudowana w ramach programu COP w 1936 - 1939 r., rozbudowana po wojnie, ob. Zakład Tworzyw Sztucznych ERG w Pustkowie SA.
Zachowane budynki biurowe w stylu modernistycznym oraz architektura przemysłowa z okresu powstania zakładu.
3. Pustków Osiedle. Miejsce zagłady dokonanej przez Hitlerowców na więźniach w czasie II wojny światowej.
 - a) polana z pomnikiem, bunkrem i kompozycją małej architektury
 - b) rekonstrukcja obozu wykonana po 2008 r.

V

OBSZAR 3

Pustków-Osiedle; zespół zabudowy osiedlowej (na bazie mapy: Pustków-Osiedle M-34-68-C-a-3 i Wola Ociecka M-34-68-C-a-1, skala 1 : 10 000)

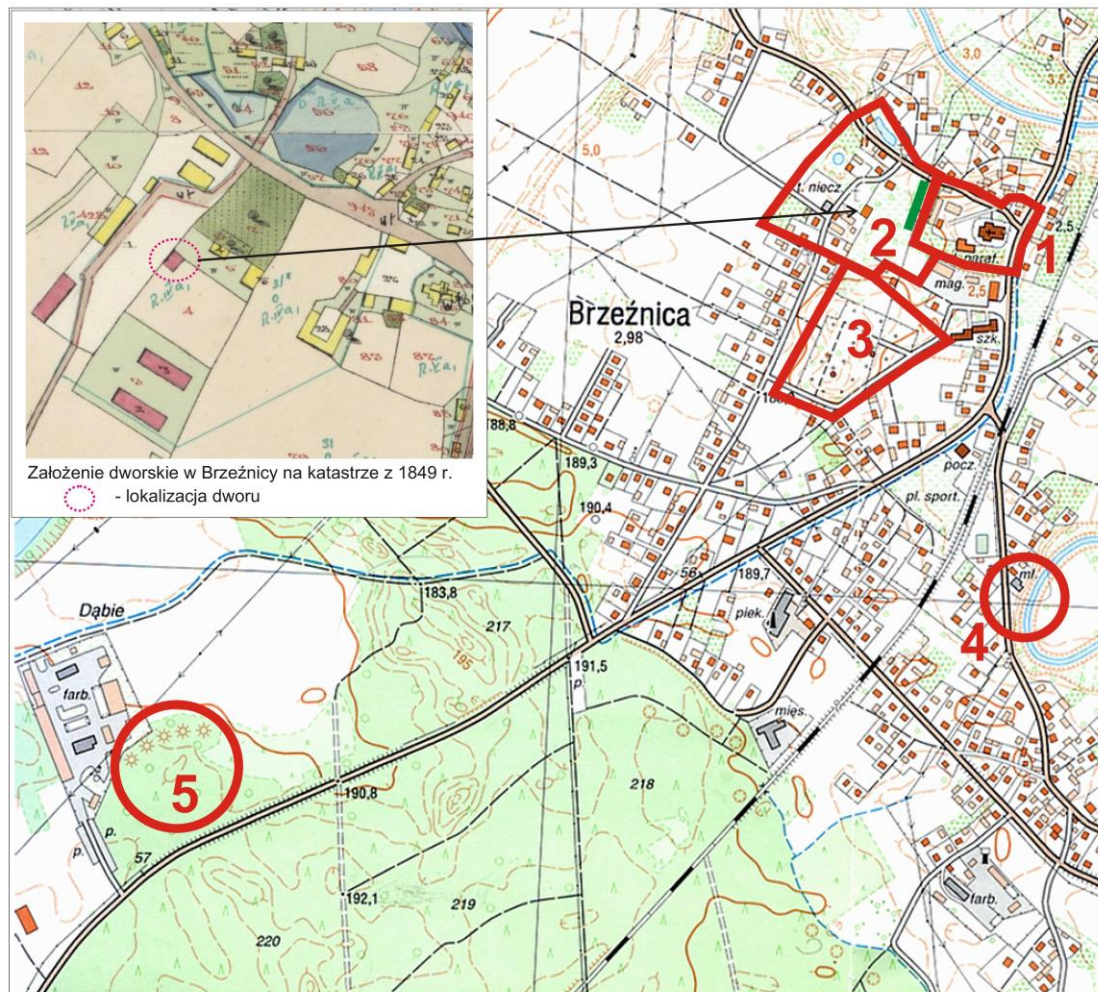
Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Pustków-Osiedle. Zachowany układ urbanistyczny założony w stylu modernistycznym w latach 1936 -1939 w ramach programu COP przy fabryce "Lignoza". Tworzą go zespoły zabudowy mieszkalnej, willowej i użyteczności publicznej wkomponowane w krajobraz leśny.

W skład zespołu wchodzi:

- ulice brukowane o swobodnym układzie kompozycyjnym;
- regularne działki siedliskowe
- a,b,c - budynki typu willowego jedno, dwu i kilkurodzinna zgrupowana w trzech pasmach
- budynki gospodarcze i ogródki przydomowe na tyłach działek
- d - dwa bloki mieszkalne dla robotników
- e - kaplica
- f - budynek poczty
- g - budynek hotelowy
- h - budynek transformatora
- i - budynki techniczne obecnie połączone przewiązką (Dom Kultury)
- j - peron stacji kolejowej o brukowanej nawierzchni
- k - aleja kasztanowa przy drodze do Kochanówki

OBSZAR 4

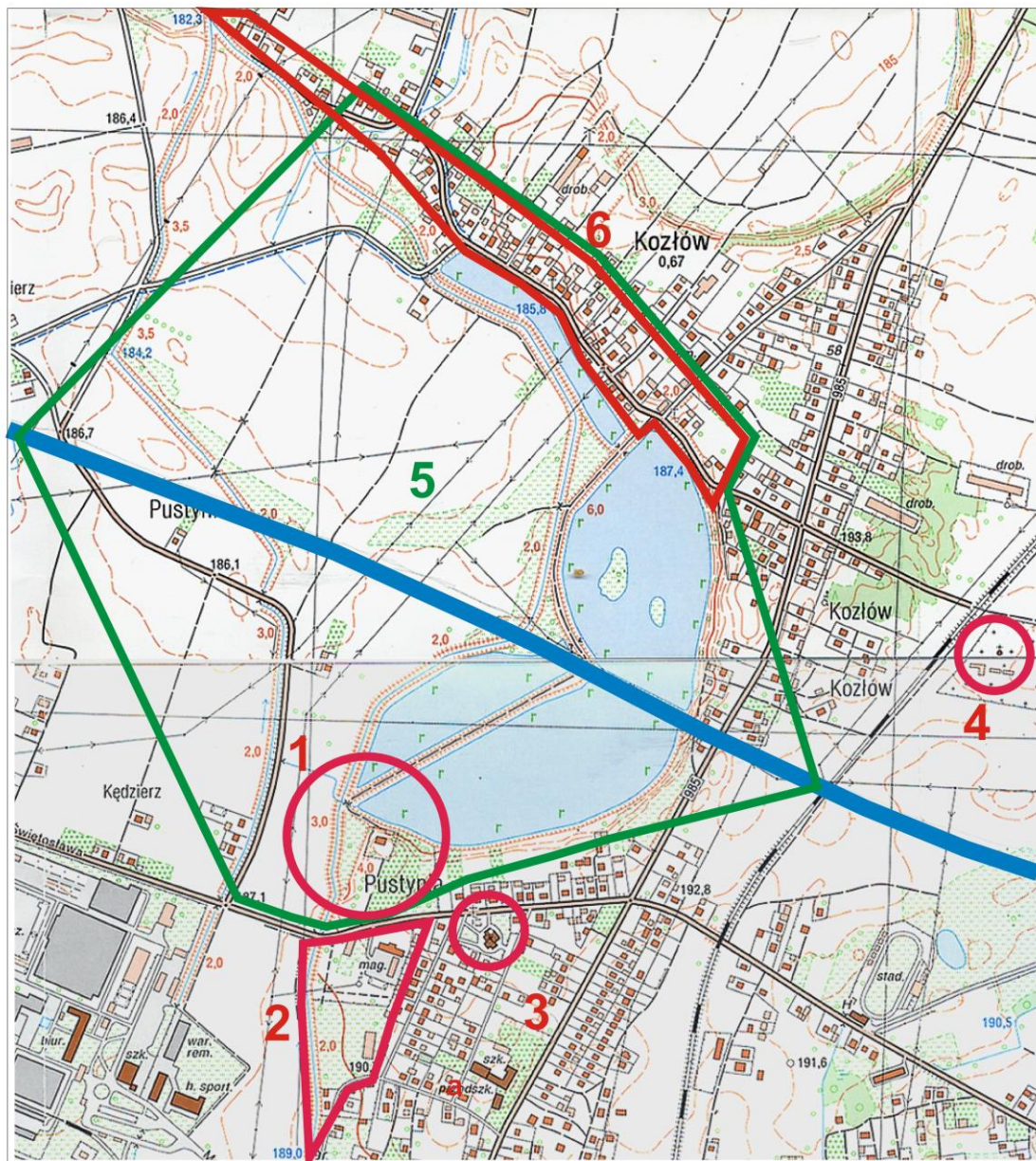
Brzeźnica (na bazie mapy: Brzeźnica M-34-67-D-b-4, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Brzeźnica. Zespół kościelno - plebański: kościół z 1905-1906; organistówka, k. XIX w.; ogrodzenie ceglane wokół kościoła z ok. 1920 r.
2. Brzeźnica. Relikty założenia dworskiego: budynek dawnego dworu; szpaler lipowy z k. XIX w.; dawne czworaki z XIX w.; staw; budynek młyna z tartakiem z poł. XX w.
3. Brzeźnica. Cmentarz parafialny: kaplica z 1841 r.; zespół nagrobków z 2 poł. XIX w.; starodrzew o regularnym rozplanowaniu; mauzoleum ofiar II wojny światowej z 1998 r.; mauzoleum ofiar komunizmu z 2006 r.
4. Brzeźnica. Młyn turbinowy z relikdami jazu z 1 poł. XX w.
5. Brzeźnica. Cmentarzysko kurhanowe "Las Borek" z X - XI w.

VII

OBSZAR 5

Pustynia, Kozłów (na bazie mapy: Brzeźnica M-34-67-D-b-4 i Nagawczyzna M-34-67-D-d-2
skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Pustynia. Dwór obronny z XVI w.
2. Pustynia. Relikty założenia folwarcznego.
3. Pustynia. Miejsce po dawnej kaplicy z 1661 r.
4. Pustynia. Obecna lokalizacja kaplicy z 1661 r. po transferze na cmentarz w Kozłowie.
5. Pustynia. Zespół stawów dworskich wzmiankowanych w źródłach historycznych w XVI w.
6. Kozłów. Układ ruralistyczny wsi z zachowanymi cechami krajobrazowymi.

- autostrada A 4
- proponowana strefa ekspozycji

OBSZAR 5

VIII

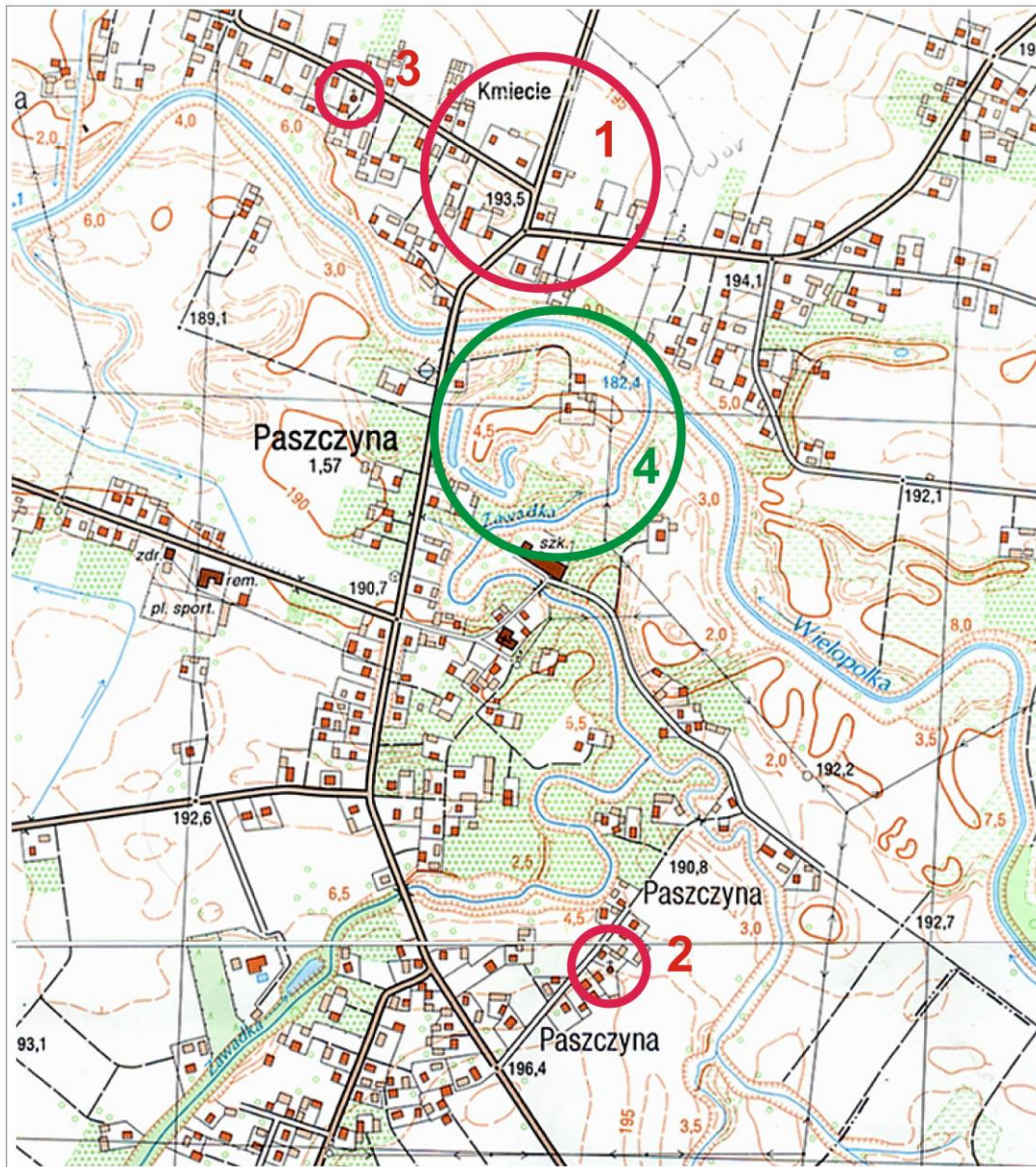
Pustynia, Kozłów (fragment mapy katastralnej z 1849 r. Archiwum Geodezyjne w Przemyślu sygn. 56/126/0/1361M)

 - lokalizacja dworu

 - lokalizacja kościoła św. Stanisława

IX

OBSZAR 6

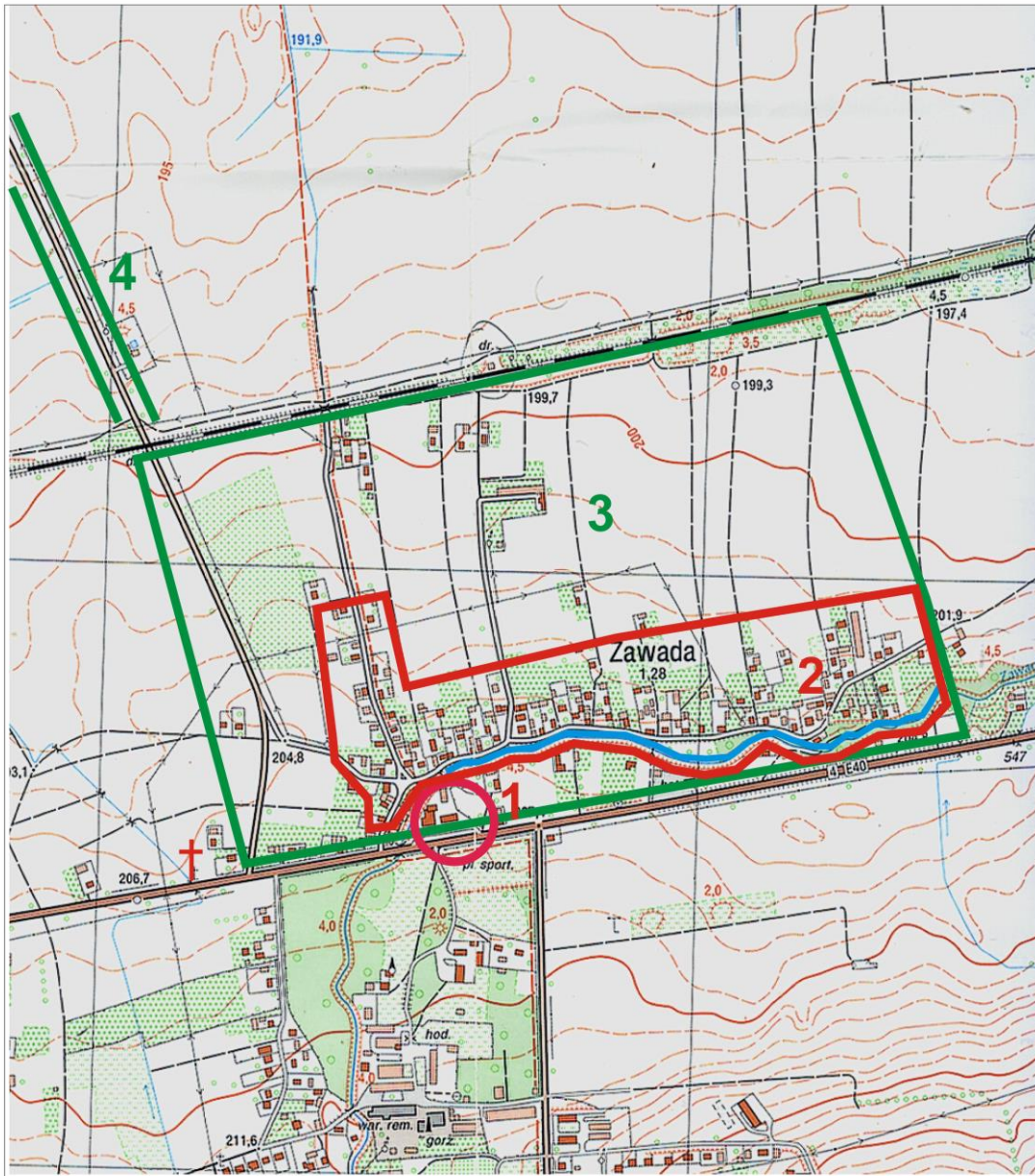
Paszczyzna (na bazie mapy: Pustków - Osiedle M-34-68-C-a-3 skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Paszczyzna, nr 62. Miejsce po dawnym dworze i folwarku. Zachowany dawny spichlerz murowany, b) budynek gospodarczy o ścianach z niewypalanej gliny.
2. Paszczyzna, zagroda nr 225. Kapliczka wzniesiona na kopcu, z 1873 r., wg tradycji związana z dawnym cmentarzem cholerycznym.
3. Paszczyzna, zagroda nr 81. Kapliczka z 1897 r., fundacji M. Trytko
4. Paszczyzna, przy zagroda nr 41. Tradycja miejsca - po młynie wodnym, przy którym był jaz, wyspa, i kanał Młynówki (ślad zachowany w terenie).

OBSZAR 7

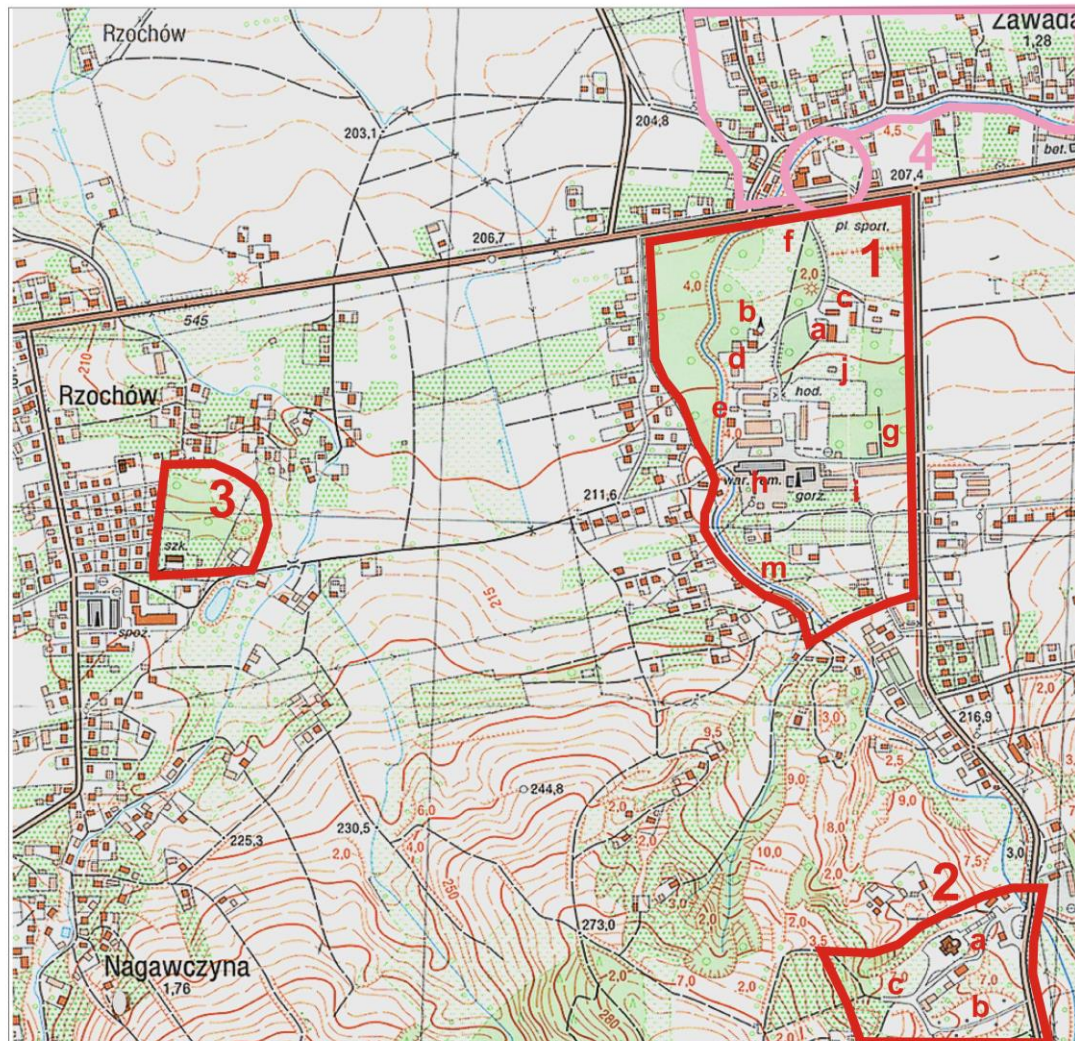
X

Zawada - rozplanowanie wsi. (na bazie mapy: Nagawczyna M-34-67-D-d-2, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Karczma stylizowana na staropolską dla potrzeb filmu historycznego, XVIII/XIX w.
 2. Wieś z zachowanym układem planistycznym, charakterem zagospodarowania przestrzennego, krajobrazem i zabudową o cechach tradycyjnych, z tendencją do kontynuacji. Potok z naturalną oprawą zieleni - wartościowy element krajobrazu.
 3. Proponowany obszar ochrony krajobrazu.
 4. Zachowana aleja prowadząca z Zawady do Pustyni (za torami kolejowymi).
- † Neogotycka kapliczka przydrożna.

XI

OBSZAR 8

Rozmieszczenie założeń dworskich w Zawadzie i Nagawczyźnie oraz kościoła w Zawadzie w stosunku do wsi (na bazie mapy: Nagawczyzna M-34-67-D-d-2, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Zawada. Założenie dworskie: a) pałac - 1918 r., b) kaplica z basztą - 1820 r. z relikwiami zamku z XVI w., c) oficyna po 1820 r., d) pralnia z murem z 1821 r., e) rządówka z 1938 r., f) brama wjazdowa po 1820 r., g) chmielarnia l. 30. XX w., h) gorzelnia z 1938 r., i) stajnia z lat 30. XX w., j) studnia z 1 poł. XIX w., k) ogrodzenie z 1 poł. XIX w., l) park krajobrazowy, m) szpaler przy potoku.
2. Zawada. a) Kościół parafialny z XVII w., b) cmentarz, c) kapliczki w aranżacji parkowej.
3. Nagawczyzna. Założenie parkowe z XVIII i XIX w. z dworem z poł. XIX w.
4. Zawada. Obszar historycznej wsi z karczmą (obszar 8)

OBSZAR 8

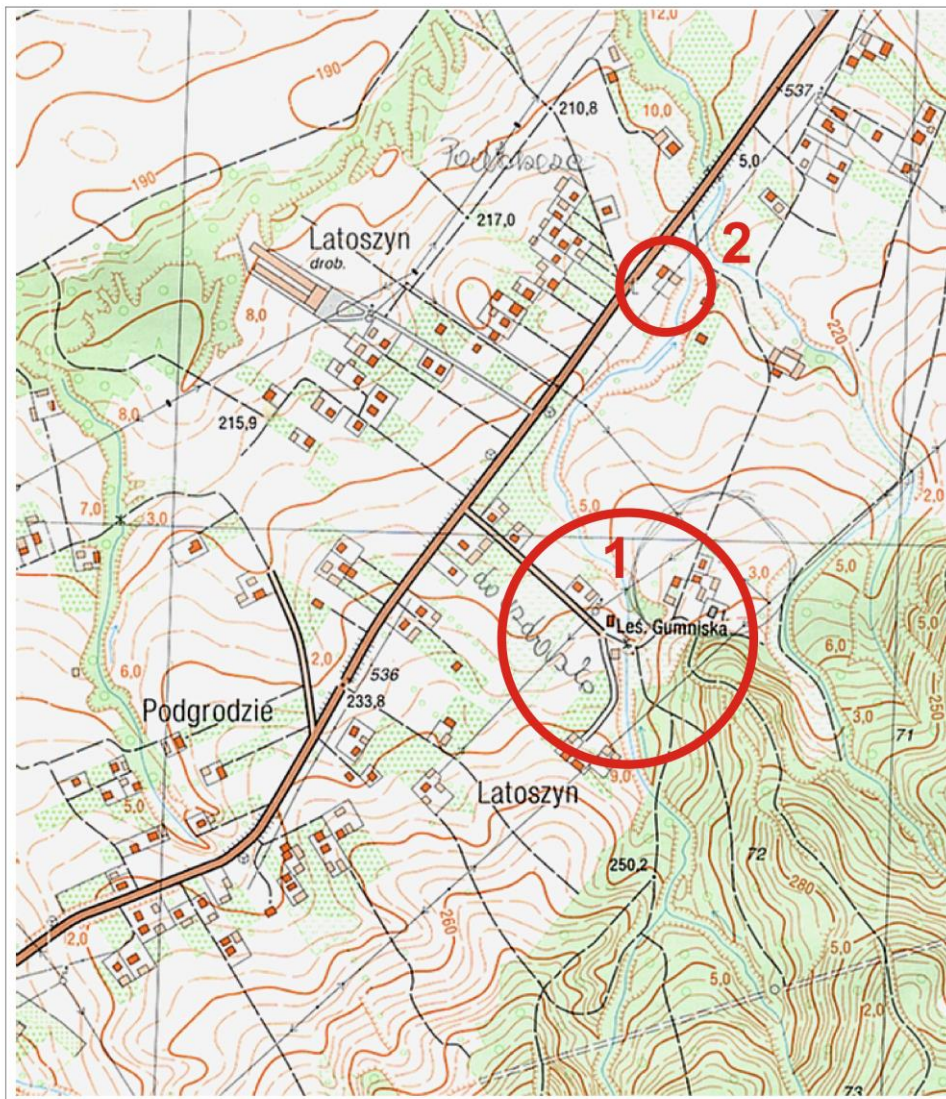
XII

Zawada (fragment mapy katastralnej z 1849 r. Archiwum Geodezyjne w Przemyślu sygn. 56/126/0/1846M)

OBSZAR 9

XIII

Dawne uzdrowisko Latoszyn, oraz zajazd przy trasie E4

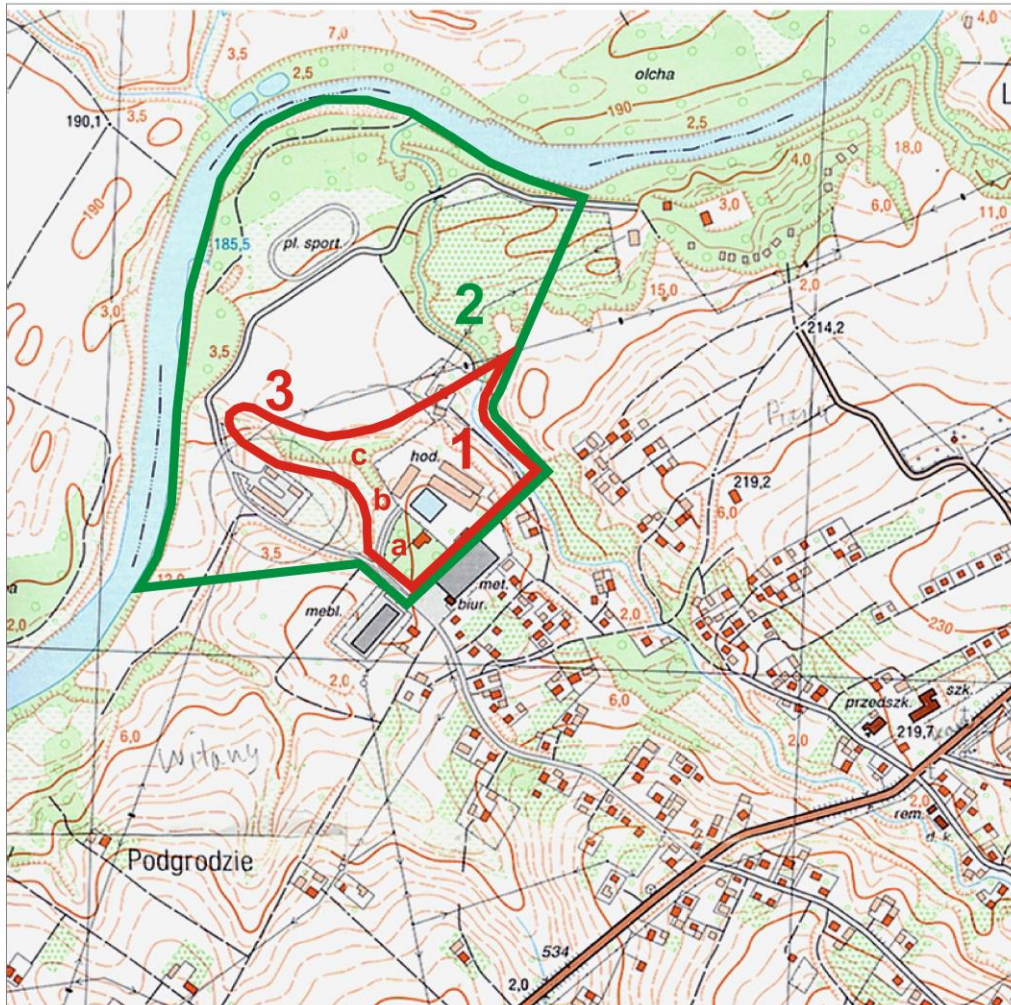
(na bazie mapy: Podgradzie M-34-67-D-c-4, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Miejsce dawnego założenia uzdrowiska z 2 poł. XIX w. Brak zachowanych obiektów architektonicznych. Istnieje możliwość reaktywacji uzdrowiska o tradycji z k. XVIII w..
2. Karczma przydrożna z poł. XIX w., obecnie zagroda nr 154.

XIV

OBSZAR 10

Dawne założenie dworskie w Podgrodziu

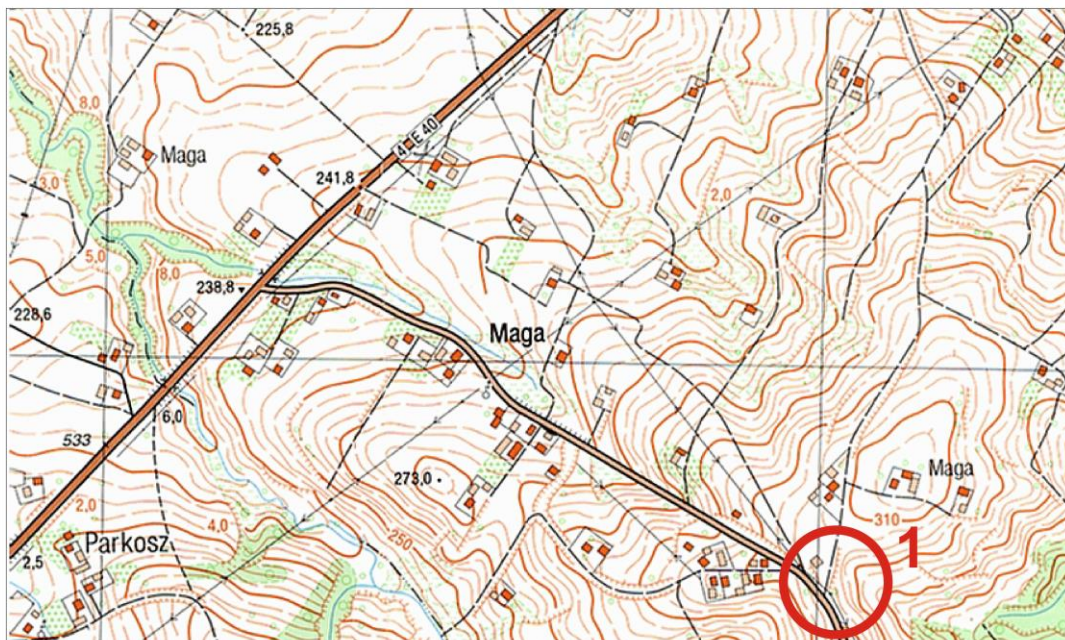
(na bazie mapy: Podgórze M-34-67-D-c-4, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Dawne założenie dworskie: a) dwór z 1934 r., b) spichlerz, k. XIX w. c) park krajobrazowy.
2. Obszar proponowany do objęcia ochroną ekspozycji wzgórze, na którym ulokowane zostało założenie dworskie. W ramach obszaru wskazana jest korekta krajobrazu i usunięcie lub zamaskowanie elementów nowych, o działaniu dezintegrującym walory krajobrazowe.
3. Cypel nad Wisłoką w obrębie parku dworskiego, gdzie stwierdzono możliwość istnienia stanowiska archeologicznego ze wczesnego średniowiecza. Obszar warto przebadać.

OBSZAR 11

XV

Podgrodzie - "Maga"- stanowisko archeologiczne

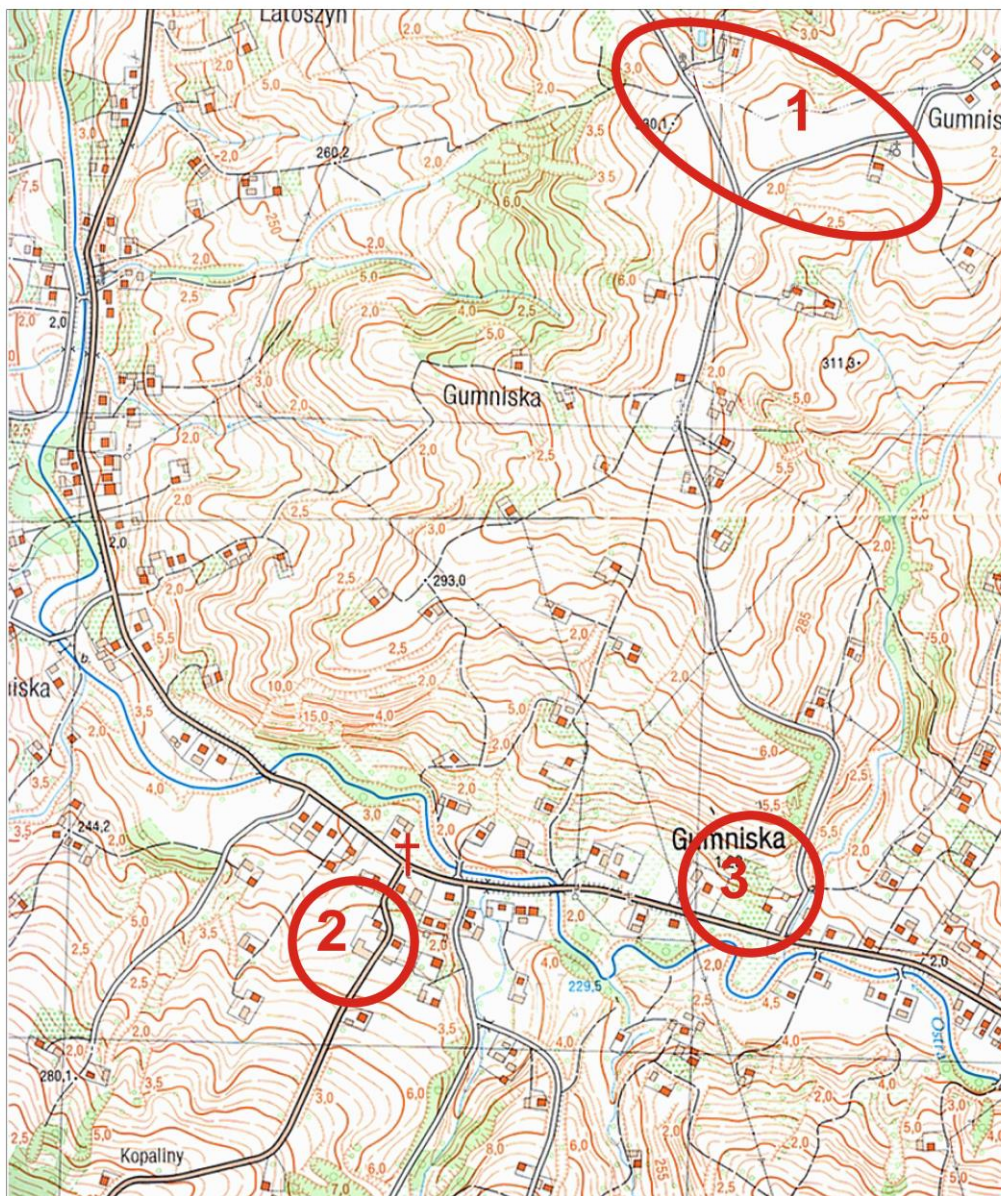
(na bazie mapy: Podgrodzie M-34-67-D-c-4, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Podgrodzie. Stanowisko archeologiczne z okresu brązu u podnóża Góry "Maga". Stanowisko warte przebadania. W tym obszarze znajduje się również wyraźna forma terenowa w postaci kopca, na którym rośnie stara lipa.

OBSZAR 12

XVI

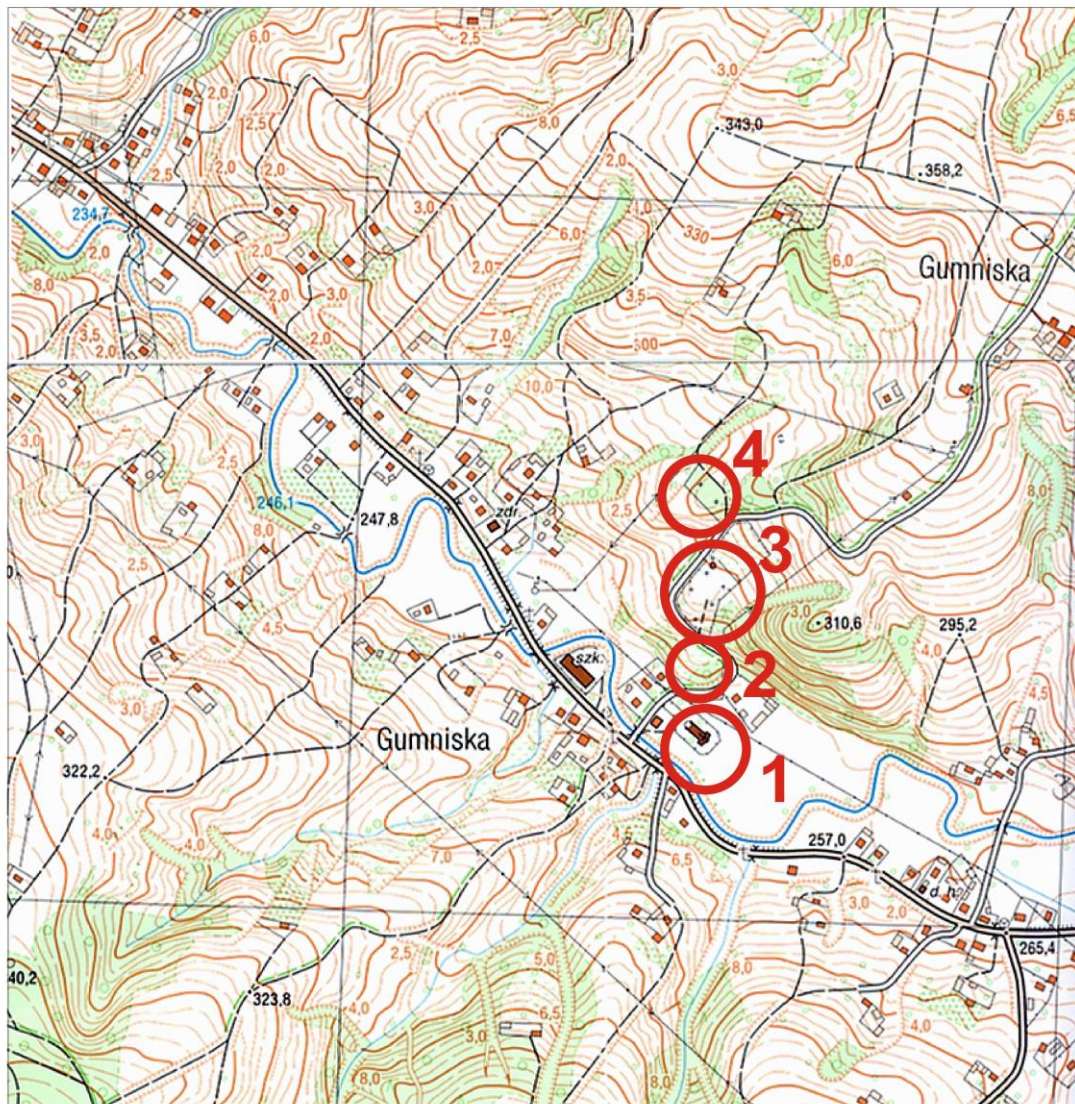

Gumniska Fox. Ślady dawnych założeń dworskiego i folwarcznego, oraz zespół kapliczek przydrożnych na wzniesieniu "Kopaliny od Dębicy"

(na bazie mapy: Dębica - Os. Gawrzyłowa M-34-67-D-d-3, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Gumniska. Zespół kapliczek i krzyży o starej tradycji. Obiekty dobrze zachowane z cechami wyróżniającymi je w krajobrazie (modelowy sposób lokalizacji w terenie, kompozycja zadrzewienia w otoczeniu, wyposażenie).
2. Gumniska nr 155A. Miejsce po dawnym założeniu dworskim Raczyńskich.
+ - kapliczka przy wjeździe do dawnego dworu.
3. Gumniska nr 67. Miejsce po dawnym założeniu folwarcznym, potem dworskim Gradzińskich.

OBSZAR 13**Gumniska Fox. Kościół, cmentarz, i kościelisko**

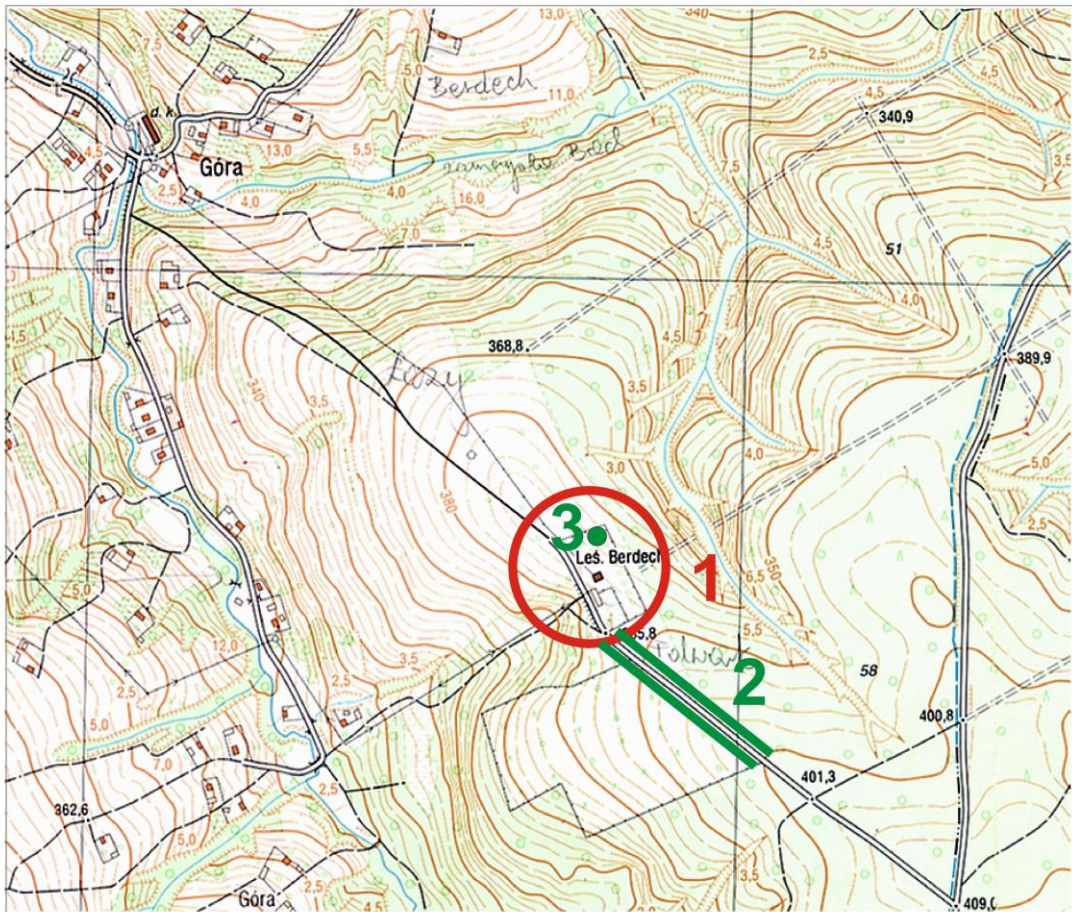
(na bazie mapy: Dębica - Os. Gawrzyłowa M-34-67-D-d-3, i Braciejowa M-34-79-B-b-1, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Kościół parafialny wzniesiony w stylu modernistycznym z lat 1957 - 1960.
2. Miejsce po dawnym drewnianym kościele z 1682 r. spalonym w 1944 r.
3. Cmentarz parafialny (dolny) powstały w 1 poł. XIX w., obecnie powiększony i zmodernizowany, z nielicznymi starszymi nagrobkami, z pamiątkami historycznymi z czasów ostatniej wojny.
4. Cmentarz (górny) powstały w 2 poł. XIX w.

OBSZAR 14

XVIII

Braciejowa - Dawny folwark Raczyńskich "Berdech"

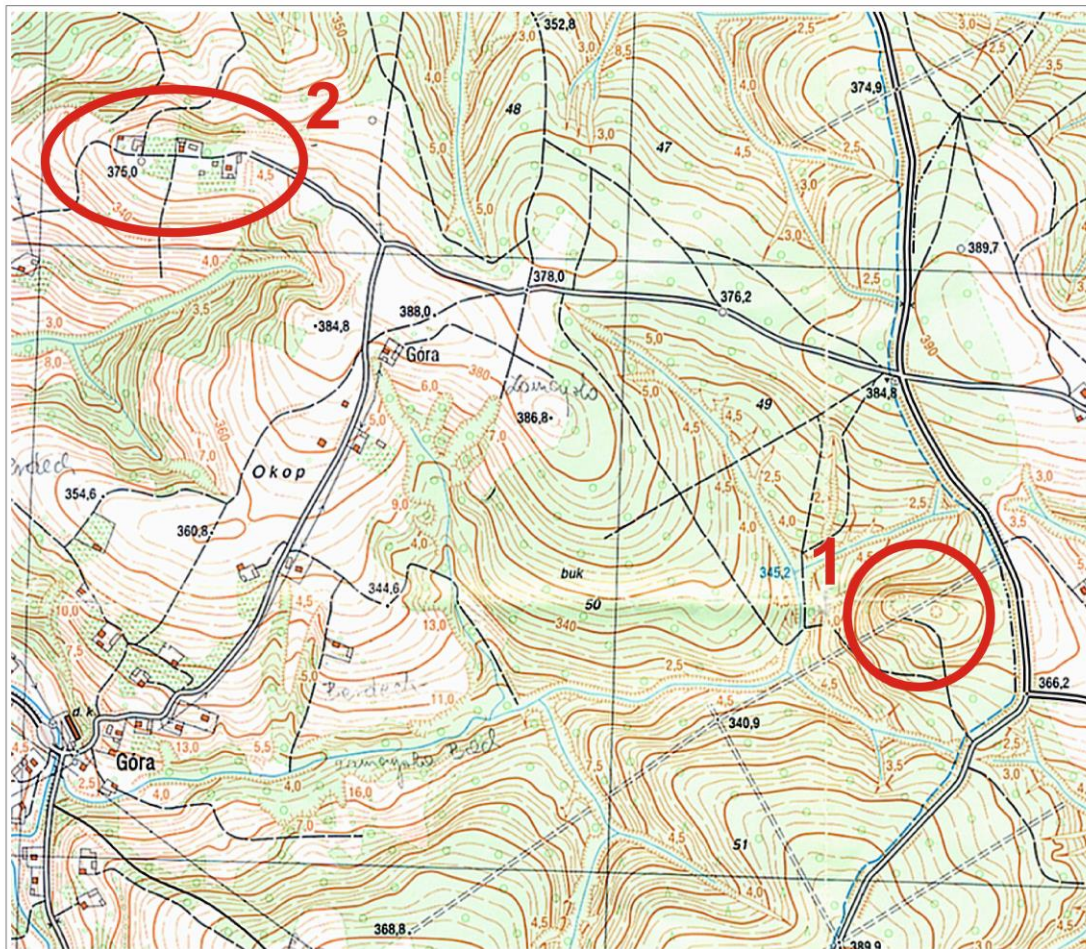
(na bazie mapy: Głobikowa M-34-67-B-b-2, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Dawny folwark "Berdech", obecnie leśniczówka
2. Aleja dębowa doprowadzającą do leśniczówki
3. Pomnik przyrody.

XIX

OBSZAR 15

Braciejowa. - Stanowiska archeologiczne “Zamczysko” i “Okop”

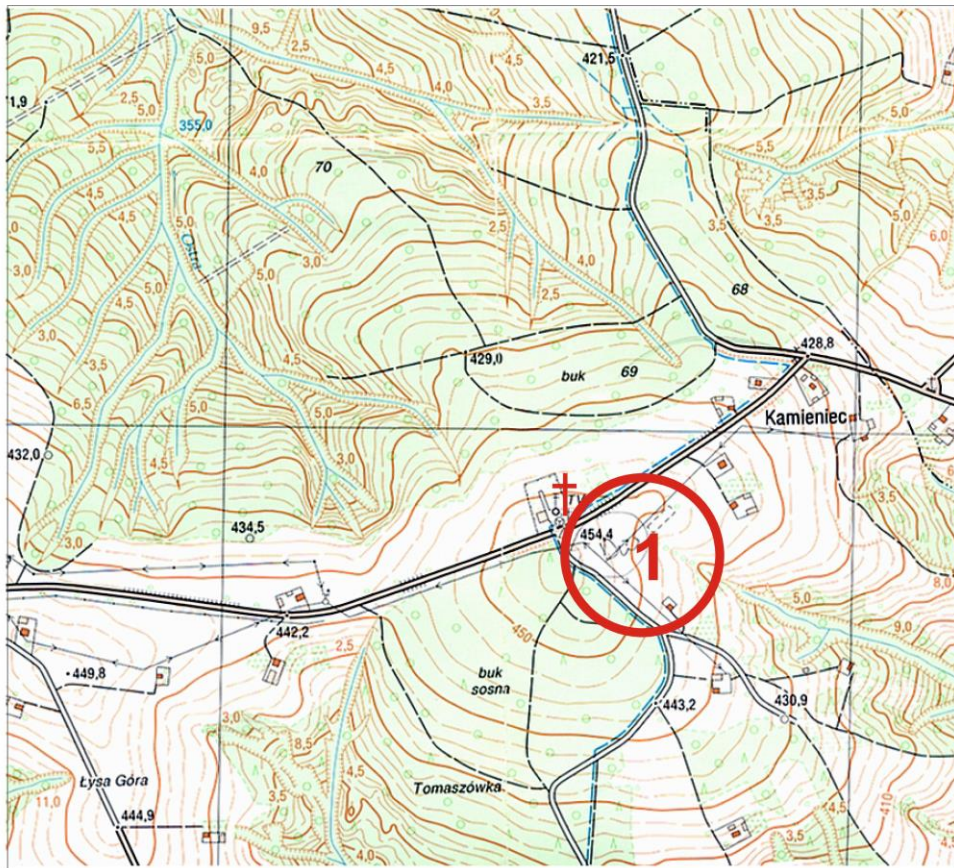
(na bazie mapy: Głobikowa M-34-67-B-b-2, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Stanowisko archeologiczne - “Zamczysko”, gród stożkowy z XI - XIII w. Ze względu na walory przyrodnicze teren chroniony programem “Natura 2000”.
2. Stanowisko archeologiczne - “Okop”, grodzisko z IX - X w. na szczycie wzniesienia “Głodomank”.

XX

OBSZAR 16

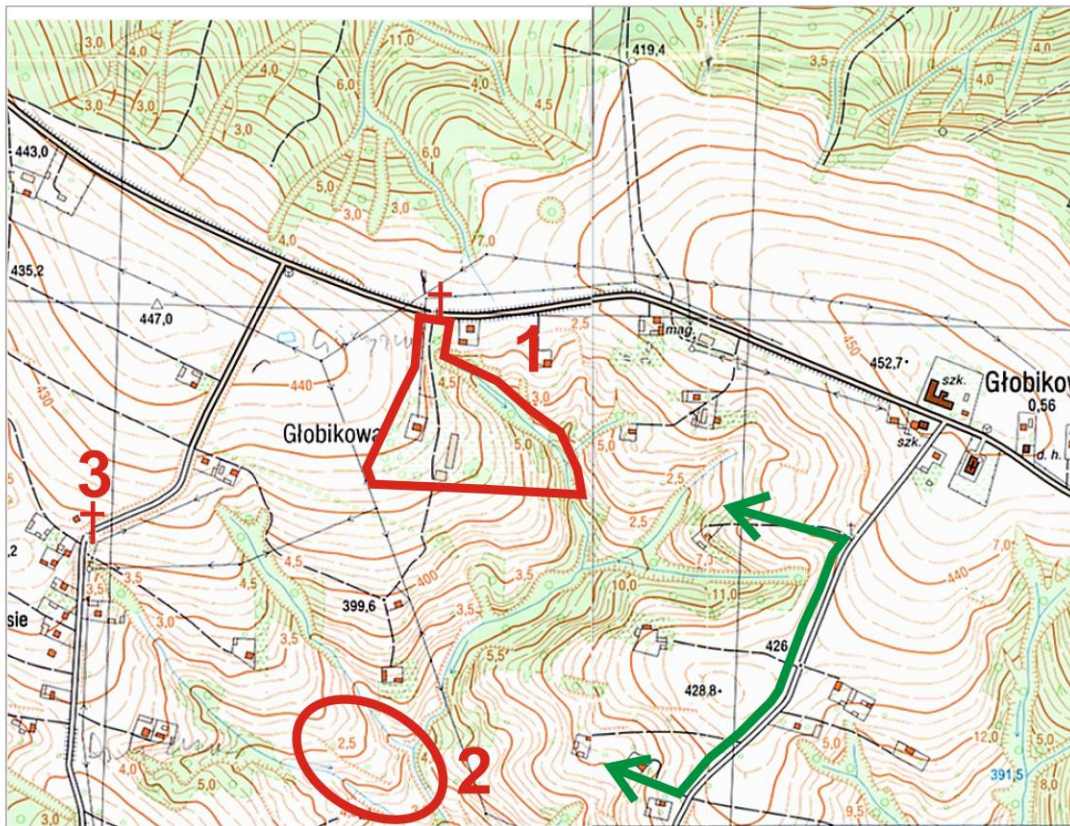
Głobikowa. - Dawny dwór i folwark "Kamieniec"

(na bazie mapy: Głobikowa M-34-67-B-b-2, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Miejsce po dawnym folwarku "Kamieniec". Ślady zabudowań, starodrzewu, czy też układu kompozycyjnego nie zachowane. Przy skrzyżowaniu dróg pozostała kapliczka św. Jana Nepomucena z poł. XIX w. Miejsce po folwarku może być ciekawe pod względem archeologicznym. Nazwa "Kamieniec" jest odpowiednikiem zamku wzniesionego z kamienia. Nazwa i tradycja dworu mogą przemawiać za dawną metryką siedliska.

OBSZAR 17

Głobikowa. Park podworski “Górzyszna” i miejsce folwarku “Dolizna”

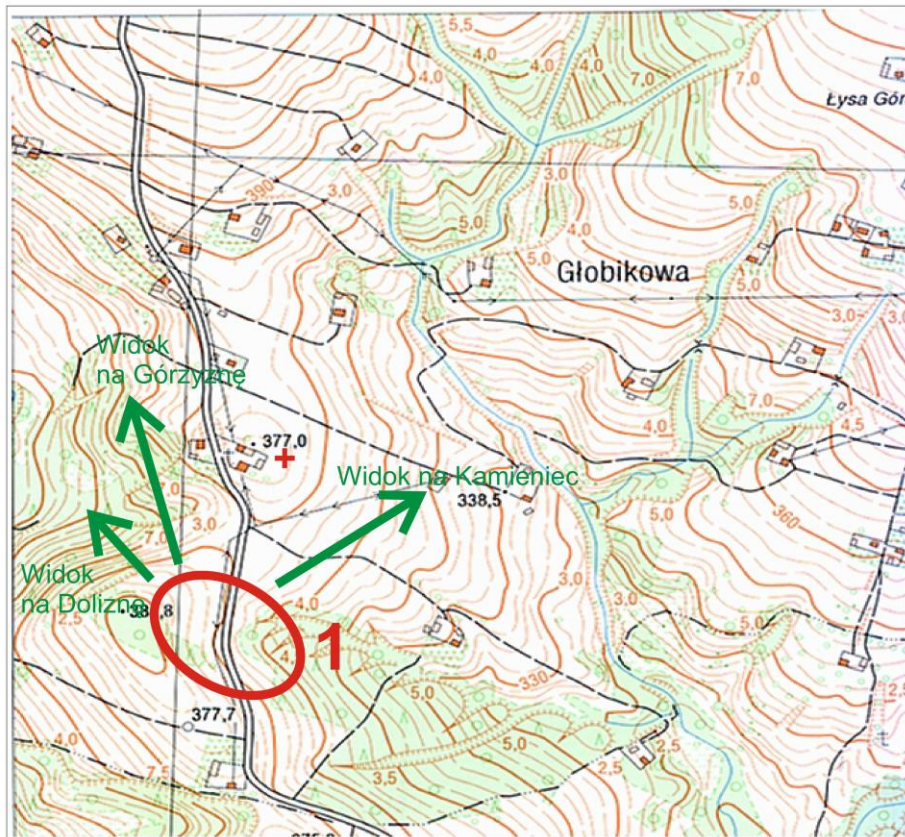
(na bazie mapy: Głobikowa M-34-67-B-b-2, i Braciejowa M-34-79-B-b-1, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

1. Założenie parkowe dobrze zachowane z aleją dojazdową i miejsce po dworze zwanym “Górzyszna”.
2. Prawdopodobne miejsce po dawnym folwarku “Dolizna” zlokalizowane na podstawie planu katastralnego z 1849 r.
3. Jedynym śladem jest kapliczka przydrożna z 1 poł. XIX w. przy zjeździe z drogi do siedliska “Dolizna”, usytuowanego nad brzegiem potoku.

Ciąg widokowy w kierunku dawnego dworu “Górzyszna” i folwarku “Dolizna” z drogi do dawnego założenia dworskiego “Słotwinówka”.

OBSZAR 18**Głobikowa. Miejsce po dworze Słotwińskich**

(na bazie mapy: Smarżowa M-34-79-B-b-4, skala 1 : 10 000)

Obszar ten zawiera następujące elementy mające wartość jako dziedzictwo kulturowe:

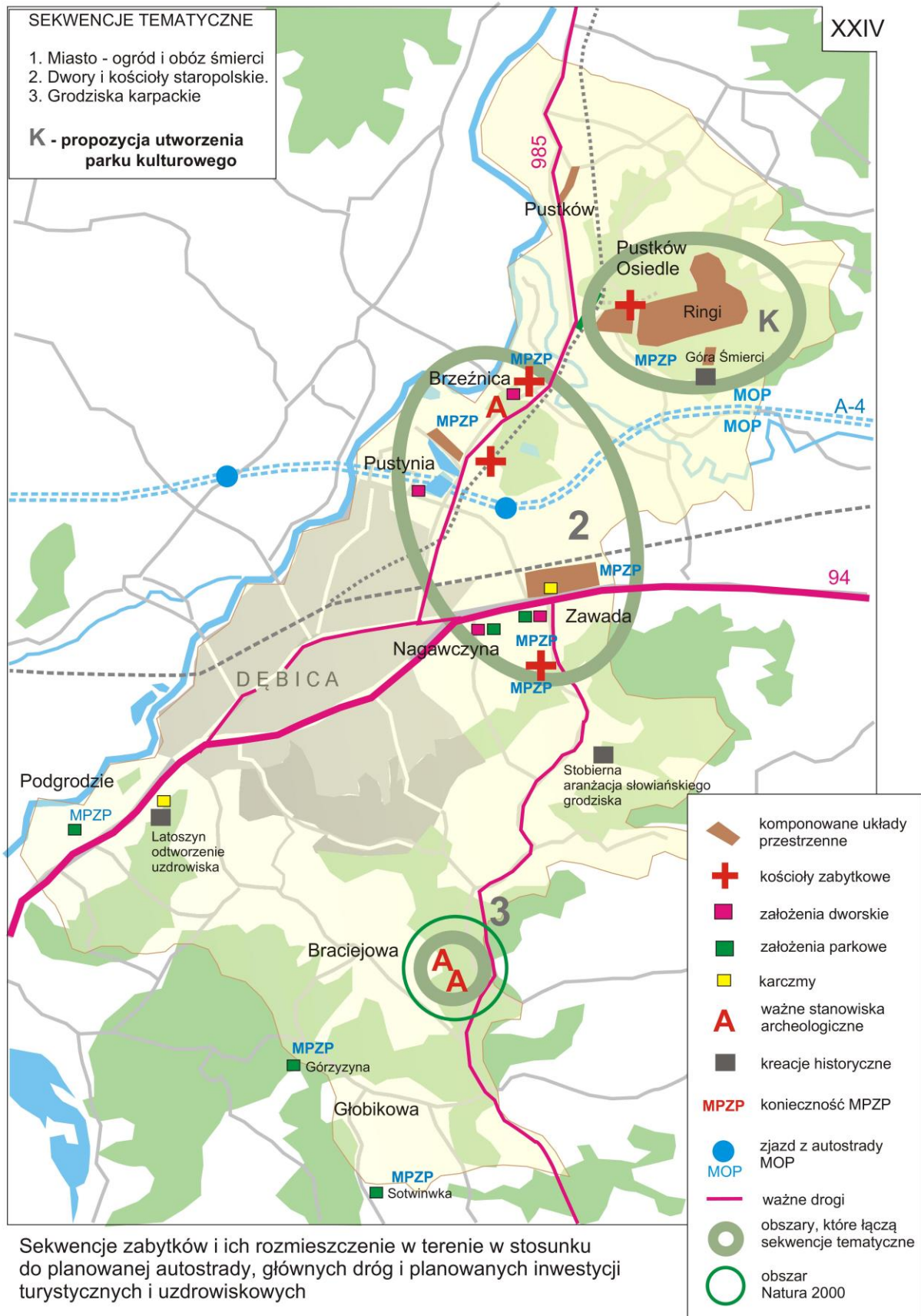
1. Miejsce po założeniu dworskim Słotwińskich. Usytuowane na kulminacji wzgórza z rozległym widokiem na wszystkie strony świata. Widoczne były stąd siedliska dworskie "Kamieniec", "Górzyszne" i "Dolizna". Obecnie szczyt jest zarośnięty młodym zagajnikiem z resztkami starodrzewu. Pozostały liczne ślady starych pni drzew, po których można odtworzyć kompozycję zieleni wysokiej przy dawnym dworze. Miejsce upamiętnia krzyż i tablica informacyjna. Drogowskaz do tego miejsca znajduje się również w centrum wsi.

✚ Kapliczka murowana z 1930 r. przy nr 62.

➔ Dalekie widoki w stronę dawnych dworów znajdujących się w sąsiedztwie.

XXIII

**Główne kierunki działań wyznaczone w gminnym
programie opieki nad zabytkami,
pokazane w kontekście przestrzennym gminy.**

- komponowane układy przestrzenne
- kościoły zabytkowe
- założenia dworskie
- założenia parkowe
- karczmy
- ważne stanowiska archeologiczne
- kreacje historyczne
- konieczność MPZP
- zjazd z autostrady MOP
- ważne drogi
- obszary, które łączą sekwencje tematyczne
- obszar Natura 2000

1

ZAŁĄCZNIK
DO UCHWAŁY NR
RADY GMINY DĘBICA
Z DNIA

GMINNY PROGRAM
OPIEKI nad ZABYTKAMI
dla

GMINY DĘBICA
NA LATA 2017 - 2020

Część II
Studium Wartości Kulturowych

2

Autor opracowania: BARBARA BOSAK

mgr historii sztuki

kom. 605 661 048

Opracowanie zostało wykonane dla Gminy Dębica w 2017 r.

Rok 2017

3

Spis treści

I. MATERIAŁY, NA KTÓRYCH OPARTO OPRACOWANIE.....	4
DOKUMENTACJE	4
KARTOGRAFIA	6
BIBLIOGRAFIA	6
II. ZASÓB DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY DĘBICA	9
1. RYS HISTORYCZNY GMINY DĘBICA.....	9
2. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE I OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA GMINY DĘBICA	12
III. KATALOG MIEJSCOWOŚCI	14
BRACIEJOWA	14
BRZEŹNICA.....	16
GŁOBIKOWA	19
GUMNISKA (dawniej Gumniska Fox)	24
KĘDZIERZ.....	27
KOCHANÓWKA	28
KOZŁÓW.....	28
LATOSZYN.....	29
NAGAWCZYNA.....	33
PASZCZYNA	36
PODGRODZIE	38
PUSTKÓW.....	42
PUSTKÓW KROWNICE.....	43
PUSTKÓW-OSIEDLE.....	44
PUSTYNIA	48
STASIÓWKA	52
STOBIERNA.....	54
ZAWADA	55
IV. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE GMINY DĘBICA.....	67
V. OBIEKTY ZABYTKOWE I PRZYRODNICZE GMINY DĘBICA OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ	69
1. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków nieruchomych	72
2. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków ruchomych	73
3. Obiekty postulowane do wpisu do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dębica.....	74
VII . GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY DĘBICA	76
1. Wykaz obiektów zabytkowych na obszarze gminy Dębica na podstawie kart adresowych GEZ (w układzie alfabetycznym miejscowości)	76
2. Wykaz stanowisk archeologicznych na obszarze gminy Dębica na podstawie AZP (w układzie alfabetycznym miejscowości)	84
VIII MATERIAŁY ILUSTRACYJNE.....	92

I. MATERIAŁY, NA KTÓRYCH OPARTO OPRACOWANIE

DOKUMENTACJE

- Plan kościoła par. pw. *św. Jana Chrzciciela* w Brzeźnicy. Rys. poddasza, Kraków 9 grudnia 1893, S. Odrzywolski (na nim rys. 1 piętra wieży oraz rys. 4 piętra wieży), skala 1:100, w: Urząd Parafii w Brzeźnicy
- Kościół rzym.-kat. par. pw. *św. Jana Chrzciciela* w Brzeźnicy – kronika parafialna od 1925 r., założona przez ks. Józefa Koterbskiego, w: Urząd Parafii w Brzeźnicy
- Zawada – kościół par. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*. Projekt przebudowy kruchty, oprac. Mazur A., 1953 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 148
- Zawada – kościół par. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*. Projekt obniżenia zakrystii, oprac. Mazur A., 1953 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 149
- Zawada – kościół par. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*. Projekt techniczny ogrodzenia, oprac. Konarzewski Z., 1953 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 545
- Karta ewidencyjna zabytków tzw. zielona - kościół par. pw. *św. Jana Chrzciciela* w Brzeźnicy, 1954 r., uzupełniona w 1959 i 1969, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Karta ewidencyjna zabytków tzw. zielona – kościół par. rzymskokatolicki pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny* w Zawadzie, oprac. T. Ożóg, 1959 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Katalog parków woj. tarnowskiego – Głobikowa I, oprac. mgr inż. Z. Bielatowicz, J. Czupryna, 1974
- Katalog parków woj. Tarnowskiego – Pustynia, oprac. mgr inż. Z. Bielatowicz, mgr inż. J. Czupryna, 1977 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Pronobis J., Orzeczenie budowlano-konstrukcyjne dworu w Pustyni, Tarnów 1980, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 1951
- Zawada – kościół par. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*. Projekt techniczno-architektoniczny rekonstrukcji stropu, oprac. Zachara A., 1980 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 11316
- Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa II”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Zygmunt Denisiuk z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa III”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Stefan Michalik z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa IV”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Stefan Michalik z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Ewidencja zabytkowego parku „Pustynia”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr hab. Zygmunt Denisiuk z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Ewidencja zabytkowego parku „Głobikowa I”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. doc. dr Stefan Michalik z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Ewidencja zabytkowego parku „Zawada”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. dr inż. Jerzy Dziewolski z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Ewidencja zabytkowego parku „Podgrodzie”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. dr inż. Jerzy Dziewolski z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie

- Ewidencja zabytkowego parku „Podgrodzie”, gmina Dębica, woj. Tarnów, oprac. dr inż. Jerzy Dzięwolski z zespołem, Kraków 1984, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie k. Dębicy. Studium historyczne i kompozycyjne zespołu oraz projekt rekonstrukcji układu parkowego, t. I i II, oprac. S. Rusińska, Kraków 1979-1980, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 11324
- Zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie k/Dębicy. Studium historyczne i kompozycyjne zespołu oraz projekt rekompozycji układu parkowego, oprac. S. Rusiński, M. Kasprzyk, PP PKZ, Kraków 1979-1980, mps, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 11323
- Dwór w Pustyni k. Dębicy. Dokumentacja badań na obecność polichromii, Pustynia 1986, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 2370
- Zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie k. Dębicy. Inwentaryzacja architektoniczna, oprac. Z. Lewczuk, W. Butscher, 1988 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 11195
- Koncepcja architektoniczno-urbanistyczna rekonstrukcji pałacu w Zawadzi, J. Czubiński z zespołem, Kraków [1989], w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Zawada – kościół par. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*. Projekt tech.-arch. Rekonstrukcji stropu, oprac. Prochwicz, P. Górkiewicz, 1992, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 11317
- Zawada – kościół par. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*. Koncepcja arch.-plastyczna przykrycia kościoła, oprac. Szlagor-Wrzesińska K., 1992, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie, sygn. 11349
- Bosak B., Dwór w Nagawczynie. Dokumentacja naukowo-historyczna, Krosno 2002, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie
- Krawczyk B., Klimat i bioklimat Latoszyna a możliwości prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN Zakład Klimatologii, 2002
- Koncepcja utworzenia zakładu przyrodoleczniczego w Latoszynie, Białynicki-Birula P., z zespołem, Kraków 2004
- Ewidencja kapliczek i krzyży przydrożnych na terenie gminy Dębica, oprac. E. Obrocka, 2004, w: Urząd Gminy Dębica
- Profil przedsięwzięcia dotyczącego utworzenia Zakładu Przyrodoleczniczego w Latoszynie, oprac. Zespół Akademii Ekonomicznej w Krakowie pod kierunkiem dr P. Białynicki-Birula, Dębica 2005
- Karta ewidencyjna zabytków – Kościół filialny rzymskokatolicki pw. *św. Stanisława bpa* w Pustyni, oprac. B. Bosak, VIII.2005 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie. Dla tego obiektu istnieją ewidencyjne karty obiektów ruchomych tzw. zielone w ilości 32, opracowane przez C. Kocot, w 1984 r.
- Karta ewidencyjna zabytków – Kościół par. rzymskokatolicki pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny* w Zawadzie, oprac. B. Bosak, VIII.2005 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie. Dla tego obiektu istnieją ewidencyjne karty obiektów ruchomych w ilości 31, opracowane w 1968 r. przez J. Szczęka
- Karta ewidencyjna zabytków – Kościół par. pw. *św. Jana Chrzciciela* w Brzeźnicy, oprac. B. Bosak, III.2004 r., w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie. Dla tego obiektu istnieją ewidencyjne karty obiektów ruchomych w ilości 22, opracowane w 1968 r. przez J. Szczęka, oraz 32 opracowane przez J. Kłosowska z 30.10.2010 r. ; wpisane do rejestru zabytków o nr B-303 z 2.09.2009 r., oraz B-806 z 10.11.2016 r. (4 obiekty).
- Golba J., Uzdrowisko Latoszyn-Zdrój. Koncepcja reaktywowania uzdrowiska, Kraków 2005
- Leśniak J., Opracowania ekofizjograficzne na potrzeby miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla miejscowości Latoszyn i Podgrodzie, Krakowskie Przedsiębiorstwo Geologiczne „ProGeo” Sp. z o.o., Kraków 2006

- Koncepcja funkcjonalno-przestrzenna dla operatu uzdrowiskowego miejscowości Latoszyn i Podgrodzie, oprac. Modzelewska M., Salabura K., Nowy Sącz 2006, w: Urząd Gminy Dębica
- Założenia programowe oraz zasady kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej i architektury dla potrzeb operatu uzdrowiskowego Latoszyn i Podgrodzie – Gmina Dębica, oprac. arch. M. Tarko i arch. W. Butscher, Nowy Sącz, listopad, grudzień 2006, w: Urząd Gminy Dębica
- Karty Gminnej Ewidencji Zabytków, oprac. K. Lipczyński, 20.10.2006, w: Urząd Gminy Dębica
- Teczka obiektu miejscowości: Paszczyzna, Nagawczyzna, Pustków Osiedle, w: Archiwum WUOZ Delegatura w Rzeszowie

KARTOGRAFIA

Archiwum Państwowe w Rzeszowie, zespół nr 1313:

- Mapa katastralna, Braciejowa mit der Ortschaft Poludnik in Galizien, 1849 r., sygn. 2066
- Mapa katastralna, Latoszyn in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 2167
- Mapa katastralna, Stobierna in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 2219
- Mapa katastralna, Parszczyzna sammt der Ortschaft Kochanówka in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 3146
- Mapa katastralna, Podgrodzie sammt Grabówka in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 3052
- Mapa katastralna, Stasiówka in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 3282
- Mapa katastralna, Gumniska Fox in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 2401
- Mapa katastralna, Głobikowa in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 2417
- Mapa katastralna, Pustynia in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., sygn. 2698
- Mapa katastralna, Nagawczyzna in Galizien Tarnower kreis, 1849 r.(1952), sygn. 987

Archiwum Państwowe w Przemyślu:

- Mapa katastralna, Zawada in Galizien Tarnower kreis, 1850 r., Archiwum Geod., karta nr V (1617)
- Mapa katastralna, Pustynia in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., Archiwum Geod., karta nr 138, sygn. 1124
- Mapa katastralna, Pustków in Galizien Tarnower kreis, 1849 r., Archiwum Geod., karta nr 137
- Mapa ewidencyjna, Pustków pow. Dębica. Zakład Litograficzny i Urząd katastralny Dębica, 1941, sygn. 77, w: Archiwum Państwowe w Przemyślu. Zespół – Archiwum Geodezyjne

Internet :

- Mapa – Dębica. Josephinische Laudesaufnahme (1763-1787)
- Mapa – Dębica. Franziszeische Laudesaufnahme (1806-1869)
- Mapa - Dębica. Franzisco-Josephinische Laudesaufnahme !869-1887)

BIBLIOGRAFIA

- Stupnicki H., *Galicja pod względem topograficzno-geograficzno-historycznym*, Lwów 1849
- Kuropatnicki E.A., *Geografia albo dokładne opisanie królestw Galicyi i Lodomeryi*, wyd. 2, Lwów 1858
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski, W. Walewski, F. Sulimirski, t. I-XIV, Warszawa 1880-1895
- Skorowidz dóbr tabularnych w Galicji z W. Ks. Krakowskim*. Na podstawie najnowszych materiałów urzędowych ułożyło Krajowe Biuro Statystyczne przy Wydziale Krajowym, Kraków 1905
- Skorowidz przemysłowo-handlowy Królestwa Galicji*, Lwów 1913
- Midura J. *Dzieje cudownego obrazu Matki Boskiej w Zawadzie k. Dębicy*, Kraków 1935

- Fierich J., *Przeszłość wsi powiatu ropczyckiego w ustach mieszkańców*, Ropczyce 1936
- Hnatyk E., *Schematyczne dane o powiecie ropczyckim w dobie obecnej*, Ropczyce 1936
- Preck K., *Czasy i ludzie*, Wrocław 1959
- Dębica i okolice, oprac. Zbiorowe, Warszawa 1962
- Jaroszewski T. S., *Zamek w Zawadzie zapomniane dzieło Karola Friedricha Schinkla*, w: *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, Warszawa 1982, t. XXVII, z. 3-4, 143-155
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, woj. rzeszowskie, powiat Dębicki, oprac. A. Fischinger, P. Krakowski, mps, br, s.31, w: *Archiwum UOZ w Rzeszowie*
- Krupiński A.B., *Zabytki urbanistyki i architektury województwa tarnowskiego*, Warszawa-Kraków 1989
- Kula M. ks., *Zabytkowy kościół parafialny w Zawadzie koło Dębicy*, Tarnów 1991 (2005).
- Morawczyński M., *Rzeź 1846 r. Dębica, Pilzno, Tarnów i okolice*, Tarnów 1992
- Marszałek J., *Katalog grodzisk i zamczysk w Karpatach*, Warszawa 1993
- Ćwik W., *W dobie przedautonomicznej*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Jodłowski A., *Pradzieje i wczesne średniowiecze*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Kiryk F., *Początki osady i miasta*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Lach J., Kukulak J., *Przyrodnicze warunki rozwoju Dębicy*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Rajman J., *W okresie nowożytnym*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Zielecki A., *W czasach autonomii*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Bonusiak W., *Podczas wojny obronnej i okupacji niemieckiej*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Morawczyński M., *Oświata i szkolnictwo*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Kumor B., *Parafia i życie religijno-moralne (1918-1975)*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Czerny Z., *Turystyka i krajoznawstwo*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Czerny Z., *Ochrona zdrowia*, w: *Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu*, pod red. Józefa Buszki i Feliksa Kiryka, Kraków 1995
- Bata A., Lawera H., *Dębica i ziemia dębicka*, Krosno 1997
- Gołąb E., Resler A., *Spacerkiem po gminie Dębica. Przewodnik turystyczno-krajoznawczy*, Dębica 1997
- Kornecki M., *Kościół diecezji tarnowskiej*, Kraków 2001
- Ginalska T., *Dębica i okolice*, Dębica 2000
- Kłós S., *Osobliwości Podkarpacia*, Rzeszów 2003
- Pięta D., Żaba P., *Okolice Dębicy – opowieści znane i nieznanne*, Dębica 2003
- Rowerkiem przez Gminę Dębica. Przewodnik lokalnego szlaku rowerowego pn. Śladami słońca i śniegu*, Dębica 2006
- Latoszyn. Wykorzystajmy wody zdrojowe, Dębica 2006 (folder)
- Zabytki – to dobro niepolicone, Dębica 2006 (folder) Uzar M., *XXV lat parafii św. Stanisława bp-a w Pustkowie Osiedlu*, Rzeszów 2007
- Sumień M., *Możliwości rozwoju Latoszyna jako ośrodka uzdrowiskowego*. Praca licencjacka, Jarosław 2007, w: *Urząd Gminy Dębica*
- Słotwiński H., *Z krwawych dni*, w: *Dębickie Źródła Historyczne*, z. 1, Dębica 2008
- Regner L., *Ścieżki i drożyny Paszczyzny*, Dębica 2009

Występek M., *Uzdrowisko w Latoszynie. Szansa dla rozwoju lokalnego rynku turystycznego*. Praca licencjacka, Rzeszów 2010, w: *Urząd Gminy Dębica*

Sprawozdanie z badań archeologicznych Nagawczyzna – Park 2010, oprac. mgr A. Szpunar, Tarnów 2010, w: *Archiwum UOZ Rzeszów*, sygn. 15713

Zakład Zdrojowo-Kąpielowy w Latoszynie, Wyd. Drukarnia Diecezjalna w Tarnowie, [b.r.]

Podkarpacki Biuletyn Konserwatorski. Wykaz prac konserwatorskich i remontowo-konserwatorskich wykonanych w latach 2007-2010 przy obiektach zabytkowych z terenu województwa podkarpackiego, tom III, część I, red. G. Stojak, Przemyśl 2011

Relacje ustne mieszkańców poszczególnych sołectw, właścicieli działek i sołtysów na terenie objętym opracowaniem

Mydel R. *Historia wsi Podgrodzie*: [ww. Podgrodzie.edu.pl/katalogi](http://ww.Podgrodzie.edu.pl/katalogi)

II. ZASÓB DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY DĘBICA

1. RYS HISTORYCZNY GMINY DĘBICA

Obszar gminy Dębicy znajduje się w rejonie starego osadnictwa ciągnącego się równoleżnikowo wzdłuż lessów podkarpackich. Najstarsze ślady pobytu człowieka na tym terenie sięgają okresu neolitu (5 000 – 1 800 p.n.e.). Na przełomie VIII-X w. region ten znalazł się w zasięgu oddziaływania słowiańskiego plemienia Wiślan. W 1911 r. w Braciejowej w przysiółku Okopy odkryto ślady grodu o nazwie *Glodomank*, jedno z najwartościowszych stanowisk archeologicznych o wczesnośredniowiecznej metryce w rejonie Dębicy (wspominał o nim w XV w. kronikarz Jan Długosz w *Liber Beneficiorum*). *Glodomank* został zniszczony doszczętnie w XIII w. Opodal na wzniesieniu Zamczysko odnotowano ślady umocnień z XIII w. W Latoszynie istniało miejsce kultu Słowian tzw. Palana Gea, a w niedalekim Podgrodzie wzgórze Maga według legendy było siedzibą słowiańskiego władcy Bodzosa.

Powstające od X w. osady i wsie zapoczątkowały kolejny etap rozwoju osadnictwa. Zakładano je zazwyczaj na „surowym korzeniu” czyli w miejscach, gdzie osadnictwo dotychczas nie istniało, a więc na polanach śródleśnych, na terenach o żyznych glebach, w dolinach rzek. Najstarszą wzmiankowaną miejscowością jest Pustynia (XI w.), gdzie krótko przebywał tu bp Stanisław ze Szczepanowa, który poświęcił kościół w sąsiedniej Brzeźnicy.

Dzieje miejscowości należących do Gminy Dębica są związane z historią miasta Dębicy, ze względu na ich położenie oraz często na wspólnych właścicieli. Większość sołectw z tym miastem graniczy bezpośrednio: od północy, wschodu i południa, a nawet niektóre zostały częściowo okrojone ze swojego obszaru na rzecz powiększającego swój teren miasta Dębicy (np. Latoszyn, Pustynia). Stąd dla sołectw Gminy Dębica, miasto Dębica stanowiło i nadal stanowi centrum administracyjne, kulturalne i gospodarcze, o stosunkowo dobrym połączeniu.

Po raz pierwszy źródła historyczne wspominają o Dębicy w roku 1293. Ziemie te były w posiadanie rycerskiego rodu Gryfitów, po którym dziś miasto ma swój herb. W XIV w. istniały lokowane już znacznie wcześniej na prawie niemieckim wsie: Zawada, Podgrodzie, Gumniska, Kędzierz, Nagawczyna, Paszczyna, Stasiówka. Dynamiczny rozwój Dębicy spowodował, że w XIV w. została siedzibą dekanatu *leśnego*, który składał się z 14 parafii położonych w Puszczy Sandomierskiej. Wówczas parafia dębicka obejmowała: Grabówkę, Kędzierz, Kawęczyn, Latoszyn, Nagawczynę, Pustynię, Gawrzyłową, Kawęczynek, Podgrodzie, Wolicę. Natomiast do parafii Gumniska należały miejscowości Braciejowa, Głobikowa i Stasiówka.

Proces osadnictwa na tym terenie został zakończony w XIV – XV w., kiedy to granica państwa, po przyłączeniu w latach 1340–1349 przez Kazimierza Wielkiego Rusi Halickiej, została przesunięta na wschód. Dogodne położenie przy trakcie drożnym zwanym ruskim, najstarszym szlakiem handlowym sprawiło, że w 1358 r. Kazimierz Wielki wydał zezwolenie na lokację Dębicy na prawie magdeburskim. Proces lokacji przeprowadził dopiero w 1372 r. sołtys Mikołaj z Lipin. Świętosław Gryfit w nagrodę za urządzenie miasta mianował tegoż Mikołaja, pierwszym wójtem Dębicy. Szczególnie do rozwoju miasta przyczynił się wydany w 1446 r. przywilej organizowania jarmarków i targów, który ściągał kupców przemierzających szlaki handlowe. Wraz z rozwojem sieci miejskiej i ożywieniem wymiany towarowej nastąpiło większe zagęszczenie jednostek osadniczych i ich rozwój.

W XV w. Dębica z okolicznymi wsiami wchodziła w skład sądowego powiatu pilzneńskiego w granicach województwa sandomierskiego. Na ten okres przypadł dynamiczny rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej. Uzyskanie w poł. XV w. przez państwo polskie dostępu do morza Bałtyckiego umożliwiło szybki rozwój uprawy zboża, które *Wisłą* i jej dopływami przewożono do Europy Zachodniej. Dorzecze *Wisłoki* stanowiło dogodny teren do splawu zboża.

Obok posiadłości rodu Gryfitów, w okolicznych wsiach Dębicy powstawały liczne majątki szlacheckie, przekształcane w folwarki (np. w Latoszynie). W tym czasie znany ród Ligęzów h. Półkozic przejął Zawadę, sąsiedni Bobrek, Stobierną, Pustynię, Kozłów i Brzeźnicę. Również część majątków stała się własnością magnackiego rodu Tarnowskich i Tęczyńskich. W tym regionie swoje posiadłości posiadał też słynny rycerz Zawisza Czarny z Garbowa h. Sulima.

Jednak rozwój gospodarczy zakłócany był częstymi konfliktami i najazdami. Tereny południowo-wschodniej Polski niszczyli Tatarzy, a w 1474 r. węgierski oddział Tomasza Tarły ograbił pogórze pałac m.in. Pilzno i Dębicę oraz 200 okolicznych wsi. Od pocz. XVI w. rozwój miasta Dębicy hamował podział między kilku właścicieli. Właścicielami byli m. in. Jan z Podgrodzia oraz dziedzice z Latoszyna. Wiek XVII w. przyniósł Polsce groźne zawieruchy wojenne ze Szwedami, a w XVIII w. oprócz wojsk szwedzkich także rosyjskie i saskie przetoczyły się przez tereny wsi Gminy Dębica.

Od 1768 r. Dębica przeszła w posiadanie kolejnego właściciela z rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. rodziny Raczyńskich, którzy osiedli w pobliskiej Zawadzie, organizując w miejscu o XVI-wiecznej tradycji, swoją siedzibę nadając jej charakter wystawnej rezydencji.

Po pierwszym rozbiórce Polski, w 1772 r. miasto znalazło się pod zaborem austriackim i zostało pozbawione praw miejskich; przeprowadzono też nowy podział administracyjny. Okolice Dębicy przeszły początkowo do cyrkułu pilzneńskiego, a następnie od 1782 r. do cyrkułu tarnowskiego. W pierwszych latach zaboru (1775-1780) wybudowano ważny pod względem strategicznym i handlowym - trakt cesarski, prowadzący z Bielska przez Pilzno, Dębicę i dalej do Lwowa.

Trudna sytuacja gospodarcza na tym terenie od pocz. XIX w. powodowała rozdrobnienie własnościowe, przez co znaczna część wsi posiadała kilku a nawet kilkunastu właścicieli spośród szlachty cząstkowej i dzierżawców. Do największych właścicieli ziemskich w XIX w. należeli Raczyńscy, którzy oddali w dzierżawę część swoich majątków (np. Brzeźnicę, Paszczynę, Pustynię). Pogarszała się sytuacja na wsi, przez ciągle podnoszenie chłopom świadczeń na rzecz dworów szlacheckich. A władze zaborcze wykorzystywały dla własnych celów rodzące się sprzeczności między dworem a wsią. Problemy te dostrzegali działacze niepodległościowi (np. ziemianin Konstanty Słotwiński, właściciel Głobikowej), którzy w swych programach, obok narodowowyzwoleńczych celów, stawiali także konieczność reform społecznych. Jednak brak reform dotyczących poprawy sytuacji chłopów, doprowadził do dramatycznych wydarzeń 1846 r. Rabacja objęła w rejonie omawianej gminy dworskie majątki m.in.: w Braciejowej, Głobikowej, Podgrodziu, Latoszynie, Nagawczyni, Paszczynie. Majątek Raczyńskich w Zawadzie uniknął napadu chłopów na skutek sprawnie przeprowadzonej obrony.

Po tych tragicznych wydarzeniach, w 1848 r. rozpoczęto proces nadawania chłopom na własność uprawianej przez nich ziemi. Jednak zniesienie pańszczyzny nie wpłynęło na poprawę ich położenia. Ubożający chłopci często porzucali gospodarstwo i udawali się na zarobkową emigrację zwłaszcza do USA.

W 1850 r. Dębica stała się siedzibą powiatu sądowego, następnie w 1867 r. znalazła się w powiecie sądowym z siedzibą w Pilźnie, a później w powiecie ropczyckim.

Ponowne ożywienie Dębicy i okolicznych wsi nastąpiło w 1856 r. po oficjalnym otwarciu linii kolei kolejowej na trasie Kraków–Dębica, a w latach 80 XIX w. powstała kolejna linia kolejowa do Tarnobrzega, dzięki czemu miasto stało się siedzibą węzła kolejowego. Fakt ten korzystnie wpłynął na rozwój pobliskich miejscowości (Pustyni, Brzeźnicy, Pustkowa, Zawady).

W czasie I wojny, podczas wycofywania się wojsk rosyjskich w 1915 r. zniszczonych zostało wiele miejscowości gminy, w tym okazały pałac Raczyńskich w Zawadzie.

W okresie międzywojennym wzrastająca liczba bezrobotnych, przy słabym stopniu uprzemysłowienia regionu dębickiego spowodowała, że w 1936 r. przystąpiono do realizacji planu uprzemysłowienia, autorstwa wicepremiera ministra skarbu, Eugeniusza Kwiatkowskiego. Przewidywał on utworzenie w widłach rzek *Wisły* i Sanu, Centralnego Okręgu Przemysłowego, zwanego COP-em. W jego zasięgu znalazła się także ziemia dębicka. W ramach tego programu

w Pustkowie Osiedlu rozpoczęto budowę fabryki chemicznej „Lignoza”, w której proces produkcyjny rozpoczęto 20. IV.1939 r., a także Walcownię Metali Kolorowych w Pustyni. Inwestycje te dawały zatrudnienie mieszkańcom regionu i przyczyniły się do dynamicznego rozwoju gospodarczego.

W czasie II wojny Niemcy przystąpili do bezwzględnej eksterminacji społeczeństwa polskiego. Od 1940 r. wojskowe władze niemieckie rozpoczęły tworzenie w północnej części powiatu dębickiego poligonu SS Truppen-Übungs-Platz. Jego południowa granica przebiegała na odcinku od Brzeźnicy do Sędziszowa. W ramach poligonu znalazły się m.in. takie miejscowości jak: Brzeźnica, Wola Brzeźnicka, Paszczyna, Pustków. W Pustkowie, w lesie wokół fabryki chemicznej „Lignoza”, utworzono obóz wojskowy SS. Budynki obozowe umieszczono wokół 4 okręgów tzw. ringów.

Czas wojny to również działalność obronna polskiej ludności. Podczas akcji „Burza” żołnierze AK obronili ludność Gumnisk przed pacyfikacją 12.VIII.1944 r., a także stoczyli krwawą bitwę z Niemcami 24.VIII.1944 r. na Polanie Kałużówka w lasach braciejowskich. Nocą z 31.I/1.II.1944 r. partyzanci AK pod dowództwem Stanisława Dydo ps. „Steinert” odbili w Brzeźnicy 12 więźniów strzeżonych przez Niemców.

Przed 1945 r. teren obecnej gminy należał do województwa krakowskiego, a po zakończeniu II wojny światowej obszar ten wszedł w skład nowo utworzonego województwa rzeszowskiego. Dane z przeprowadzonych statystyk na początku 1946 r. wskazują, że w gminie Dębica, w skład której wchodziły wówczas gromady: Braciejowa, Głobikowa, Gumniska, Kędzierz, Latoszyn, Nagawczyna, Podgrodzie, Pustynia, Stasiówka, Stobierna i Zawada, w czasie drugiej wojny utraciło życie 287 mieszkańców.

Po II wojnie doszło do likwidacji posiadłości dworskich, a ich majątki w użytkowanie przejęły Państwowe Gospodarstwa Rolne (Zawada, Głobikowa, Podgrodzie). Odbudowano zniszczone zakłady przemysłowe i utworzono nowe zakłady. Z pośród zakładów odgrywających znaczną rolę na rynku lokalnym, krajowym i międzynarodowym obecnie należy wymienić: Erg-pol Sp. z o.o. Zakład Przetwórstwa Tworzyw w Pustkowie (przedwojenna „Lignoza”).

Do 1955 r. istniał duży powiat dębicki, który podzielono w tymże roku na dwa mniejsze: dębicki i ropczycki. Ten podział administracyjny utrzymał się przez dwadzieścia lat. Na mocy ustawy z dnia 29.XI.1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych z dn. 1.I.1973 r. powstała gmina Dębica, która objęła swym zasięgiem dawne Gromadzkie Rady Narodowe: Zawada i Latoszyn oraz gmina Brzeźnica, w skład której weszły Gromadzkie Rady Narodowe: Brzeźnica i Pustków. W 1975 r. rozporządzeniem rządowym zniesiono strukturę powiatową zwiększając z 17 do 49 liczbę województw. Dębica z okolicznymi miejscowościami znalazła się w granicach nowo utworzonego województwa tarnowskiego. W dn. 1.VII.1976 r. połączone zostały gmina Dębica i gmina Brzeźnica w jedną gminę z siedzibą w Dębicy.

Po kolejnej reformie 1999 r. Dębica jest siedzibą powiatu powstałym Województwie Podkarpackim.

Obecnie Gmina Dębica liczy 19 sołectw: Braciejowa, Głobikowa, Gumniska, Latoszyn, Podgrodzie, Stasiówka, Zawada, Stobierna, Nagawczyna, Pustynia, Kozłów, Kędzierz, Brzeźnica, Brzeźnica Wola, Pustków, Pustków Krownice, Pustków-Osiedle, Paszczyna, Kochanówka.

Według danych z dn. 31.XII.2005 r. Gminę Dębica zamieszkiwało 24 282 osób, czyniąc ją drugą pod względem ludności gminą wiejską w Polsce, a w 2006 r. mieszkały 23.953 osoby. Jest też największą liczebnie wiejską gminą w woj. podkarpackim. Zajmuje obszar 137, 6 km². Siedziba urzędu Gminy Dębica znajduje się w: 39-200 Dębica ul. Batorego 13 tel. 14 680 33 10 fax 14 680 33 36 e-mail:urzad@debica.regiony.pl www.debica.regiony.pl.

2. POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE I OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA GMINY DĘBICA

Gmina Dębica położona jest w północno-zachodniej części Województwa Podkarpackiego. Usytuowana jest na pograniczu dwóch jednostek fizyczno-geograficznych: Pogórza Karpackiego i Kotliny Sandomierskiej. Północna część gminy obejmuje tereny równinne, które na południu przechodzą w tereny pagórkowate. Rzeka *Wisłoka* przepływająca przez powiat dębicki, rozgranicza w południowym fragmencie Kotliny Sandomierskiej: Płaskowyż Tarnowski od Płaskowyżu Kolbuszowskiego, zaś w północnym fragmencie Pogórza Karpackiego: Pogórze Ciężkowickie od Pogórza Strzyżowskiego (graniczy z zachodnią częścią miejscowości - Pustków, Brzeźnica, Kozłów, Pustynia, Latoszyn, Podgrodzie).

Obszar gminy to skrzyżowanie niegdyś i dziś ważnych szlaków komunikacyjnych o znaczeniu międzynarodowym. Pierwszy z nich prowadził z Europy Środkowej przez Lipsk, Drezno, Wrocław, Kraków, Lwów do Morza Czarnego. Na początku XIX w. doszło do wytyczenia nowego gościńca zw. taktem cesarskim, łączącym Kraków z Przemyślem. Przebiega on równoleżnikowo - droga krajowa Nr 4 (E- 40), międzyregionalna zaliczana do szlaku międzynarodowego. Jest ona obciążona ruchem tranzytowym jako jedyne połączenie zachodu Europy przez Polskę z Ukrainą, jak również ruchem lokalnym. Na terenie gminy jej odcinek ma długość ok. 7,5 km i przebiega przez wsie: Podgrodzie, Latoszyn, Nagawczyna, Zawada. Aktualnie w jej północnej części w budowie jest autostrada A-4. Przebiega przez wieś Pustynia; nad autostradą wybudowano wiadukt w ciągu drogi powiatowej na odcinku Brzeźnica – Paszczyna.

Kolejny układ stanowi droga wojewódzka Nr 958 o przebiegu północ-południe, łączy drogę Nr 4 E-40 w Dębicy z drogą Nr 9 w Tarnobrzegu. Odcinek na terenie gminy ma długość ok. 14,5 km. Przebiega przez wsie: Pustynia, Kędzierzyn, Kozłów, Brzeźnica, Pustków. Posiada duże znaczenie gospodarcze dla omawianego obszaru. Pozostała sieć dróg stanowią drogi powiatowe (o nowych nawierzchniach w części południowej gminy np. Stobierna).

Na północ od drogi Nr 4, przez teren gminy biegnie linia kolejowa Zgorzelec-Kraków-Medyka (założona w 1856 r.). Przechodzi ona przez część gminy na długości ok. 3,5 km. Jest to magistrala I kategorii, dwutorowa, zelektryfikowana. Północna część gminy na długości 11 km przecina linia kolejowa Dębica – Mielec – Tarnobrzeg z przystankami Pustynia, Brzeźnica i Pustków. Jest to linia III kategorii, jednotorowa, nie zelektryfikowana, z bocznicą do Zakładu Przetwórstwa Tworzyw „Ergpol” w Pustkowie –Osiedlu.

Gmina Dębica od strony północnej graniczy z terenami Gminy Przeclaw, od strony wschodniej z terenami Gminy Ropczyce i Gminy Ostrów, od strony południowej z terenami Gminy Pilzno i Gminy Brzostek, od strony zachodniej z terenami Gminy Miasta Dębicy, Gminy Czarna i Gminy Żyraków.

Szczególnie południową część Gminy Dębica wyróżnia wyjątkowe bogactwo krajobrazowe; pagórkowaty teren o zróżnicowanym ukształtowaniu, pokryty lasami, przecinany licznymi potokami i wąwozami, parki podworskie z kilkusetletnim drzewostanem, miejsca pamięci narodowej, infrastruktura sportowo-rekreacyjna (np. szlaki pieszo-rowerowe), turystyczna (Gród Słowiński w Stobiernej). W okresie zimowym w miejscowości Stobierna funkcjonuje orczykowy wyciąg narciarski. Na terenie gminy, w Pustkowie zlokalizowany jest basen kąpielowy, funkcjonują liczne kluby sportowe oraz organizowane są liczne imprezy kulturalne (np. Gród Stobierna, festyny rodzinne i ekologiczne), oraz sportowe (m.in. organizowany jest co roku splyw kajakowy rzeką *Wisłoka*). Na terenie gminy działają gospodarstwa agroturystyczne.

Atrakcyjność gminy wzbogacają liczne zabytki o charakterze sakralnym jak kościoły, kaplice cmentarne, kapliczki rozsiane w różnych miejscach, nierzadko skromne krzyże upamiętniające wyjątkowe dzieje, często stojące dziś w trudno dostępnych miejscach. W krajobrazie gminy zdecydowanie dominuje zabudowa jednorodzinna, murowana, z 2 poł. XX wieku. i dość licznie powstająca w ostatnich latach, wyglądem nawiązująca do architektury dworskiej. Ale, występu-

13

je ona na przemian z zabudową zagrodową, z dość licznie zachowanymi starymi, drewnianymi budynkami. Wyjątek stanowi Pustków Osiedle z zabudową przemysłową (LERG SA – zakład produkcji żywic syntetycznych) i mieszkalną, wielorodzinną. Gmina posiada charakter rolniczo-przemysłowy.

III. KATALOG MIEJSCOWOŚCI, W KTÓRYCH ZNAJDUJĄ SIĘ OBIEKTY ZABYTKOWE

HISTORIA I NAJWAŻNIEJSZE ZABYTKI NA OBSZARZE GMINY DĘBICA

BRACIEJOWA

Historia miejscowości

Braciejowa położona jest na progu Pogorza Karpackiego. Miejscowość liczy 15 km, w 2013 roku zamieszkiwało 821 osób (dla porównania w 1970 r. mieszkało tu 759 mieszkańców).

O odległych dziejach tej miejscowości świadczą odkryte tu dwa wczesnośredniowieczne grodziska wiślańskie. W 1911 r. w Braciejowej znany krakowski archeolog Włodzimierz Demetrykiewicz zinventaryzował jedno z najwartościowszych stanowisk archeologicznych w okolicy Dębicy, a mianowicie grodzisko wczesnośredniowieczne na wzgórzu zwanym *Boży Bab* lub *Glodomank* w przysiółku Okopy, pochodzące z IX-X w. Grodzisko zajmowało ok. 4 ha. Według J. Długosza Braciejowa była oppidum quondam insigne et grande, nunc vicus ignobilis. To miasto wraz zamkiem zniszczyli najprawdopodobniej Tatarzy (też podawana jest informacja, że Morawianie). Potem w 1561 r. *Glodomank* został wyludniony przez zarazę. Według tradycji przy życiu pozostali jedynie bracia Jowa, co dało nazwę wsi - Braciejowa.

E. Hnatyk pisząc o przeszłości Braciejowej w opracowaniu z 1936 r. odnotował, że po dawnym mieście zachowały się pozostałości w postaci góry „Zameczysko”, o formie kopca wysokiego na ok. 150 m, o wzniesieniu 404 m n.p.m., oraz góra „Okop”, na terenie zwanym „Piecowisko”, o płaskim wierzchołku, wymiarów 300 na 150 m. Wierzchołek tego okopu był do 1925 r. otoczony z dwóch stron wałem. Do tamtego czasu przetrwały tylko dwie dolne części obu wałów: zewnętrzny i wewnętrzny, oddalonych od siebie ok. 150 m. Wał zewnętrzny był długi na ok. 200 m i wysoki na 3 m, natomiast wał wewnętrzny posiadał długość ok. 150 m, a wysoki był na 4 do 5 m. Wały te były najprawdopodobniej murami, gdyż posiadały strukturę *okruchów cegły, niespotykanej wielkości*. Uznał okop ten za fragmenty *Glodomanku*. Autor ten podaje również informację, że na Okopie stał kościół *św. Barbary*.

W 1956 r. w ramach działalności Karpackiej Stacji Archeologicznej, prowadzonej przez archeologa A. Żakiego w niedalekiej odległości zlokalizowano, nieco późniejsze, drugie grodzisko usytuowane na wzgórzu Zameczysko, pochodzące z XI -XIII w. Prawdopodobnie była to strażnica państwa na pograniczu polsko-ruskim. Na tych terenach wytapiano brąz i żelazo. Miejscowość ta istniała zapewne w XII w. i należy do jednej z najstarszych osad w gminie Dębica.

Natomiast pierwsze źródłowe wzmianki o Braciejowej pochodzą z XIII w. Przekazy te podają, że w Braciejowej wydobywano i wytapiano złoto oraz wtedy prawdopodobnie górnicy wybudowali w przysiółku Rola kościółek pw. *św. Barbary*, patronki górników. Kościół ten istniał jeszcze w XVII w. Tradycja podaje, że po spaleniu się kościoła w Gumniskach w 1651 r. aż do powstania nowego kościoła w 1682 r., to właśnie w kościele *św. Barbary* w Braciejowej odprawiano nabożeństwa. W następnych latach świątynia podupadła, a wieś włączono do parafii w Gumniskach.

W XV w. dziedzicem Braciejowej był Jan Podgrodzki h. Gryf, właściciel Dębicy. W 1509 r. właścicielem był Zbigniew Bąk, a w 1510 r. Braciejowa przeszła w posiadanie rodziny Jana Bydlowskiego. Wówczas mieszkało tam 24 kmieci, we wsi była karczma, młyn i dwór z folwarkiem oraz sadzawka rybna. W 1 poł. XVIII w. odnotowano 29 chłopów, którzy zajmowali się tkactwem, bednarstwem, tokarstwem, młynarstwem, kowalstwem i gancarstwem.

Od 1768 r. wieś należała do klucza dębickiego rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. do Raczyńskich. W 1905 r. braciejowski majątek dworski Rogera i Edwarda Raczyńskich wynosił 785 ha.

Lasy braciejowskie, obok pradawnej przeszłości, związane są też z trudnymi latami okupacji. Tu na polanie *Kalużówka* znajduje się pomnik ku czci partyzantów, którzy oddali życie podczas słynnej Akcji Burza w 1944 r., największej bitwie partyzanckiej w południowo-wschodniej Polsce, zorganizowa-

nej przez żołnierzy AK. Komendantem był nauczyciel, mjr Adam Lazarowicz pseud. Klamra, przed wojną kierownik szkoły w Gumniskach (za działalność w WiN-e został skazany na śmierć i rozstrzelany 1.III.1951 r.). W 1971 r. Braciejową zelektryfikowano.

Obecnie lasy braciejowskie wchodzą w skład planowanego rezerwatu przyrody Zamczysko, obejmującego ok. 65 ha. Celem ochrony są zbiorowiska żywej buczyny karpackiej i stanowiska kłokoczki południowej, wawrzynka, bluszczu pospolitego, oraz pozostałości wczesnośredniowiecznego grodziska-strażnicy grodowej z okresu XI-XIII w. Do dziś wydobywane są tu pozostałości glinianych naczyń, a w terenie czytelne są resztki fortyfikacji ziemnych.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

ALEJA DĘBOWA DAWNEGO ZAŁOŻENIA FOLWARCZNEGO, obecnie jest to teren leśniczówki Berdech. Znajduje się na terenie zalesionym, dostępnym z drogi prowadzącej z Braciejowej przez Głobikowa-Kamieniec do Stasiówki; po jej lewej stronie; wjazd boczną drogą, ok. 0.5 km, oznakowane tabliczką informującą - Berdech.

Dawne założenie w XIX w. należało do Raczyńskich. Na mapie katastralnej wsi z 1849 r. zaznaczono folwark Berdech z zabudową złożoną z ośmiu drewnianych budynków, dość luźno ustawionych na obszarze o kształcie zbliżonym do nieregularnego prostokąta i częściowo zadrzewionym, z dogodnym dostępem drogami od strony pn. i pd. Prawdopodobnie w latach 1884-1893 we dworze mieszkał pisarz Ignacy Maciejowski pseud. Sewer (1835-1901), nowelista, dramaturg, krytyk literacki. Tutaj odwiedzali go krakowscy artyści, m.in. Adam Asnyk i Jan Matejko, który na ścianach miał zostawić swoje malowidła. W czasie II wojny mieściła się tu siedziba II zgrupowania AK. W 1944 r. dwór spłonął.

Aktualnie zachowany się jest dawny sposób zagospodarowania parceli, kompozycja przestrzenna z budynkiem gospodarczym, zmodernizowanym, zadrzewienie na brzegach parceli, i dębowa aleja dojazdowa (dobrze zachowana) oraz pomnikowy jesion ok. 300 letni – soliter.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA w pobliżu nr 122c. Zlokalizowana jest przy drodze z Braciejowej do Gumnisk, po jej lewej stronie, na pochyłości skarpy, nr ewid. dz. 1422/1, dostępna po kilkunastu stopniach betonowych. Murowana kapliczka wzniesiona w 1843 r., typu domkowego, jest na planie prostokąta, przykryta dachem dwuspadowym. W 1932 r. pokrycie dachu zmieniono na blachę. Kolejny remont wykonano w 1975 r. Ostatni kompleksowy remont przeprowadzono w latach 2000-2002 (wzmocniono fundamenty, klamrami spięto mury obwodowe, odnowiono elewacje, położono dachówkę ceramiczną, zamontowano nowe drzwi przeszklone w metalowej ramie z podziałem na krzyż, oraz podobne ramy okienne w bocznych elewacjach. We wnętrzu odnowiono ołtarzyk-tryptyk pseudogotycki o charakterze ludowym, i figurę *Matki Bożej Niepokalanie Poczętej*. Ponownie kapliczkę poświęcono 16.10.2001 r. w 24 rocznicę pontyfikatu papieża Jana Pawła II.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

MIEJSCE PAMIĘCI NARODOWEJ. Polana *Kalużówka* - kwatera wydzielona w lesie, przy szosie z Głobikowej do Gumnisk; ogrodzona, z pomnikiem postawionym w 1984 r. upamiętniającym miejsce bitwy z Niemcami i poległych tu żołnierzy AK w akcji „Burza” w 1944 r.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KRZYŻ PRZYDROŻNY. Polana *Kalużówka*. Znajduje się w lesie na zach. od drogi Braciejowa-Głobikowa - miejsce oznakowane tablicą szlaku partyzanckiego. Krzyż upamiętnia miejsce śmierci żołnierzy poległych w 1944 r.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE. Występują dwa obiekty wpisane do rejestru zabytków:

1. Grodzisko prawdopodobnie kultury łużyckiej? lub wczesne średniowiecze w przysiółku Okop („Głodomank”) z IX-X w., stanowisko archeologiczne nr 1 (AZP 104-71/1) – **wpis do rejestru zabytków decyzją nr A-686 z dnia 22.12.1971 r.;**

2. Gródek stożkowy, prawdopodobnie wczesne średniowiecze G. Zamczysko, z XI-XIII w., stanowisko archeologiczne nr 2 (AZP 104-71/2) **wpis do rejestru zabytków decyzją nr A-364 z dnia 8.11.1993 r.**

Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

BRZEŹNICA

Historia miejscowości

Brzeźnica położona jest w widłach rzek *Wisłoki* i *Wielopolki*, w odległości 10 km w kierunku północnym, przy drodze z Dębicy do Mielca. W jej skład wchodzi 2 sołectwa: BRZEŹNICA o powierzchni 10,6 km² i BRZEŹNICA WOLA o powierzchni 3,6 km². W 2013 r. mieszkało tu 3439 mieszkańców.

Nazwa miejscowości Brzeźnica posiada pochodzenie staropolskie, którym określano miejsce porośnięte brzożami, laskiem brzożowym. Tego typu nazwy odnoszą się do osad założonych bardzo wcześnie. Prawdopodobnie parafia powstała tu w XI w. jako fundacja rycerska legendarnego Jana z Brzeźnicy. Tradycja, konsekrację pierwszego kościoła parafialnego wiąże z postacią św. Stanisława, bpa krakowskiego.

Najstarszy przekaz źródłowy wymieniający parafię Brzeźnica pochodzi z 1326 r., i znajduje się w wykazach Świętopietrza, tzw. Aktach Kamery Apostolskiej. Brzeźnica była parafią położoną w centrum wielkiej własności ziemskiej rodu Ligęzów h. Półkozic. Po raz pierwszy kościół w Brzeźnicy pw. *św. Jana Chrzciciela* wzmiankuje kronikarz, Jan Długosz (1415-1480) w dziele *Liber Beneficiorum*. Wizytacja z 1602 r. jako patronów kościoła wymienia *św. Jana Chrzciciela*, *św. Marię Magdalenę* i *św. Marcina* bpa. Nie znany jest czas budowy kolejnych kościołów w Brzeźnicy. Prawdopodobnie drewniany kościół brzeźnicki w 1569 r. został poddany gruntownemu remontowi i przebudowie, którą kierował ówczesny proboszcz ks. Sebastian Widrich z Mielca. Kolejny drewniany kościół wybudował Stanisław z Bobrek Ligęza ok. 1600 r. Źródła podają też informację o remoncie kościoła ok. 1660 r., którego fundatorem był Achacy Ligęza wraz z żoną Zuzanną. Prace te zakończył w 1674 r. ks. proboszcza Jakub Brański. Ostatecznie kościół ten dotrwał do 1905 r., następnie został rozebrany po wybudowaniu obecnej, murowanej świątyni. Parafia Brzeźnica obejmowała miejscowości: Brzeźnicę, Wolę Brzeźnicką, Pustków i Wolę Pustkowską.

W latach 1700-1793 w Brzeźnicy istniał szpital. Od 1768 r. wieś weszła w skład klucza dębickiego własności rodu Radziwiłłów. Po zawarciu związku małżeńskiego przez księżną Annę Radziwiłłówną z hrabią Atanazym Raczyńskich stała się własnością tej rodziny od 1819 r. W 1881 r. obszar dworski należał nadal do państwa dębickiego hrabiów Raczyńskich.

Szkołę parafialną w Brzeźnicy założył w 1808 r., i początkowo w niej uczył, ks. Franciszek Nitsch. Po nim przez 30 lat uczył organista Franciszek Kotlarski. W 1881 r. we wsi funkcjonowała szkoła ludowa filialna.

Podczas II wojny i przeprowadzonej pacyfikacji przez Niemców 30 czerwca 1943 r. we wsi zamordowano 14 osób. Na cmentarzu parafialnym wzniesiono pomnik mauzoleum; umieszczono w nim urny z ziemią z 14 pól bitewnych świata, pod którym corocznie 11 listopada odbywają się uroczystości niepodległościowe. Kolejny pomnik nagrobny postawiono w 2004 r. Ofiarom Dzieci Betlejmskich (nienarodzonym), a w 2006 r. pomnik Ofiarom komunizmu 1944-1989.

W pobliżu głównej drogi przebiegającej przez miejscowość, niedaleko cmentarza, znajduje się nowy budynek szkoły, i dom kultury z przyległym boiskiem sportowym. W Brzeźnicy swoją produkcję zlokalizowało wiele firm, w tym firma farb „Śnieżka”.

Wśród osobliwości przyrody ożywionej w Brzeźnicy zaprojektowany został w 1995 r. rezerwat Wielopolka o powierzchni 1 ha mający na celu ochronę buku europejskiego, który występuje na Wielopolce. Utrzymanie tego stanowiska ma na celu odnowienie gatunku bobra na rzekach Polski Południowej.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KOŚCIÓŁ PAR. rzym.-kat. pw. *św. Jana Chrzciciela*, mur., 1905-1906 r., projektu Stanisława Odrzywolskiego, krakowskiego architekta jest usytuowany na działce ewid. nr 84, objętej Księgą Wieczystą nr 47965. **Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-107 z dnia 07. 12. 2004 r. (kościół z ogrodzeniem).**

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Tradycja miejsca, na którym stanął kościół może sięgać XI-XII w. Obecną świątynię poprzedził drewniany kościół, orientowany, o planie krzyża, z kaplicami, określony na mapie z 1849. wezwaniem *św. Marii*, prawdopodobnie fundacji Ligęzów, rozebrany po powstaniu obecnego. Murowany kościół konsekrował 29.08.1907 r. bp Leon Wałęga. W 1936 r. ściany świątyni pokryto polichromią w konwencji młodopolskiej. W czasie II wojny częściowo uszkodzona została wieża dzwonna, sygnaturka, elewacje i okna. W następnych latach kościół był wielokrotnie remontowany. W 1965 r. odnowiono polichromię, a w 1966 r. wstawiono witraże w nawie i transepcie. Dachy pokryto nową blachą miedzianą (prace remontowe wykonano w dwóch etapach w latach 2004-2005). W 2010 r. przeprowadzono po raz pierwszy prace konserwatorskie polichromii w prezbiterium (konserwacja: E. i R. Dawidziak z Rzeszowa).

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kościół prezentuje dobrze zachowany pierwotny charakter budowli utrzymanej w stylu neogotyckim. Ciekawe rozwiązanie posiada bryła kościoła na rzucie krzyża łacińskiego, rozczłonkowana, o murach różnej wysokości, wspartych skarpami. Nawę przykrywa wysoki, dwuspadowy dach, z wieżyczką sygnaturki, ponad którym dominuje narożna wieża fasady, przykryta strzelistym hełmem. Elewacje licowane są czerwoną cegłą, z użyciem oszczędnej dekoracji architektonicznej wykonanej z piaskowca. Zdobia je otwory okienne zróżnicowane formą, nadając całości bardzo malowniczy wygląd. W krajobrazie miejscowości kościół, położony na wzniesieniu, wyróżnia się wysokością i monumentalnością. Otoczony jest murem ceglany, ażurowym, stylistycznie dopasowanym do jego architektury. Wnętrze świątyni zdobi wyposażenie przeniesione ze starej świątyni, z czasu jej budowy oraz współczesne, nowe. Dzieła snycerskie i stolarskie, malarstwo sztalugowe oraz dekoracja malarska sklepień i ścian są ujednolicone stylistycznie.

WYPOSAŻENIE KOŚCIOŁA par. rzym.-kat. pw. *św. Jana Chrzciciela* – 32 obiekty **wpisane do rejestru zabytków decyzją nr B-303 z dn. 2.09.2009 r.**, oraz 4 obiekty **wpisane do rejestru zabytków decyzją nr B-806 z dn. 10.11.2016 r.**

Do bardzo cennych obiektów należą: wmurowane w ścianie pod chórem dwie rzeźby kamienne z leżącymi postaciami, prawdopodobnie przedstawicieli rodu Ligęzów - pozostałość po zniszczonym renesansowym nagrobku. Wydają się pochodzić z 2 poł. XVI w., i mogą być związane ze środowiskiem rzeźbiarza okresu manieryzmu, pochodzącego z Włoch a działającego w Polsce, Santi Gucciego; ołtarz boczny (pierwotnie główny w poprzednim, drewnianym kościele), rokokowy, z 2 poł. XVIII w., a w nim rzeźbiony krucyfik; obrazy: *św. Stanisława bpa*, i młodocianego *św. Jana Chrzciciela*, barokowe z XVIII w.; tabernakulum rzeźbione, rokokowe; chrzcielnica drewniana, barokowa, z XVIII w.; w ścianie zakrystii wmurowana płaskorzeźbiona płyta kamienna z przedstawieniem *śś. Jana Chrzciciela, Marcina i Marii Magdaleny*, z 1674 r. Ołtarz główny z figurą *Matki Boskiej Różańcowej*, dwa boczne ołtarze, ambona, trzy konfesjonały i

organy, pochodzą z 1907 r.; w prezbiterium wielobarwne witraże z krakowskiej pracowni S. G. Żeleńskiego, z 1912 r.; polichromia projektu ks. A. Osieckiego i autorstwa F. i T. Niemców, z 1936 r.; ceglane ogrodzenie, wybudowane po I wojnie.

DOM ORGANISTY, ul. Wałowa 2. Pochodzi z pocz. w. XX (na planie wsi Brzeźnica z poł. XIX w. w miejscu dość dużej działki, ob. placu organistówki stał krzyż). Jest to zagroda wiejska składająca się z drewnianego domu przykrytego dachem dwuspadowym, okrytym dachówką, z przeszklonym gankiem od frontu i z budynku gospodarczego, drewnianego (rozwalający się) rozdzielonych podwórkami, na którym jest studnia. Zagroda jest ogrodzona drewnianym parkanem niekompletnym.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

DAWNE ZAŁOŻENIE DWORSKO- PARKOWO- FOLWARCZNE. Obecnie budynek przy ul. Metalowej 1, wł. Andrzej Sulisz. Pomimo częściowych przekształceń bryła budynku wskazuje, iż może być to obiekt o późnorenesansowej tradycji (zachowane są kolebkowe komory piwnicy). Obecny właściciel, Andrzej Sulisz potwierdził, że jest to budynek podworski, który w XIX w. zamieszkiwał Czech z pochodzenia. Na mapie z 1849 r. budynek zaznaczono jako murowany, prostokątny, stojący na dużej parceli ze stawem, od uliczki poprzedzony komponowaną zielenią, z budynkami gospodarczymi. W l. 80 XIX w. majątek dworski należał do Raczyńskich z Zawady. Pod k. XIX w. mieścił się w nim posterunek policji, następnie realność zakupiła Aniela Kalita. W posiadaniu tej rodziny majątek pozostaje do dziś.

Rozległa parcela nie uległa w swym zasadniczym zrębie rozdrobnieniu. Obecnie jest to teren o przypadkowej kompozycji krajobrazowej, ale bez trwałych zniekształceń. Zachowany budynek podworski rozbudowany i zmodernizowany, częściowo stracił cechy zewnętrzne wyróżniające go jako zabytek. Szpaler lipowy jest reliktem założenia parkowego. Pojedynczy starodrzew, staw, budynek młyna i tartaku są powojenne, ale utrzymane w starej tradycji; podobnie budynki czworaków, zmodernizowane dla obecnych potrzeb mieszkalnych. Założenie przylega bezpośrednio do folwarku plebańskiego, a pozostałe walory otoczenia są neutralne, bez trwałych zniekształceń, z dużym jeszcze potencjałem umożliwiającym aranżację historyczną. Do obecnego właściciela należy znajdujący się po drugiej stronie drogi murowany, nie tynkowany młyn i tartak (nieczynne), wybudowane po wojnie przez ojca właściciela, Kazimierza Sulisza, i upaństwowione w 1953 r. Sąsiednie budynki mieszkalne (murowane, parterowe) to dawne czworaki dworskie.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

CMENTARZ PARAFIALNY. O tradycji z pocz. XIX w. Na kulminacji wniesienia stoi murowana kaplica cmentarna, z 1841 r., klasycystyczna, przy fasadzie z cztero kolumnowym portykiem i ozdobnym zwieńczeniem, z wieżyczką na sygnaturkę, pokryta blachą; w dobrym stanie technicznym po przeprowadzonych pracach mających na celu zabezpieczenie przed dalszą degradacją. Aktualnie prowadzone są prace remontowo-konserwatorskie we wnętrzu kaplicy.

Polichromia kaplicy cmentarnej została **wpisana do rejestru zabytków wraz z 18 nagrobkami decyzją nr B-677 z 04.09.2014 r.** Wokół kaplicy zgrupowane są kamienne nagrobki z 2 poł. XIX i pocz. XX w.

Częściowo zachowany jest starodrzew o komponowanym układzie. Przebieg drózek kontynuuje zamysł pierwotnego rozplanowania. Nowa część cmentarza charakterem dopasowana jest do starszej. Nowe nagrobki o walorach pomnikowych są zróżnicowane użytym materiałem, formą i treścią. W tej części postawiono nowe nagrobki-pomniki upamiętniające ważne wydarzenia z historii naszego narodu z lat II wojny i powojennych. Ich poziom rozwiązania artystycznego i wykonawstwo zasługuje na wyróżnienie spośród innych, tego typu pomników stawianych w przestrzeni publicznej, szczególnie na prowincji.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

DAWNY MŁYN TURBINOWY. Przy ul. Młynarska 63 (d.358), i przy rzece Wielopolce. Budynek murowany, o elewacjach i stolarce z czasu jego budowy jest dobrze zachowany. Zachowane są relikty urządzeń. W korycie rzeki istnieją ślady dawnego spiętrzenia; przy budynku od strony rzeki betonowa śluza. Obiekt usytuowany jest na wysokim brzegu rzeki, wśród dzikiego zadrzewienia i zakrzewienia i od tej strony niedostępny. Od strony drogi jest wygodny dostęp. Malowniczo usytuowany; od strony rzeki brak obecnie możliwości ekspozycyjnej bez uporządkowania brzegu i zrobienia ścieżek po obu stronach.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

MOST KOLEJOWY nad *Wielopolką*. W latach 80 XIX w. powstała linia kolejowa z Dębicy do Tarnobrzega. Wtedy wybudowano kolejowy most stalowy z prefabrykowanych elementów stalowych łączonych na nity. Boki konstrukcji mostu są wieloprzęslowe, złożone z elementów tworzących literę „V”. Pomiedzy nimi, dołem przebiegają tory, a górą boki połączone są kratownicą w „X”. Most jest przykładem, jak na ówczesne czasy, nowoczesnej konstrukcji i budowl inżynierskiej; jest przykładem zabytku techniki. W maju 1968 roku na moście miał miejsce tragiczny wypadek kolejowy, w którym zginęło 7 żołnierzy rezerwistów jadących na poligon wojskowy. (brak tablicy informującej o zdarzeniu).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE. Cmentarzysko kurhanowe „Las Borek”; z X-XI w.; znajduje się przy drodze prowadzącej z Dębicy przez Pustynię do Brzeźnicy, po jej pn. stronie, na obrzeżu lasu Borek; dojście wzdłuż ogrodzenia przy Zakładzie Farb i Lakierów „Śnieżka”; stanowisko archeologiczne nr 1 (AZP 102-71/1) – **Wpis do rejestru zabytków decyzją nr A-19 z dnia 07.09.1976 r.**

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

GŁOBIKOWA

Historia miejscowości

Głobikowa to wieś o powierzchni 735, 2 ha, w tym gruntów ornych jest 454 ha, a na jednej trzeciej rosną lasy; w 2011 r. liczyła 562 mieszkańców. Położona jest na wysokości ok. 360-450 m n.p.m. w pd.-zach. części Pogórza Strzyżowskiego należącego do Pogórza Karpackiego. Wzniesienie „Tomaszówka” (449,5 m n.p.m.) jest najwyżej położonym punktem gminy. Głobikowa to rozległa wioska na płaszczynie podgórskiej, z kilkoma przysiółkami - Górzyna, Dolizna, Kamieniec, Podlas, Zalesie.

Nazwa miejscowości pochodzi prawdopodobnie od właściciela wsi o imieniu *Globik*, a jej powstanie określa się na XIV w. Podobnie jak okoliczne wsie należała do rodu Gryfitów. W 1441 r. sołtysiem był Jan Skalski, sprawujący też funkcję ławnika w sądzie dębickim. W 1489 r. połowa terenu Głobikowej przeszła w posiadanie spadkobierców po Janie Podgrodzkim h. Gryf. Po 1512 r. wieś stała się własnością Jana Górskiego, dziedzica Dębicy, a od 1523 r. w połowie należała do jego żony Reginy z Pobiedza. Na pocz. XVI w. ród Gryfitów został częściowo wyparty przez Tarnowskich, następnie przez Siekluckich, Gamratów, Tarłów, a w XVIII i XIX w. Słotwińscy władali Głobikową. A. E. Kuropatnicki odnotował w 1786 r. w Głobikowej *ślawną hutę szkła*. Podstawowym zajęciem mieszkańców wsi było rolnictwo i hodowla bydła. Rolę uprawiano metodą trójpolówki; na dużą skalę karczowano lasy w celu uzyskania ziemi ornej. Równocześnie pojawiły się pierwsze folwarki: najpierw sołtysie a później szlacheckie, których było prawdopodobnie cztery.

Na mapie katastralnej wsi z 1849 r. wyraźnie czytelne obszary wskazują na założenia dworskie o nazwach: *Górzyna*, *Dolizna*, *Kamieniec*, oraz w miejscu dziś określanym *Słotwinówka*. Funkcjonowanie dworów było oparte na pańszczyźnianej pracy chłopskiej, aż do czasu uwłaszczenia po wydarzeniach

roku 1846 r. Z Głobikową związany był znany działacz chłopski i niepodległościowy Konstanty Leliwa Słotwiński (1793-1846), zamordowany w czasie rabacji.

W Skorowidzu dóbr tabularnych z 1905 r. w Głobikowej Górnej *Górzyszna*, Tomasz Łoborzewski odnotowany został jako właściciel majątku, a w Głobikowej Dolnej Dolizna Piotr Pawlikiewicz, który posiadał 166,96 ha, a Edmund Staroń figurował na majątku *Tomaszówka*, określanym też Kamieniec, dziś w pobliżu przekaźnik TV).

Budowę szkoły w Głobikowej rozpoczęto w 1910 r., a naukę w jednoizbowym budynku zapoczątkowano w roku 1911 (stara szkoła stoi przy głównej drodze i wjeździe w kierunku *Słotwinówki*; zmodernizowana, funkcjonuje jako budynek „B” szkoły podstawowej, z dobudówką-częścią mieszkalną). W 1967 r. rozpoczęto budowę nowej szkoły, na przeciw starego budynku.

W 1936 r. odnotowano ciekawe okazy przyrody w Głobikowej - *stare, bardzo piękne okazy jesionów* na własności dworskiej Stanisława Mączki (Głobikowa „Górna”), *mierzące w pierśnicy po ok. 5 m* obwodu. Własność dworska S. Mączki wynosiła wtedy 88 ha użytków rolnych.

W 1970 r. Głobikową zamieszkiwało 551 mieszkańców. W grudniu 1971 r. m.in. wsie: Głobikowa i Braciejowa zostały zelektryfikowane, a w maju 1972 r. wybudowano drogę z Dębicy do Głobikowej i uruchomiono na tej trasie linię PKS. W 1992 r. do użytku oddano gazociąg wiejski, a w 1998 r. podłączono linię telefoniczną.

Wieś ma charakter zabudowy rozproszonej grupowo wśród otaczających pól i lasów, tworząc przysiółki i osobne zagrody. Konfiguracja terenu jest urozmaicona poprzez liczne wzgórza oraz rozdzielające je wąwozy i doliny. Dużo jest lasów oraz śródpolnych zagajników, zadrzewień i zakrzewień. W centrum, przy drodze, znajduje się Zespół Szkół (stara szkoła, przedszkole, szkoła podstawowa, gimnazjum), oraz kościół filialny pw. *Matki Bożej Królowej Polski* wybudowany w latach 1977-1980 przez mieszkańców wsi.

Miejscowość ta charakteryzuje się bardzo wysokimi walorami krajobrazowymi i przyrodniczymi; ze wszystkich stron otoczona jest lasami liściastymi, w których dominuje chroniona buczyna karpacka. Ze względu na bogatą faunę i florę oraz walory krajobrazowe tereny wokół Głobikowej zaliczono do obszaru chronionego (otulina) Czarnorzecko-Strzeżowskiego Parku Krajobrazowego. W okresie ferii i na wypoczynek świąteczny przyjeżdżają do szkoły dzieci z okolicznych miejscowości. Zimą organizują tu kuligi, jazdę na sankach i nartach, latem wędrowki po okolicznych pagórkach. Istnieje budynek schroniska młodzieżowego. Planowana jest także budowa trasy saneczkowej, zjazdu narciarskiego, powstała platforma widokowa celem wykorzystania tego pagórkowatego terenu do celów rekreacyjnych.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

PARK DWORSKI *Górzyszna*. Usytuowany przy drodze z Głobikowej do Braciejowej, po jej południowej stronie, z wjazdem przy krzyżu metalowym, otoczonym niskim, drewnianym parkanem; wjazd ok. 150 m aleją ze starodrzewem; nr ewid. 67/4 na parceli Polańskiego. **Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-258 z dn. 16.09.1985 r.** (mylny wpis – w *Głobikowej „Tomaszówka”*; przysiółek-las „Tomaszówka” położony jest bliżej *Kamieńca*).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia obiektu

Park dworski określanymi *Górzyszna* to pozostałość po dawnym założeniu dworskim o staropolskiej przeszłości, które w XIX w. należało do rodziny Raczyńskich z Zawady. Plan katastralny wsi Głobikowa z 1849 r. potwierdza, że w miejscu oznakowanym jako *Górzyszna*, znajdował się rozległy zespół dworski, którego drewniana zabudowa o dość chaotycznym układzie była skoncentrowana wokół prostokątnego dziedzińca. Oznakowania na katastrze wskazują, iż istniejący park komponowany był swobodnie, może o układzie ogrodu romantycznego. Od zach. strony rozciągał się duży łąn pola. Nie zaznaczono obecnej alei dojazdowej, której nasadzenie może pochodzić z 2 poł. XIX w.

Pod koniec XIX w. i na pocz. XX w. założenie należało kolejno do Tomasza Łoborzewskiego, Padlewicza i Sandruszków. Od 1920 r. majątek na drodze zakupu przeszedł w posiadanie Stanisława Mączki. Po II wojnie cały majątek dworski został oddany do dyspozycji Państwowego

Funduszu Ziemi, i przekazany w użytkowanie miejscowemu PGR, który specjalizował się w hodowli koni i jałówek. W latach 50. XX w. dużym zmianom uległ widok dawnego założenia dworskiego. Dwór i podworskie zabudowania gospodarcze zostały rozebrane, i postawiono nowe budynki. W miejscu dworu postawiono murowaną stodołę, a po lewej stronie głównego wjazdu do byłego dworu dwie murowane obory. W części parkowej, na wzniesieniu stanął parterowy budynek mieszkalny. Od kilku lat gospodarstwo hodowlane nie prowadzi działalności; budynki gospodarcze stoją opuszczone i niszczone; dom mieszkalny jest użytkowany.

W 1985 r. park wpisano do rejestru zabytków; uznano, iż główną kompozycję zieleni stanowi aleja wzdłuż drogi dojazdowej, szpalery drzew przy pn. i zach. granicy parku, i zwarte zadrzewienie w jego pd-zach. części.

Dawne założenie położone jest na pd.-wsch. łagodnym stoku wyeksponowanego wzniesienia. W krajobrazie założenie prezentuje się jako duża grupa, wysokich, wiekowych drzew o rozłożystych koronach (lipa drobnolistna, dąb, jawor, jesion, grab), zakrzewiona (przeważa głóg). Nadal główną kompozycję zieleni tworzy aleja, szpalery drzew przy pn. i zach. granicy parku, zwarte zadrzewienie w jego pd.-zach. części przechodzące w szpaler załamujący się w kierunku alei. Pozostałe drzewa rosną pojedynczo w części gospodarczej, w wąwozie, oraz określają granice dawnej części dworskiej.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obecny park podworski ma charakter krajobrazowy o układzie swobodnym, naturalistycznym, z wyjątkiem alei dojazdowej, oraz żywopłotu od zach. strony. Zielen parkowa jest jeszcze w dość dobrym stanie, ale nie pielęgnowana od kilku dziesięcioleci wymaga specjalistycznych działań (usunięcie zanieczyszczeń, uszkodzonych i zmurszałych gałęzi). Teren założenia nie posiada trwałego ogrodzenia; występuje prowizoryczne siatkowanie w części z budynkiem mieszkalnym, a pozostałe jest zniszczone. W pobliżu opuszczonych obiektów gospodarczych teren jest zdewastowany betonowymi silosami, szopami, porozrzucanymi materiałami budowlanymi, śmietnikami, i porośnięty chwastami.

Pomimo aktualnie nie estetycznego widoku wnętrza parkowego, obiekt posiada wartość o znaczeniu historyczno-kulturowym jako dawne siedlisko dworskie, a ze względu na położenie prezentuje wyjątkowe walory krajobrazowe z rozległym i malowniczym widokiem w kierunku Pogorza Ciężkowickiego i Strzyżowskiego.

Autorzy opracowania dotyczącego ewidencji parku w 1984 r. wytypowali jako **pomniki przyrody 4 okazy drzew: jesion wyniosły o obwodzie pnia 6,3 m, klon jawor - 2,2 m, dąb szypułkowy – 3,0 m, dąb szypułkowy – 2, 9 m**. Należałoby przeprowadzić ponowne oględziny drzewostanu, a zachowane okazy, które wytypowano jako pomniki objąć ochroną konserwatorską, i poddać zabiegom pielęgnacyjnym.

PARK DWORSKI Słotwinówka. Jest to miejsce dawnego założenia dworsko-parkowego, obecnie w pobliżu posesji nr 62, po zachodniej stronie drogi z Głobikowej do Grudnia Dolnej, na wzniesieniu, zachowane relikto; własność rodziny Zielińskich; KW 7016. **Park podworski w Głobikowej III, położony na działce 585 - wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-265 z dn. 30.11.1985 r.**

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia obiektu

Miejsce parku posiadać może staropolską przeszłość, o bogatej historii związanej m. in. z wydarzeniami rabacji roku 1846. Na obecnym etapie rozpoznania archiwalnego wiadomo, że od XVIII w. założenie dworskie było własnością rodziny Słotwińskich. Szczególną postacią w tej rodzinie był znany działacz niepodległościowy i na rzecz chłopów, Konstanty Leliwa Słotwiński (1793-1846). Po studiach i zwolnieniu ze służby rządowej, od 1829 r. osiadł w majątku rodzinnym w Głobikowej. Usiłował zachęcić tu chłopów do zmiany pańszczyzny na czynsze. Uczestnik kampanii napoleońskiej, napisał słynny „*Katechizm poddanych galicyjskich, o prawach i powinnościach ich względem rządu, dworu i samych siebie*”, wskazując potrzebę określenia zasad przy-

znania na własność chłopom poddanych użytkowanych przez nich gruntów. K. Słotwiński napisał do użytku szkolnego 24 stronicowy „*Potok genealogiczny królów i książąt polskich*”. Od 1831 r. pełnił funkcję dyrektora Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, gdzie m.in. zajął się dokończeniem budowy gmachu, porządkowaniem zbiorów, katalogowaniem książek, a także uruchomił drukarnię zakładową. Za działalność wydawniczą o charakterze patriotycznym w lutym 1837 r. został skazany na 12 lat ciężkiego więzienia i wywieziony do twierdzy Kufstein w Tyrolu. Po odbytej 6 letniej karze, K. Słotwiński powrócił do Głobikowej i w *majątku swoim żył dla poddanych i wszystko swoim chłopom poświęcał*. Podczas rabacji galicyjskiej w lutym 1846 r. został zamordowany przez okolicznych chłopów we własnym dworze w Głobikowej. Wydarzenie to upamiętnia krzyż, i tablica stojące na skraju założenia podworskiego.

W 1909 r. Julia Słotwińska, ówczesna dziedziczka majątku wybudowała drewniany dworek, który w czasie II wojny światowej został rozebrany, a materiał użyto do budowy bunkrów. Po śmierci J. Słotwińskiej w 1962 r. park przejął Państwowy Fundusz Ziemi, a następnie wydzierżawiono mieszkańcowi wsi, Romanowi Zielińskiemu.

Przeprowadzona w 1984 r. inwentaryzacja gatunków drzew i roślin w parku Głobikowa III wykazała istnienie tu ciekawych okazów. Już wówczas na obszarze obiektu nie było żadnej zabudowy dworskiej. Wtedy powierzchnia parku wynosiła ok. 0,5 ha. Widoczne były fragmenty fundamentów dawnego dworu o wymiarach 18 x 20 m. Na jego miejscu stała drewniana szopa. Brak było dróg, ścieżek, oświetlenia, elementów wodnych, trawników i ogrodzenia.

W 1985 r. park podworski, jako własność Romana Zielińskiego wpisano do rejestru zabytków. W zapisie odnotowano, że założenie nie uległo przekształceniom przestrzennym; wówczas rosły 4 stare lipy naprzeciw nieistniejącego dworu, szpaler starych drzew dookoła parku prawie w całości, natomiast kompozycja uległa częściowemu zatarciu wskutek samosiewu. Wiek drzew określono na ok. 60 lat.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Miejsce dawnego siedliska dworskiego, po którym pozostał park znajduje się na kulminacji stożkowatego wzgórza, o układzie pn.-pd., z dala od zabudowy, wśród pól, z rozległym widokiem. Park jest o formie zalesionej, z wysokimi drzewami w większości pochodzącymi z samosiewu (lipa, brzoza, grab). Zachowały się też pojedyncze okazy starych lip, oraz duża ilość pni po wyciętych, w ostatnich latach, dorodnych okazach, kilkunastoletnich drzew. Na terenie parku ślady dawnych dróg i ścieżek są zupełnie nieczytelne, ale istniejąca tu kiedyś kompozycja przestrzenna zieleni jest częściowo możliwa do odczytania po zachowanych pniach. Pierwotnie, najprawdopodobniej pośrodku stał drewniany dwór (w tym miejscu widać relikty murów sugerujące dawne fundamenty), przy nim od frontu rosły cztery okazałe lipy, a szpaler starych drzew dookoła określał granice parku (niektóre z nich przetrwały). Od strony drogi wjazdowej jest otwarty widok na dawne założenia dworskie Dolizna i *Górzyszna*, a od zach. i pd. strony założenia rozciąga się wspaniała panorama na łany pól, i dalej na krajobraz Pogórza Ciężkowickiego i Strzyżowskiego. Obecnie park ma charakter prawie naturalnego lasu; ma typowy klimat zagajnika leśnego zróżnicowany wiekowo i wysokościowo, bez jakichkolwiek obiektów. Po przeprowadzeniu zabiegów porządkowych park kwalifikuje się do okresowego wykorzystania na cele społeczne i rekreacyjne przez młodzież i mieszkańców wsi.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA przy nr 62 A związana z dawnym założeniem dworskim *Słotwinówka* - obecnie na dz. nr ewid. 67/4 Bogusława Zielińskiego. Usytuowana jest przy drodze w kierunku dawnego założenia, na niewielkim wzniesieniu, dostępna po trzech stopniach. Jej budowę można wiązać z XIX w.; data „1930” wydaje się upamiętniać remont. Posiada skromny wygląd kapliczki tzw. domkowej, a stylistycznie prezentuje wernakularyzm nawiązujący do klasycyzmu, dość powszechnie spotykane rozwiązanie przy tego typu wiejskich obiektach sakralnych. Niewielkiej wysokości kapliczka jest na planie prostokąta, murowana, otynkowana, przykryta zadarszeniem dwuspadowym. Przy elewacji frontowej, prostokątny otwór wejściowy znajduje się we głębokiej płycinie; drzwi są drewniane, ramowo-płycinowe, górą przeszklone z podziałem pio-

nowym; w szczycie dwubocznym o ząbkowanym obrzeżu, zwieńczonym krzyżem, w partii tympanonu jest data „1930”. Wnętrze jest niewielkich rozmiarów z obrazem Matki Bożej Nieustającej Pomocy.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Związana z dawnym założeniem folwarcznym Dolizna. Obecnie stoi na dz. nr ewid. 131/3 Stanisława Pogańskiego; przy nr 154 A (sklep). Wybudowana prawdopodobnie w 1 poł. XIX w., o skromnym i tradycyjnym rozwiązaniu architektonicznym, stylowo prezentuje prowincjonalny klasycyzm, dość powszechnie spotykany na tym terenie. Stoi na niewielkim wzniesieniu, o planie prostokąta jest murowana, otynkowana i pobielona, przykryta zadaszeniem dwuspadowym. Przy elewacji frontowej naroża ujęte pilastrami, wejście arkadowe z drzwiami drewnianymi, górą przeszklonymi; wewnątrz jest niewielkie, a w nim są dwa oleodrukowe obrazy: Serca Pana Jezusa i Serca NMPanny, z pocz. XX w. Przy kapliczce rośnie lipa o rozłożystej koronie (ok. 200 lat).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA na dz. nr ewid. 26/1, koło stacji przekaźnikowej TV, przy drodze z Głobikowej do Braciejowej, po jej pn. stronie. Związana jest z dawnym założeniem dworskim Kamieniec, pierwotnie usytuowana naprzeciw siedziska dworskiego i przy drodze prowadzącej od zachodniej strony majątku. Murowana kapliczka wzniesiona prawdopodobnie w 1930 r., choć jej forma może wskazywać na wcześniejszy czas powstania; słupowa, o skromnym i tradycyjnym rozwiązaniu architektonicznym, stylowo prezentująca wernakularyzm, spotykany na tym terenie przy małej architekturze sakralnej. Jej bryła złożona jest z dwóch prostopadłościanów różnej wielkości, o planie kwadratu, otynkowana i pobielona, przykryta zadaszeniem czterospadowym, wysmukłym; odnowiona, otynkowana w 1975 r. Od frontu, w górnej części znajduje się wnęka arkadowa a w niej umieszczona jest drewniana rzeźba *św. Jana Nepomucena*, ludowa, zniszczona w czasie II wojny, uzupełniona po 1945 r. przez Józefa Rzeczyckiego.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

BUDYNEK SZKOŁY PODSTAWOWEJ, ob. Budynek szkoły „B” i mieszkalny, nr 81. Budowę szkoły wiejskiej rozpoczęto w 1910 roku, a naukę w jednoizbowym obiekcie w 1911 roku. Szkoła służyła miejscowej ludności do 1967 r., kiedy to przystąpiono do budowy nowego obiektu, naprzeciw starej szkoły. Po modernizacji i rozbudowie starą szkołę przystosowano też na mieszkanie dla rodziny uczących i nadal tak jest użytkowany.

Szkoła usytuowana jest przy lokalnej drodze, do niej dłuższym bokiem, posiada plan wydłużonego prostokąta, murowana, otynkowana, parterowa, przykryta dachem dwuspadowym, pobitym blachą, o skromnej dekoracji architektonicznej. Posiada skromną bryłę i wygląd stylowo utrzymany w nurcie prowincjonalnego neoklasycyzmu, jaki często występował w budownictwie z przeznaczeniem na szkoły, w małych i skromnych ekonomicznie środowiskach wiejskich na pocz. XX w. Obiekt posiada wartość historyczną i kulturową dla miejscowej ludności, i pomimo modernizacji, częściowej rozbudowie nadal zachowuje pierwotną bryłę oraz wygląd wskazujący na jego czas powstania.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

TRADYCJA MIEJSCA PO ZAŁOŻENIU FOLWARCZNYM Dolizna (naprzeciw obecnego domostwa ze sklepem nr 154 A) Założenie usytuowane było przy bocznej drodze prowadzącej z Głobikowej do Głobikówki, po jej lewej stronie, z wjazdem stojącej tu murowanej kapliczce przy okazałej, starej lipie (kiedyś wprowadzała na teren założenia). Obecnie po dawnym siedlisku pozostały pola uprawne i zakrzewienia; w pobliżu istnieje nowa zabudowa gospodarcza.

Na taką lokalizację dawnego założenia wskazuje plan katastralny wsi z 1849 r., z którego wynika, że usytuowane niedaleko potoku, nieduże siedlisko składało się wówczas z trzech dużych,

drewnianych budynków, swobodnie rozlokowanych, pośród drzew. Jest to miejsce prawdopodobnie o staropolskiej przeszłości. W 1 poł. XIX w. mogło należeć do Słotwińskich, właścicieli pobliskiego majątku dworskiego na *Górzyźnie*, i pełnić funkcję gospodarczą. W 1905 r. majątek Dolizna własności Piotra Pawlikiewicza wynosił 166,96 ha. Następnie resztówkę z dworem zakupił Jan Grajcar.

Z przekazów wynika, że drewniany dwór na kamiennej podmurówce, czteroizbowy został rozebrany ok. 1910 r., a materiał z rozbiórki wykorzystano do budowy domu mieszkalnego Jana Grajca, który stanął nieopodal dawnego dworu. W pobliżu stała stajnia i stodoła, które również rozebrano. Przy zabudowie dworskiej nie było zieleni parkowej, a jedynie rósł sad. W 1939 r. resztówkę przejął syn Jana, Wojciech Grajcar.

Z Katalogu parków dworskich woj. tarnowskiego z 1977 r., aktualizowanego w 1984 r. wynika, że wówczas obiektu mieszkalnego w terenie już nie było. Śladem po założeniu jest kępa zarośli, drzewa i zakrzewienia porastające pobliski wawóz oraz pola uprawne.

TRADYCJA MIEJSCA PO ZAŁOŻENIU DWORSKO-FOLWARCZNYM *Kamieniec*. Miejsce po dawnym założeniu dworsko-folwarcznym (dawny nr dz. 585), obecnie pole uprawne, i zarośla na stoku wzniesienia. Usytuowane jest przy drodze z miejscowości Mała przez Głobikową do Braciejowej, po południowej stronie, naprzeciw stacji przekąźnikowej TV, i kapliczki z figurą *św. Jana Nepomucena*.

W terenie brak jest śladów po dawnym założeniu, oprócz kapliczki. Założenie to zaznaczone jest na planie katastralnym Głobikowej z 1849 r., we wschodniej części wsi określonej *Kamieniec*, na jej kulminacji *Kamieniec*. W narożu, jaki tworzy południowy pas głównej drogi, z boczną prowadzącą na południe, od strony wschodniej oznakowano dość dużych rozmiarów założenie z zabudową dworską od wschodu, z trzema drewnianymi budynkami, ustawionymi wokół rozległego, prawie prostokątnego dziedzińca, z wysokimi drzewami. Folwark z dużym, drewnianym budynkiem tworzącym plan litery „H” znajdował się od zachodu. Od wschodu rozciągał się duży łąn pola *Kamieniec*. W 1905 r. w Głobikowej, na wzniesieniu określanym *Kamieniec* lub *Tomaszówka*, właścicielem większej własności obejmującej obszar 113,48 ha był Edmund Staroń.

W okresie międzywojennym XX w. majątek należał do rodziny Ciesielskich; następnym właścicielem aż do 1965 r. był Antoni Nicos. Po jego śmierci spadkobiercy sprzedali tę nieruchomość Janowi Cieślakowi.

Z przekazu wynika, że drewniana zabudowa dworska spłonęła w czasie działań wojennych w 1945 r., a w później wycięto zielen parkową. Obecnie jedynym śladem po założeniu dworskim jest stojąca po drugiej stronie drogi murowana kapliczka, która kiedyś zapowiadała wjazd do dworu.

Obiekt podworski został włączony do opracowanego w 1977 r. Katalogu parków woj. tarnowskiego, ale przy weryfikacji wykonanej w 1984 r. wskazano, aby go skreślić z ewidencji podworskich parków zabytkowych ponieważ od dawna już fizycznie nie istniał.

Miejsce po siedlisku dworsko-folwarcznym *Kamieniec* może być ciekawe od strony archeologicznej. W przeszłości termin *Kamieniec* wiązał się z zamkiem budowanym na kamieniu. Nazwa i utrzymana tradycja mogą przemawiać za starą metryką tego siedliska. Przeszłość tego miejsca warto odnotować np. zapisem na tablicy informacyjno-turystycznej ustawionej w pobliżu kapliczki.

GUMNISKA (dawniej Gumniska Fox)

Historia miejscowości

Wieś Gumniska obejmuje obszar 11 km², a w 2013 r. liczyła 1 217 mieszkańców. Położona jest w nieckowatej dolinie, której środkiem przepływa rzeka Ostra, dopływ *Wisłoki*. Po obu stronach rzeki roztaczają się malownicze wzniesienia, przeciętne strumieniami.

Nazwa wsi pochodzi od słowa gumno, oznaczające spichlerz. Pierwsze wzmianki źródłowe o wsi pochodzą z 1388 r., a parafię rzym.-kat. erygowano w 1310 r. Nie jest znany czas powstania pierwszego kościoła, ale prawdopodobnie stał on na wzniesieniu zw. Księża Góra. W 2 poł. XV w. Jan Długosz odnotował istniejący tu kościół pw. św. Mikołaja. Do tej parafii należała wieś Braciejowa, Głobikowa i Stasiówka. Właścicielem Gumnisk był Mikołaj Latoszyński h. Gryf. U schyłku XV w. Stanisław z rodu Gryfitów, który pełnił urząd podsetka ziemskiego sandomierskiego miał prawo patronatu w kościele.

Drugi, drewniany kościół spłonął w 1651 r. wraz z zabudowaniami plebańskimi za probostwa ks. Jana Rzewachowskiego. Do czasu wybudowania kolejnego, trzeciego drewnianego kościoła w 1682 r., nabożeństwa odprawiano w kościele św. Barbary w Braciejowej.

Od 1768 r. wieś była w posiadanie rodu Radziwiłłów, a od 1819 stała się własnością Raczyńskich. Na mapie katastralnej z 1849 r. nazwa wsi brzmi Gumniska Fox. Autorzy *Słownika Geograficznego* z 1881 r. odnotowali, że drewniany kościół pw. św. Mikołaja z 1682 r. został odnowiony w 1863 r. Wieś Gumniska Fox posiadała 900 mieszkańców. W latach 1870-1880 proboszczem był ks. Jan Perges, znany pod pseudonimem Janka z Głodomanku, pisarz ludowy.

W 1905 r. hrabina Róża Raczyńska posiadała majątność dworską Gumniska Fox, o obszarze 236,96 ha (miejsce dawnej zabudowy dworskiej przy posesji nr 155a i 155b). W stosunkowo niedalekiej odległości od dworu istniał folwark, zaznaczony na katastrze wsi z 1849 r. Usytuowany był w narożu drogi prowadzącej z Gumnisk przez Podlesie w kierunku Latoszyna i Kawęczyna. Po parcelacji dóbr Raczyńskich, w okresie międzywojennym majątek ten należał do rodziny Gradzińskich h. Ślepowron (obecnie posesja nr 67). W 1913 r. w Gumniskach cegielnia należała do Wolfa Schottlanda.

W najnowszej historii regionu Gumniska zapisały się ważnymi wydarzeniami, bowiem podczas okupacji hitlerowskiej był tu silny ośrodek oporu. W miejscowej szkole kierownikiem był wówczas Adam Lazarowicz pseud. Klamra, który jednocześnie sprawował funkcję komendanta Obwodu Dębica AK. Szkolenia wojskowe członków podziemia odbywały się w budynku szkoły. Obecnie znajdują się tu pamiątki z tamtych czasów i tablica poświęcona poległym.

Przez teren ten przebiegała linia frontu. W Gumniskach i w Wolicy podczas pacyfikacji przeprowadzonej przez Niemców 11 lipca 1943 r. zamordowano 7 osób a 30 wywieziono na roboty do Niemiec. Znaczna część wsi została zniszczona. Za pomoc udzieloną partyzantom w 1944 r. Niemcy przeprowadzili pacyfikację Gumnisk. Dzięki sprawnej akcji żołnierzy AK przeprowadzonej w dniu 12 sierpnia 1944 r., dowodzonej przez kpt. Józefa Lutaka pseud. Dyzma mieszkańcy uniknęli zagłady. Na cmentarzu parafialnym znajduje się kwatery poległych żołnierzy AK.

W październiku 1944 r. spłonął XVII-wieczny drewniany kościół pw. św. Mikołaja, usytuowany na pn.-zach. od obecnego kościoła, na cyplu dość wysokiego wzniesieniu. Od pd.-wsch. strony ulokowana była drewniana zabudowa plebańska i sad, a dalej łąny pól. Kataster wsi z 1849 r. pokazuje, że kościół był orientowany, na planie krzyża łacińskiego, z ryzalitami kaplic, i dzwonnicy przy zach. elewacji; w jego najbliższym otoczeniu znajdował się cmentarz przykościelny. Obecnie pozostało po nim kościelisko. Drugi cmentarz położony był na północ od kościoła, o rombowym obrzeżu (określany jako górny cmentarz). Natomiast na wschód od niego, po przeciwnej stronie drogi, założono w 2 poł. XIX w. cmentarz dolny, aktualnie użytkowany.

Nazwa miejscowości Gumniska Fox używana była do l. 80 XX w. Obecny, murowany kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny wzniesiono w latach 1957-1960 na miejscu dawnej zabudowy plebańskiej, za probostwa ks. Michała Gniewka. W 1970 r. Gumniska zamieszkiwało 1 155 mieszkańców.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KOŚCIÓŁ PAR. rzym.-kat. pw. *Wniebowzięcia N.M.Panny*. Zbudowany został w latach 1957 – 1960, poniżej spalonego, drewnianego kościoła z XVII w. Wzniesiony w stylu nawiązującym do modernizmu, posiada jednorodny wystrój wnętrza prezentujący stylistykę typową dla sztuki sakralnej lat 60 XX w. Wyposażenie kościoła jest w większości współczesne oraz częściowo zachowane ze starszej świątyni (brak ich rozpoznania, dokumentacji i inwentaryzacji).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KOŚCIELISKO. Miejsce po starym kościele zlokalizowane jest na wzniesieniu, powyżej nowego kościoła. Kościelisko wymaga korekty ekspozycji, uporządkowania placu, i tablicy informacyjnej. W pobliżu dzwonnicy parawanowej stoi tablica informacyjna o „Szlaku partyzanckim”.
Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA podworska na posesji nr 155, własności W. Cabaj. Po dawnym założeniu pozostała murowana kapliczka, we wnęce z drewnianą figurą *św. Jana Nepomucena*, późno barokową. Pierwotna kapliczka zapewne z XVIII/XIX w., klasycystyczna, stała na kopcu; obecnie o przekształconej dekoracji architektonicznej przez niewłaściwie przeprowadzony remont i częściową przebudowę w 1980 r. Wtedy ustawiono kapliczkę na betonowych stopniach; obiekt w dużym stopniu stracił cechy stylowe, chociaż jego bryła nawiązuje do typu spotykanych kapliczek podworskich na tym terenie datowanych na 1 poł. XIX w.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

CMENTARZ PARAFIALNY (górnny). Założony w 1 poł. XIX w., w stosunkowo blisko od kościoła. Został zaznaczony na planie katastralnym wsi z 1849 r. Położony jest na stoku zbocza. Utrzymany w tradycji z 2 poł. XIX w.; zachowane są pojedyncze nagrobki z k. XIX w. o małej wartości zabytkowej, oraz pojedyncze drewniane krzyże. Obecnie użytkowany z mniejszą intensywnością jak cmentarz dolny. Nieco zaniedbany, ze śladami po starych drzewach o dużych średnicach pni. Jeden okaz starodrzewu zachowany na granicy cmentarza. Z cmentarza roztacza się rozległy widok na dolinę z zabudową wsi i charakterystycznym pasowym układem pól o genecie lokacyjnej.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

CMENTARZ PARAFIALNY (dolny). Założony w XIX w. w bliskim sąsiedztwie starego cmentarza wiejskiego, usytuowany na stoku zbocza, z nowym ogrodzeniem, bez zadrzewienia komponowanego, z pojedynczymi wartościowymi, kamiennymi nagrobkami właścicieli okolicznych dworów (m. in. Słotwińskich z Głobikowej – nagrobek syn. rzeźbiarza H. Perlera ze Lwowa; oraz Gradzińskich z Gumnisk). Na cmentarzu znajduje się z 1977 r. płyta z krzyżem poświęcona partyzantom i żołnierzom poległym w walce z hitlerowcami w okolicznych lasach w 1944 r. Z cmentarza jest wizualny kontakt z kościołem, oraz rozległy widok na dolinę z zabudową wsi i charakterystycznym pasowym układem pól.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA MSZALNA (Kopaliny od Dębicy), nr dz. ew. 274/1, kubaturowa, eklektyczna. Wybudowana została w 1939 r. przez K. H. Susz, jako podziękowanie za szczęśliwy powrót z USA w 1931 r. Jest murowana, otynkowana, na rzucie prostokąta, przykryta dachem dwuspadowym krytym blachą. Fasadę akcentuje szczyt flankowany uszakami, zwieńczony cokołem. Otwór wejściowy arkadowy, ze skrzydłem drzwi, częściowo jest przeszklonym. Powyżej wnęki z krzyżem. Przy dwóch bocznych elewacjach otwory okienne są zakończone łukiem ostrym. We wnętrzu kapliczki stoi figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej. Kapliczka otoczona jest metalowym parkanem, i obsadzona po obu stronach drzewami w układzie symetrycznym, starymi. Zlokalizowana jest samotnie na kulminacji wzniesienia, pośród pól uprawnych z dala od domostw, przy drodze dawniej gruntowej, obecnie asfaltowej. W przeszłości odprawiono w niej Msze św. Obecnie jest w dobrym stanie technicznym, pielęgnowana.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

TRADYCJA MIEJSCA DWORU i FOLWARKU. Obecnie jest to posesja przy nr 62; nr ew. dz. 472/4, z zabudową zagrodową, murowaną, nową; należąca do Elżbiety Szymbor, określana *Gradińszczówką*.

W stosunkowo niedalekiej odległości od zespołu dworskiego Gumniska Fox Raczyńskich istniał drugi dwór i folwark odnotowany na katastrze wsi z 1849 r. Usytuowany był w narożu drogi prowadzącej z Gumnisk do Kawęczyna, w pobliżu mostka i potoka spływającego z północnych wzniesień do potoka Braciejowa (Ostrej). Mapa katastralna wsi z 1849 r. pokazuje założenie, z kilkoma budynkami drewnianymi, o swobodnym rozplanowaniu, w otoczeniu prostokątnego terenu zadrzewionego od południowego zachodu. Niektóre obiekty tworzyły układy z dziedzińcem pośrodku. Z przekazu Emilii Bujak (ok. 75 lat), matki E. Szymbor wynika, że w przeszłości potocznie nazywano to miejsce *Matejówką lub Gradzińszczówką*, i należało do rodziny Gradzińskich h. Ślepowron, właścicieli dóbr w Gumniskach (rodzinny grób Gradzińskich jest na cmentarzu w Gumniskach). Być może wcześniej było Raczyńskich. Realność dworska została zakupiona pod koniec lat 20 XX w. przez ojca E. Bujak, Władysława Stafińskiego, młynarza z Łęk Dolnych, właściciela dwóch młynów. Przed czterdziestu laty rozebrano murowany, ale już poważnie zniszczony dwór Gradzińskich. Po dawnym majątku pozostał stojący w narożu działki, duży budynek gospodarczy, przebudowany, z zachowanymi starymi piwnicami. Teren d. folwarku, obecnie określany jest jako miejsce podworskie.

TRADYCJA MIEJSCA ZAŁOŻENIA DWORSKO-FOLWARCZNEGO. Obecnie przy nr 155a i 155b; ze współczesną zabudową mieszkalno-gospodarczą i z nowym budynkiem; własność Wandy Cabaj, córki. S. Gawlika i jej rodziny.

Usytuowane było w narożu drogi prowadzącej z Gumnisk do Gołęczyna przez Kopaliny. Na mapie katastralnej wsi Gumniska Fox z 1849 r. obszar dworski pokazany jest jako założenie położone przy drodze głównej we wsi, o nieregularnym obrysie, składające się z czterech drewnianych budynków w części dworskiej, od zachodu z częścią zadrzewioną, i powyżej z rozległym łąnem pól; część gospodarza była od wschodniej strony, z drewnianym budynkiem o planie w zgeometryzowane „C”, z podwórcem pośrodku. Założenie należało do Raczyńskich; w 1905 r. figurowała Róża Raczyńska jako właścicielka realności o powierzchni ponad 236 ha. W okresie międzywojennym majątek należał do Szablowskiej i Zawilińskiej, od której ok. 1928 r obszar 15 ha zakupił Stanisław Gawlik, po swoim powrocie z USA. Najprawdopodobniej pod k. XIX w. wybudowano murowany dwór, który spłonął w czasie II wojny. Obecnie na miejscu dawnego założenia znajduje się jednorodzinna zabudowa.

KĘDZIERZ

Historia miejscowości

Niewielka miejscowość w sąsiedztwie Dębicy przy trasie Dębica-Mielec, o powierzchni 1,5 km², licząca w 2013 r. 238 mieszkańców.

Pierwsza źródłowa wiadomość o osadzie Kędzierz pochodzi z 1352 r., kiedy jej właścicielem był rycerz Michał. Lokowana na prawie niemieckim wchodziła w skład parafii dębickiej. W XIV w. dziedzińcami Kędzierza byli Gryfici, a następnie po ślubie zawartym w 1465 r. przez Stanisława Ligęzę z Jadwigą, wdową po Stanisławie Gryfście, Ligęzowie. Jan Długosz w 2 poł. XV w. wspominał o dobrym folwarku w Kędzierzu, którego pola położone były w trzech miejscach. Z rejestru poborowego z r. 1510 wynika, że Kędzierz (Kandlerz, Kandzerz) położony poza miastem Dębicą traktowany był jako jego przedmieście. Od pocz. XVI w. i w XVII w. kolejnymi właścicielami wsi byli Trzeciscy. W 1705 r. właścicielem Kędzierza został Jan Morsztyn, starosta czorsztyński.

Od 1768 r. wieś należała do rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. do rodziny Raczyńskich. W 1772 r. Kędzierz nadal związany był z do okręgiem parafii Dębica. W 1 poł. XVIII w. odnotowano tutaj 13 domów i 28 chłopów, a przed 1888 r., jak podaje *Słownik Geograficzny* było 60 domów i 362 mieszkańców. Mapa katastralna wsi Pustynia z przysiółkiem Kandzierz z 1849 r. pokazuje układ wsi na osi pd.- zach. – pn.-wsch., wyznaczony dwoma zasadniczymi drogami, które z poprzecznymi, doprowadzającymi do pól tworzą owalne formy; od wschodniej strony łąny pól i ścieżki układają się równoleżnikowo. Można

wnioskować, że przed 1849 r. zagrody lokowano wyspowo, a zabudowa drewniana była bardzo nieliczna, lokowana dość chaotycznie, przy drogach. Przy starych domach, nowo naniesione budynki sytuowano w dalszym ciągu dość przypadkowo, i powstawały one w dość dużej ilości (na mapie zaznaczone kreskowaniem). Taka sytuacja może świadczyć o wzmożonym ruchu budowlanym we wsi w 2 poł. XIX w. W 1970 r. Kędzierz zamieszkiwało 1 440 mieszkańców. W 1977 r. do Dębicy włączono część sołectwa Kędzierz (250 ha). Do niedawna Kędzierz stanowił jedno sołectwo z Kozłowem; obecnie jest odrębną miejscowością.

KOCHANÓWKA

DOM. Leśniczówka nr 244. Budynek drewniany powstał w XIX w., rozbudowany w 1923 r, następnie remontowany w 1990 r. Obecnie jest na planie wydłużonego prostokąta, przysadzistych proporcji, kryty wysokim dachem dwuspadowym, z dużą ilością nastaw kominowych; w otoczeniu wysokich drzew.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KOZŁÓW

Historia miejscowości

Niewielka miejscowość o powierzchni 3,1 km² licząca w 2013 r. 722 mieszkańców, leży przy trasie Dębica-Mielec, w bezpośrednim sąsiedztwie Dębicy.

W przeszłości dzieje Kozłowa, osady położonej na skraju Puszczy Sandomierskiej były związane z położonym od zachodniej strony Kędzierzem oraz z większą miejscowością, jaką była Pustynia. Początkowo Kozłów był własnością rodu Ligęzów, a od pocz. XVI w. Trzecieskich. W 1768 r. wieś przeszła w posiadanie rodu Radziwiłłów, następnie od 1819 r. rodziny Raczyńskich.

W XV w. Kozłów należał do parafii dębickiej. Z rejestru poborowego z r. 1510 wynika, że wieś tą traktowano jako przedmieście Dębicy. W 1 poł. XVIII w. odnotowano tu zaledwie 3 domy i 14 chłopów. W 1787 r. cesarz Józef II zatwierdził plan regulacji parafii w diecezji tarnowskiej i w ramach tych zmian Kozłów włączono do parafii w Brzeźnicy.

Plan katastralny wsi Pustynia z 1849 r. rejestruje układ zabudowy wiejskiej przysiółka *Kozłów* skoncentrowany przy północno-wschodniej stronie *Stawu pod Kozłowem*, rozlewisku prawdopodobnie o XVI-wiecznej tradycji, związany ze stawami należącymi do założenia dworskiego w Pustyni. Na terasie nachylonej w kierunku stawu, wzdłuż przebiegającej drogi, na wąskich działkach, usytuowano szczytem drewniane budynki, nieco oddalone od drogi. W tylnej części parcel stała zabudowa gospodarza, a za nią ciągnęły się długie, wąskie łąny pól. Nowe budynki (naniesione kreskowaniem) w dość dużej ilości powstały już w 2 poł. XIX w. Autorzy *Słownika Geograficznego* z k. XIX w. podają, że *Kozłów stanowił w XIX wieku przysiółek Pustyni i liczył 178 mieszkańców, oraz 36 domów*. Typ osadnictwa przysiółka jest przykładem ulicówki jednostronnej i można wiązać z późnośredniowiecznym okresem lokowania Kozłowa. W 1905 r. Roger i Edward Raczyńscy mieli w Kozłowie 9,53 ha połączone z dobrami dworskimi w Pustyni, także ich własności.

W ostatnich latach stawy przecięte zostały estakadą E 118 w ciągu autostrady A4 Tarnów Dębica. W ten sposób nastąpiło radykalne oddzielenie wizualne obu dawniej zunifikowanych miejscowości.

Wieś posiada dobrze zachowany dawny układ planistyczny w postaci ulicówki ciągnącej się wzdłuż brzegów stawów, sztucznie utworzonych w XVI w. Od drogi stanowiącej jej oś planistyczną, odchodzą poprzecznie miedzuchy i ścieżki rozdzielające zagrody i pola, utrwalające układ typowy dla lokacji średniowiecznej. Zabudowa drewniana z k. XIX i 1. poł. XX w. zachowana jest częściowo i przemieszana z nową, murowaną o różnym stopniu dopasowania się do tradycji. Niektóre fragmenty krajobrazu zachowały dawny charakter. Jest to widoczne szczególnie w obrębie zagród złożonych z bu-

dynków drewnianych otoczonych sadem i ogrodzeniem o formie drewnianego parkanu, z przydrożnymi drewnianymi krzyżami. Niekiedy takie zagrody występują w sekwencji dwóch lub trzech tworząc enklawę, częściej jednak egzystują samotnie pośród nowszej zabudowy. Cechą wyróżniającą krajobraz wsi są rozległe stawy. Przy nadbrzeżu *Wisłoki* swoją siedzibę ma Ośrodek Rekreacyjno-Wypoczynkowy „Jawłowiec” z kąpieliskiem i dogodnymi warunkami do wypoczynku, uprawiania sportów wodnych, oferujący również noclegi i posiłki. Na obszarze Pustynia-Kozłów, przez znajdujące się tu zabytkowe stawy podworskie, w ostatnich latach przeprowadzono odcinek autostrady A-4.

LATOSZYN

Historia miejscowości

Wieś leży na pograniczu dwóch krain geograficznych: Kotliny Sandomierskiej na północy i Pogórza Karpackiego na południu, przy trasie E-4. Położona jest nad dolnym biegiem rzeki Ostrej i prawym dopływem *Wisłoki*. Latoszyn na powierzchni 5,8 km² w 2013 r. zamieszkiwało 1393 mieszkańców.

We wczesnym średniowieczu w Latoszynie znajdowało się prawdopodobnie grodzisko umiejscowione za rzeką *Ostrą* w kierunku Gumnisk. Do dziś jest tam duże wzniesienie nazwane przez mieszkańców Latoszyna Kocim Zamkiem z resztkami wałów ziemnych, charakterystycznych dla umocnień grodowych.

Miejscowość ta istniała zapewne już w XII w. i należy do jednej z najstarszych osad w gminie Dębica. W 1245 r. właścicielem Latoszyna był Teodor Gryfita, wojewoda krakowski (1231-1237), który tą wsią i Straszęcinem uposażył klasztor Cystersów w Ludźmierzu. Jednak wkrótce wdowa po wojewodzie Marku, bracie Teodora, wraz z synami Klemensem i Andrzejem dokonała zamiany, oddając cystersom za Latoszyn i Straszęcin wieś Droginę k. Dobczyc. O tym ostatnim zdarzeniu informuje dokument z 1239 r., w którym po raz pierwszy pojawia się nazwa wsi Latoszyn. Odtąd ród Gryfitów stał się dziedzicem obu tych wsi, i zapewne także okolicznych osad.

Czader z Latoszyna był protoplastą tej linii rodu Gryfitów, która związała swe losy z Dębicą. Już na początku 1305 r. był on w otoczeniu króla Władysława Łokietka w Wiślicy. Jego spadkobiercą był Świętosław z Dębicy, który w latach 1358-1372 przeprowadził lokację miasta. W XV w. Latoszyn należał do parafii dębickiej. Na podstawie zapisów zawartych w księdze retaksacji diecezji krakowskiej z 1529 r. można wnioskować, że w Latoszynie był duży folwark, z którego oddawano znaczną dziesięcinę. Z tej wsi, skąd wywodzili się właściciele Dębicy, pochodził jeden z najwybitniejszych reprezentantów tego rodu, doktor dekretów, profesor i sześciokrotny rektor Akademii Krakowskiej, Jan z Latoszyna zw. Latoszyński (1442 r.), syn Mikołaja z Latoszyna, określanej też jako pochodzący z Dębicy. Starszym bratem Jana Latoszyńskiego był Aleksander, który także studiował w Akademii Krakowskiej (1431 r.), a następnie w poł. XV w. bezskutecznie starał się o probostwo dębickie.

Nazwę miejscowości w zlatynizowanej staropolskiej formie Lathoschyn wymienia w latach 1470-80 Jan Długosz w swym dziele. Po podziale majątku, jaki nastąpił w 1500 r. Jakub, wnuk Jana z Dębicy, a syn Paszka Gryfity otrzymał Latoszyn i dwór w Wolicy oraz połowę Stasiówki. W dokumentach z 1509 r. jako właściciel Latoszyna wzmiankowany jest Jakub z Latoszyna, a w 1515 r. wieś znalazła się w posiadaniu Hieronima Szczepanowskiego, właściciela Dębicy. W 1505 r. w rejestrze poborowym odnotowano 24 łany kmiece, 3 karczmy, młyn i dwór z folwarkiem, a chłopcy mieli prawo swobodnej żeglugi po *Wisloce*. Przez Latoszyn przebiegała droga publiczna łącząca Pilzno z Dębicą. W pobliskim niewielkim Latoszyńku, w którym mieszkało 4 zagrodników był młyn na *Wisloce* i dwór z folwarkiem.

Od lat 20 XVI w. jako właściciele wsi występują Trzeciescy: Aleksander, Jan i Andrzej. W XVI w. Latoszyn był największą wsią okalającą miasto Dębicę. W 1681 r. dziedzicami Latoszyna byli prawdopodobnie Józef i Jerzy Trzeciescy.

W I poł. XVIII w. odnotowano w Latoszynie 9 domów. W 1705 r. kolejnym właścicielem Latoszyna został Aleksander Krasieński, kasztelan małegojski. Zmiany właścicieli Latoszyna nie zawsze korzystnie wpływały na rozwój wsi.

Na przełomie XVIII/XIX w. Latoszyn należał do rodziny Morskich i znany był z leczniczych źródeł, które uczyniły to miejsce jednym z najlepszych kurortów w Polsce. Latoszyn z upadku gospodar-

czego zaczął się podnosić dopiero w latach 30 XIX wieku. Wtedy nastąpił rozwój rolnictwa i gorzelnictwa, powstawały karczmy. Niestety, klęski żywiołowe a szczególnie częste powodzie, które nawiedzały okolice Dębicy w tym i Latoszyn, niszczyły zbiory i zasiewy. Znaczne straty wśród ludności były też wynikiem zachorowań na cholera. W Latoszynie u stóp wzniesienia Palana Gera (Spalona Góra) istnieje duży cmentarz, gdzie grzebano zmarłych na cholera, dur brzuszny i inne choroby zakaźne.

W okresie rabacji roku 1846 ucierpiał latoszyński dwór, w następstwie czego za zaciągnięte długi przez jego właściciela Morskiego, Żydzi przejęli majątek dworski.

W 1884 r. Latoszyn liczył 687 mieszkańców, a większa własność dworska należała do A. Morawskiego. Pod koniec XIX w. dwór nabył, pochodzący z kresów wschodnich Roman Bal; właścicielem był do II wojny. Natomiast w 1905 r. folwark „Świdlica” w Latoszynie, o obszarze 456,78 ha należał do Eweliny Brzezińskiej. W spisie przemysłowo-handlowym z 1913 r. odnotowana została hr. Wanda Bobrowska jako właścicielka gorzelnicy w Latoszynie.

W 1944 r. przez wieś przebiegała linia frontu. Nad *Wisłoką*, między okopanymi wojskami niemieckimi a radzieckimi znajdował się kilkusetmetrowy teren, zaminowywany przez obie strony.

W 1970 r. Latoszyn zamieszkiwało 1 311 mieszkańców; w 1977 r. do miasta Dębicy włączono część sołectwa Latoszyn (94 ha - dzisiejszy teren Osiedla Kępa). Dekretem z 24 lipca 1983 r. abp Jerzy Ablewicz utworzył samodzielną parafię w Latoszynie.

Turystyczne walory Latoszyna to m.in. wzgórze pokryte bukowo-sosnowymi lasami, a także przebiegający tędy szlak rowerowy. Dzięki dynamicznemu rozwojowi tej wsi, staje się ona miejscowością podmiejską, coraz bardziej zacierając granicę między Latoszynem a Dębicą.

W 2012 roku sołectwu Latoszyn i sołectwu Podgrodzie został nadany status obszaru ochrony uzdrowiskowej nadany rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 2012 r. (Dz.U. 2012 nr 0 poz. 783). Nadanie to wiąże się z uruchomieniem na powrót dawnego uzdrowiska celem wykorzystania unikalnych właściwości istniejących tu zdrowotnych źródeł wód.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

TRADYCJA MIEJSCA DAWNEGO KURORTU. Miejsce położone jest w niedalekiej odległości od trasy E-4, przy bocznej drodze, z budynkiem leśniczówki. Rozplanowanie i zabudowa dawnego kurortu całkowicie się nie zachowały, oprócz drogi dojazdowej z charakterystycznym rozwidleniem i reliktowych śladów po zadrzewieniu. Na obszarze dawnego kurortu jest nowa zabudowa jednorodzinna, las z polaną i drogami gruntowymi. Aktualnie w miejscu dawnego uzdrowiska powstaje pawilon leczniczej przychodni specjalistycznej dla Latoszyna i Podgrodzia.

Historia miejsca

Latoszyn od wieków słynął ze znakomitych wód leczniczych wypływających u podnóża wzniesienia porośniętego lasami, o archaicznej nazwie Palana Gera, gdzie kiedyś znajdował się ośrodek religijnego kultu Słowian, owiany baśniami, legendami i opowieściami. W XVI w. jedną z tych opowieści ujął w balladę poeta Henryk Leciujewski, pisząc: *Jest góra Palana Gera, skąd widno i gdzie ucieszno, tam było kościelisko i dawno, i długo. Anieli je rozbierali, a diabli budowali. Były tam źródła na niemoce*. Lecznicze źródła, o których autor wspomina znajdowały się u podnóża góry, i w XVII w. uczyniły Latoszyn znany dzięki ich właściwościom, a w XVIII w. uchodziły one za jedno z najlepszych w Polsce.

Ewaryst A. Kuropatnicki, który w 1786 r. opublikował opis wyjątkowych miejsc ówczesnej Galicji, odnotował, że wieś Latoszyn należąca wtedy do rodziny Morskich była wybornymi wodami *mineralnymi sławna, żadnego jednak nie masz koło nich ogrodzenia, luboć przy drodze murowanej od Wiednia do Lwowa*. Istnieje przekaz, że w 1 poł. XIX w. funkcjonował tu Zakład Zdrojowo-Kapielowy hrabiego Morskiego tzw. *Latoszyńskie Łazienki*, z którego korzystali w celach leczniczych zamożni okoliczni mieszkańcy. Jednak mapa katastralna wsi z 1849 r. nie potwierdza tego przekazu, bowiem w miejscu kurortu pokazuje szeroką i długą działkę (nr 260), ale bez żadnej zabudowy. W czasie rabacji, 21 lutego 1846 r. został zamordowany Aleksy Morski w swojej posiadłości przez miejscowych chłopów, podobnie jak i jego brat Stanisław Morski z

Brzezin. Po tym zdarzeniu majątek w Latoszynie był dzierżawiony przez siostrę A. Morskiego, Bobrownicką, żonę właściciela z Dobkowa. Wieś nadal służyła z przyrodolecznictwa.

Zabudowa kurortu powstała najprawdopodobniej przed 1869 r. na co wskazuje mapa z przed tegoż roku, na której schematycznie zaznaczona jest zabudowa tworząca układ w „U” z pośrodku z obiektem na planie kwadratu; przy nich napis Bad Latoszyn. Dokładniejszy układ tegoż kurortu obrazuje mapa z 1887 r., gdzie widać podział parceli oraz na obszarze 260a naniesione obiekty skromnego założenia krajobrazowego u podnóża lasu, z kilkoma budynkami drewnianymi, różnej wielkości, rozmieszczonymi pośród krętych alejek, z gazonem od zachodu, i szpalerem drzew od wschodu. Pośrodku stał zapewne główny, murowany obiekt z ryzalitami przy fasadzie. Od głównej drogi Kraków-Lwów wytyczono nową drogę dojazdową przebiegającą wzdłuż starej. Z 2 poł. XIX w. pochodzą analizy chemiczne wody zdrojowego źródła przeprowadzone przez tarnowskiego aptekarza Reida, określające jako wodę chlorkowo-siarczanowo-sodowo-wapienną.

Autorzy *Słownika Geograficznego* z 1884 r. odnotowali, że przy źródle znajduje się leśniczówka i kilka domów, a z wód korzystali okoliczni mieszkańcy. Większa własność dworska należała do A. Morawskiego. Ok. 1900 r. zakład został zniszczony przez huragan i pożar, co mieszkańcy z pobliskich miejscowości uznali za karę za grzechy tj. za kąpiel nago i jeszcze przyjazd z daleka, aby tej kąpeli dokonać. Początkowo istniała tylko jedna studnia cembrowa z wodą siarczaną, z której czerpano wodę do kąpeli w latach 1863-1900.

W 1912 r. Latoszyn nie znalazł się w spisie zdrojowisk i uzdrowisk Galicji. W 1932 r. na miejscu starego zakładu, z inicjatywy prywatnej dębiczan: P. Rosenberka i inż. Waclawa Krawczyka wybudowano nowoczesny obiekt kąpielowy zwany „*Lazienkami*”, z restauracją oraz dwa pensjonaty. Jak pokazują zachowane fotografie budynek łazienek latoszyńskich był piętrowy, i posiadał wygląd o bardzo nowoczesnym rozwiązaniu architektonicznym. Jego kubiczna forma, złożona z mniejszych zgeometryzowanych elementów, zróżnicowana wielkość otworów okiennych i drzwiowych, narożne duże okna, wgłębny podcień wsparty na dwóch słupach, balustrady tarasu i balkonu o formie rur, oraz dostępność wnętrza budynku prawie z poziomu nawierzchni wskazuje na modernistyczną stylistykę, dbającą wyraźnie o funkcjonalność i estetykę realizacji. Stał pośród wysokich drzew.

Pensjonat dla kuracjuszy prezentował nieco odmienny, tradycyjny wygląd obiektu piętrowego, o prostopadłościennych bryle, przykryty dachem dwuspadowym, o elewacjach przepartych oknami w rytmicznym układzie, jednej wielkości. Uzdrowisko cieszyło się dużą popularnością; leczono tu choroby reumatyczne przez kąpiele siarczane i okłady borowinowe. W ciągu roku udzielono do 3 tysięcy zabiegów pod nadzorem lekarza. Do zakładu zjeżdżali kuracjusze z kraju i zagranicy, stawiając go ponad Krynice i Szczawnicę. W miejscu zniszczonej cembrowiny wykonano studnię murowaną z cegły o średnicy 3,15 m do głębokości 6,53 m. Wody latoszyńskie i ich właściwości uchodziły za najlepsze w Polsce. Tutejsze wody siarczane i żelazisto-siarczane, oraz doskonałej jakości borowina, leczyły choroby stawów, kości, choroby skórne: grzybice, łuszczyce, choroby kobiece, paraliże i niedowład. Korzystano ze spacerów i wędrowek pieszych. Borowinę przywożono z torfowisk, z lasu, z pobliskiego Przyborowa. Podczas II wojny światowej ten tętniący życiem ośrodek został prawie całkowicie zniszczony; budynek *Lazienek* został zburzony. *Lazienki* posiadały własną bibliotekę, w każdym pokoju znajdowało się radio. Dbano o organizowanie kuracjuszom czasu wolnego. Mogli skorzystać ze spacerów po lesie, a w niedalekiej odległości z kąpeli rzecznych w *Wisłoku*, oraz kąpeli słonecznych. Kurort do czasu wybuchu II wojny prowadził W. Krawczyk.

W wyniku działań wojennych 1944-45 łazienki zostały zniszczone, a źródła zasypane. W sierpniu 1945 r. Władysław Gawlik zwrócił się do Ministerstwa Pracy, Opieki Społecznej i Zdrowia o przyznanie funduszy pieniężnych na odbudowę zupełnie zniszczonego Zakładu Zdrojowego, ale bez rezultatu.

W 1962 r. z dawnych obiektów zdrojowych zachował się tylko jeden nieduży budynek. W 1968 r. Wydział Zdrowia PPRN w Dębicy zlecił AGH w Krakowie przeprowadzenie badań geofizycz-

nych celem rozpoznania i ewentualnego reaktywowania uzdrowiska. Wykonane odwierty i badania wykazały, iż latoszyńskie źródła są wartościowe pod względem zawartości składników mineralnych. W okresie PRL-u ich odbudowa była przedmiotem zainteresowań zakładów pracy, a rzeszowski Urząd Wojewódzki dokonał nawet szczegółowych badań geologicznych i hydrologicznych. Jednak nadal nie podejmowano działań w kierunku reaktywowania uzdrowiska. Drugie źródło o podobnym składzie chemicznym znajduje się od strony wsi Podgrodzie. Do dziś pozostały leje studni, z których mieszkańcy czerpią leczniczą wodę oraz budynek łaźni przysposobiony na leśniczówkę. Budowa zbiornika retencyjnego pozwoliłaby gromadzić większy zapas wody. W 1990 r. tutejsze wody zostały oficjalnie uznane za lecznicze. Od 1998 r. aktualnie czynione są starania ponownego utworzenia tu uzdrowiska i eksploatację wód mineralnych.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Po dawnym kurorcie nie zachowało się prawie nic; źródła zostały zasypane. Pozostała jedynie droga dojazdowa od głównej trasy E4; w miejscu dawnych łaźni stoi budynek leśniczówki, a parterowy, murowany budynek noszący cechy przedwojennego obiektu został częściowo zmodernizowany.

Z przeprowadzonych w ostatnich latach badań wynika, że łączne zasoby wód mineralnych są wystarczająco duże, by stać się bazą dla tutejszego lecznictwa uzdrowiskowego. Za odbudowę „Łazienek” przemawiają takie atuty jak: czyste powietrze (południowe wiatry z Przełęczu Dukielskiej), możliwość uprawiania hipoterapii, skuteczne metody leczenia wielu schorzeń. Połączenie balneologii, hipoterapii i fizykoterapii wraz z czynnym wypoczynkiem mogłoby stworzyć z Latoszyna poważny ośrodek leczniczy.

Aktualnie władze gminy ponownie rozpoczęły próby reaktywacji zburzonych podczas wojny łaźni latoszyńskich; miałby powstać Zakład Przyrodolecniczy wraz z zapleczem hotelowo-rekreacyjnym. W 2012 r. sołectwo Latoszyn i sołectwo Podgrodzie został nadany status obszaru ochrony uzdrowiskowej „Obszar Ochrony Uzdrowiskowej Latoszyn” na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 2012 r. w sprawie nadania statusu obszarom ochrony uzdrowiskowej sołectwu Latoszyn i sołectwu Podgrodzie położonym na obszarze gminy Dębica (Dz. U. z 2012 r. Nr 0, poz. 783).

Uchwałą Nr VI/45/2015 Rady Gminy Dębica z dnia 17 kwietnia 2015 roku w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Dębica, obszaru położonego w miejscowości Latoszyn, w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustalono: 1) ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych w Latoszynie: AZP 103-70/79, AZP 103-70/71) w formie stref ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu; 2) ochronę konserwatorską dawnego założenia uzdrowiskowego z XVII w., zlokalizowanego w terenie IZL, poprzez wprowadzenie elementów i informacji upamiętniających dawną lokalizację uzdrowiska; 3) ochronę konserwatorską miejsca pamięci, zlokalizowanego w terenie IZL, poprzez utrzymanie miejsca spoczynku ofiar epidemii cholery z połowy XIX w. jako wydzielonego obszaru z kapliczką i symbolicznym grobem, otoczonych zielenią urządzoną.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Usytuowana przy asfaltowej drodze, na granicy Latoszyna, Dębicy i Gumnisk, przy ul. Gajowej 29; nr dz. ew. 725; kubaturowa. Wybudowana w 1910 r. przez Jana i Mariannę Panków jako podziękowanie za narodziny córki Jadwigi. Kapliczka zlokalizowana jest na niewielkim wzniesieniu, dostępna po kilku stopniach, wśród kępy wysokich drzew (w pobliżu, przy drodze do domostwa, na lekkim wzniesieniu stoi duży drewniany krzyż). Kapliczka jest murowana, otynkowana, na rzucie prostokąta, przykryta dachem dwuspadowym krytym blachą. Fasada z otworem wejściowym prostokątnym, górą o łuku odcinkowym, ujętym zdwojonym, prostokątnym obramieniem wgłębny; drzwi metalowe, częściowo przeszklone. W szczycie obramienie wgłębne, górą dwuboczne, z wnęką przesłoniętą przeszkleniem.

Wnętrze zdobi wartościowe artystycznie wyposażenie w postaci rzeźb przeniesionych zapewne z innych kapliczek: kopia figury *Matki Bożej z Dzieciątkiem Jezus* na kuli ziemskiej, deptająca węża, apokaliptyczna (oryginalna rzeźba - może z XVII w. - przekazano na prośbę wnuków fundatorów z tej kapliczki do kościoła pw. *Matki Bożej Anielskiej* w Dębicy), kopię postawiono 15 sierpnia 1982 r.; drewniane figury, polichromowane, niewielkich rozmiarów, z końca XVIII w.?,

ludowe; dwie figury przedstawiające św. Jana Nepomucena, i św. Jana Kantego?; przedstawienie *Chrystusa Zmartwychwstałego* w koronie na głowie; cztery drewniane, polichromowane rzeźby aniołków adorujących, ukazane w całej postaci, oraz trzy główki aniołków (dwie razem), wydaje się o XVII w. genezie. Konieczne jest dokładne rozpoznanie zabytkowych obiektów. Brak jest bowiem podstawowej dokumentacji inwentaryzacyjnej. Możliwość wglądu do wnętrza kapliczki przez przeszklone drzwi stwarza duże zagrożenie dla zabytkowych obiektów (brak aktywnego ostrzegania przed włamaniem). Wskazane jest wpisanie do rejestru zabytków oraz odpowiednie zabezpieczenie.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA. Zlokalizowana na miejscu cmentarza cholerycznego, w pobliżu lasu; nr dz. ew. 228 (S. i F. Czapla). Kubaturowa kapliczka powstała w poł. XIX w. (przed 1849 r.), zburzona w 1944 r., odbudowana w 1982 r. staraniem Bronisława Kozioła (napis informujący na tablicy umocowanej w szczycie elewacji frontowej). Kapliczka jest murowana, otynkowana, na rzucie prostokąta, przykryta dachem dwuspadowym pobitym blachą. Fasada o skromnym rozwiązaniu; z otworem wejściowym do wnętrza, prostokątnym; drzwi drewniane, ramowo-płycinowe, górą przeszklone. Obiekt objęty ochroną konserwatorską w ramach planu zagospodarowania przestrzennego.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Zlokalizowana po północnej stronie drogi E-4, na lewym brzegu Ostrej; nr dz. ew. 218 (H.W. Blezień). Kapliczka powstała w poł. XIX w., przebudowana w 1978 r.; słupowa, o formie murowanego prostopadłościennego cokołu, i arkadowym zadaszaniu, przykryta blachą ocynkowaną. W arkadowej wnęce stoi figura św. Jana Nepomucena, drewniana, polichromowana, z k. XVIII w., o barokowej stylistyce, ludowa.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

DAWNY ZAJAZD. Obecnie pełni funkcję budynku mieszkalnego w zabudowie zagrodowej, z sadem; nr 154; nr dz. ew. 153 (L. i E. Kocień); z pocz. XIX w., murowany, otynkowany, na planie wydłużonego prostokąta, przykryty dachem dwuspadowym, przysadzistych proporcji, w elewacji frontowej ganek drewniany, przeszklony, późniejszy. Usytuowany jest przy trasie E-4, dawnym trakcie cesarskim z Krakowa do Lwowa. Budynek bez nowych przekształceń, zachowuje archaiczny wygląd. Interesujący dla dokładniejszego rozpoznania, wymaga remontu. Od 1944 r. zamieszkały przez Edwarda Koconia, wcześniej należał do Sierżengi, i Jana Cichonia. Obecnie jego widoczność z drogi wyraźnie utrudniają postawione wzdłuż E-4 ekrany wyciszające hałas.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

„KOCI ZAMEK”. Miejsce warte jest przebadania archeologicznego.

NAGAWCZYNA

Historia miejscowości

Miejscowość położona jest przy trasie E-4. Nagawczyna w 2013 r. liczyła 2453 mieszkańców i zajmuje powierzchnię 5,9 km².

Ze średniowiecznym osadnictwem należy wiązać nazwę wsi Nagawczyna. Jej dzieje wiążą się z historią Dębicy, ponieważ obie te miejscowości pozostawały w posiadaniu tych samych właścicieli, i stanowiły jeden organizm administracyjny, z tym że Nagawczyna ma późniejszą metrykę. Pierwsza wzmianka źródłowa o Nagawczynie jako wsi należącej do parafii *św. Jadwigi* w Dębicy pochodzi z lat 1325-1327. Najprawdopodobniej wieś była własnością rycerskiego rodu Gryfitów. W 1465 r. przejął ją

Jakub Trzeciecki, dziedzic Latoszyna, ożeniony z Katarzyną z Dębicy. W 1492 r. właścicielem był Aleksander Trzeciecki, który swojej żonie Barbarze zapisał połowę Nagawczyny, ale bez dworu. Zapis ten sugeruje, iż miejsce obecnego założenia podworskiego ma starą tradycję, sięgającą k. XV w.

W 1495 r. właścicielem wsi był Wojciech Trzeciecki, bliski krewny lub brat A. Trzecieckiego, a w 1505 r. Nagawczyna należała do Aleksandra Trzecieckiego. W 1568 r. Jan Trzeciecki, sekretarz króla Zygmunta Augusta, występował jako dziedzic Nagawczyny (Nogawczyny), oraz połowy miasta Dębicy, Latoszynka i Pustyni. W 1581 r. wieś była własnością Alexa Trzecieckiego. Od 1602 r. kolejnym dziedzicem był Stanisław Trzeciecki, syn Alexa, który figurował w dokumentach z 1646 r.

W 2 poł. XVII w. w bliżej nieznanymi okolicznościach Nagawczyna przeszła w posiadanie rodu Ligęzów, właścicieli dóbr w Bobrku (Zawada), bezpośrednio sąsiadujących od wschodniej strony. Najprawdopodobniej w 1656 r. Ligęzowie byli właścicielami Nagawczyny, co potwierdza fakt, że w tym czasie prebenda przy kościele in Monte Bobrek alias Zawada pobierała dziesięcinę m.in. z Nagawczyny. Na liście kolatorów kościoła parafialnego w Dębicy umieszczono Jana Kazimierza z Bobrku Ligęzę, dziedzica Nagawczyny. Po bezpotomnej śmierci Jana Kazimierza, Zawadę przejęła jego siostra Felicja, żona Jana Walewskiego (1657 r.).

Układ stosunków własnościowych dóbr Zawady z pocz. XVIII w. pozwala prześledzić także dzieje Nagawczyny, będącej we władaniu tego samego właściciela. W 1704 r. J. Walewski odstępuje Zawadę Janowi Przebendowskiemu, podskarbiemu koronnemu. Kolejną dziedziczką Zawady i pozostałych dóbr była jego jedyna córka Dorota Henryka (ok. 1682-1755), która poślubiła księcia Jana Mikołaja Radziwiłła (1681-1729). Po jego śmierci Dorota wyszła ponownie za mąż za marszałka Franciszka Biełlińskiego, który aż do śmierci w 1766 r. figuruje jako właściciel Zawady. W 1735 r. byli oni dziedzicami także miasta Dębicy. Na wskutek układów majątkowych Zawada wraca z powrotem w ręce Radziwiłłów. Od 1768 r. klucz dębicki z Nagawczyną przejął jeden z najbogatszych magnatów litewskich, Michał Hieronim Radziwiłł (1744-1831), miecznik litewski. Interesował się przede wszystkim olbrzymimi dobrami na Litwie, a za niego zarządzanie dobrami dębickimi sprawował sekretarz, Przebołowski. W wyniku podziałów rodzinnych klucz ten przeszedł na jego brata, Antoniego Mikołaja Radziwiłła (1741-1778), który obrał karierę duchową i urzędniczą. Po jego przedwczesnej śmierci, prawa do tych dóbr mieli inni dwaj bracia Michała H. Radziwiłła, Jakub (1748-1808) i Dominik (1747-1803).

W 1787 r. cesarz Józef II zatwierdził plan regulacji parafii w diecezji tarnowskiej i w 1790 r. w ramach zmian w Zawadzie utworzono parafię, i do niej przyłączono wieś Nagawczynę. Po śmierci Dominika Radziwiłła, Mikołaj H. Radziwiłł mianował się opiekunem dwóch jego nieletnich córek – Anny i Marii. W aktach sądowych w 1811 r. występował nadal jako właściciel klucza dębickiego. W 1816 r. dziedziczka dóbr Dębicy, i zarazem Nagawczyny, Anna Radziwiłłówna, córka księcia Dominika, królewskiego litewskiego, wnuka Doroty z Przebendowskich zawarła związek małżeński z hrabią Atanazym Raczyńskim (1788-1874). Od tego czasu, aż do II wojny światowej dziedzicami Zawady i Nagawczyny byli Raczyńscy.

Wydarzenia ruchu chłopskiego Jakuba Szeli ze Smarżowej w 1846 r. nie ominęły majątku Raczyńskich w Nagawczynie; folwark został splądrowany, a przebywający we dworze Konopkowej zakonnik-bazylijanin zamordowany.

W 1 poł. XVIII w. odnotowano we wsi 9 domów. Obecnie charakterystyczną cechą tej miejscowości jest duża gęstość zaludnienia; wynosi 356 osób/km². W Nagawczynie, obok nowoczesnego obiektu szkolnego znajduje się niedawno zbudowany kościół oraz dom strażaka z biblioteką i salą konferencyjną.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

PARK DWORSKI. Obecne zadrzewienie parku może pochodzić z XVIII i 2 poł. XIX w. Aktualnie właścicielem jest Stanisław Jedliński Firma Olipm – Laboratories; nr ewid. dz. 65/2. Dawne założenie dworsko-parkowe położone jest ok. 300 m od trasy E-4 Rzeszów-Kraków, po jej pd. stronie. Na teren parku prowadzi aleja dojazdowa ok. 120m od drogi Nagawczyna–Stasiówka. **Park dworski wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-276 z dn. 20.12.1985 r.** Do rejestru zabytków nie jest wpisany murowany budynek dawnego dworu. Park i budynek dawnego dworu są ujęte w ewidencji gminnej.

Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.**Historia obiektu**

Miejsce parku dworskiego posiada starą tradycję, o czym świadczy zapis z 1492 r. informujący, że ówczesny właściciel Nagawczyny, Aleksander Trzecieski swojej żonie Barbarze zapisał połowę wsi, ale bez dworu. Nagawczyna w posiadaniu Trzecieskich była do 2 poł. XVII w., a następnie stała się własnością rodu Ligezów, właścicieli dóbr w Bobrku (Zawada). Na drodze związku małżeńskiego dziedziczki Zawady, Doroty Przebendowskiej (ok. 1682-1755) z księciem Janem Mikołajem Radziwiłłem (1681-1729), rodzina ta od 1768 r. weszła w posiadanie Nagawczyny. W 1816 r. kolejna dziedziczka Nagawczyny, Anna Radziwiłłówna zawarła związek małżeński z hrabią Atanazym Raczyńskim (1788-1874). Od tego czasu, aż do II wojny światowej właścicielami Nagawczyny byli Raczyńscy. W lutym 1846 r. we dworze Konopkowej w Nagawczynie został zamordowany przez chłopów zakonnik-bazylianin, przebywający tu z wizytą.

Najcenniejszy dokument kartograficzny Nagawczyny, w postaci mapy katastralnej wsi z 1849 r. obrazuje zespół dworski z 1 poł. XIX w. Usytuowanie założenia pomiędzy lewym brzegiem miejscowego potoku, a boczną drogą prowadzącą z centrum wsi w kierunku północnym do Pustyni, posiadało układ południkowy, kształtem zbliżony do prostokąta. Rozplanowanie wnętrza całego założenia (budynki, ogrody warzywne i owocowe, pola uprawne, stawy) było dość swobodne, a zabudowa drewniana występowała na przemian z murowaną. Wtedy dwór był drewniany z alkierzem przy elewacji północnej. Natomiast na pd.-wsch. od dworu, stojący budynek murowany, prostokątny, to zapewne oficyna dworska, która w następnych latach zastąpiła stary, być może zniszczony czasem, drewniany dwór. W przeszłości, tego typu wymiana miejsca zamieszkania w ramach danego założenia nie była odosobniona. Ten murowany obiekt, po wielu przebudowach i modernizacjach zachował się do dziś jako piętrowy dwór, stojący we wnętrzu parku. Najprawdopodobniej jego pierwsza rozbudowa mogła mieć miejsce po przebudowie w Zawadzie zamku neogotyckiego w 1821 r. Wtedy dawana oficyna otrzymała dekorację architektoniczną o neogotyckim charakterze, która do 2002 r. śladowo zachowała się przy szczycie zachodniej elewacji. Na południe od tej części założenia, stały trzy budynki, także murowane, z których największy, we fragmencie funkcjonował jako parterowy dom mieszkalny, i w ostatnich latach rozebrano.

Z analizy katastru wynika, że w 2 poł. XIX w. powiększono powierzchnię parku nagawieckiego, zagospodarowano zadrzewieniem o krajobrazowym charakterze, i wytyczono nowe połączenie drogą z rezydencją w Zawadzie.

Pod k. XIX w. do dworku nagawczyńskiego, dzierżawionego przez I. Pieniążka, w odwiedzinie przyjeżdżał znany poeta Adam Asnyk (grób żony, Mieczysławy Pieniążek, zm. W 1901 r. jest przy kaplicy cmentarnej w Zawadzie). Na pocz. XX w. obszar dworski w Nagawczynie składał się m. in. ze 119 ha roli, 7 ha łąk, i 110 ha lasów. Od ok. 1926 r. zarządzanie dobrami Raczyńskich objął, przybyły z kresów wschodnich Włodzimierz Skarbek Borowski (1898-1972) wraz rodziną, ożeniony z Elżbietą z Jaroszyńskich (1901-1987), siostrą drugiej żony hr. Edwarda Raczyńskiego. Zamieszkał we dworze w Nagawczynie, która była centrum administracyjnym dyplomaty Raczyńskiego. Z inicjatywy Borowskiego w 1938 r. rozbudowano dwór. W czasie okupacji rodzina Borowskich mieszkała we dworze; we wrześniu 1944 r. opuszczono budynek, i znaczna część wyposażenia uległa rozproszeniu.

W 1945 r. po przejęciu majątku dworskiego w Nagawczynie przez władze PRL-u, budynkiem dworu zarządzał Wydział Rolnictwa i Leśnictwa. W 1948 r. wydzielono z całego majątku nagawczyńskiego część założenia dworsko-parkowego i w budynku dworu urządzono szkołę podstawową. Dwór jako szkoła, a park jako część przeznaczona na potrzeby szkolne funkcjonowały do 1991 r.

W 2002 r. zespół podworski o obszarze 243 ha zakupiony został od Gminy Dębica przez rodzinę Jedlińskich, zarządzającą Przedsiębiorstwem Produkcyjno-Handlowo-Usługowym „Sportatut” spółka z oo. w Nagawczynie. Przed rozpoczęciem prac modernizacyjnych przy parku opracowana została dokumentacja zabytkoznawcza, wskazująca kierunek działań przy obiekcie zabytko-

wym. Wówczas budynek dworu był w dobrym stanie technicznym, z zachowaną strukturą zabytkową z różnych faz budowlanych. W 2008 r. z elewacji dworu skuto tynki. Aleja prowadząca do parku obsadzona była głównie starymi dębami czerwonymi i szypułkowym oraz robinią.

W 2010 r. przeprowadzono archeologiczne sondażowe badania wykopaliskowe na stanowisku nr 24 (AZP 103-71) w obrębie dworsko-parkowym na zlecenie właściciela. Znalezione pojedyncze fragmenty naczyń datowane na ostatnie 100 lat. W 2010 r. stan budynku dworu wymagał remontu, a nie jak proponował właściciel jego rozbiórki. W 2011 r. budynek dworu wyraźnie ulegał destrukcji spowodowanej czynnikami atmosferycznymi. Istniał projekt przebudowy dworu na funkcję konferencyjną oraz mieszkalną autorstwa dr inż. Stanisława Kaczmarczyka. W 2011 r. zatwierdzono możliwość budowy nowego budynku mieszkalnego w pn.-wsch. części parku, przy jednoczesnym restaurowaniu zabytkowego dworu, stanowiącego najważniejszą dominantę architektoniczną i przestrzenną w kompozycji parku. W 2012 r. zatwierdzono możliwość przebudowy budynku dworu na funkcję biurową oraz mieszkalną na podstawie projektu mgr inż. Michała Guzikowskiego. Obecnie budynek jest po przeprowadzonych pracach modernizacyjnych; jego bryła i rozwiązanie elewacji korespondują z wyglądem dworu z przed generalnego remontu. Całe założenie posiada nowe ogrodzenie; wprowadzono nowoczesną aranżację od strony wjazdu do wnętrza parku oraz przy południowym boku.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

W parku o swobodnym i naturalistycznym komponowaniu zadrzewienia występują wiekowe dęby szypułkowe w formie dwóch kolistych kęp, których czas nasadzeń można określić na ok. 300 lat. Drzewostan parkowy – starodrzew (dęby, jesion wyniosły, lipa drobnolistna, olcha czarna) koncentruje się głównie w rejonie środkowym obiektu, a także w rejonie dawnego stawu oraz na polanie. Są one zmieszane gatunkowo i występują z nasadzeniami z ostatnich lat. Zachowane stare drzewa kwalifikują się na pomniki przyrody; powinny być objęte troskliwą opieką. Zadrzewienie parkowe stanowi bogatą i wartościową ostoję fauny w otaczającym krajobrazie pół uprawnych. Stare okazy drzew wymagają konserwacji, a park usuwania posuszu. Opieką należy też objąć pojedyncze, stare drzewa rosnące poza granicami obecnego założenia dworsko-parkowego.

Nowa intensywna zabudowa jednorodzinna otacza założenie od północy i zachodu odcinając widok z drogi E-4 i drogi do Stasiówki. Od południa wielkogabarytowe budynki szkolne i przemysłowe. Od wschodu istnieje korzystne otwarcie na krajobraz pół uprawnych z widokiem na park w Zawadzie. Nieczytelne są już miejsca po stawach.

PASZCZYNA

Historia miejscowości

W skład Paszczyny wchodzi dwa sołectwa: PASZCZYNA o pow. 6,6 km² oraz KOCHANÓWKA o pow. 6,2 km²; łącznie zamieszkuje 1736 mieszkańców. Miejscowość położona jest na terenie Rynny Podkarpackiej. Rzeka Zawadka znajduje tu ujście do Wielopolki.

Początki Paszczyny sięgają XIII w. Według przekazów Paszczyzna leżała na terenach bagiennych, gdzie słychać było parskanie, stąd pierwotna nazwa tej miejscowości to Parszczyzna, z czasem zmieniona na Paszczyne.

Z ksiąg ziemskich pilzneńskich wynika, że w 1429 r. Parszczyna należała do rodu Ligęzów, a w księgach ziemskich pilzneńskich z 1464 r. wymienione są tu dobra Spytka z Melsztyna. Od 1768 r. Parszczyna przeszła w posiadanie Radziwiłłów, a od 1819 r. Raczyńskich, podobnie jak i okoliczne wioski. Ważną postacią w XIX-wiecznych dziejach Parszczyny był ks. Antoni Janczura, który oprócz obowiązków duszpasterskich zajmował się nauką chłopskich dzieci. Drugim zasłużonym nauczycielem i wychowawcą był Jan Piątek. Jego imię nosi obecnie szkoła w Parszczynie. Autorzy *Słownika Geograficznego* z 1886 r. podają, że wówczas wieś liczyła 128 domostw i 728 mieszkańców, należała do parafii w Lubzinie, i miała szkołę ludową. Większa własność dworska pod koniec XIX w. należała do hrabiny Anny Raczyńskiej. Z kolei, w tym samym czasie Kochanówka składała się z 47 domostw i liczyła 246 mieszkańców.

W 1873 r. wieś dotknęła epidemia cholery. Z wydarzeniem tym związana jest prawdopodobnie kapliczka w przysiółku *Kąty*, która stoi w miejscu cmentarza cholerycznego. Obecni użytkownicy posesji nr 225, na której jest kapliczka podają, że po ulewnych deszczach z ziemi można wykopać kości. Istnieje też inny przekaz, który łączy powstanie kapliczki z XVIII w. i pochówkiem mieszkańców Parszczyny, którzy ukarani zostali klątwą przez proboszcza z Lubziny (przekaz ten wymaga dokładnego przebadania w aktach parafialnych w Lubzinie).

Z Parszczyny wywodzili się działacze chłopscy: Michał Jedynak i Jan Siwula, posłowie do sejmu wiedeńskiego, a także Jan Jedynak, syn Michała, wicemarszałek sejmu do 1939 r. W Parszczynie istniał duży młyn wodny, obecnie nie zachowany. W 1913 r. cegielnię w Parszczynie prowadzili Aleksander Bogucki i Józef Trytko.

W okresie II wojny światowej, na terenach wokół stacji w Kochanówce, Niemcy zbudowali obóz, początkowo dla jeńców francuskich, później przywozili tu Żydów i Rosjan. Do stacji kolejowej docierały transporty więźniów, których kierowano do pustkowskiego obozu śmierci.

W 1970 r. Parszczynę zamieszkiwało 1 375 mieszkańców. Obecnie Parszczyna posiada sieć kanalizacyjną, wodociągową, a obok nowo powstałego kościoła znajduje się przychodnia zdrowia i dom strażaka. W 2000 r. wybudowano duży kompleks obiektów do sortowania i utylizacji odpadów, świadczący usługi w zakresie gospodarki odpadami 6 okolicznym gminom, w tym miastu Dębica. Tu również siedzibę ulokowało kilka firm.

Zabytki nieruchomości oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KAPLICZKA. W przysiółku *Kąty* nr 225, na posesji Marii Kisiel, kubaturowa, bezstyłowa. Kaplica murowana, pobielona, wzniesiona na kopcu będącym niegdyś miejscem grzebalnym, ufundowana przez Jana Kusibę. Zlokalizowana jest na dość nietypowym miejscu; niemal pośrodku podwórza zagrody, pomiędzy budynkiem mieszkalnym a gospodarczym. Powstanie kapliczki nie do końca jest wyjaśnione, ale wiąże się z rokiem 1873, kiedy wieś dotknęła epidemia cholery i zmarłych chowano w zbiorowej mogile usypanej w formie kopca. Następnie na kopcu zbudowano kaplicę. Ale, istnieje również inny przekaz, wymagający sprawdzenia, mówiący o wcześniejszej tradycji tej budowli. Łączy się on z historią sięgającą XVIII w., według której z nieznanego powodu część parafian Parszczyny została wykluczona na okres 13 lat przez proboszcza kościoła w Lubzinie. W okresie wykluczenia przy kaplicy dokonywano pochówków zmarłych parafian obłożonych klątwą.

Kapliczka jest murowana z kamienia, otynkowana; na rzucie prostokąta, przykryta dachem dwuspadowym krytym blachą. Fasada zaakcentowana jest dekoracyjnym, niższym portykiem na dwóch słupach o wydatnych bazach, wybudowanym w 1973 r. fundacji Tadeusza Bartkowicza. Trójkątny przyczółek portyku jest pionowo deskowany. Otwór wejściowy prostokątny; w nim są drzwi drewniane, częściowo przeszklone. We wnętrzu sklepienie jest kolebkowe. Urządzenie ma charakter ludowy: ołtarzyk pseudobarokowy, z figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem, po bokach kolumnienki. Na ścianach obrazy oleodrukowe świętych.

W 2010 r. przeprowadzono remont i odnowienie kapliczki z inicjatywy i ze środków finansowych Gminy Dębica.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICA MSZALNA. W przysiółku Kmiecie nr 81, nr dz. ew. 332 (F. Trytko); kubaturowa, stylowo eklektyczna. Kaplica wybudowana została w 1890 r. przez ówczesną właścicielkę Mariannę Trytko. Przez pewien czas pełniła funkcję kaplicy mszalnej, do czasu wybudowania kościoła w Paszczynie. Jest murowana z cegły, tynkowana, założona na rzucie prostokąta, kryta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką ceramiczną, wysmukła. Elewacje zdobią płyciny prostokątne, w nich okienka, górą zamknięte lukiem odcinkowym. Otwór wejściowy o formie arkady; drzwi drewniane, częściowo przeszklone. We wnętrzu jest ołtarzyk drewniany, ludowy, barokizujący. Przy kapliczce zachowała się lipa, ślad po dawnej kompozycji otoczenia składającego się z dwóch lub czterech symetrycznie rozmieszczonych drzew. Kapliczka zlokalizowana jest przy domostwie, odwrócona tyłem do drogi (wynika ze zmiany przebiegu dawnej drogi).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

MIEJSCE PO DAWNYM ZAŁOŻENIU DWORSKO-FOLWARCZNYM (obecnie koło nr 62). Mapa katastralna wsi Paszczyna z 1849 r. pokazuje zespół dworski, położony w centralnej części wsi, przy potoku Wielopolka, i w tym miejscu z mostem drewnianym, oraz w zakolu drogi dojazdowej. Był dużych rozmiarów, o regularnym obrysie od wschodniej strony, gdzie ciągnął się szeroki łąn pól. Można wyróżnić część dworską, złożoną z pięciu drewnianych budynkiem, przy czym dwór przy zach. elewacji miał ganek. Staw, o prostokątnym obrzeżu, oddzielał część gospodarczą z drewnianymi budynkami ustawionymi na kształt litery „U”. Założenie to należało do Raczyńskich z Zawady. Obecnie droga uległa przekształceniu, a z dawnych obiektów pozostały dwa parterowe, gospodarcze budynki murowane z gliny, oraz ceglany budynek spichlerza dworskiego, ob. dom mieszkalny nr 62. Prawdopodobnie sklep w centrum sołectwa to przekształcony obiekt podworski.

PODGRODZIE

Historia miejscowości

Wieś o powierzchni 9,3 km² w 2013 r. liczyła 1588 mieszkańców. Położona jest na malowniczych wzgórzach po obu stronach trasy E-4. Tereny góryste Podgrodzia należą do Obszaru Chronionego Krajobrazu Pogórza Strzyżowskiego.

Nazwa miejscowości pochodzi od istniejącego tutaj w przeszłości grodziska. Z bardzo wczesnym osadnictwem należy wiązać nazwę przysiółka w Podgrodziu „Karazyjak”, odnotowaną na mapie katastralnej wsi z 1849 r. i wzgórze „Jas Karanie” (347 m n.p.m.). Przetrvanie tej nazwy świadczy o ciągłości zasiedlania tego obszaru. Z późniejszym okresem można łączyć nazwę „Maga”, będącą częścią wsi Podgrodzie, gdzie żył legendarny wódz słowiański Bodzos (Bodzus, Boos), który zginął w obronie swego grodu.

Nie jest znany dokładny czas lokacji wsi, ale w źródłach pisanych Podgrodzie występuje od pocz. XV w., tak więc powstanie miejscowości można łączyć z XIV w. W 1419 r. dziedzicem wsi był Jan z Podgrodzia żonaty z Katarzyna z Latoszyna, który w ciągu długiego życia doszedł do dużego majątku. W 1430 r. wykupił prawo do Gawrzyłówki, do znacznej części Braciejowej, a w 1449 r. nabył sołectwo w Gawrzyłowej, posiadał połowę Stasiówki i Pogórze, część wójtostwa w Pilźnie, połowę wsi Machowa, Ździary, Łęki oraz Zwiernik. Jan Podgrodzki był też właścicielem wójtostwa dębickiego, a przywilej ten posiadał z r. 1372 r.

W roku 1474 Podgrodzie zostało zniszczone przez najazd węgierski Tomasza Tarczy. Istnieje informacja, że Podgrodzie w latach 70 XVI w. było własnością wojewody kijowskiego Konstantego Wasyla Ostrońskiego. Jeszcze większych zniszczeń doznała wieś podczas kolejnego najazdu tatarskiego w 1502 roku. Po śmierci Jana Podgrodzkiego, jego syn Jan należał na pocz. XVI w. do najważniejszych dziedziców miasta i rodu Gryfitów (zm. ok. 1508 r.). Kolejnymi dziedzicami Podgrodzia zostali synowie Jana, Hieronim Szczepanowski i Stanisław Bielowski, którzy byli także właścicielami Dębicy. Oni to w

1509 roku wystawili bardzo ważny przywilej zwalniający mieszkańców Dębicy oraz chłopskich poddanych z Podgrodzia, Grabówki, Gawrzyłowej, Braciejowej, Głobikowej, Żdźar, Pogórza i Strasiówki od wszelkich opłat z tytułu żeglugi na *Wisloce*. Rzeką tą mieszkańcy Podgrodzia obsługiwali spław zboża i innych towarów. Ponadto wydobywano z dna *Wisłoki* stare szerniałe dęby, które stolarze przerabiali na meble do magnackich pałaców.

Z rejestru poborowego z r. 1510 wynika, że w Podgrodziu była karczma, mały młyn i dwór z folwarkiem. Istnienie folwarków na terenie każdej wsi otaczającej Dębicę dowodzi, o rozwiniętej wówczas gospodarce folwarczno-pańszczyźnianej.

W 1515 roku właścicielem wsi wraz z lasami i barciami, a także połowy Grabówki, Latoszyna i Żdźar wraz ze stawem rybnym został Hieronim Podgrodzki. W tym czasie Jan Szczepanowski z Podgrodzia nabył wójtostwo dębickie, do którego w połowie XVI wieku należała Grabówka. Po jego śmierci Podgrodzie odziedziczył syn Kasper. Następnym właścicielem był Latoszyński, który posiadał również Latoszyn i część Dębicy. W 1536 r. Podgrodzie liczyło 21 domów.

W XVII wieku Podgrodzie przeszło na własność rodziny Winiarskich. Wtedy podstawowym zajęciem ludności było rolnictwo i hodowla, także gospodarka leśna, bartnictwo i spław zboża, drewna i węgla drzewnego.

W 1772 r. Podgrodzie należało do uformowanego jeszcze w XIV i XV w. okręgu parafialnego Dębicy. W 1787 r. cesarz Józef II zatwierdził plan regulacji parafii w diecezji tarnowskiej, i w ramach zmian wieś postanowiono włączyć do parafii w Dobrkowie.

Nie jest znany początek przejścia Podgrodzia przez ród Ankwiczów, ale wieś ich siedzibą rodową była do 1780 roku, kiedy to Jan Kanty Ankwicz wraz z synem Stanisławem zakupili Machowę i tam się przenieśli. Natomiast na pocz. XIX w. w Podgrodziu mieszkała Ewa Henryka (Henrietta) Ankwicz (córka Stanisława, i wdowa po Stanisławie Sołtyku), która zapisała się jako dobry gospodarz wsi. Była przyjaciółką Adama Mickiewicza. Kiedy wieś należała do E. H. Ankwicz rozwijało we wsi szewstwo i szczególnie koszykarstwo. Wiklinę potrzebną na koszyki uzyskiwano znad brzegów *Wisłoki*.

Po opuszczeniu Podgrodzia przez E. Ankwicz przez około 20 lat majątek dworski oddano w dzierżawę. Pod k. lat 40 XIX w. dzierżawcami majątku Podgrodzie i Grabówka byli Franciszek Sokulski i Marceł Szybalski. F. Sokulski był mocno zaangażowany w działalność spiskową. Należał do grona najbliższych współpracowników J. Tyssowskiego, dyktatora powstania krakowskiego z 1846 r. Wybuch powstania przeciw Austriakom zbiegł się z wybuchem powstania chłopów przeciw szlachcie, zwanym rabacją. Wzięło w nim udział także chłopstwo z Podgrodzia. Z pamiętnika Ksawerego Preka wynika, że we dworze podgrodzkim zamordowano Franciszka Sokulskiego, zniszczono obraz Matki Boskiej, którym się osłaniał, a dwór splądrowano. W czasie powstania chłopskiego nie uniknął śmierci również drugi dzierżawca Podgrodzia-Grabówki, M. Szybalski. Zamordowano go w Parkoszu razem z dzierżawcą folwarku Bobrownickich, Józefem Nowakiem i oficjalistą Tomaszem Jaworskim. Inny z mieszkańców Podgrodzia Sudyk współuczestniczył w napadzie na dwór w Strzegocicach, gdzie zamordowano właściciela Erazma Tomczyńskiego. W 1870 roku syn Sudyka, Wojciech ufundował drewnianą kapliczkę pw. *Przemienienia Pańskiego*, jako dar ekspiacyjny za udział ojca w rabacji i morderstwie. Dziś odnowiona kapliczka stoi przy trasie E-4, i nr 91c.

W 1910 r. w Podgrodziu powstała czteroklasowa szkoła na gruntach dworskich. Jej rozbudowa nastąpiła w latach 30 XX w. Zabudowa wsi była bardzo skromna; dominowały domy drewniane o dachach krytych strzechą.

W 1946 r. rozpoczęto starania o budowę nowego kościoła i zorganizowanie tu parafii. W 1962 r. Podgrodzie liczyło 242 gospodarstw i 1116 mieszkańców, a w 1970 r. 1227 mieszkańców. Dopiero w 1972 r. biskup ks. Jerzy Ablewicz utworzył samodzielną wikarię parafialną w Podgrodziu, która w 1979 r. uległa przekształceniu w samodzielną parafię; w 1977 r. liczyła 1303 wiernych.

W 2012 r. sołectwu Podgrodzie został nadany status obszaru ochrony uzdrowiskowej „Obszar Uzdrowiskowy Latoszyn”.

Zabytki nieruchomości oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

PARK DWORSKI. Zlokalizowany jest na wyniesieniu nad doliną rzeki *Wisłoki*; położony ok. 600 m od trasy E-4, od której prowadzi wąska droga asfaltowa; nr ewid. dz. 906/1, 904, 894,

898/1, 872. **Park wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-278 z dn. 17.02.1986 r.** jako własność Trans-Południe Sp. z o. o. (Monika i Zbigniew Pazdyk). Ochroną konserwatorską parku objęto pd.-wsch. część działki nr 75/4 dawniej dz. 872. **Pozostałe obiekty – murowany spichlerz i obora nie są wpisane do rejestru zabytków.**

W Gminnej Ewidencji Zabytków ujęty jest park oraz spichlerz.

Historia obiektu

Miejsce założenia parkowo-dworskiego może posiadać staropolską tradycję, a także zachowany starodrzew z XVIII w. i 2 poł. XIX w. Od pocz. XV w. dziedzicem wsi był Jan z Podgrodzia, który władał dużym majątkiem. Po jego śmierci, syn Jan należał na pocz. XVI w. do najważniejszych dziedziców miasta Dębicy z rodu Gryfitów. Kolejnymi dziedzicami Podgrodzia byli potomkowie tego rycerskiego rodu. W rejestrze poborowym z roku 1510 odnotowano istnienie w Podgrozniu dworu z folwarkiem. Informacja ta może dotyczyć omawianego miejsca z dawnym założeniem dworskim.

Od XVIII w. do poł. XIX w. Podgrodzie należało do rodziny Ankwiczów; ostatnią dziedziczką była Henrietta Ankwicz. Pod k. lat 40 XIX w. dzierżawcami tego majątku i Grabówka byli F. Sokulski i M. Szybalski. W czasie rabacji dwór uległ zniszczeniu.

Według autorów *Słownika Geograficznego* z 1887 r. większa posiadłość ziemska o obszarze 981 mr była należnością barona Teodora Christiani-Grabiński Kronauge von Kronwald (1815-1896), który nabył ją w 1851 r. Następnie w 1905 r. Podgrodzie i Grabówka o obszarze 678,41 ha były w posiadaniu Zygmunta Grabińskiego, potem rodziny Jurkiewiczów. Kolejnym odnotowanym właścicielem był Józef Kołasiński, a do 1945 roku założenie w Podgrozniu stanowiło własność Jana Maja.

W latach 1946-1948 posiadłość przejął PGR Przyborów, a od 1956 r. PGR Zawada. W 1959 r. obiekt przejęły Zakłady Mięsne w Dębicy z przeznaczeniem na Ośrodek Doświadczalny. W 1977 r. w Metryce Parku do obiektów o wartości zabytkowej zaliczono: mieszkalny budynek parterowy podworski z 1932 r., budynek gospodarczy i 3 magazyny, oraz w ramach ogrodzenia znajdują się dom mieszkalny, spichlerz, stajnię, stodołę, chlewnię, hydroformię, magazyn i stodołę.

W latach 90 XX w. doszło do podziału własnościowego: budynki gospodarcze na obszarze dawnego folwarku przejął Zakład Mięsy w Dębicy, a spichlerz nabył Zbigniew Pazdyka.

W 2012 r. Trans Południe Sp. z o.o. ubiegał się o zniesienie ochrony konserwatorskiej dla częściowo zniszczonego budynku położonego na działce nr 75/7 (budynek d. dworu znajdował się w Gminnej Ewidencji Zabytków). Po przeprowadzonej ekspertyzie dotyczącej stanu technicznego, i ocenie wykluczającej możliwość prawidłowego przeprowadzenia robót remontowych, niszczący budynek dworu został wykreślony z Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków w czerwcu 2012 r., a następnie zburzony. Obecnie w miejscu d. budynku dworu jest plac parkingowy.

Wartość zabytkowa parku i stan zachowania

W 1932 r. na miejscu zburzonego w czasie I wojny dworu powstał nowy, murowany, parterowy, niedużych gabarytów, z gankiem przy elewacji frontowej, o skromnym wyglądzie, w stylu tradycyjnego budownictwa dworskiego. W 2008 r. dwór był w dość dobrym stanie technicznym, ale nie użytkowany ulegał zniszczeniu. Po 2012 r. już w bardzo złym stanie technicznym został rozebrany. Budynki gospodarcze oraz spichlerz są traktowane jako magazyny i ulegają niszczeniu; wokół jest zbiorowisko odpadów z pobliskiego zakładu. Ogólny, stan techniczny spichlerza jest jeszcze dość dobry.

W parku podgrodzkim zachowane są nasadzenia modrzewia i kilka drzew o wymiarach pomników przyrody. Zieleń tego parku powinna być traktowana jako ważny element lokalnego krajobrazu i przestrzeni, o historycznej wartości.

Mapa katastralna Podgrodzia z 1849 r. ilustruje stan zespołu dworskiego z 1 poł. XIX w. W tamtym czasie drewniany dwór o planie prostokąta z gankiem przy pn. elewacji miał nieduże, najbliższe otoczenie. W kierunku pn. stało kilka drewnianych budynków gospodarczych tworzących czworobok. Należy przyjąć 2 poł. XIX wieku za czas komponowania parku, kiedy to, podobnie jak w wielu okolicznych założeniach dworskich, porządkowano zieleni parkową, dosadzając do istniejącego starodrzewu, nowe okazy. Wtedy murowane budynki gospodarcze ulokowano od wschodniej strony; z nich spichlerz, stajnie przetrwały do dziś.

W okresie po II wojnie nastąpiły duże zmiany w zadrzewieniu, zwłaszcza w części pn.-wsch. Stare zabytkowe budynki zostały częściowo przebudowane. Dawny spichlerz, budynek mieszkalny dla obsługi i stajnia zostały zmodernizowane, połączone i zamienione na chlewnie. Sadzawka otoczona zielenią uległa powiększeniu, obetonowana i przekształcona na zbiornik przeciwpożarowy.

Parkowy charakter zachowała część pd.-zach. o powierzchni ok. 1 ha. Najcenniejszy fragment zadrzewienia tworzą drzewa lipowo-modrzewiowe ze starymi okazami grochodrzewu, brzozy i świerku, ciągnące się wzdłuż ogrodzenia siatkowego od strony południowej. Największe okazy lip mogą osiągać wiek ponad 200 lat i więcej. Wzdłuż drogi gruntowej od pn.-zach. występują pojedynczo stare okazy modrzewia europejskiego. Od pn. strony głęboki jar o stromych stokach jest zarośnięty lasem oraz krzewami. Zieleni leśną reprezentują sędziwe okazy dębu szypułkowego, olszy czarnej, lipy drobnolistnej, jaworu oraz grab. Zieleni niską tworzą zaniedbane trawniki o charakterze łąk kośnych.

Z poziomu wzniesienia, na którym położone jest dawne założenie dworskie rozlega się ku zachodowi i północy malowniczy widok na dolinę *Wisłoki* i jej stromą, pociętą jarami skarpe. Należy zadbać o to, aby nie zasłonić tego widoku poprzez zbytne zakrzewienie. Teren wzgórza wartý jest też przebadania archeologicznego ze względu na starą tradycję tego miejsca i jego ukształtowanie sugerujące charakter obronny. Uporządkowania wymaga park. Wskazane jest wprowadzenie maskującego pasa zieleni w celu zasłonięcia hal transportowych i punktów logistycznych pobliskiej firmy Trans-Południe.

KAPLICA EKSPIACYJNA. Zlokalizowana jest w centrum wsi, przy drodze E-4 i po jej południowej stronie, obecnie frontem do bocznej drogi prowadzącej do kościoła; nr ewid. dz.661/1. Drewniana kaplica kubaturowa, powstała w 1870 r., prezentuje typ wiejskiego budownictwa drewnianego. Co pewien czas była remontowana systemem gospodarczym. W 1972 r. ściany ozdobił malarską dekoracją ornamentalną projektu miejscowych wykonawców. W 2002 r. została przesunięta z pasa drogowego na działkę ofiarowaną na rzecz parafii pw. Przemienienia Pańskiego przez Lucynę Sikorę. Urząd Gminy Dębica przeznaczył na ten cel środki finansowe (wykonano nowy fundament, wymieniono zniszczone elementy konstrukcyjne, oszalowanie).

W kronice parafialnej istnieje wzmianka, że kaplicę jako ekspiacyjną ufundował Wojciech Sudyka za udział jego ojca w zamordowaniu w czasie rabacji w 1846 r., podróżującego tędy właściciela wsi Zwiernik (po zabójstwie postawiono drewniany krzyż). Do czasu założenia parafii i wybudowania nowego kościoła pełniła funkcję kaplicy mszalnej.

Kaplica jest na rzucie prostokąta, z trójboczną absydą, przykryta dachem dwuspadowym przechodzącym nad absydą w trójspadowy, pokrytym blachą układaną na felc; na kalenicy nawy znajduje się ozdobna, nieduża wieżyczka na sygnaturkę. Elewacje są oszalowane pionowo, z uszczelnieniem listwami; od frontu są drzwi wejściowe, częściowo przeszklone; przy bocznych elewacjach otwory okienne, prostokątne. We wnętrzu znajduje się ołtarz z czasu budowy obiektu; w nim obraz olejny z przedstawieniem *Najświętszej Marii Panny Niepokalanie Poczętej*. Wokół kaplicy ogrodzenie tworzą drewniane sztachety.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

PUSTKÓW

Historia miejscowości

To największa miejscowość gminy Dębica położona w jej północno-wschodniej części, składająca się z dwóch sołectw: PUSTKÓW o pow. 14,1 km² oraz PUSTKÓW KROWNICE o pow. 8,7 km², razem w 2013 r. licząca 2925 mieszkańców.

Początki miejscowości sięgają prawdopodobnie XII-XIII w. Osada położona w Puszczy Sandomierskiej, przy starym szlaku handlowym Sandomierz-Przełęcz Dukielska nosiła pierwotnie nazwę *Czerwone Jabłuszko*. Po zniszczeniach przez Tatarów na tym terenie została pustka, dlatego z trudem odnowioną wieś nazwano Pustkowem. W 1423 r. osada należała do Klemensa, który posiadał także Pobiedno. W 1508 r. Pustków dziedziczył Mikołaj Ligęza z Bobrka. W 1581 r. mieszkało tu 8 kmieci na 7 pół łanach. W ciągu wieków ziemia pustkowska przeżywała wiele wydarzeń: najazdy Tatarów, Węgrów, Rusinów, a w następnych wiekach Szwedów.

Plan katastralny wsi Pustków z 1849 r. pokazuje istniejące tu założenie dworsko-parkowe usytuowane po obu stronach drogi Dębica-Mielec, z liczną zabudową i ze stawami; po wschodniej stronie rozciągał się dużych rozmiarów ogród.

Przed 1888 r. Pustków wraz z Męciszowem, Wolą Pustkowską, osadą Rudki, Krownice, Zastawie i Budy liczył razem 290 domów i 1 563 mieszkańców z tym, że sam Pustków miał 164 domów i 899 mieszkańców. Parafia rzym.-kat. znajdowała się w Brzeźnicy. Wówczas większa własność ziemską należąca do hrabiego K. Bobrowskiego składała się 1 859 mr, a mniejsza własność Lubieckiego wynosiła 1 347 mr. Do K. Bobrowskiego należała też gorzelnia. Przez Pustków przebiegała trasa kolejowa, i powstał tu budynek stacyjny.

W 1913 r. w Pustowie gorzelnia była własnością Abrahama Brota, który posiadał też kopalnię torfu do celów opałowych i ogrodnich. W okresie I wojny wieś została silnie zniszczona. W 1922 r. rozparcelowano majątek należący do hrabiego Romera, a działki sprzedano chłopom. W poł. I. 30 XX wieku współwłaścicielami Pustkowa byli Szymon Harth i Aron Tiefenbrum, do których należało ponad 590 ha użytków rolnych.

W 1970 r. Pustków zamieszkiwało 4 197 mieszkańców.

Obecnie w Pustkowie znajduje się placówka szkolna, kościół parafialny, remiza strażacka, a obok drogi wojewódzkiej wybudowano chodniki.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KAPLICZKA DWORSKA z figurą *św. Jana Nepomucena*, wzniesiona XVIII/XIX w. Zlokalizowana na skrzyżowaniu dróg z Dębicy do Mielca, i z Pustkowa do Krownic; nr ewid. dz. 1848 (Woj. Zw. Straży Pożarnych). Kapliczka remontowana była w 1975 r., 1994 r.; w 2007 r. przeprowadzono kompleksową konserwację rzeźby. Prawdopodobnie kapliczkę ufundował właściciel dworu jako dziękczynienie za ocalenie w wypadku.

Na kubicznym cokole, obłożonym płytkami z piaskowca, pięć kamiennych kolumn pseudodoryckich (pomalowane na biało) dźwiga drewniane zadaszenie dwuspadowe. Pośrodku powstałej przestrzeni, na kamiennej podstawie ustawiona jest drewniana figura *św. Jana Nepomucena*, polichromowana, późnobarokowa, ludowa, z XVIII/XIX w. Wokół kapliczki ogrodzenie jest ceglano-metalowe, ażurową balustradą, oraz rosną drzewa. Dobrze utrzymany obiekt należy objąć ochroną konserwatorską i wpisać do rejestru zabytków.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

OBELISK z krzyżem. Stoi przy drodze z Dębicy do Mielca, na dz. ewid. nr 3504 (W. Golec). Powstał w 1933 r. jako fundacja J. Kielura dla uczczenia Roku Jubileuszowego. Obelisk betonowy składa się z geometrycznych elementów; zwieńczony metalowym krzyżem z figurą Chry-

stusa Ukrzyżowanego; w metalowym zadaszaniu (sugeruje kapliczkę). Forma obeliska-pomnika utrzymana jest w tradycji modernizmu okresu międzywojennego.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

TRADYCJA MIEJSCA PO DAWNYM ZAŁOŻENIU DWORSKO-PARKOWO-FOLWARCZNYM. Dawne założenie nie zachowało się. Przetrwały tylko pojedyncze elementy przemieszane ze współczesnym zagospodarowaniem terenu, nowym podziałem parcelowym, zabudową, ogrodzeniami i nawierzchniami. Park także nie zachował się. Obecnie, w terenie o przypadkowej kompozycji krajobrazowej, po dawnym założeniu czytelne są ślady po dwóch stawach, okazałe prezentująca się kapliczka *św. Jana Nepomucena*, pnie drzew po starodrzewach (przy nowym sklepie handlowym, powstałym na miejscu murowanego budynku gorzelnii dworskiej z 2 poł. XIX w.).

Na planie katastralnym z 1849 r. odnotowano założenie dworsko-parkowo-folwarczne, które wówczas prezentowało wyjątkowo ciekawą kompozycję. Dużych rozmiarów, okazały zespół dworski usytuowany był po obu stronach drogi Dębica-Mielec, która tworzyła tu delikatne zakole. Po jej zachodniej stronie cztery stawy układały się łańcuchowo, w półkole, i połączone były kanałami wodnymi. Tutaj mieściła się część z kilkoma drewnianymi obiektami dworskimi, różnej wielkości, przy czym wyróżniał się budynek na rzucie wydłużonego prostokąta, z ryzalitem przy wschodniej elewacji, może dwór. Istniała tu niska zieleń komponowana, ze ścieżkami wokół okrągłego gazonu. Po wschodniej stronie drogi, w części wydaje się gospodarczej, za drewnianą zabudową, rozciągał się duży prostokątny kształt, ogród o geometrycznym i kwatrowym układzie, z wysokimi drzewami i niską zielenią. Przy drodze prowadzącej do Polesia zaznaczono kapliczkę *św. Jana Nepomucena*, zachowaną do dziś.

PUSTKÓW KROWNICE

Historia miejscowości

Historia miejscowości jest związana z leżącą w pobliżu większą miejscowością - Pustków. Na mapie katastralnej wsi Pustków z 1849 r. przysiółek Krownice posiadał rozległe tereny zalesione, pomiędzy nimi polany. Znajdował się tam duży rozmiarów Krownicki staw zasilany od północy potokiem Krowniczka (jego pozostałość jest jeszcze czytelna w terenie; w pobliżu powstała jednorodzinna zabudowa). Stosunkowo rzadko występująca drewniana zabudowa, na dużych zagrodach o wyspowym charakterze skłania, by lokowanie tego przysiółka łączyć z czasem późnego średniowiecza. Do dziś w potocznym nazewnictwie stosowane są określenia poszczególnych miejsc osady od nazwisk właścicieli większych gospodarstw *Skórowka, Mazurówka, Różakówka, Kamajówka, Przybytniówka, Surmanówka*. Pod koniec XIX w. nastąpiło ożywienie budowlane (potwierdza ilość zakreślonych obiektów na katastrze).

Do dziś, z pocz. XX w. zachowały się tylko pojedyncze przykłady drewnianych domów konstrukcji zrębowej z osatkami, malowane na czarno, 1-traktowe, kryte dachówką cementową, czarną (nr 442, 443). Ten typ starej zabudowy występuje wymiennie z nowszą, murowaną, która w niektórych przypadkach jest powtórzeniem dawnej formy budynku. Zauważalne jest jednak zjawisko remontowania starych, drewnianych domów z zastosowaniem nowej technologii budowlanej, co daje najczęściej niekorzystny efekt estetyczny. W przyszłości, takie działania budowlano-remontowe mogą przyśpieszyć proces niszczenia drewnianych budynków. Nadal trwa wymiana starej zabudowy na murowaną z tym, że w ostatnich latach realizuje się modele domów mieszkalnych o charakterze willowym, zupełnie nie respektujące miejscową, wiejską tradycję budowlaną. Spotkać można z przeszłości przykłady sadzenia przy domostwach dębów i lip, których dorodne korony wyraźnie wyróżniają się w krajobrazie wsi.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KAPLICZKA PRZYDROŻNA z figura Matki Bożej, stylem nawiązuje do neogotyku, 1938 r.; na tle otoczenia leśnego, przy nr 453. Kapliczka słupowa, wolnostojąca, jest murowana z cegły, nietynkowana, wysmukłych proporcji; aktualnie pomalowana farbą na niebiesko. Jest 3-kondygnacyjowa, złożona z kubicznych elementów: na dolnym prostopadłościennym cokole, od frontu, wmurowana jest tabliczka z bardzo słabo czytelną datą „2.10.1938”; w środkowej partii jest prostokątna wnęka osłonięta ramą przeszkloną; w niej ustawiona figura Matki Bożej Niepokalanie Poczętej; zwieńczenie zdobi fryz ceglany ułożony w rąb, a górą zadaszenie dwuboczne, zdwojone, osłonięte ceramiczną, czerwoną dachówką.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

PUSTKÓW-OSIEDLE

Historia miejscowości

Miejscowość wydzielono z Pustkowa w 2000 r., o pow. 1,5 km², i o liczbie 2730 mieszkańców. W 2010 r. zamieszkiwało 2000 mieszkańców.

1936 r. inż. Eugeniusz Kwiatkowski, ówczesny wicepremier i zwolennik tzw. interwencjonizmu państwowego opracował plan czteroletniego rozwoju gospodarczego Polski, który miał na celu utworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego i przekształcenie Polski z kraju rolniczo-przemysłowego w przemysłowo-rolniczy. COP objął swym zasięgiem m.in. wsch. część ówczesnego woj. krakowskiego, a także zach. część woj. lwowskiego – 14 powiatów. Dzięki staraniom m.in. inż. Jana Jedynaka, mieszkańca wsi Paszczyń, który w tym czasie był wicemarszałkiem Sejmu, na terenie Pustkowa zdecydowano wybudować wytwórnię chemiczną produkującą materiały wybuchowe. Miejsce na lokalizację wybrano na skraju dużego masywu leśnego w tzw. „trójkącie bezpieczeństwa” między *Wisłą* a Sanem. Budowę realizowała „Lignoza”, Spółka Akcyjna w Katowicach. Ważne znaczenie dla wyboru miejsca na wytwórnię w Pustkowie miały też bliskość linii kolejowej oraz dostęp do rzek Wielopolki i *Wisłoki*. Wybrane miejsce na lokalizację należało do obcokrajowców S. Hartha, mieszkającego w Wiedniu i Arona Tiefenbruna mieszkającego w Bukareszcie. Liczący 607 ha teren leśny został nabyty przez Spółkę „Lignoza” w drodze licytacji za zaległe podatki tychże właścicieli na rzecz Skarbu Państwa. Budowę rozpoczęto w drugiej połowie 1937 r. Nastąpiły wielkie zmiany przyrodnicze spowodowane znacznym wylesieniem terenu oraz zmiana użytkowania terenów rolnych na obszary zabudowy miejskiej i przemysłowej. Prace przebiegały szybko; po wykonaniu prac niwelacyjnych i wybudowaniu dróg dojazdowych w 1938 r. przystąpiono do budowy obiektów.

Do 1 września 1939 r. wybudowano 53 budynki fabryczne, 24 mieszkalne w tym 12 domów willewowych dla kadry inżynieryjno-technicznej, dwa bloki dwunastorodzinne, cztery baraki dla majstrów i robotników wykwalifikowanych, hotel, garaże i stajnie. Dało to początek osadzie fabrycznej nazwanej „Kolonią”. Zgodnie z ówczesną zasadą powstawania osiedli, dla tworzącej się nowej społeczności wybudowano też kościół.

Dnia 20 kwietnia 1939 r. uruchomiono produkcję materiałów wybuchowych i środków zapalnych oraz tworzyw fenolowych i żywic lanych; zatrudnionych było 400 osób. Dnia 8 września 1939 r. po zajęciu Pustkowa przez Niemców, wkrótce do zakładu przybył 86 batalion pionierów Wehrmachtu i przedstawiciele komisarycznego zarządu nad wytwórnią ze strony władz okupanta. W lipcu 1940 r. na teren Pustkowa przybyły oddziały wojsk niemieckich SS. Wokół „Lignozy”; zaczęto wytyczać drogi i miejsca pod budynki przyszłego obozu szkoleniowego formacji SS, tzw. „SS Truppen-bungs-Platz Heidelager Pustków”. Władze niemieckie zaczęły tworzyć poligon wojskowy wykorzystując początkowo budynki fabryczne i osiedle mieszkaniowe Wytwórni Tworzyw Sztucznych „Lignoza”. Budynki obozowe umieszczono wokół 4 okręgów zwanych ringami.

Teren poligonu stał się miejscem lokalizacji przez Niemców wyrzutni pocisków V 2, które pochłonęły tysiące ofiar różnych narodowości. Od początku 1940 r. przy rozbudowie poligonu wojskowego

pracowali Polacy, Żydzi, Rosjanie oraz więźniowie innych narodowości, dla których utworzono obozy pracy przymusowej. Skrajnie niesprzyjające warunki bytowe, ciężka praca spowodowały, że zginęło tu około 15 tys. więźniów. Jesienią 1942 r. utworzono obóz pracy przymusowej dla Polaków. W celu uzyskania dla nich miejsca przeprowadzono kolejną selekcję Żydów, wywożąc większość z nich do Oświęcimia, pozostawiając tylko ok. 200 specjalistów–rzemieślników żydowskich. W 1944 r. pozostałych przy życiu Żydów wywieziono do obozu w Oświęcimiu. Utworzony obóz dla Polaków, którego dowódcą był Wilhelm Scitzl, został zlikwidowany w 27 lipca 1944 r., a więźniów wywieziono do obozów Rzeszy.

Na „Górze Śmierci” w Pustkowie–Osiedlu, nazwanej tak od czasu powstania obozu, znajduje się do dziś krematorium oraz bunkier służący Niemcom do gromadzenia ciał zmarłych i rozstrzelanych. Był to największy obóz zagłady na Podkarpaciu. Obóz w Pustkowie był miejscem eksterminacji Żydów dębickich. Ku czci pomordowanych na tym wzniesieniu wybudowany został pomnik, a w Zespole Szkół w Pustkowie Osiedlu powstała Izba Pamięci Narodowej.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KAPLICA fil. rzym.-kat. pw. *św. Stanisława bpa*, ob. kaplica pogrzebowa. Powstała w latach 1937-1939. Obiekt usytuowany na dz. nr ewid. 3604, objętej KW 12348. Położona jest w centrum miejscowości, przy wewnętrznej drodze, w obrębie placu kościelnego, przy nowym kościele. **Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-71 z dnia 21.02. 2003.**

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia obiektu

Kaplicę murowaną wzniesiono na wzór powstających w okresie międzywojennym obiektów architektonicznych realizowanych według projektu warszawskich architektów Czesława Przybylskiego i Zdzisława Mączyńskiego. Kaplica powstała równocześnie z budową Wytwórni Chemicznej i kompleksu budynków mieszkalnych, w ramach realizacji rządowego programu COP. Inicjatorem budowy był ks. Aleksander Osiecki, ówczesny proboszcz z Brzeźnicy. Do użytku oddana została w lutym 1939 r., ale bez wyposażenia bowiem wybuch wojny przerwał prace przy urządzeniu obiektu. W czasie wojny kaplicę zamieniono na magazyn; częściowo uległa zniszczeniu. Po wojnie przywrócono jej pierwotne użytkowanie i wygląd, a wnętrze skromnie wyposażono w sprzęt świątynny. Dnia 26 października 1947 r. odbyło się poświęcenie świątyni przez bpa ks. Karola Pękałę. Odnowienie świątyni przez inż. Mieczysława Grochowskiego, ówczesnego dyrektora Wytwórni Chemicznej było przyczyną usunięcia go ze stanowiska przez władze komunistyczne.

Działalność parafii i pełne przystosowanie kaplicy dla celów kultu rozpoczęło się od czasu utworzenia samodzielnego rektoratu w kościele–kaplicy p.w. *św. Stanisława bpa i Męczennika* w Pustkowie Osiedlu – tj. od 1 lipca 1970 r. W następnych latach przeprowadzono prace remontowe i modernizacyjne. Obecne wyposażenie wnętrza wykonane zostało wg projektu rzeźbiarza krakowskiego, Mieczysława Stobierskiego w latach 1973-1974.

Kaplica była własnością Zakładów Tworzyw Sztucznych w Pustkowie – sukcesora dawnej Wytwórni Chemicznej. Do zmiany prawnego jej statusu doszło 11 maja 1977 r. po odpłatnym przekazaniu parafii w Brzeźnicy przez ZTSz w Pustkowie. W 1978 r. została zatwierdzona samodzielna parafia Pustków-Osiedle. Po wybudowaniu plebanii w 1981 r. rozpoczęto budowę nowego kościoła, ponieważ istniejący okazał się za mały dla dużej ilości wiernych. Kaplica dla potrzeb religijnych służyła do 1991 r. tj. do czasu poświęcenia nowej świątyni, która stanęła na tym samym placu. Budowę nowego kościoła, projektu krakowskiego architekta, prof. Aleksandra Böhma rozpoczęto w 1982 r. Obecnie, kaplica użytkowana jest jako kaplica do obrzędów pogrzebowych. W 2001 r. obiekt remontowano (dach, rynny, tynki), a plac wyłożono kostką brukową. W 2012 r. miał miejsce kolejny remont przy zawilgoconych murach fundamentów; wykonano izolację. Prace były dofinansowane przez Gminę Dębica.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kaplica jest murowana z cegły, otynkowana, kryta stropodachem żelbetowym. Posiada symetryczny układ; jest na rzucie krzyża łacińskiego, o prosto zamkniętym prezbiterium, po jego bokach z zakrytiami analogicznymi. Fasada flankowana jest dwoma kwadratowymi wieżami, pomiędzy którymi główne wejście wprowadza do wnętrza obiektu. Zwieńczenie fasady stanowi niewielka, kwadratowa wieżyczka na sygnaturkę, zakończona krzyżem. Wzdłuż bocznych elewacji biegnie podcień, wsparty na trzech kolumnach. Elewacje zdobią zróżnicowane formą otwory okienne: okulusy, prostokątne, i o wąskim kształcie. We wnętrzu nawa jest jednoprzestrzenna; przy zach. ścianie, nad wejściem, między wieżami rozpięty chór muzyczny. Na bocznych ścianach nawy, nad oknami dolnymi znajduje się ciąg płaskorzeźb stacji Drogi Krzyżowej. Ścianę frontową prezbiterium zdobi mozaika granitowa w odcieniach szarości na tle, której umieszczono metalowy krzyż i kamienną figurę Chrystusa Zmartwychwstałego.

Kaplica stanowi wyjątkowy przykład realizacji historycznego programu architektury sakralnej o modernistycznej formie, złożonej z geometrycznych elementów pozbawionych detalu ornamentального. Obiekt należy zaliczyć do nowoczesnych rozwiązań architektonicznych o charakterze sakralnym, zrealizowanych na prowincji w okresie międzywojennym.

Kaplica wraz z osiedlem mieszkalnym oraz obiektami fabrycznymi w Pustkowie Osiedle, w lesnym otoczeniu, należą do nielicznych w pełni zrealizowanych i zachowanych przedsięwzięć w ramach COP na terenie Podkarpacia. Jest ilustracją ważnego etapu rozwojowego w historii II Rzeczypospolitej. Obecnie kaplica, remontowana na bieżąco jest w dobrym stanie technicznym i zachowuje pierwotny wygląd zewnętrzny, prawie nienaruszony.

OSIEDLE – KOLONIA. Powstało dla pracowników zakładów chemicznych „Lignoza” w latach 1937 – 1939, zachowując zasady urbanistyki, oraz a zabudowa styl architektury modernistycznej okresu międzywojennego .

Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia miejsca

W ramach programu COP, Spółka Akcyjna ze Starego Bierunia na Śląsku zakupiła w 1937 r. teren pod budowę fabryki i osiedla dla jej pracowników. O wyborze miejsca zdecydowała bliskość linii kolejowej. Wraz z fabryką budowano osiedle nazywane „kolonią”. Najpierw powstała luksusowa, sześciopokojowa willa dla dyrektora fabryki. Potem wzniesiono 6 willi jednorodzinnych, pięciopokojowych dla administracji i kadry inżynierskiej. Następnie powstało 7 willi dwurodzinnych, trzypokojowych dla administracji oraz budynek hotelowy. Poza centrum zbudowano dwie czterorodzinne jednopiętrowe tzw. „mistrzówki”, a dalej dwa jednopiętrowe bloki dwunastorodzinne dla wykwalifikowanych pracowników. Powstały też baraki czterorodzinne z ogródkami. Zbudowano garaże fabryczne, stajnie i stodołę, które obecnie, po modernizacji pełnią funkcję Domu Kultury. Na skraju osiedla zbudowano kaplicę.

Po zajęciu Polski, we wrześniu 1939 roku Niemcy dokończyli budowę bloków wielorodzinnych. W 1940 zaczęli tworzyć poligon wojskowy. Osiedle stało się zapleczem mieszkalnym dla wojska i obsługi poligonu oraz obozu pracy. Droga od stacji kolejowej Kochanówka – Pustków do fabryki, i dalej do Ocieki stała się główną osią kompozycyjną wyznaczającą dalszy kierunek rozwoju przestrzennego. Przy niej Niemcy zbudowali regularnie rozplanowany obóz pracy.

Po wojnie zabudowę obozową zlikwidowano, pozostawiając jedynie układ komunikacyjny tzw. ringi. W ich kierunku rozwinęło się w l. 70 XX w. budownictwo wielorodzinne, blokowe, oraz powstały przy nich ogródki działkowe. W l. 60 XX w. zbudowano zespół domów jednorodzinnych na południe od dzielnicy willowej, który stanowi kontynuację myśli planistycznej sprzed wojny.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Osiedle prezentuje typ planistyczny wywodzący się z koncepcji „miasta – ogrodu”. Ma formę otwartą o przestrzeni komponowanej funkcjonalnie i hierarchicznie, odzwierciedlając przez strukturę organizacji kadrowej fabryki. Sekwencje willi o jednorodnym typie rozmieszczone są

wzdłuż ulic biegnących w układzie swobodnym, tworzących dobrze skomunikowaną sieć. Regularne i modułowe parcele siedliskowe ułożone są w sekwencjach oddzielonych od siebie dystansem przestrzennym. Wydzielona jest też dawna kaplica, hotel i dawne budynki gospodarcze. Jeszcze w dużym stopniu wille i budynki wielorodzinne zachowują pierwotny, i bardzo oszczędny wystój elewacji i stolarką. Willom towarzyszą budynki gospodarcze zlokalizowane na tyłach parcel. Zabudowa o wyrównanej linii, odsunięta od ulic, oddzielona jest żywopłotami bądź ogrodzeniami z siatki. Ulice, oraz rampa przystanku kolejowego zachowują nawierzchnie brukowane; aktualnie zauważa się ich wymianę na niektórych odcinkach dróg osiedlowych.

Zespół willi o nr 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 35, 36 – należy objąć ochroną konserwatorską. Wybrane obiekty, zachowujące pierwotną strukturę i cechy stylowe wskazane by wpisać do rejestru zabytków.

DAWNA FABRYKA „Lignoza”. Fabryka zbudowana w latach 1937 – 1939; rozplanowana została w sposób bardzo regularny, przy czym fabryczne budynki rozmieszczono w kilku rzędach równoległe do drogi prowadzącej do Ocieki. Główny wjazd do fabryki flankowany jest przez dwa piętrowe budynki biurowe wzniesione w „stylu okrętowym”.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia miejsca

W czasie II wojny obecność zakładu chemicznego w Pustkowie Osiedlu, powstałego jako filia „Lignoza” S.A. z Katowic, wpłynęła na decyzję Niemców na umiejscowieniu na tym obszarze Poligonu wojskowego SS Truppenübungplatz Heidelberg. W latach 1940 – 1944 hitlerowcy włączyli fabrykę do rozległego zespołu poligonu i obozu dla oddziałów SS. Niemcy od września 1940 r. zdemontowali i wywieźli w głąb Niemiec wszystkie zakładowe maszyny i urządzenia, budując jednocześnie na terenie zakładu pomieszczenia dla wojska. Obiekty fabryczne „Lignoza” zaanektowano na potrzeby komendantury poligonu.

Po wojnie fabrykę zmodernizowano i rozbudowano zachowując starszą część bez większych przekształceń, co do układu przestrzennego i charakteru architektonicznego. Obecnie funkcjonuje tu Zakład Przetwórstwa Tworzyw „LERG” SA.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Zespół, pierwotnie liczący 53 budynki fabryczne w Pustkowie-Osiedlu powstał w ramach narodowego programu COP-u. Budowane ośrodki przemysłowe powstawały z wykorzystaniem możliwości ówczesnej najnowszej technologii i rozwiązań w dziedzinie urbanistyki, inżynierii, i architektury utrzymanej w stylu modernizmu okresu międzywojennego. Taki też poziom, w dużym jeszcze stopniu, prezentują zachowane obiekty przemysłowe, których funkcja zaważyła na kształcie, różnicowaniu wielkością np. hal fabrycznych o kubicznej formie, płaskich dachach, często nie ukrywających stalowe konstrukcje obudowane dużymi taflami szklanymi.

Inaczej, ale w tym samym stylu modernistycznym rozwiązano piętrowe budynki biurowe, wyglądem bliźniacze, tworzące reprezentacyjne wejście na teren placu fabrycznego. Wybudowane z tradycyjnego materiału, o prostej formie pozbawionej dekoracji. Uwagę zwraca sposób ich usytuowania, zaokrąglone naroża; pierwotnie pokryte były tynkiem uszlachetnionym. Założeniu fabrycznemu towarzyszy sceneria wysokich drzew iglastych, żywopłotowe ogrodzenie lub z siatki, ażurowe. Po wojnie, powstające nowe obiekty przemysłowe wyglądem nawiązywały do idei i charakteru przedwojennego budownictwa fabrycznego. W ten sposób nie zakłóciły wcześniejszej koncepcji planistyczno-budowlanej. Upływ czasu, a także nie ukierunkowane działania przy użytkowaniu niektórych obiektów niekorzystnie wpłynęły na ich wygląd i estetykę. W dalszym ciągu jednak zachowują cechy charakterystyczne dla modernizmu w polskiej architekturze przemysłowej końca l. 30 XX w. Stanowią przykład sztuki konstrukcyjno-budowlanej tamtego czasu.

ZESPÓŁ RINGÓW- Obóz wojskowy. Zbudowany przez hitlerowców w latach 1940 -1944.

Obóz rozplanowano na bazie regularnego układu komunikacyjnego, którego osią była droga prowadząca od stacji Kochanówka w kierunku Ocieki, od której odchodziły po obu stronach

podrzędne drogi zataczające okręgi zwane ringami. Było ich pięć, z czego zachowały się cztery. Ringi miały zabudowę składającą się z 50 baraków dla żołnierzy rozmieszczonych po zewnętrznej stronie obwodu, garaży i stajni umieszczonych od strony wewnętrznej. Ring najbliższy położony osiedla miał drogę brukowaną (bruk nie zachowany do dziś), pozostałe miały nawierzchnie wyłożone płytami betonowymi (zachowane), o połączeniach uszczelnionych smołą. Technologia budowy przypominały pasy autostrad budowanych przez Niemców za czasów Hitlera. Obecnie nie zachował się żaden z baraków obozowych. Obrzeża i wnętrza ringów porośnięte są lasem, w którym widoczne są ślady dawnego zagospodarowania wyłącznie jako formy topograficzne.

Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

MIEJSCE ZAGŁADY WIĘŹNIÓW OBOZU. Zwane „Góra Śmierci” - na stoku i kulminacji wzgórza, rozległa polana z elementami małej architektury pomnikowej w postaci kompozycji przestrzenno-figuralnych, upamiętniającej wydarzenia z czasu II wojny, oraz zachowany bunkier śmierci. Całość położona jest w lesie, dostępna po stopniach schodów, o ostrym podejściu, oraz Drogą Cierpienia. W 2012 r. powstała rekonstrukcja hitlerowskiego obozu pracy, w pomieszczeniach z Ekspozycją Historyczno-Dydaktyczną przy Górze Śmierci.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

CMENTARZ ŻOŁNIERZY RADZIECKICH POLEGŁYCH W 1944 R. Cmentarz upamiętnia poległych żołnierzy radzieckich w trakcie walk o wyzwolenie obozu.

Pośrodku kwatery stoi kompozycja pomnikowa z postacią żołnierza w półleżącej-śpiącej pozie, z karabinem; z tyłu obelisk-filar zakończony gwiazdą. Od frontu na sarkofagu na tablicy napis: *Wieniec chwała i pamięć żołnierzom poległym w walkach o wyzwolenie ziemi dębickiej. Społeczeństwo powiatu dębickiego*”.

Cmentarz posiada wartość historyczną. Forma pomnika prezentuje modernistyczną stylistykę nawiązująca do okresu międzywojennego, z wykorzystaniem układu kompozycji nagrobków renesansowych.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

PUSTYNIA

Historia miejscowości

Wieś położona jest przy trasie Dębica-Mielec w bezpośrednim sąsiedztwie Dębicy, o powierzchni 2,9 km² i w 2013 r. 1469 mieszkańców.

Miejscowość istniała prawdopodobnie już w XI wieku. Wg legendy biskup krakowski, Stanisław ze Szczepanowa konsekrował wybudowaną tu świątynię. W 1 poł. XV w. wieś posiadał ród Gryfitów. Po ślubie Stanisława Ligęzy h. Półkocz z Jadwigą, wdową po Stanisławie Gryfście zawartym w 1465 r. Ligęzowie przejęli Pustynię. W 2 poł. XV w. kronikarz J. Długosz odnotował istnienie tu drewnianej kaplicy p.w. *św. Stanisława ze Szczepanowa bp.*, do której ściągali pielgrzymki w dniu *św. Stanisława*. Długosz podaje, że działo się tam wiele cudów. Pustynia należała do parafii w Dębicy.

W 1508 r. sołtysostwo w Pustyni przejęła Beata Pniowska, szlachcianka. Po śmierci Stanisława Ligęzy majątek objął Feliks Ligęza z Gorzyc, a w 1536 r. wieś była w posiadaniu Piotra Ligęzy i Aleksandra Trzecieckiego. Do dóbr Ligęzy należały: Pustynia, Lubzina, Brzozówka, Ostrów, Paszczyna, Stobierna, Kędzierz (Kanrisch). W 1581 r. część posiadłości Ligęzy stała się własnością Mikołaja Tarnowskiego i składała się z 13 kmieci na 3 łanach, 6 zagrodników i 3 komorników (druga część należąca do Aleksandra Trzecieckiego była mniejsza). Pustynia traktowana była jako przedmieście Dębicy. W 1568 r. Jan Trzeciecki, sekretarz króla Zygmunta Augusta, występował jako dziedzic połowy miasta Dębicy, Latoszynka, Pustyni i Nagawczyny. Z 1541 r. pochodzi wzmianka o ugodzie pomiędzy Janem Trzecieckim i Andrzejem Tarnowskim ze wsi Kędzierz, w sprawie położonych na granicy ich posiadłości sta-

wów rybnych, i budowie grobli. Informacja ta dotyczy istniejących w Pustyni stawów, których powstanie sięga pocz. XVI w. Wtedy dla okolicznej gospodarki ważne miejsce zajmowała hodowla ryb.

Na pocz. XVII w. Pustynia nadal należała do rodu Trzecieskich. W zapisach źródłowych pod datą 1693 r. jako właścicielkę Pustyni odnotowano Annę Stawską, podkomorzną podolską. W 1705 r. Pustynia należała do Jana Morsztyna, starosty czorszyńskiego. W 1 poł. XVIII w. w Pustyni odnotowano 13 domów i 31 chłopów. Z kolei w 1768 r. Pustynia była w posiadaniu Macieja Ciotka, od 1768 r. rodu Radziwiłłów, a od 1819 do 1945 r. należała do Raczyńskich.

Najstarszy dokument kartograficzny wsi Pustynia z 1849 r. pokazuje w pobliżu drewnianego kościoła rozległe założenie dworskie z murałym dworem Tarnowskich, zabudowania folwarczne i dużej wielkości stawy, dochodzące aż do Kozłowa. W 1888 r. Pustynia wraz przysiółkami Kędzierz i Kozłów liczyła 162 domy i 887 mieszkańców. Wtedy w skład posiadłości większej należącej do hrabiny Anny Raczyńskiej wchodziła gorzelnia i dwa duże stawy. We wsi była szkoła ludowa. W 1913 r. gorzelnia była własnością Karola Hrubego.

W okresie międzywojennym XX w. nastąpiły duże zmiany w rejonie Dębicy i okolic, od kiedy obszar ten włączono w skład Centralnego Okręgu Przemysłowego (COP). Spowodowało to znaczne wylesienie terenu, zmianę użytkowania terenów rolnych na obszary zabudowy miejskiej i przemysłowej. Proces ten objął i teren Pustyni. Obecnie działającą Wytwornię Urządzeń Chłodniczych poprzedził zakład budowany w ramach COP-u w końcu 1938 r. jako Walcownię Metali Kolorowych, która była filią Walcowni w Czechowicach-Dziedzicach. Przed wybuchem II wojny światowej zakład jeszcze nie funkcjonował. Do 1949 r. zakład należał do macierzystej fabryki Walcowni w Czechowicach. Do 1951 r. hala fabryczna była składnicą złomu metali nieżelaznych, a od 1961 r. zakład otrzymał status producenta przemysłowego urządzeń chłodniczych.

W 1977 r. do miasta Dębicy włączono część sołectwa Pustynia (186 ha). W granicach miasta znalazły się Fabryka Farb i Lakierów wraz z przyległym osiedlem mieszkaniowym oraz wytwornia Urządzeń Chłodniczych PZL. Poza granicami terytorium miejskiego pozostały północno-wschodnia część osady Kędzierz. W 1970 r. Pustynię zamieszkiwało 1 197 mieszkańców. Obecnie obok drogi głównej znajduje się szkoła z salą gimnastyczną, przedszkole, remiza strażacka. Na miejscu starego, drewnianego kościoła wybudowano nowy kościół p.w. *św. Stanisława bpa*. W 2014 r. uruchomiono przejazd autostradą A4, przeprowadzoną przez teren Pustynia-Kozłów.

Zabytki nieruchomości oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KOŚCIÓŁ fil. rzym.-kat. pw. *św. Stanisława bpa*, ob. kaplica cmentarna. Drewniany kościół powstał w 1661 r. Obecnie stoi na cmentarzu w pobliskiej miejscowości Kozłów (położonej na trasie Dębica – Mielec). **Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją nr A-201 z dnia 05.12.1979 r.**

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia obiektu

Kościół pw. *św. Stanisława bpa* w Pustyni wybudowano w 1661 r. Był to kolejny już kościół, jaki powstał w tej miejscowości. Istnieje bowiem przekaz odnotowany przez J. Długosza, że *św. Stanisław bp krakowski* jechał do pobliskiej Brzeźnicy poświęcić kościół i nie został przyjęty przez jej mieszkańców. Zawrócił z drogi i zanocewał w Pustyni. Na pamiątkę tego zdarzenia, późniejszy bp Zbigniew Oleśnicki w miejscu odpoczynku Świętego wybudował drewniany kościół pw. *św. Stanisława bpa*. Z czasem zaczęli tu przyjeżdżać pielgrzymi, w dniu święta patrona, gdyż miejsce to zasłynęło cudami. Stąd można przypuszczać, że nieznaną świątynia o XV-wiecznej genezie poprzedziła drewniany kościół z 1661 r. Mapa katastralna wsi Pustynia z 1849 r. pokazuje usytuowanie tego kościoła, który stał na niewielkim placu, orientowany, w otoczeniu drzew, i w niedalekiej odległości od założenia dworskiego o XVI-wiecznej tradycji (do dziś zachował się obronny dwór, stawy, i po południowej stronie drogi trzy budynki czworaków i budynek folwarczny, przebudowane). Niewykluczone, że pierwotnie była to kaplica kolejnych właścicieli Pustyni.

W 1944 r. drewniany kościół został zniszczony (uszkodzono kruchę i ściany), a po wojnie odrestaurowany (oszalowano ściany zewnętrzne). W 1957 r. ks. Jan Stepa utworzył rektorat w Pustyni przy kościele pw. *św. Stanisława*, który obejmował wsie: Pustynia, Kędzierz i Kozłów - łącznie 1 935 wiernych. Pierwszym rektorem został ks. L. Motyka. W 1980 r. biskup Jerzy Ablewicz ustanowił samodzielną parafię przy kościele pw. *św. Stanisława*.

W 1988 r. przeprowadzono transfer XVII-wiecznego, drewnianego kościoła z Pustyni na teren cmentarza w Kozłowie, z inicjatywy miejscowej parafii, ze względu na postępujący proces jego zniszczenia, i budowę na tym samym placu murowanego kościoła, pod takim samym wezwaniem. Przed przeniesieniem obiektu na nowe miejsce wykonano inwentaryzację architektoniczną z opisem technicznym, z której wynika, że przedłużenie zakrystii w kierunku wschodnim nastąpiło później, oraz że przy pn. ścianie po usunięciu szalowania widoczne były ślady po dodatkowym otworze wejściowym (tak bywało przy kościołach gotyckich). Podmurówka była kamienna, niemal całkowicie pod powierzchnią terenu, ściany obustronnie wzmocnione w wielu miejscach lisicami. W trakcie montażu świątyni wymieniono znaczną część zniszczonych drewnianych elementów, dokładnie zachowując dawną konstrukcję i zabytkowy charakter obiektu. Aktualnie, stara świątynia pełni funkcję kaplicy cmentarnej, w której odbywają się obrzędy pogrzebowe.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kościół zbudowany jest z bali, konstrukcji zrębowej, obustronnie szalowany, jednonawowy, ogólnie na planie wydłużonego prostokąta. Prezbiterium jest prostokątne, trójbocznie zamknięte, z zakrystią prostokątną, a nawa kwadratowa. Więźba dachowa drewniana, konstrukcji storczykowej, kryta dachem dwuspadowym o wspólnej kalenicy, pobitym blachą. Bryła kościoła jest harmonijnych proporcji: bezwieżowa, z wieżyczką sygnaturki. Ściany we wnętrzu odeskowane, strop jest belkowy, odeskowany. Kościół nadal zachowuje pierwotne cechy stylowe i stanowi przykład sakralnego budownictwa drewnianego o charakterze ludowym. Ogólnie, techniczny stan zachowania obiektu jest dobry. Obiekt wymaga bieżącego przeprowadzania prac naprawczych i konserwacyjnych. Wskazane jest przeprowadzenie prawidłowo działającej wentylacji we wnętrzu kościoła.

ZABYTKI ruchome we wnętrzu - Ołtarz główny w kościele fil. p.w. *św. Stanisława bpa*, ob. w kaplicy cmentarnej w Kozłowie, 1 poł. XVI w., późnorennesansowy. Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją nr B-172 z 22.VIII.1973 r., aktualizowaną: B - 534 (15.VI.2012 r.)

Ołtarz główny posiada drewnianą konstrukcję, jest dwukondygnacyjny, przyścienny, zdobiony ornamentem wolutowo-chrząstkowym. Przy pierwszym wpisie do rejestru zabytków odnotowano w części retabulum nowy obraz „Wskrzeszenie Piotrowina”, a w drugiej kondygnacji barokowy obraz „*św. Walentego*” datowany na XVII w. (olej, płótno), oraz po bokach wkomponowane *obrazy nieznanymi świętymi posiadające formę półokręgu*. Po transferze kościoła na teren cmentarza nie wszystkie elementy ołtarza przetrwały do dziś. Ołtarz główny ze względu na kompozycję, wartość artystyczną i bogactwo ornamentyki jest cennym przykładem późnorennesansowej rzeźby i snycerstwa w polskiej sztuce.

Aktualnie wyposażenie wnętrza jest w części zabytkowe: późnorennesansowy ołtarz; w centrum z obrazem przedstawiającym Wskrzeszenie Piotrowina, pocz. XX w.; obraz *św. Walentego*, barokowy, z XVII w.; na belce tęczowej krucyfiks barokowy; fisharmonia z poł. XX w. Pozostałe wyposażenie pochodzi z lat 80 XX w. (obrazy, świeczniki).

Z poprzedniego wyposażenia kościoła prawdopodobnie brakuje: ambony wczesnobarokowej z XVII w., oraz rzeźby przedstawiającej *Matkę Boską z Dzieciątkiem*, z k. XV w. Wymienione obiekty odnotowano w decyzji o wpisie kościoła do rejestru zabytków jako także objęte prawem ochrony konserwatorskiej.

Obecnie na powierzchni nastawy głównego ołtarza widać ślady zniszczenia zawilgoceniem i działaniem drewnojadów. Podobnie lica obrazów wykazują zniszczenia mechaniczne i złuszczenie, przetarcia warstwy malarskiej. Wymagane są zabezpieczenia konserwatorskie celem uniknięcia pogłębiania się procesu niszczenia.

Brak jest przeciwpożarowego i antywłamaniowego zabezpieczenia obiektu. Wskazane jest przeprowadzenie inwentaryzacji zachowanych aktualnie zabytków ruchomych, i wpis do rejestru zabytków (jak wynika z wpisów do kart z 1984 r. zabytki te pochodzą z XVII, XVIII i XIX w., i są wysokiej klasy artystycznej). Karty podstawowej dokumentacji zabytkowych obiektów ruchomych wykonane przez C. Kocot z 1984 r. w ilości 32, w: Archiwum UOZ Delegatura w Rzeszowie.

DWÓR ALKIERZOWY, ob. dom mieszkalny. Budynek murowany powstał na przełomie XVI/XVII w. Obiekt położony jest w pn.-zach. części miejscowości, ok. 300 m na zach. od drogi z Dębicy do Tarnobrzega, w niedalekiej odległości od kościoła parafialnego, gdzie do 1988 r. stał drewniany kościół-kaplica przeniesiony na teren cmentarza. Usytuowany w bezpośrednim sąsiedztwie stawu. **Obiekt wpisany do rejestru zabytków decyzją A - 144 z dnia 27.02.1978 r.** (dwór - własność prywatna). **Strefą ochrony konserwatorskiej objęto cały obszar otaczających dwór stawów** (stawy - własność Skarbu Państwa). W Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego (Uchwała Rady Gminy nr XXVIII/305/2017) dwór obronny z otoczeniem objęty jest ochroną konserwatorską. Przez stawy przeprowadzono autostradę A-4.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

Historia obiektu

Historia alkierzowego dworu obronnego w Pustyni jest związana z dziejami tej miejscowości. XV w. właścicielami wsi był ród Gryfitów, a od 1465 r. Pustynia przeszła w posiadanie Stanisława Ligęzy h. Półkozic, ożenionego z Jadwigą, wdową po Stanisławie Gryficie. Od 1536 r. jako właściciele odnotowani zostali Piotr Ligęza i Aleksander Trzeciecki, a w 1581 r. pojawił się nowy współwłaściciel Pustyni, Mikołaj Tarnowski. Z 1541 r. pochodzi wzmianka o ugodzie, pomiędzy Janem Trzecieckim i Andrzejem Tarnowskim ze wsi Kędzierz, dotycząca położonych na granicy ich posiadłości stawów rybnych, i budowie grobli. Wzmianka ta dotyczy zapewne istniejących w Pustyni stawów i grobli, których powstanie może sięgać pocz. XVI w.

Z przełomem XVI/XVII w. i Mikołajem Tarnowskim można łączyć powstanie dworu, który prawdopodobnie w XVII w. został rozbudowany o zachodni alkierz i piętro. Założenie dworskie znajdowało się w bardzo bliskim sąsiedztwie kościoła pw. *św. Stanisława bpa*.

Na pocz. XVII w. Pustynia należała do rodu Trzecieckich, a w 1693 r. do Anny Stawskiej, podkomorzyny podolskiej, następnie do współwłaściciela Dębicy, Jana Kazimierza Glińskiego. W 1705 r. Pustynia była w posiadaniu Jana Morsztyna, starosty czorsztyńskiego, a w 1768 r. Macieja Ciotka. Od 1768 r. wieś przejęli Radziwiłłowie, a od 1819 r. do 1945 r. należała do rodziny hrabiów Raczyńskich.

Najstarsze przedstawienie kartograficzne z l. 80. XVIII w. pokazuje w tym miejscu zespół z zabudową o regularnym układzie sugerującym założenie barokowe, z ogrodem od wschodu i folwarkiem od południa. Mapa katastralna wsi Pustynia z 1849 r. obrazuje rozległy teren zespołu na osi pn.-pd., po wschodniej stronie rzeki *Pustyńskiej*. W kierunku południkowym dzieliła go droga na północną część dworską ze stawami, i południową z zabudową folwarczną, w większości murowaną. Dwór stał nad brzegiem Stawu wielkiego, który rozciągał się ku północy, oddzielony groblą od następnego Stawu wielkiego, i *Stawu pod Kozłowem*. Zaznaczono go schematycznie, jako niewielki, murowany, o planie prostokąta z ryzalitem przy zachodniej stronie, i przy jego północnym narożu z okrągłą basztą. Od zachodu, otoczenie dworu tworzyła Sadzawka, od południa gazon, i ścieżka doprowadzająca do drogi, która w kierunku wschodnim doprowadzała do drewnianego kościoła. Z oznakowania na katastrze wynika, że na obszarze dworskim wysokie drzewa tworzyły szpalery i rosły pojedynczo, nie tworząc komponowanej zieleni parkowej.

W 1888 r. posiadłość w Pustyni należała do hrabiny Anny Raczyńskiej; jej własnością była też gorzelnia i dwa duże stawy. Do 1945 r. realność ta należała do Edwarda Raczyńskiego, a dwór zamieszkiwał zarządca majątkiem. Po II wojnie posiadłość rozparcelowano; w budynku dworu ulokowano przedszkole wiejskie. W następnych latach pomieszczenia dworu służyły różnym

instytucjom. W 1977 r. dwór ze stawami użytkowany był przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Rybnej w Rzeszowie, a część folwarczna należała m. in. do Spółdzielni Kółek Rolniczych.

W latach 60. XX w. w budynku dworu przeprowadzono remont; częściowo wymieniono stropy i stolarkę, a w latach 70. XX w. został zaadaptowany na mieszkania lokatorskie.

Na początku lat 90. XX w. dwór kupił Zbigniew i Anna Sitek z Brzeźnicy. Po 1994 r. przystąpiono do kapitalnego remontu budynku. Pierwotna bryła dworu przetrwała do 2000 r., a w następnych latach rozbudowano obiekt od wschodniej strony o basztę, o analogicznej formie jak istniejąca.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Dwór obronny jest murowany, otynkowany, 2–piętrowy, częściowo podpiwniczony, założony na planie prostokąta z ośmioboczną basztą alkierzową przy pn.-zach. narożu, z gankiem-tarasem przy pd. elewacji, i z dobudowaną w ostatnich latach basztą po przeciwnej stronie. Elewacja pn. zwrócona jest w kierunku stawów. Korpus przykrywa wysoki dach 4-spadowy z krótką kalenicą, a basztę 8-połaciowy, namiotowy. Dachy pokryte są dachówką ceramiczną. Pierwotnie, w zabytkowej baszcie sklepienie było kopulaste, 8-boczne, z gurtami.

Pomimo rozbudowy dworu i modernizacji obiekt nadal zachowuje zabytkowe późnorennesansowe cechy i bryłę charakterystyczną dla budowli obronnych z XVI/XVII w. W przeszłości piwnice były sklepione kolebkowo, a pomieszczenia parteru przykrywały stropy drewniane. Atrakcyjne położenie dworu, bezpośrednio przy kilkuhektarowych stawach, zasilanych przez *Pustynkę*, dowodzi starej tradycji tego miejsca.

Wskazane, by elewacjom dworu przywrócić kolorystykę odpowiadającą charakterowi stylu, jaki on prezentuje. Obecny, mocno ceglasty kolor całkowicie koliduje z barwą tynków pierwotnie okrywających elewacje budynku.

W otoczeniu dworu nie zachował się starodrzew; od wsch. strony istniejący kilkuarowy sad owocowy pochodzi z powojennego nasadzenia. Na terenie dawnego folwarku występuje nierównomiernie wysoka zieleń, tworząca rodzaj parku wiejskiego. Te nieliczne już stare drzewa powinny być poddawane systematycznej pielęgnacji. W bliskim sąsiedztwie obszaru folwarcznego przetrwały murowane, dawne budynki; obecnie pełnią funkcję magazynową. Przetrwały także dwa budynki-czworaki, obecnie mieszkalne.

BUDYNEK STACJI KOLEJOWEJ. Pochodzi z l. 30. XX w., murowany, otynkowany, o kubicznej bryle złożonej z geometrycznych form, o płaskich dachach, z wewnętrznym portykiem od strony peronu. Jest to rozwiązanie architektoniczne typowe dla modernizmu i zarazem awangardowe jak na realizację w obszarze wiejskim. Dziś budynek stoi opuszczony, zniszczone są elewacje; jego obecna wartość estetyczna prezentuje się niekorzystnie, ale obiekt zachowuje pierwotną strukturę i niemal cechy stylu z czasu jego budowy.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

MIEJSCE PO KOŚCIELE pw. *św. Stanisława bpa*. Drewniany kościół z XVII w., w 1988 roku został przeniesiony na teren cmentarza w Kozłowie. Po nim, przy nowym kościele pozostały resztki starodrzewu upamiętniające tradycję miejsca.

STASIÓWKA

Historia miejscowości

Wieś o pow. 7,2 km², w 2013 r. licząca 1289 mieszkańców, położona jest w obrębie Pogorza Strzyżowskiego.

Pozostałości po osadzie wczesnośredniowiecznej na obszarze wsi zostały odkryte w 1998 r. w trakcie badań powierzchniowych w ramach realizowanego programu Archeologiczne Zdjęcie Polski. Osada ulokowana była na Progu Karpackim, na wysokim grzbiecie terenowym na obszarze ok. 3 ha. Od-

słonięto zarysy trzech budynków mieszkalnych. Wieś powstała w XIII w. była własnością rodu Gryfitów, m. in. do Jakuba Latoszyńskiego. W 2 poł. XV w. kronikarz Jan Długosz wymienia Stasiówkę jako majątek Jana Podgórskiego. Wtedy należała do parafii w Gumniskach. W 1505 r. w rejestrze poborowym odnotowano, że Latoszyński dzielił prawo własności do tej wsi z Janem Górskim. Wówczas w Stasiówce było 26 kmiec, karczma oraz sołectwo z folwarkiem. W spisie poradnego z 1508 r. wieś zapisano jako „Sthaszczowska”. Po 1512 r. Stasiówka przeszła w posiadanie Jana Górskiego, dziedzica Dębicy, a od 1523 r. w połowie otrzymała jego żona Regina z Pobiedza. W 1574 r. dziedzicem Stasiówki był współwłaściciel Dębicy, Jan Górski, jeden z wybitniejszych przedstawicieli swojej rodziny, który usiłował skupić jak najwięcej rozproszonych dóbr.

Od 1768 r. miejscowość należała do majątku rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. rodziny Raczyńskich. Od końca XVIII wieku Stasiówka weszła w skład parafii w Zawadzie. W 1890 r. Stasiówka liczyła 617 mieszkańców. Wtedy obszar większej posiadłości dworskiej należał do hrabiny Anny Raczyńskiej. W 1905 r. Roger i Edward Raczyńscy mieli w Stasiówce 98,18 ha obszaru. W okresie międzywojennym XX w. Mała Stasiówka znana była z walorów letniskowych.

Od 1966 r. zaczęto modernizację drogi w kierunku Zawady, a w 1967 r. rozpoczęto elektryfikację wsi. W 1970 r. Stasiówkę zamieszkiwało 1 071 mieszkańców. Budowany od 1972 r. kościół pw. *Świętych Piotra i Pawła*, o którego powstanie z wielką determinacją walczyli parafianie; konsekrowany został dopiero w 1991 r. W 1978 r. biskup Jerzy Ablewicz utworzył samodzielną parafię w tej wsi.

Lasy Stasiówki wchodzi w skład planowanego rezerwatu leśnego „Las Wolica”, który wraz z częścią Dębicy liczy ponad 100 ha. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu lasu o strefowym układzie zbiorowisk leśnych; znajduje się tu wiele roślin chronionych.

Obok kościoła w Stasiówce znajduje się budynek szkolny, a przy nim utworzona przez nauczycieli, uczniów i rodziców ścieżka dydaktyczno-naukowa o długości 3 km. Wzdłuż ścieżki oznakowane zostały rośliny i zwierzęta chronione oraz zbiorowiska roślinne i skały. Ścieżka jest dokładnie opisana i służy nie tylko uczniom Stasiówki, ale i szkołom z całego regionu, które przyjeżdżają tu na wypoczynek połączony z edukacją.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Zlokalizowana w pobliżu nr 108, przy drodze Dębica – Wielopole, po jej lewej stronie; nr ewid. 811/2 (W. Ligezka). Murowana kapliczka domkowa powstała w 1883 r., w stylu eklektycznym; zachowuje pierwotny dość archaiczny wygląd. Jest przykryta dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką ceramiczną, czerwoną. Elewacja frontowa jest przysadzistych proporcji, o bokach oskarpowanych, z wydatnym gzymsem wieńczącym, dwubocznym, flankowanym obeliskami; w szczycie krzyż metalowy, ażurowy, kowalskiej roboty. Drzwi wejściowe górą o łuku sugerującym ostry, pośrodku przeszklenie; górą osłonięte daszkiem. Na ścianach wewnątrz wiszą obrazy z przedstawieniami Matki Boskiej z 1 poł. XX w. W ostatnim czasie przeprowadzono generalny remont obiektu (założono opaskę betonową, otynkowano i pobielono elewacje, wymieniono stolarkę, wstawiono nowy parkan, wycięto rosnący przy kapliczce krzew)

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA przy nr 89 a, w pobliżu potoku, prawdopodobnie z k. XIX w. Niewielkich rozmiarów kapliczka jest kubaturowa, przysadzistych proporcji; murowana, o grubych murach, obrzucona tynkiem, pobielona, na planie prostokąta, przykryta zadaszaniem dwuspadowym, pokrytym dachówką ceramiczną, czerwoną; stolarka okienna i drzwiowa jest nowsza, drewniana, utrzymana w stylu pierwotnej. Elewacje są gładkie, bez dekoracji architektonicznej; przy bocznych elewacjach gzymś wieńczący jest wystający. Przy elewacji frontowej powierzchnia korpusu ze szczytem stanowi jednolitą całość; dwuboczne zakończenie wieńczy metalowy krzyż, kuty, kowalskiej roboty. Otwór drzwiowy górą o łuku odcinkowym; w nim drzwi ramowo-ptycinowe, częściowe przeszklenie, z pionowym podziałem; prowizoryczne

zadaszenie nad drzwiami. We wnętrzu znajduje się figura (drewniana?) *Matki Bożej z Dzieciątkiem*, polichromowana, neobarokowa, ludowa.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

DAWNA SZKOŁA, ob. budynek mieszkalny. Zlokalizowany przy drodze gminnej, nr 130, dz. ewid. nr 575/1. Murowany budynek powstał w 1929 r.; pod k. XX w. funkcjonował jako przedszkole; w ostatnich latach zmodernizowany i częściowo jego bryła utraciła pierwotny charakter. Obecnie przy obiekcie prowadzony jest generalny remont.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

STOBIERNA

Historia miejscowości

Wieś liczącą 8,9 km², w 2013 r. zamieszkiwało 994 mieszkańców. W księgach ziemskich pilźnieńskich z 1464 r. wymienione są dobra Spytka z Melsztyna, a wśród nich m.in. Stobierna. W 1502 r. spadkobiercą Stobierny, po śmierci Spytki został jego syn Jan, a następnie córki, Beata i Katarzyna, przebywające w klasztorze. W 1536 r. wieś była w posiadaniu Piotra Ligęzy herbu Półkozic. Z kolei w 1652 r. Achacy Ligęza był właścicielem Stobierny. Miejscowość ta od 1768 r. należała do majątku rodu Radziwiłłów, a od 1819 r. do Raczyńskich.

Autorzy „Słownika Geograficznego” z 1890 r. odnotowali, że Stobierna należąca do parafii w Zawadzie liczyła 44 mieszkańców i 75 domów, a większa posiadłość dworska była w posiadaniu hrabiny Anny Raczyńskiej. W 1905 r. do Rogera i Edwarda Raczyńskich w Stobiernej należał obszar liczący 212,67 ha.

W okresie międzywojennym XX w. Stobierna, oraz Mała Stasiówka, znane były z walo-rów letniskowych. Podczas pacyfikacji przeprowadzonej przez Niemców 21 lipca 1943 r. zamordowano w tej wsi 5 osób.

W 1970 r. Stobierną zamieszkiwało 1 081 mieszkańców. Okoliczne lasy są szczególnie bogate w runo leśne, w tym borówki i grzyby. Na niewielkim wzniesieniu o powierzchni ponad 4 ha znajduje się orczykowy wyciąg narciarski, z którego w sezonie chętnie korzystają mieszkańcy regionu. Obok wyciągu powstaną trasy saneczkowe, parking i zaplecze gastronomiczne. W pobliskiej Zawadzie powstała duża oczyszczalnia ścieków mająca za zadanie zebrać ścieki terenów Stobiernej i Stasiówki.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Zlokalizowana przy drodze polnej przez las do Lubziny i Zawady, Stobierna-Laskowa przy nr 145, w otoczeniu dwu lip. Drewniana kapliczka domkowa powstała ok. 1915 r., w czasie I wojny, jako dziękczynienie za ocalenie mieszkańców Podlaska w czasie bitwy rosyjsko-austriackiej. Jest na rzucie kwadratu, konstrukcji słupowej, oszalowana pionowo, z uszczelnieniem listwami, przykryta dachem dwuspadowym; przy elewacji frontowej z lekkim nadwieszeniem, z krzyżem w szczycie; otwór wejściowy, prostokątny, w nim oparkanie ażurowe. Wnętrze zdobi drewniana figura *św. Stanisława* bp, pocz. XX w. ludowa; na ścianie bocznej obraz z przedstawieniem *Matki Bożej Zawadzkiej*, oleodruk, z napisem o koronacji przeprowadzonej w 1920 r. Kapliczka zachowana jest w dość dobrym stanie technicznym; w dolnych partiach, w przyziemiu, oszalowanie ze śladami zawilgocenia.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA PRZYDOMOWA. Zlokalizowana na posesji nr 138, bezpośrednio przy ogrodzeniu, naprzeciw byłego leśnictwa. Powstała na przełomie XIX/XX w., jako podziękowanie za uzdrowienie dziecka gajowego. Kapliczka kubaturowa, murowana, otynkowana, w ostatnich latach odnowiona (sposobem gospodarczym), pomalowana; założona na planie prostokąta, przykryta dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką. Ponad prostokątnym otworem wejściowym jest wnęka arkadowa. W kapliczce znajduje się obraz z przedstawieniem *Jezusa Miłosiernego*.
Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Zlokalizowana na posesji nr 135, przy drodze do Zawady i Stasiówki. Wybudowana została na pocz. XX w. przez rodzinę Gulisów. Jest niewielkich rozmiarów, kubaturowa, o planie kwadratu, murowana, otynkowana, pobielona, przykryta daszkiem dwuspadowym, o wystającym okapie, osłaniającym boczne elewacje, pokrytym dachówką ceramiczną, czerwoną. Przy elewacji frontowej jest otwór prostokątny z drzwiami drewnianymi, konstrukcji ramowo-płycinowej, przeszklonymi. We wnętrzu jest drewniany ołtarzyk neorenesansowy, oleodruk z przedstawieniem *św. Józefa*, liczne figurki współczesne. Obiekt posiada skromny wygląd kapliczki zw. domkową - powszechnie spotykane rozwiązanie, przy tego typu obiektach kultowych na obszarze Podkarpacia, na wiejskich terenach. Jest w dobrym stanie technicznym. Na bieżąco jest zabezpieczana.
Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

DOM MIESZKALNY. Stoi na posesji nr 61, o nr ewid. 288, własności Józefa Bystrek. Powstał w l. 30 XX w., w tradycji drewnianego budownictwa wiejskiego; na planie wydłużonego prostokąta, zbudowany z bali, konstrukcji zrębowej, przykryty dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką; w otoczeniu drzew owocowych i ogródka kwiatowego. W ostatnim czasie przeprowadzono remont domu.
Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

ZAWADA

Historia miejscowości

Miejscowość o powierzchni 8,6 km², w 2013 r. licząca 1432 mieszkańców - ze względu na swą bogatą historię i liczne zabytki zwana jest przez wielu „Perłą Ziemi Dębickiej”. Wspaniałe położenie geograficzne - na progu Pogórza Karpackiego, przy trasie z zachodu na wschód, spowodowało, że Zawadę zamieszkiwały słynne polskie rody: Ligęzów, Radziwiłłów, Raczyńskich.

Pierwsza źródłowa wzmianka o poddębickiej Zawadzie pochodzi z 1337 r. i zawarta jest w Kodeksie Dyplomatycznym Katedry Krakowskiej. Wynika z niej, że Zawada istniała już ok. 1218 r. i należała do majątku biskupów krakowskich, a następnie weszła w skład uposażenia probostwa w Przeclawiu. W dokumentach z XIV w. występują dwie nazwy odnoszące się do tej samej miejscowości: Bobrek, zwany też Wola Zawadzka lub Wolią i Zawada (do dziś nazwę Bobrek nosi przysiółek na wysokim wzniesieniu, z kilkoma zagrodami, przy drodze z Łączek Kucharskich do Zawady, po jej zachodniej stronie). Zatem, dwie miejscowości weszły w skład dzisiejszej Zawady.

W latach 1374-1419 wymieniony jest Jan Ligęza, wojewoda łęczyński jako właściciel Bobrku, Przeclawia i innych majątków rozmieszczonych po całym kraju. W 1429 r. Zawada (Szawada) była częścią majątku dworskiego Sepnicy. Najprawdopodobniej po biskupach krakowskich Zawada przeszła w posiadanie rodu Melsztyńskich. W 1464 r. wieś była własnością kasztelana zawichojskiego, Spytka z Melsztyna. Z dokumentów wynika, że istniał tu dwór, który oddawał dziesięcinę do parafii w Lubzinie. W 1470 r. jako właściciel Zawady występuje nadal Spytka z Melsztyna, a Bobrka – Stanisław Ligęza „de Bobrek”.

Po śmierci Spytki, w 1502 r. spadkobiercą Zawady został jego syn Jan Melsztyński, a następnie córki, Beata i Katarzyna, przebywające w klasztorze. One to po śmierci brata Jana odstąpiły Zawadę Stanisławowi Lasockiemu z Brzezin, podkomorzemu poznańskiemu. W wyniku procesu dobra zawadzkie

56

od 1524 r. przeszły w ręce Piotra Ligęzy herbu Półkozie, syna kasztelana małegojskiego. Nowym właścicielem Zawady od 1536 r. był Feliks Ligęza, a potem jego syn Mikołaj Ligęza (1530-1603), starosta biecki. O nim opowiada legenda, spisana przez M. B. Stęczyńskiego w 1849 r., że zbudował w Zawadzie zamek, który przetrwał, ale w złym stanie do 1819 r. Zamek ten otoczony był fortyfikacją ziemną.

W 2 poł. XVI w. Zawada znalazła się w posiadaniu stryjecznego brata Mikołaja – Achacego Ligęzy. Dopiero dokument z 1581 r. określa jednoznacznie Zawadę jako własność Stanisława Ligęzy, syna Achacego. Stanisław ożeniony z Zofią Kuczkowską zbudował w Zawadzie w 1595 r., na wzgórzu zwanym Bobrek, drewnianą kaplicę pw. *Nawiedzenia Matki Bożej*. W niej umieścił cudowny obraz Matki Boskiej, a w 1616 r. sprowadził ojców augustianów. Kaplica należała do parafii w Lubzinie. Tenże Stanisław Ligęza miał syna, Achacego Ligęzę (zm. 1672 r.), który posiadłość tę objął od 1638 r. On to wybudował w latach 1646-1656, na miejscu drewnianej kaplicy, kościół pw. *Narodzenia Matki Bożej* (ob. pw. Narodzenia N. P. Marii). Jego syn, kasztelan czechowski Jan Kazimierz (od 1680 r.), a zarazem kolejny właściciel majątku, nie poszedł śladami swego ojca, toteż po 10-latach sporów augustianie opuścili Zawadę. W tym czasie Zawada nadal należała do parafii w Lubzinie.

Po bezpotomnej śmierci Jana Kazimierza Ligęzy, Zawada stała się własnością jego siostry, Felicji, zamężnej za Janem Walewskim (1657 r.). W 1704 r. w Jarosławiu, J. Walewski odstąpił Zawadę podskarbiemu koronnemu, Janowi Przebendowskiemu. Kolejną dziedziczką Zawady i pozostałych dóbr była jego jedyna córka Dorota Henryka (ok. 1682-1755), która poślubiła księcia Jana Mikołaja Radziwiłła (1681-1729). Po śmierci męża, Dorota H. Radziwiłłowa wyszła ponownie za mąż za marszałka Franciszka Bielińskiego, który aż do swej śmierci w 1766 r. figuruje jako właściciel Zawady. W 1735 r. byli oni dziedzicami także miasta Dębicy. Na wskutek układów majątkowych, Zawada ponownie wróciła do Radziwiłłów.

Od 1768 r. klucz dębicki (Dębica i 12 wsi, a wśród nich Zawada), przejął jeden z najbogatszych magnatów litewskich, Michał Hieronim Radziwiłł (1744-1831), miecznik litewski. Interesował się głównie olbrzymimi dobrami na Litwie i karierą polityczną, a zarządzanie dobrami dębickimi oddał sekretarzowi, Przebołowskiemu. W wyniku podziałów rodzinnych klucz dębicki znalazł się w posiadaniu jego brata, Antoniego Mikołaja Radziwiłła (1741-1778), który obrał karierę duchowną i urzędniczą. Po przedwczesnej śmierci, bliżej nieznaną prawą do tych dóbr mieli inni dwaj bracia Michała H. Radziwiłła, Jakub (1748-1808) i Dominik (1747-1803). W 1791 r. w ramach zmian w Zawadzie utworzono parafię. Po śmierci Dominika Radziwiłła, Mikołaj H. Radziwiłł, wówczas już wojewoda wileński mianował się opiekunem dwóch jego nieletnich córek – Anny i Marii. W aktach sądowych z 1811 r. występował jako właściciel klucza dębickiego.

W 1816 r. dziedziczka dóbr Dębica, Anna Radziwiłłówna, córka księcia Dominika, krajczego litewskiego, wnuka Doroty z Przebendowskich, 1 voto Radziwiłłowej, 2 voto Bielińskiej, poślubiła hrabiego Atanazego Raczyńskiego h. Nałęcz (1788-1874). Atanazy Raczyński był młodszym bratem Edwarda, twórcy słynnej Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. Rodzina ta posiadała wiele zasług w dziedzinie kultury i polityki. Atanazy Raczyński był ordynatem dóbr obrzyckich w Wielkopolsce (od 1825 r.), w latach 1830-1852 dyplomata pruskim przy dworze duńskim, utrzymywał kontakt ze słynnym duńskim rzeźbiarzem Torvaldsenem, od którego nabył jedną z rzeźb, która później zdobiła pałac w Zawadzie. Był kolekcjonerem kilku bezcennych płócien, historykiem sztuki, autorem publikacji dotyczących malarstwa, sam też malował i rysował. Od rodziny żony wyprocesował galicyjskie dobra – Dębicę i przejął je w 1819 r. Już w następnym roku doprowadził do restauracji dawnego zamku Ligęzów, który stał się wspólną rezydencją mieszczącą bogatą w księgozbiór bibliotekę oraz cenną galerię obrazów. Zamiarem Raczyńskiego było zaproszenie na rezydencję prymasa ks. Ignacego Raczyńskiego (1741-1823), po jego rezygnacji z arcybiskupstwa w Gnieźnie. Prymas zamieszkał jednak u Jezuitów w Starej Wsi k. Brzozowa. Wsparcie finansowe i wielkopolska gospodarność ocaliły majątek zawadzki od upadku, a nawet doprowadziły do jego rozkwitu. Wtedy założony został nowy park. Za czasów A. Raczyńskiego, we wsi powstała w 1853 r. pierwsza szkoła elementarna. Z jego inicjatywy w 1863 r. odnowiono kościół zawadzki.

Spadkobiercą majątku po Atanazym był jego syn Karol (1817-1899). Mieszkał za granicą, ale dbał o Zawadę, czego dowodem była założona i wyposażona przez niego ochronka, prowadzona przez Siostry Służebniczki z Dębicy. Ufundował do kościoła dwa witraże, oraz pierwszy szpital w Dębicy. Autorzy *Słownika Geograficznego* z 1895 r. podają, że Zawada wraz z obszarem należącym do dworu, którego właścicielem był Karol Raczyński liczyła 853 mieszkańców.

Po bezpotomnej śmierci Karola Raczyńskiego, dobra w Wielkopolsce i galicyjskie w powiecie ropczyckim przejął Edward Aleksander Raczyński (1847-1926), syn Rogera Maurycego (1820-1964),

który był synowcem Atanazego Raczyńskiego. Po śmierci pierwszej żony Marii z Krasińskich, córki poety Zygmunta Krasińskiego, Edward A. Raczyński w 1886 r. po raz drugi ożenił się z Różą z Potockich, wdową po swoim szwagrze Władysławie Krasińskim. Wtedy na stałe osiadł w Galicji i miał duży wkład w rozwój gospodarzy dóbr Dębica.

Z zapisów wynika, że w 1903 r. Zawada była własnością hrabiów Raczyńskich, Rogera i Edwarda. Roger Adam Raczyński (1889-1945) i Edward Bernard (1891-1993) byli synami Edwarda i Róży z Potockich. Oni zostali ostatnimi właścicielami majątku Zawada. W tym czasie ich posiadłość Zawady wynosiła 378,35 ha. Spis dóbr tabularnych w Galicji z 1905 r. wymienia jako właścicieli Zawady także Edwarda i Rogera hr. Raczyńskich.

Ponadto, Raczyńscy posiadali następujące jednostki tabularne: m.in. Braciejową, Gumniska Foks, Gumniska par., Brzeźnicę, Borek Brzeźnicki, Kozłów, Nagawczynę, Paszczynę, Pustynię, Stasiówkę. W 1914 r., dwa miesiące po wybuchu I wojny, spłonął pałac zawadzki, podpalony przez Kozaków. W 1918 roku w Zawadzie postawiono nowy pałac, a pozostałe po pożarze ruiny odrestaurowano. W 1913 r. w Zawadzie istniała gorzelnia, należąca do Ignacego Pieniążka (zarządzał Nagawczyną).

Ostatnim właścicielem Zawady był hr. Edward Raczyński, polityk, prezydent RP na emigracji w latach 1979-1986 (jego imię nosi obecnie szkoła podstawowa). Edward Raczyński był wyjątkowym promotorem Dębicy, doskonale rozumiejący uwarunkowania rozwoju nowoczesnego miasta. W 1936 r. do klucza hr. Edwarda Raczyńskiego należały folwarki: Zawada, Nagawczyna, Sepnica, Pustynia i Latoszynek, razem o obszarze 945 ha użytków rolnych i 3 446 ha lasów. Klucz Raczyńskich znany był z hodowli bydła, zarodowej obory bydła rasy nizinnej (fryzyskiej) w Zawadzie, i rasy simentalskiej w Sepnicy oraz Pustyni. Zarząd dobrami mieścił się w Nagawczynie, a dyrektorem klucza Raczyńskich był Włodzimierz Skarbek-Borowski. Majątek zawadzki prowadził hodowlę ziemniaków i pszenicy. W lasach miała miejsce racjonalna hodowla zwierzyny, szczególnie wzorcowo urządzona była bażanciarńia i park zajęczy. Zarząd dobrami zawadzkimi prowadził także pieczę nad tartakiem i parową cegielnią w Dębicy oraz nad gorzelnią w Zawadzie.

Obecnie z majątku Raczyńskich w Zawadzie pozostało założenie składające się: z parku dworskiego z kilkusetletnimi drzewami i kilkoma zabytkowymi obiektami, otoczone murem. Naprzeciw bramy wjazdowej do parku, po drugiej stronie drogi E-4 znajduje się zabytkowa karczma murowana, pokryta gontem, odnowiona i służąca przejezdnym gościom. Służyła też wielokrotnie dla potrzeb realizowanych tu filmów historycznych oraz scen batalistycznych.

W niedalekiej odległości od zespołu parkowo-pałacowego, na wzniesieniu znajduje się kościół - Sanktuarium Matki Boskiej Zawadzkiej, z pochodzącym z przełomu XVI/XVII w. malowanym na desce obrazem Matki Boskiej z *Dzieciątkiem*, cudami słynącym. Do Sanktuarium w Zawadzie pielgrzymują mieszkańcy okolicznych wiosek i miast. W 1970 r. Zawadę zamieszkiwało 1 034 mieszkańców.

Zabytki nieruchome oraz obiekty o istotnej wartości i znaczeniu dla gminy

UKŁAD PRZESTRZENNY I ZABUDOWA DAWNEJ WSI ZAWADA. Rozlokowana jest wzdłuż drogi nr 94 i przy potoku Zawadka. Zachowany układ parcel i pól z podziałami są konsekwencją średniowiecznej lokacji. Ten układ został później przecięty prostopadłą ulicą zorientowaną przy wschodniej stronie założenia rezydencjonalnego o tradycji renesansowej. W pn. pasie drogi, na skrzyżowaniu wykształcił się rodzaj nawsia – czyli placyku centralnego. W dalszym ciągu funkcjonują drogi i ścieżki prowadzące między zagrodami w pola.

W rozplanowaniu wsi zachowany jest układ dróg, miedzuchów, działek siedliskowych, folwarku i rozłogów pól w połączeniu z naturalnym biegiem potoku Zawadka. Rozplanowanie działek siedliskowych zachowuje podział na strefę zabudowy, sadów, pól. Zachowana jest jeszcze zabudowa w postaci drewnianych budynków mieszkalnych (niektóre z zewnątrz modernizowane) i nieliczne już obiekty gospodarcze, ogrodzenia – parkany drewniane, a wokół wsi tradycyjny krajobraz rolniczy. Wewnątrz wsi, tradycyjna zabudowa przemieszana jest z nowszym budownictwem, które w większości podporządkowało się zasadzie kontynuacji.

ZAWADA – BOBREK w kierunku Stobiernej. Tu istnieje niewielki zespół zabudowy zagrodowej, składający się z drewnianych budynków (z wyższą podmurówką, jednotraktowe), otoczo-

nych sadem. Zagrody usytuowane są na odrębnym wysokim cyplu w dolinie potoku Zawadka, przez to miały one charakter samotniczy. Jest to najstarsza część Zawady z zachowaną archaiczną formą rozplanowania. To rozplanowanie przysiółka wynikało z ukształtowania topograficznego. Otoczenie stanowi tradycyjny krajobraz rolniczy i elementy naturalnego krajobrazu.

KOŚCIÓŁ PAR. rzym.-kat. pw. *Narodzenia Najświętszej Marii Panny*, mur., 1646-1656; 1991; usytuowany na dz. ewid. nr 617. Położony niedaleko założenia pałacowo-parkowego, w pobliżu lokalnej drogi, na wysokim wzniesieniu, na które prowadzą strome schody; dojazd od strony cmentarza. **Obiekt jest wpisany do rejestru zabytków decyzją A-309 z dnia 30.05.1987 r. Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.**

Historia obiektu

Kościół wzniesiony został na wzgórzu zwanym Bobrek, w latach 1646-1656 z inicjatywy Achacego Ligęzy, właściciela Zawady. Pierwotnie nosił wezwanie Narodzenia Matki Boskiej. Stał na miejscu drewnianej kaplicy z 1595 r., w której znajdował się słynący cudami obraz Matki Boskiej, zakupiony we Włoszech przez Stanisława Ligęzę, ojca Achacego Ligęzy. Pierwotnie, elewacje kościoła z „dzikiego” kamienia były obrzucone cienką warstwą tynku. Przeprowadzone w ostatnich latach badania architektoniczne potwierdziły wcześniejsze informacje, że kościół planowano wybudować większy, w kierunku zachodnim, ale z bliżej nieznanymi powodami zaniechano takiej realizacji. W ciągu wieków świątynia była wielokrotnie odnawiana i częściowo rozbudowywana. W 1756 r. nad zakrystią wybudowano skarbiec oraz do korpusu dostawiono dwie kaplice. Po długich staraniach w 1791 r. kościół w Zawadzie erygowano parafią (wcześniej podlegał parafii w Lubzinie).

Kolejna restauracja świątyni, związana prawdopodobnie z obniżeniem stropu, nastąpiła w XIX w. z inicjatywy Atanazego Raczyńskiego. Po 1905 r. Karol Raczyński z żoną Karoliną, księżniczką Oettingen-Wallenstein zakupili do kościoła 2 witraże. Po zniszczeniach spowodowanych pierwszą wojną, w 1920 r. przeprowadzono kolejną restaurację kościoła. Przerobiono dach, który miał pokrycie gontowe, przy fasadzie powstał szczyt, położono nowy strop, w prezbiterium wstawiono witraże fundacji proboszcza ks. W. Kopernickiego z parafianami. W 1938 r. wnętrze kościoła otrzymało polichromię autorstwa Tadeusza Terleckiego, artysty malarza z Tarnowa.

W latach 1954-56 rozbudowano zakrystię w kierunku absydy, przy pn. kaplicy powstał przedsionek, a przy fasadzie wieloboczna kruchta z przeznaczeniem na ołtarz, górą z tarasem kolumnowym, przeszklonym, przykrytym kopulastym dachem. W 1977 r. w absydzie wstawiono dwa witraże projektu Jurija Bodnara. W latach 1989-1991 nastąpił generalny remont kościoła i jego rozbudowa. Dobudowano frontową część, znacznie przedłużając nawę; w górnej partii powstał taras z ołtarzem polowym, wokół podcieni arkadowy zwieńczony wysoką wieżą. Na plac kościelny prowadzą monumentalne schody. Obecna malarska dekoracja ścian i sklepień kościoła stanowi aranżację z ostatnich lat.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Pierwotna forma i rozwiązanie wnętrza kościoła w Zawadzie stanowiły przykład skromnej budowli sakralnej utrzymanej w stylu wczesnego baroku. Obecny kościół, po rozbudowie i modernizacji od zachodniej strony, otrzymał charakter świątyni pielgrzymkowej z wyraźną dominantą wysokościovą w postaci wieży. Ze względu na znajdujący się tu obraz łaskami słynącej Matki Boskiej *Śnieżnej*, kościół pełni rolę Sanktuarium.

Obiekt nie wykazuje zagrożeń technicznych, jest dobrze utrzymany i na bieżąco remontowany.

W starszej części świątyni zachowane są dzieła snycerskie i stolarskie oraz malarstwo sztalugowe. Zachowało się w większości wyposażenie barokowe: obraz - *Matka Boska Śnieżna*, olej na desce, k. XVI w.; ołtarz główny, 1 poł. XVIII w., w stylu regencji; w kaplicy – ołtarz późnorenansansowy, pocz. XVII w., z obrazami - *Nawiedzenie, św. Stanisław i Wojciech*; 4 boczne ołtarze, z 1 poł. XVIII w., w stylu regencji; w jednym z nich obraz *Matka Boska Szkaplerzna*, XVIII w.; ambona, chrzcielnica z baldachimem i zapleckiem, poł. XVIII w.; w nawie – witraże, pocz. XX w., z firmy S.G. Żeleńskiego; główne drzwi wejściowe do nawy, stare; krucyfik w tęczu, 1 poł.

XVII w.; prospekt organowy, pocz. XVII w.; figura - *Chrystus Zmartwychwstały*, XVIII w.; dzwon z 1614 r.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków są w ilości 4 obiektów. Podstawowe rozpoznanie zabytkowego zasobu świątyni w postaci zielonych kart opracowano w 1968 r. przez J. Szczęk, i objęło 31 obiektów (w: Archiwum UOZ Delegatura w Rzeszowie).

CMENTARZ PAR. Jest o XIX-wiecznej tradycji, ze współczesnymi nagrobkami, bez zadrzewienia komponowanego, bez wartościowego obiektu architektonicznego. Przy głównym ciągu komunikacyjnym jest grupa kamiennych nagrobków z pocz. XX w. Otoczenie jest naturalne w postaci skarpy ograniczającej wyniosły cypel ementarza, ze stokami zadrzewionymi o charakterze leśnym.

ZESPÓŁ PAŁACOWO-PARKOWO-FOLWARCZNY. Położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków, w południowym pasie, w centrum wsi. **Wpisane są do rejestru zabytków decyzją A-253 z dnia 18.03.1972 r. następujące obiekty: pałac, kaplica z basztą, oficyna, pralnia z murem ogrodu, rządówka, budynek bramy wjazdowej, chmielarnia, gorzelnia, stajnia, studnia z 2 kamiennymi obeliskami, ogrodenie.**

Park dworski wpisany do rejestru zabytków decyzją A-420 z dnia 16.07.1998 r.

Obiekty ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków.

PAŁAC, bud. mur., 1918. Usytuowany jest we wschodniej części parku krajobrazowego.

Historia obiektu

Pałac wchodzi w skład założenia rezydencjonalnego w Zawadzie złożonego z licznych budowli rozlokowanych w obrębie parku i folwarku - powstałych na przestrzeni od XVI w. do XX w. W przeszłości posiadłość ta należała do wybitnych rodów: Ligęzów, Radziwiłłów i Raczyńskich.

W 1914 r. w czasie wojny zamek Ligęzów o XVI wiecznej genezie, odbudowany w 1 poł. XIX w. spalił oddział pułku kozaków dońskich. Wcześniej zrabowali cenne urządzenia, zbiory sztuki i księgozbiór. W 1918 r. ówczesny właściciel Edward Bernard Raczyński (1891-1993) przystąpił do budowy nowej rezydencji – PAŁACU zachowanego do dziś w pobliżu dawnej oficyny dworskiej. Pałac jest kopią domu Rodesa Smitha, odkrywcy złóż diamentów na terenach Rodezji i Republiki Afryki Południowej (pierwszą żoną E. Raczyńskiego była Angielka, Joe Markham; zmarła po urodzeniu córki Róży, pochowano ją w Rogalinie. Po jej śmierci ponownie w 1932 r. ożenił się z Cecylią Jaroszyńską - z tego związku miał trzy córki: Wandę, Wiridianę i Katarzynę; mieszkają poza Polską. Trzecią żoną E. Raczyńskiego była Aniela Mieczysławska).

Nowy pałac otrzymał eklektyczne cechy stylowe nawiązujące do neobaroku, neorenesansu oraz stylu dworskiego. E. Raczyński jako dyplomata, ambasador Polski w Londynie, odwiedzając swoje dobra zatrzymywał się nowym pałacem w Zawadzie (podczas jego nieobecności mieszkała tylko służba). Rodzina Raczyńskich w posiadaniu założenia pałacowego w Zawadzie i pobliskich posiadłości była do 1945 r. W okresie okupacji obiekt przejęli Niemcy, a opiekę nad całym założeniem sprawował zarządca, w imieniu właściciela przebywającego w tym czasie w Anglii.

Po II wojnie światowej zespół zawadzki przejął Skarb Państwa i funkcjonowało tu Państwowe Gospodarstwo Rolne do 1992 r. Na pocz. lat 80 XX w. na zlecenie Igloopolu w Straszęcinie opracowano koncepcję architektoniczno-urbanistyczną rekonstrukcji dawnego zamku w Zawadzie z przeznaczeniem obiektu na cele reprezentacyjne Ośrodka Receptyjnego KRP Igloopol w Dębicy. Do realizacji nie doszło ze względu na zmiany ustrojowe w kraju, ale przeprowadzono częściowy remont obiektu. W pobliżu pałacu, na terenie parku, wybudowano budynek mieszkalny dla pracowników (obecnie nieużytkowany).

W budynku pałacu na parterze umieszczono biura, a na piętrze planowano urządzić mieszkania pracownicze, co wiązało się z częściową zmianą układu przestrzennego wnętrza (wprowadzono nowe przepierzenia, wybito otwory okienne i drzwiowe w pn. elewacji, zmianie uległ wystrój tarasu przed pd. elewacją). W 1991 r. pełnomocnik Piotr Mycielski z Krakowa złożył ofertę

Edwarda hr. Raczyńskiego, utworzenia w Zawadzie Przedstawicielstwa Fundacji im. Rodziny Raczyńskich. Celem było zorganizowanie w majątku ośrodka kulturalno-oświatowego. Do takich działań nie doszło. Pod koniec 1992 r. Gospodarstwo Rolne przeszło pod zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. W 1997 r. gospodarstwo dzierżawił Marek Nagawiecki, który w 2000 r. na drodze zakupu przejął cały zespół pałacowo-parkowy w Zawadzie. Od 2003 r. nowy właściciel prowadzi prace remontowe przy obiektach założenia.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Budynek pałacu jest murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta z ryzalitami na dłuższych bokach, podpiwniczony, piętrowy, z wysokim poddaszem mieszkalnym, przykryty osobnymi dachami dwuspadowymi, pokrytymi dachówką ceramiczną. Najbardziej okazałe prezentuje się zachodnia elewacja frontowa, po bokach z ryzalitami o wysokich szczytach, z okulusami pośrodku, pomiędzy którymi przy korpusie, na parterze istnieje kolumnowy portyk wgłębny, z reprezentacyjnymi schodami wejściowymi, a na piętrze taras z balustradą tralkową; pośrodku w połaci dachu jest facjatka. Południową elewację zdobi wykusz zwieńczony szczytem w połaci dachu; od tej strony jest też taras. Dekoracja architektoniczna elewacji pałacu jest oszczędna i głównie sprowadza się do obramień okiennych oraz drzwiowych.

We wnętrzu pałacu pierwotny, dwutraktowy układ przestrzenny został częściowo zmieniony przez wtórne ściany działowe; w kilku pomieszczeniach zachowały się fasety. Na parterze, w hollu zachował się kamienny kominek o formie sugerującej łuk tryumfalny.

Obecnie pałac jest w trakcie remontu; elewacje są odnowione, położono nowe pokrycie dachowe.

KAPLICA Z BASZTĄ, bud. mur.; XVI w.; 1820-1821. Obiekt usytuowany jest w zachodniej części parku krajobrazowego.

Historia obiektu wiąże się ściśle z dziejami dworu obronnego Ligęzów, datowanego na k. XVI w., którego rzut jest czytelny jeszcze na planie katastralnym Zawady z 1850 r. Do 1819 r. obiekt przetrwał częściowo jako ruina, a w części składowano zboże; dwie wieże były zrównane z ziemią, a dwie pozostałe zachowały się fragmentarycznie. Restaurację zamku w latach 1820-1821 przeprowadził hr. Atanazy Raczyński, ożeniony w 1816 r. z ks. Anną Elżbietą Radziwiłłówną, dziedziczką majątku zawadzkiego. Podczas tych prac główną, wschodnią elewację zamku wykonano według projektu znanego niemieckiego architekta K. F. Schinkla, a pozostałą część według rysunków właściciela, A. Raczyńskiego. Nowy zamek w Zawadzie był wyjątkowo okazałą budowlą i według przekazów historycznych liczył ok. 50 pokoi. Jego kształt warunkowała forma istniejącego tu dworu Ligęzów; wykorzystano więc XVI-wieczne fundamenty i wzniesiono nową budowlę na planie prostokąta z czterema masywnymi wieżami na narożach i elewacją frontową orientowaną. W elewacjach bocznych istniały wysokie szczyty sterczynowe z ostrołukowymi blendami, od południa przylegało nieco niższe, również piętrowe skrzydło, podparte potężnymi filarami i skarpami; wieże wieńczyły krenelaże. W tym czasie dobudowano aneks zachodni na kaplicę zamkową, zachowany do chwili obecnej.

Zamek zawadzki był jedną z najpiękniejszych siedzib doby romantyzmu w Polsce, malowniczą i oryginalną w formie neogotyku, która przetrwała niespełna sto lat. Zachowały się rysunki m. in. Raczyńskiego, Stęczyńskiego z 1 poł. XIX w. obrazujące jego wygląd. Stanowił przykład odrodzenia się w architekturze form stylowych doby średniowiecza, nadających wiejskiej budowli wygląd siedziby na kształt zamku obronnego. Zdobiły ją przeróżne motywy architektoniczne; figury rycerzy średniowiecznych w zbrojach, tarcze herbowe szczyty, ganki, wieżyczki, attyki krenelażowe, skarpy. Wnętrza zamku dekorowały piękne sztukaterie i malowidła pędzla Ksawerego Marynowskiego oraz liczne obrazy i rzeźby. Zgromadzono tu bogaty księgozbiór i archiwum. Istnieją zapisy, że zamek zawadzki ponownie odnawiano w 1857 r. W 1914 r. w czasie wojny zamek spalił oddział pułku kozaków dońskich.

Po zakończeniu wojny ówczesny właściciel Zawady, Edward Raczyński zdecydował rozebrać ruiny dawnej rezydencji. Pozostawiono wówczas tylko południowo-zachodnią wieżę wraz z

przylegającą do niej wieżą klatki schodowej oraz kaplicę. Obiekt otrzymał atrakcyjny wygląd romantycznego pawilonu parkowego i w takiej formie przetrwał do dziś.

W latach 1956-1957 przeprowadzono remont kaplicy i baszty zamku Ligęzów. Kaplicę adaptowano na świetlicę pracowniczą; funkcjonowało w niej także kino objazdowe. W baszcie urządzono pomieszczenia biurowe. Od 2003 r. właściciel prowadzi prace remontowe. Opracowano projekt remontu i użytkowania kaplicy z basztą, który m. in. przewiduje na parterze kaplicy urządzenie galerii obrazów, rzeźby, militariów, a pozostałe pomieszczenia przeznaczyć na cele mieszkalne.

Wartość zabytkowa i stan zachowania:

Obiekt jest pozostałością po XIX-wiecznym neogotyckim zamku, i stylowo prezentuje bardzo ciekawe rozwiązanie architektoniczne, stylowo o eklektycznym wyglądzie. Zbudowany został z wykorzystaniem XVI-wiecznych fundamentów dworu obronnego o murach z cegły i częściowo z kamienia, otynkowany. Pierwotnie piwnice sięgały tu do 3 m głębokości i miały kolebkowe sklepienia (obecnie są zasypane). Kaplica jest na planie prostokąta, częściowo podpiwniczona, ze sklepieniem kolebkowym, piętrowa, przykryta dachem 2-spadowym. Do jej pn.-wsch. naroża przylega baszta cylindryczna, 4-kondygnacyjna, przykryta dachem pogrążonym, osłoniętym krenelażem. Dobudowana do baszty od wsch. strony klatka schodową jest też cylindryczna, przykryta dachem stożkowym. Od pn.-wsch. strony obiektu zachowane są fundamenty i resztki muru poprzedniego dworu obronnego Ligęzów i zamku z 1821 r. Elewacje dekorują otwory okienne o mauretańskim wyglądem, szczyty, sterczyny, attyka, krenelaż oraz ozdobne gzymsy. Kaplica nie jest użytkowana, a od 2002 r. prowadzone są prace remontowe przy obiekcie.

OFICYNA, bud. mur., po 1820 r.. Obiekt należy do zespołu pałacowo-parkowego; usytuowany jest w sąsiedztwie pałacu z 1918 r., na pn. od niego.

Historia obiektu

Powstanie oficyny o cechach klasycystycznych można wiązać z czasem odbudowy zamku za Atanazego Raczyńskiego. Pierwotnie frontową elewację południową, na jej osi, zdobił portyk kolumnowy, osłaniający wejście do wnętrza. Prawdopodobnie na pocz. XX w. podczas modernizacji dworu strych adaptowano na poddasze mieszkalne, i wtedy przy dłuższych połaciach wysokiego dachu powstały facjatki. Do II wojny oficyna użytkowana była zgodnie z jej pierwotnym przeznaczeniem. Po wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a użytkowany był przez Gospodarstwo Rolne, funkcjonujące do 1992 r. W oficynie mieszkały rodziny pracowników obsługujących gospodarstwo. Przy wschodniej elewacji powstała dobudówka z dodatkowym wejściem od tej strony do wnętrza oficyny. Pod k. 1992 r. gospodarstwo przeszło pod Zarząd Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa w Rzeszowie. W 1997 r. Marek Nagawiecki przejął w dzierżawę, a od 2000 r. nabył prawo własności. W ostatnim czasie oficyna została częściowo rozebrana; zachowane są dolne partie murów obwodowych. Przed rozbiórką, przez kilka lat rozpoczęty generalny remont nie był kontynuowany i obiekt ulegał zniszczeniu (mury obwodowe były zawilgocone, zagrzybione, tynki zewnętrzne skute, otwory okienne bez szyb, pokrycie dachu nieszczelne).

Oficyna była murowana z cegły i kamienia, pierwotnie otynkowana, na planie wydłużonego prostokąta, parterowa, z mieszkalnym poddaszem, przykryta wysokim, czterospadowym dachem, pokrytym czerwoną dachówką ceramiczną, w połaciach z facjatkami doświetlającymi pomieszczenia poddasza, dość przysadzistych proporcji. Wnętrze było dwutraktowe, z głównym wejściem przy elewacji frontowej od południowej strony; tutaj zachowane były filary przyściennie. Obiekt do czasu częściowej rozbiórki zachowywał cechy stylowe charakterystyczne dla architektury dworskiej późnego klasycyzmu (bryła, proporcje, stolarka okienna, układ wnętrza).

PRALNIA Z MUREM OGRODZENIA, bud. mur., po 1821 r.; znajduje się od strony południowej kaplicy zamkowej.

Historia obiektu

Budowę „starej pralni” można łączyć z 1821 r. i prowadzonymi przez A. Raczyńskiego pracami budowlanymi przy modernizacji rezydencji zawadzkiej.

Od południowej strony, powstałego wówczas okazałego pałacu, pomiędzy kaplicą a terenem warzywnika postawiono ceglany mur ogrodzeniowy z ostrołukową bramą, wprowadzającą na wewnętrzny, niewielki dziedziniec. Za murem postawiono budynek oficyny nazywany „starą pralnią”. Taki stan pokazuje też plan założenia odnotowany na mapie katastralnej Zawady z 1850 r. Był to obiekt niezbędny do prawidłowego funkcjonowaniu rezydencji, przy której istniało rozległe zaplecze gospodarcze, od południowej strony. Budynek pralni powstał z wykorzystaniem fragmentu muru ogrodzenia, po jego zachodniej stronie. Ma prostą bryłę, jest murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, parterowy, przykryty dachem 2-spadowym pokrytym dachówką ceramiczną, nie dużych gabarytów, o skromnym wyglądzie zewnętrznym. Ciekawie rozwiązana jest wsch. elewacja pralni z neogotycką pozorną arkadą, w dolnej partii w wtopionym starym, ceglano-kamiennym murem z attyką krenelażową. Zdobia go kluczowe otwory strzelnicze. Budynek funkcję pralni pełnił do 1945 r. W następnych latach, po częściowo przeprowadzonej modernizacji pomieszczeniom nadano funkcję mieszkalną.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Elewacja wsch. budynku zachowuje skromne ale zarazem oryginalne rozwiązanie o cechach utrzymanych w konwencji ceglano neogotyku z 1 poł. XIX w. Obecnie budynek nie jest użytkowany i ulega zniszczeniu (mury obwodowe zawilgocone, brak rynien, stolarka i więźba dachowa są zniszczona). Malowniczo prezentuje się mur ogrodzeniowy, nie tynkowany, z czerwonej cegły, o zachowanych pierwotnych cechach stylu ceglano neogotyckiego, zarośnięty winobluszczem.

STUDNIA Z 2 KAMIENNYMI OBELISKAMI, kamień, 1 poł. XIX w. Obiekt usytuowany jest we wnętrzu założenia pałacowo-parkowego, w pd.-wsch. części, w pobliżu pałacu z 1918 r.

Studnia posiada cembrowną kamienną, okrągłą, o dużej średnicy, niewiele wystającą ponad ziemię, przykrytą osłoną z desek; po jej obu stronach stoją kamienne obeliski, dość wysokie. Mają cokoly wieloboczne i na nich trzony także wieloboczne, zwężające się ku górze, ścięte u szczytu.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Ten interesujący obiekt pochodzący z 1 poł. XIX w. o cechach klasycystycznych jest unikatowym rozwiązaniem tego typu obiektu, zachowuje dużą wartość zabytkową i kulturową. Ogólnie jest w dość dobrym stanie, chociaż wymaga zabezpieczenia konserwatorskiego (widoczne zawilgoconie dolnych partii obelisków, kamień z drobnymi ubytkami, porośnięty mchem).

OGRODZENIE, kamień, cegła, XVIII/XIX, XX w.

Mur obwodowy określa obszerny teren założenia parkowego z zabytkową zabudową, oraz z częścią dawnego folwarku, także z zabudową gospodarczą, produkcyjną i mieszkalną. Mur zbudowany jest z kamienia dzikiego i łamanego różnej wielkości, w niektórych miejscach uzupełniony cegłą ceramiczną czerwoną, oraz współczesnymi materiałami budowlanymi. Ogrodzenie jest pełne, ciągłe, niezbyt wysokie, górą zakończone gzymsem lub daszkiem okapowym; w niektórych miejscach podparty skarpami ceglanymi.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Mur ogrodzeniowy stanowi nieodłączny element zespołu pałacowo-parkowo-folwarcznego, określający granice. Jego czas powstania można wiązać z XVIII/XIX w. Uzupełnienia muru pochodzą z różnego czasu. Zniszczone fragmenty wymagają działania sposobem konserwatorskim; uzupełnienia przy wykorzystaniu istniejącego budulca. Mur na całym obwodzie wymaga zabezpieczenia konserwatorskiego z zachowaniem zabytkowego wyglądu. Należy uwzględnić, że zachowanie i zabezpieczenie pierwotnych elementów w obiektach zabytkowych jest jednym z podstawowych założeń ochrony konserwatorskiej (w przypadku ogrodzenia zawadzkiego wiele od-

ciników to partie oryginalne). Aktualnie w wielu miejscach od pn. strony są znaczne ubytki w ciągłości muru, zabezpieczone metalową siatką.

BUDYNEK BRAMY WJAZDOWEJ ZAŁOŻENIA PARKOWEGO, bud. mur., po 1850 r. Znajduje się w obwodzie muru ogrodzeniowego od strony pn. i trasy E-4, na jego osi i alei dojazdowej do parku. Po drugiej stronie ulicy, naprzeciw stoi karczma z k. XVIII w.

Historia obiektu

Brama wjazdowa nie jest odnotowana na planie katastralnym Zawady z 1850 r.; powstała więc po tym czasie. Układ drózek parkowych wskazuje, że wcześniej, od północnej strony z głównego gościńca istniał wjazd na obszar założenia, ale bez eksponowanego elementu w postaci kordegardy lub bramy.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Budynek bramny o charakterze wieży obronnej jest murowany z cegły, na planie prostokąta, w parterze o arkadowym przejeździe i ze sklepioną sienią, oraz od wschodu z pomieszczeniem klatki schodowej, prowadzącej na piętro z pomieszczeniem dawnej strażnicy. Przykryty jest wysokim, stromym dachem czterospadowym o krótkiej kalenicy, pokrytym dachówką ceramiczną. Elewacje są częściowo tynkowane w górnej partii, a w dolnej dekoracja architektoniczna jest o wątku ceglany. Wrota bramy są drewniane, dwuskrzydłowe, płycinowe. Obiekt zachowuje pierwotne cechy stylowe o zabarwieniu romantycznym uzyskane przy pomocy elementów eklektycznych. Obecnie brama nie jest użytkowana, podobnie jak i pomieszczenie kondygnacji. Stan techniczny obiektu jest dość dobry.

GORZELNIA, bud. mur., 1938. Obiekt położony jest w południowej części zespołu.

Historia obiektu

Budynek gorzelnii wraz z wyposażeniem pochodzi z 1938 r. Stał na terenie dawnego warzywnika i sadu. W zach. części budynku, na piętrze znajdowało się mieszkanie gorzelnika. Po II wojnie budynek wykorzystywany był do celów gospodarczych.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Budynek zbudowany jest z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta z parterowym ryzalitem przy zach. elewacji; korpus częściowo podpiwniczony, przykryty dachem dwuspadowym, naczółkowym, pokrytym dachówką ceramiczną. Obiekt jest dużych gabarytów, pośrodku z halą produkcyjną; w zachodniej części, znajdują się pomieszczenia z przeznaczeniem na poszczególne etapy produkcji, m.in. drożdźownia, fermentownia, a na piętrze mieszczą się pomieszczenia użytkowe. Elewacje były oszczędnie zdobione dekoracją architektoniczną.

Budynek gorzelnii z wyposażeniem, oraz ze stojącym w pobliżu wysokim, ceglany kominem jest wartościowym przykładem zabytku techniki z okresu międzywojennego.

RZĄDCÓWKA, bud. mur., 1938. Budynek usytuowany jest przy zach. granicy założenia, koło potoka Zawadka, na obszarze dawnego folwarku.

Historia obiektu

Budynek rządcówki pochodzi z 1938 r. i powstał jako samodzielne mieszkanie dla zarządzającego majątkiem zawadzki. W tym czasie właściciel majątku, Edward Raczyński przebywał w Anglii jako ambasador RP. Po II wojnie zespół pałacowo-dworski przejął Skarb Państwa, a jego dzieje były analogiczne jak pozostałych obiektów założenia.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Rządcówka o charakterze willi podmiejskiej utrzymana jest w konwencji stylu dworskiego, z portykiem kolumnowym przy frontowej elewacji, z wysokim dachem, o łamanej linii, przykrytym dachówką, i w połaciach z lukarnami doświetlającymi poddasze. Kubiczna bryła budynku, sposób opracowania detalu ozdobnego jak również wielkość otworów okiennych, stolarka to elementy odpowiadające stylistyce modernizmu, typowe dla architektury okresu międzywojennego. W 2000 r. kontynuowano rozpoczęte wcześniej prace remontowo-modernizacyjne (wymieniono zniszczone elementy więźby dachowej, wymieniono pokrycie dachu na czerwoną da-

chówkę ceramiczną, odnowiono elewacje i stolarkę okienną oraz drzwiową. Obecnie rządcówka jest użytkowana.

CHMIELARNIA, bud. mur., l. 30 XX w. Budynek usytuowany jest na terenie dawnego folwarku, w południowo-wschodniej części, przy bocznym wjeździe na teren założenia.

Budynek murowany z cegły, otynkowany obustronnie, otrzymał plan prostokąta z taką dobudówką przy krótszym boku; pozostałe przybudówki powstały w późniejszym czasie. Obiekt jest dużych gabarytów, czterokondygnacyjny, kubiczny. Oba segmenty są pokryte dachami dwuspadowymi. Elewacje pozbawione są dekoracji architektonicznej, z małymi, „spichlerzowymi” okienkami, o symetrycznym układzie.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Kubiczna bryła budynku, rozwiązanie elewacji, rodzaj użytej stolarki to elementy wskazujące na przemysłowy charakter obiektu, typowy dla architektury okresu międzywojennego. Budynek nie jest użytkowany. Jest cennym przykładem zabytku techniki z okresu międzywojennego.

STAJNIA, bud. mur., poł. XIX w. Budynek usytuowany jest w części gospodarczej, przy dawnych ogrodach.

Obiekt ma wygląd typowo gospodarczy; jest dużych gabarytów, o zwartej bryle, przysadzistych proporcji, na planie wydłużonego prostokąta, zbudowany z cegły, otynkowany, przykryty wysokim dachem dwuspadowym, o wystającym okapie, o elewacjach bez zdobień, z małymi otworami okiennymi o symetrycznym układzie, przy kalenicy z otworami wentylacyjnymi. Obecnie obiekt posiada odnowione elewacje; w dalszym ciągu zachowuje cechy typowe dla gospodarczego budynku z okresu międzywojennego. Obecnie służy celom gospodarczym.

PARK PAŁACOWY, XVI-XIX w. Zlokalizowany jest na dz. ewid. 330, objęty KW12267. Położony jest przy trasie E-4 Rzeszów-Kraków; pn. bokiem pozostaje niemal w bezpośrednim sąsiedztwie z jezdnią.

Historia obiektu

Zawadzki park dworski z zadrzewieniem, zakrzewieniem, z trawnikami, i przepływającym potokiem Zawadka, w połączeniu z istniejącymi na jego terenie obiektami architektonicznymi, stanowi równorzędny element przestrzenny i zabytkowy całego założenia.

Tradycja miejsca sięga XVI w., kiedy właścicielami Zawady był ród Ligęzów. Brak danych historycznych nie pozwala odtworzyć wyglądu parku od XVI do XVIII w. Najprawdopodobniej kompozycja przestrzenna zieleni parkowej mogła być w ogólnych zarysach podobna do obecnej, co w pewnym stopniu potwierdza plan katastralny Zawady z 1850 r., o wyjątkowo okazale kształtowanym układzie. Odnotowane na mapie założenie o planie prostokąta, w części parkowej posiada przestrzeń swobodnie komponowaną układem zieleni, drzew, polanami i wijącymi się ścieżkami. Koncentracja zieleni nastąpiła w centralnej partii założenia, wokół zamku. Nadano jej wrzecionowaty kształt o kierunku pn.-pd., od zachodniej strony określony potokiem Zawadka, a od wsch. dróżką doprowadzającą do oficyny. Pozostała przestrzeń, po obu stronach była z dużymi skupiskami drzew i z polanami. Ten naturalistyczny, o romantycznym charakterze układ parkowy to zapewne w dużej mierze efekt przekształcenia, wcześniejszego XVI-wiecznego założenia ogrodowego oraz prac modernizacyjnych, jakie przeprowadzono po przebudowie w 1821 r. przez A. Raczyńskiego starego dworu obronnego. Nowy, okazały neogotycki zamek otoczony był murem ogrodzeniowym z oborną bramą wjazdową, oraz od wsch. szpalerem drzew. Śladem przebiegu fortyfikacji ziemnych jest wzniesienie zachowane w północnej części parku porośnięte grupą najstarszych dębów (dziś kilka z nich jest uschniętych). Taki stan układu przestrzennego parku dotrwał do pierwszej wojny światowej.

Podczas działań wojennych 1914 r. zamek został zburzony i zdewastowany, a kolejny nowy pałac zlokalizowano w części wsch., w pobliżu klasycystycznej oficyny. W związku z tym układ

przestrzenny dróg, alei, trawników i kwietników uległ w sąsiedztwie pałacu częściowym modyfikacjom. Przed pałacem od zach. strony wykonano obszerny plac połączony drogą dojazdową od głównej bramy.

W okresie międzywojennym, na obszarze założenia, wybudowany został budynek mieszkalny nad potokiem (zarządcy) oraz gospodarcze – gorzelnia, chmielarnia, obora. W tym czasie zieleń parkowa była starannie utrzymywana.

Po II wojnie obiekt odebrano Raczyńskim i oddano w użytkowanie państwowemu gospodarstwu rolnemu. Na terenie założenia powstały obiekty o różnym przeznaczeniu, wyglądem zupełnie nie korespondujące z istniejącymi (mieszkalne, gospodarcze, komórki, śmietniki itp.). Duże powierzchnie trawników zamieniono na boiska sportowe, place gier, hippodrom. Na trawnikach wypasano bydło. Zlikwidowano dwa stawy dekoracyjne oraz wiele dawnych dróg i alejek parkowych. Spowodowało to znaczne, niekorzystne zmiany w dawnym założeniu parkowym. W kierunku zach. od pałacu dyskretną ozdobę przestrzeni parku stanowi zabytkowa studnia z dwoma obeliskami.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obecnie część parkowa dawnego założenia pałacowego, pomimo ogólnego jego zaniedbania i rosnącego samosiewu pozwala jeszcze odczytać starodrzew komponowany w swobodnym układzie. Drzewostan typu zwartego zajmuje rozległy teren między potokiem a murem zachodnim oraz wschodnią część parku. Na pozostałym obszarze dominują stare drzewa o charakterze szpalerów, kęp grup i pojedynczych drzew, które w połączeniu z dużymi powierzchniami polan tworzą naturalistyczną kompozycję. Drzewostan ma skład wielogatunkowy; w centralnej części, w otoczeniu ruin zamkowych i pałacu dominują dęby, klony, lipy, platan klonolistny i jawory. Pozostały obszar budują dęby, kasztanowce, klony polne, jesiony, buki, graby i jawory.

Stan sanitarny zadrzewień parku wymaga stałego działania pielęgnacyjnego. Przez około 60 lat nie były prowadzone pełne zabiegi konserwacyjne. W efekcie wiele drzew uschło i zostało wyciętych, zabytkowe drzewa mają spróchniałe pnie, poobсыchane konary i wymagają zabiegów konserwacyjnych. Na terenie parku prowadzone są doraźnie prace porządkowe.

W pobliżu pałacu stają w stanie surowym trzy budynki parterowe nawiązujące wyglądem do architektury dworskiej.

Założenie parkowe wraz z architekturą powinno otrzymać określoną funkcję użytkową. Ze względu na bogatą przeszłość historyczną, walory zabytkowe i krajobrazowe oraz położenie przy uczęszczanej trasie E-4, po uporządkowaniu, winien być udostępniony dla celów poznawczych. Do tego można wykorzystać też zabytkowy zajazd (Karczma), kiedyś należący do dworu.

Wartość zabytkowa i stan zachowania ZAŁOŻENIA PAŁACOWO-PARKOWO-FOLWARCZNEGO - jest dość dobrze zachowany w całości. Złożone z kilku obiektów tworzących jednolity zespół o wysokiej wartości estetycznej. Jego otoczenie nadal w dużej części jest korzystne. Od strony wschodniej naturalne jest otoczenie w postaci pól uprawnych, bez zabudowy; od zachodu pasmo intensywnej niskiej zabudowy jednorodzinnej oddzielone jest drogą lokalną; od południa otoczenie naturalne z elementami nowszej zabudowy zagrodowej (ta część wymaga korekty porządkowej); od północy przebiega droga krajowa E-4 niekorzystnie oddzielająca założenie od wsi z ciekawym krajobrazem i dawnym zajazdem (czynnym jako karczma). Założenie otoczone murem, co podkreśla jego integralność wewnętrzną. Założenie eksponuje się w dalekim widoku z drogi E-4 od strony wschodniej i z drogi do Pustyni, oraz od linii kolejowej Kraków – Przemyśl. Zespół jest w trakcie rozpoczętego i przeciągającego się w czasie kompleksowego remontu (kilka obiektów odnowiono; w części gospodarczej prowadzona jest na małą skalę stadnina koni oraz baza transportowa. Zespół jest prywatną własnością, osoby mieszkającej poza krajem (w imieniu właściciela zarządza wyznaczona osoba). Istnieje dokumentacja historyczna obiektu. Istnieje potrzeba przebadania archeologicznego miejsca po dawnym dworze obronnym z XVI w.

ZALOŻENIE FOLWARCZNE. Miejsce po dawnym założeniu folwarcznym położone jest po północnej stronie E-4, od tej drogi dojazd wiejską drogą wśród zagród, w kierunku torów kolejowych, przy nr 45, wśród pól; częściowo zachowane, przekształcone. Było zapleczem gospodarczym należącym do właścicieli majątku w Zawadzie.

Przetrwwały główne zręby założenia opartego na schemacie regularnego czworoboku z budynkami gospodarczymi o planie wydłużonego prostokąta, uzupełnione nowszymi, powojennymi, ustawionymi w regularny czworobok z dziedzińcem i zadrzewieniem na obwodzie. Zachowane są dwa budynki stajenne w dość dobrym stanie technicznym, częściowo użytkowane. W tej części stoi budynek rządówki, także gorzelnia i chmielarnia, oraz budynki powojenne, o funkcji pomocniczej dla potrzeb PGR-u (różnej wielkości ale niskie, z dobudówkami, bez wartości estetycznej). Teren folwarczny wymaga uporządkowania. Zespół widoczny jest z daleka, z każdej strony jako grupa budynków i drzew wśród pól.

ZAJAZD PRZYDROŻNY (karczma), mur., XVIII/XIX w. Usytuowany po lewej stronie trasy E-4 Kraków-Rzeszów, do niej kalenicą, naprzeciw bramy wjazdowej do zawadzkiego założenia pałacowo-parkowego. **Wpisany do rejestru zabytków decyzją A-254 z dnia 10.12.1969 r.** Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Historia obiektu

Pierwotnie, zajazd przydrożny usytuowany był przy drogowym trakcie cesarskim prowadzącym z Krakowa do Lwowa, i dalej na wschód, naprzeciw założenia pałacowego w Zawadzie. Z tego czasu, murowane zajazdy budowano na planie wydłużonego prostokąta, przykryte dachem dwuspadowym, miały prostą, kubiczną bryłę przysadzistych proporcji. Jako przykład posłużyć może z kamienia murowany przydrożny zajazd, o genezie z przełomu XVIII/XIX w. stojący przy głównej trasie E-4 w Latoszynie nr 154, obecnie użytkowany jako dom mieszkalny. Taki też obrys murowanego obiektu oznakowanego chorągiewką pokazuje plan katastralny Zawady z 1850 r. Zajazd zawadzki o cechach klasycystycznych został w 1970 r. częściowo przebudowany dla potrzeb filmu („*Ojciec Królowej*”, „*Przypadki starościna Wolskiego*”), i wówczas to otrzymał zewnętrzne cechy stylowe nawiązujące do wyglądu karczmy z okresu baroku.

Wartość zabytkowa i stan zachowania

Obiekt jest murowany, otynkowany, o elewacjach pomalowanych na biało, od frontu z drewnianym podcieniem, na planie wydłużonego prostokąta, przysadzistych proporcji, przykryty jest czterospadowym dachem łamanym (polskim) pobitym gontem, od frontu w połaci dachu z falcjatką. Zajazd pomimo przekształceń posiada cechy zabytkowe, stanowi uzupełnienie zespołu pałacowo-parkowego i zachowuje pierwotną funkcję jako karczma przydrożna.

ALEJA JESIONOWO-OLCHOWA. Prowadząca z Zawady do Pustyni - łącząca niegdyś oba dwory, o XIX-wiecznej genezie. Zachowane są szpalery drzew po obu stronach drogi za torami kolejowymi. Obecnie jest to ciąg komunikacyjny pośród terenu z zabudową magazynową – pola uprawne zapewniają rozległy widok na okolicę. Z dużej odległości widoczny park w Zawadzie.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

IV. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE GMINY DĘBICA

Obszar gminy Dębica położony na pograniczu Pogórza Karpackiego i Kotliny Sandomierskiej znajduje się w rejonie starego osadnictwa, ciągnącego się równoleżnikowo wzdłuż lessów podkarpackich. Zabytki archeologiczne na terenie gminy Dębica reprezentowane są głównie przez pojedyncze znaleziska powierzchniowe, zachowane przeważnie fragmentarycznie, pochodzące z odkryć amatorskich jeszcze z lat 70-tych XIX w., jak i systematycznych poszukiwań terenowych, głównie organizowanych przez rzeszowskie środowisko archeologiczne po drugiej wojnie światowej. Na obszarze gminy Dębica zostało odkryte w 1911 r. w Braciejowej w przysiółku Okopy jedno z najwartościowszych stanowisk archeologicznych w okolicy Dębicy. Obiekt ten o wczesnośredniowiecznej metryce był w następnych dziesięcioleciach XX w. wielokrotnie penetrowany w celach poznawczych.

Najstarsze ślady pobytu człowieka na tym terenie zachowały się z **młodszej epoki kamienia – neolitu** (5 000 – 1 800 l. p.n.e.). Reprezentowane są one głównie przez materiały ruchome w postaci siekieroków, toporków i łupków krzemienianych, rzadziej przez fragmenty ceramiki. Zdecydowana większość tych obiektów nie ma cech charakterystycznych, wskazujących na ich przynależność do odpowiednich zespołów kulturowych. Utrudnia to przeprowadzenie szczegółowej analizy rozwoju osadnictwa neolitycznego. Niemniej jednak pewną wydaje się obecność na tym terenie ludności pochodzenia południowego cyklu kultur wstęgowych, przybyłej z nad Dunaju i Cisy przez przełęcz karpackie, która prowadziła osiadły tryb życia, zajmowała żyzne obszary, trudniła się rolnictwem oraz głównie hodowlą zwierząt. Z zespołem tym zarejestrowano łącznie 4 stanowisk: w **Kędzierzu, Podgrodziu** (2) i **Stobiernej**.

Z późnym okresem neolitu, należy wiązać kultury pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej. U ludności tych obydwu zespołów kulturowych przeważała gospodarka hodowlano-pasterska i łowiecka nad rolnictwem, stąd zajmowali okolice z glebami ciężkimi, stanowiącymi zaplecze w postaci łąk i pastwisk dla bydła. Z ludnością tych kultur można łączyć luźne znaleziska z **Kozłowa i Pustkowa**. Nie wnoszą one zasadniczych informacji o stosunkach gospodarczo-społecznych panujących na tym terenie, ale wyznaczają punkty osadnicze, które powinny być przedmiotem badań archeologicznych w najbliższym czasie.

Dalszy rozwój osadnictwa na omawianym terenie związany z **epoką brązu** (1 800 – 700 l. p.n.e.) prezentują zabytki kultury materialnej pochodzące ze środkowego okresu tej epoki, i łączą się z ludnością kultury łużyckiej grupy tarnobrzesckiej, zamieszkującej również we wczesnej epoce żelaza – w okresie halsztyckim (700 - 400 l. p.n.e.). Reprezentowane są one głównie przez drobne fragmenty ceramiki odnotowane w miejscowości **Braciejowa – grodzisko „Okopy”**, oraz w **Podgrodziu**. Nieduży zespół znalezisk i mało charakterystyczny, ograniczony wyłącznie do ceramiki, nie daje wystarczających podstaw do określenia modelu społeczno-gospodarczego i życia ludności kultury łużyckiej na tym terenie. Ale podobnie jak i w pozostałych rejonach Polski południowo-wschodniej, ludność trudniła się tutaj uprawą ziemi i hodowlą zwierząt, wyrabianiem narzędzi z brązu i żelaza, głównie dla potrzeb gospodarstwa domowego, oraz lepieniem naczyń glinianych. Z następnych okresów kulturowych (lateński, rzymski) nie zostały odnotowane materiały archeologiczne, ale niewykluczone iż w przyszłości przeprowadzone badania potwierdziłyby istnienie tu osad ludzkich. Warty przebadania teren u podnóża **Magi (Podgrodzie)**, gdzie wydobywany jest bliżej nieokreślony gruz.

Interesujące obiekty archeologiczne zachowały się z wczesnego średniowiecza (VI – poł. XIII w.) W młodszej fazie tego okresu nastąpiły zasadnicze zmiany na ziemiach polskich spowodowane powstaniem ustroju feudalnego i państwa piastowskiego oraz wprowadzeniem chrześcijaństwa.

Z IX – X w. pochodzi duży wielodziałowy gród w **Braciejowej** o powierzchni ok. 4 ha, położony w przysiółku **Okopy**, na cypłowatym wzgórzu o stromo opadających zboczach ku północy, południowi i zachodowi, i jedynie od wschodu znajduje się łagodny dostęp do obiektu.

Większość umocnień obronnych uległa zniszczeniu wskutek rolniczej eksploatacji gruntu, tylko od wschodu zachowały się dwa poprzeczne wały ziemne. Przebieg pozostałych obwałowań wyznaczają naturalne, miejscami słabo czytelne uskoki terenowe. Pozwalają one na wyróżnienie grodu właściwego i przypuszczalnie dwóch obronnych podgrodzia. Gród właściwy, zlokalizowany na szczycie wzniesienia „**Głodomanek**” (Głodomank), miał kształt nieregularnego, wydłużonego owalu, otoczonego pojedynczym wałem okrężnym, przebiegającym wzdłuż załamu płaszczyny wierzchołkowej i zboczy. Przylegały do niego dwa obronne podgrodzia. Jedno – większe od strony wschodniej, a drugie – mniejsze od zachodu. Wały o konstrukcji drewniano-ziemnej, najprawdopodobniej przekładkowej, mają u podstaw, mają u podstawy ok. 12-15 m szerokości, 4-5 m wysokości. Nie jest znane rozplanowanie zabudowy wewnętrznej grodu oraz jego zaplecza gospodarczego. Nieliczne ułamki ceramiki, odkryte podczas badań powierzchniowych i sondazowych, pozwalają orientacyjnie datować funkcjonowanie grodu na IX –X wiek, i łączyć z okresem plemiennym. Najprawdopodobniej stanowił on – analogicznie jak inne grody tego typu w dorzeczu górnej Wisły – centrum okręgu grodowego, jako jednostki o charakterze gospodarczo-społecznej, i może politycznym. Szczegółowych badań archeologicznych wymaga nie tylko sam gród, ale także jego najbliższe otoczenie, w celu zinwentaryzowania zapewne istniejących w jego sąsiedztwie otwartych osad mieszkalnych i określenia zajęć gospodarczych ludności. Gród w Braciejowej znajduje się na powstałym szlaku grodzisk karpackich.

Z kolei w 1956 r. w ramach działalności Karpackiej Stacji Archeologicznej prowadzonej przez A. Żakiego zlokalizowano drugie grodzisko w Braciejowej usytuowane na wzniesieniu „**Zamczysko**”, gród stożkowy, z **XI -XIII w.** Grodzisko to jest o średnicy ok. 80 m, ze słabo czytelnym pojedynczym wałem ziemnym i fosą. W literaturze specjalistycznej rozbieżne są informacje dotyczące tego obiektu, jego formy i wielkości; datowanie określone na 2 poł. XIII w. (J. Marszałek).

W **Brzeźnicy**, na terenie obrzeża lasu Borek odkryto **cmentarzisko kurhanowe z X-XI w.**, o czytelnej formie w terenie.

Wczesnośredniowieczny czas powstania może mieć także silnie zniszczone założenie obronne w Podgrodziu, zlokalizowane w zakolu *Wisłoki*, na prawym brzegu rzeki. Jest to duże cypłowate wzniesienie o wymiarach ok. 200 x 180 m, odcięte w partii południowej od pozostałych części wzniesienia słabo zaznaczonym wałem i rowem poprzecznym. Zgromadzone podczas badań terenowych drobne fragmenty ceramiki są mało charakterystyczne i nie pozwalają na dokładne ustalenie chronologii obiektu. Wskazane, aby teren domniemanego grodziska objąć ponownymi badaniami archeologicznymi.

Wspomnieć należy również o Latoszynie, i nie potwierdzonym źródłami archeologicznymi domniemanym tu grodzie wczesnośredniowiecznym. Znajdujące się w tej miejscowości wzniesienie o nazwie „**Koci Zamek**” w postaci nasypu ziemnego o wymiarach 100 x 25 m nie ma śladów umocnień obronnych ani, jak dotąd, zabytków ruchomych zarówno z czasów prehistorycznych, jak i wczesnośredniowiecznych.

V. OBIEKTY ZABYTKOWE I PRZYRODNICZE GMINY DĘBICA OBJĘTE OCHRONĄ PRAWNĄ

Rejestr Zabytków Województwa Podkarpackiego, zgodnie z ustawą prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków mający swą siedzibę w Przemyślu przy ul. Jagiellońskiej 29. Obiekty i zespoły zabytkowe wpisane do rejestru zabytków są chronione prawem. W Rejestrze Zabytków Województwa Podkarpackiego znajdują się, z obszaru Gminy Dębica, obiekty przedstawione w poniższym zestawieniu w sołectwach ujętym układem alfabetycznym:

Tabela nr 1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Materiał	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	BRZEŹNICA	Kościół rzym.-kat. pw. <i>św. Jana</i> Chrzcziciela	mur.	1905-1906	A-107	07.12.2004 r. SOZ-4- 4148/150/2004	Par. rzym-kat.
1.	BRZEŹNICA	Kaplica cmentarna	mur.	1841 r.	A-1313	10.02.2015 r.	Par. rzym-kat.
2.	PUSTKÓW - OSIEDLE	Kaplica rzym.-kat., ob. kaplica pogrzebowa	mur.	1937-1939	A-71	21.02.2003 r. SOZ-4- 4148/155/02/2003	Par. rzym-kat.
3.	PUSTYNIA	Kościół rzym.-kat. pw. <i>św. Stanisława</i> bpa, ob. kaplica cmentarna	drew.	1661;1988	A-201	05.12.1979r. KL.III-5340/637/79	Par. rzym-kat.
4.	PUSTYNIA	Dwór obronny, ob. dom mieszkalny, oraz obszar stawów	mur.	XVI/XVII w.	A-144	27.02.1978r. KL.III-5340/190/78	Dworu - wł. prywatna; Stawy – Skarb Państwa
5.	ZAWADA	Kościół rzym.-kat. pw. Narodzenia NM Panny	mur.	1646-1656; 1991 r.	A-309	30.05.1987 r. KL.II-5340/206/87	Par. rzym-kat.
6.	ZAWADA <i>Zespół parkowo-dworski</i>	Kaplica z basztą	mur.	XVI w.; 1820-1821	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	wł. prywatna
7.		Pałac	mur.	1918 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
8.		Oficyna	mur.	po 1820 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
9.		Pralnia z murem ogrodzenia	mur.	po 1821 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
10.		Rządcówka	mur.	1938 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
11.		Budynek bramy wjazdowej	mur.	po 1849	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
12.		Chmielarnia	mur.	ok. 1930 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
13.		Gorzelnia	mur.	1938 r.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
14.		Stajnia	mur.	poł. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
15.		Studnia z 2 kamiennymi obeliskami	kam.	pocz. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
16.		Ogrodzenie	mur.	1 poł. XIX w.	A-253	18.03.1972 r. KL.II-680/17/72	j. w.
17.	ZAWADA	Zajazd przydrożny	mur.	XVIII/XIX w.	A-254	10.12.1969 r. KL.II-680/118/69	wł. prywatna

70

Tabela nr 2. Wykaz parków wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p	Miejscowość	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru i nr decyzji	Właściciel
1.	GŁOBIKOWA I	Park dworski - <i>Górzyszna (Tomaszówka)</i>	XVIII;XIX w.	A-258	16.09.1985 r. KL.VI.5340/288/85	wł. prywatna
2.	GŁOBIKOWA III	Park dworski Dolizna (<i>Słotwinówka</i>)	XVIII;XIX w.	A-265	30.09.1985 r. KL.VI.5340/289/85	Agencja Nieruchomości Rolnych w Rzeszowie
3.	NAGAWCZYNA	Park dworski	XVIII; 2 poł. XIX w.	A-276	20.12.1985 r. KL.VI- -394/85	wł. prywatna
4.	PODGRODZIE	Park dworski	XVIII; 2 poł. XIX w.	A-278	17.02.1985 r. KL.VI-5340/71/86	wł. prywatna
5.	ZAWADA	Park dworski	XVI-XIX w.	A-420	16.07.1998r. L.dz.PSOZ-IV-A-783/98	wł. prywatna

Tabela nr 3. Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p	Miejscowość	Obiekty i zespoły	Ilość wpisanych obiektów	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	BRZEŹNICA	Wyposażenie wnętrza kościoła	33 obiekty	z różnego czasu	B-303	02 .09. 2009 r.	Par. rzym.-kat. pw. <i>św. Jana Chrzyciela</i> w Brzeźnicy
2.	BRZEŹNICA	Wyposażenie wnętrza kościoła	4 obiekty	z różnego czasu	B-806	10. 11. 2016 r.	Par. rzym.-kat. pw. <i>św. Jana Chrzyciela</i> w Brzeźnicy
3.	BRZEŹNICA	Polichromia kaplicy cmentarnej i 18 nagrobków	19 obiektów	z różnego czasu	B-677	04. 09. 2014 r.	Par. rzym.-kat. pw. <i>św. Jana Chrzyciela</i> w Brzeźnicy
4.	PUSTYNIA	Ołtarz główny kościoła rzym.-kat. ob. kaplica cmentarna	1 obiekt	1661; 1988 r.	B-534	22. 08. 1973 r.	Par. rzym.-kat. pw. <i>św. Stanisława bpa</i> w Pustyni
5.	ZAWADA	Wyposażenie wnętrza	4 obiekty	z różnego czasu	B-603	26. 04. 2013 r.	Par. rzym.-kat. pw. <i>Narodzenia NMP</i> w Zawadzie

Tabela nr 4. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków województwa podkarpackiego

L.p	Miejscowość	Obiekt	Stanowisko	Datowanie	Nr rejestru zabytków	Data wpisu do rejestru zabytków i nr decyzji	Właściciel
1.	BRACIEJOWA	Grodzisko „Okop”	nr 1	kultura lużycka?; wczesne średniowieczne IX-X w.	A-686	22.12.1971 r.	
2.	BRACIEJOWA	Gród stożkowy „Zameczysko”	nr 2	wczesne średniowiecze XI-XIII w.	A-364	08.11.1993 r.	Nadleśnictwo Lasów Państwowych
3.	BRZEŹNICA	Cmentarzysko kurhanowe „Las Borek”	nr 1	wczesne średniowiecze X-XI w.	A-19	07.09.1976 r.	Nadleśnictwo Lasów Państwowych

Tabela nr 5. Wykaz pomników przyrody znajdujących się na terenie Gminy Dębica

L.p	Miejscowość	Obiekt	Nr ewidencyjny
1	BRACIEJOWA	Jesion wyniosły we wsi <u>Braciejowa</u> , obok leśniczówki Berdech	nr ew. 116
2	GŁOBIKOWA	Grupa drzew: buk pospolity oraz siedem dębów szypułkowych we wsi <u>Głobikowa</u> w parku podworskim	nr ew. 121
3	NAGAWCZYNA	Dwa jesiony wyniosłe oraz dwa dęby szypułkowe w parku podworskim w <u>Nagawczynie</u>	nr ew. 133
4	STASIÓWKA	Dąb szypułkowy we wsi <u>Stasiówka</u> przy domu nr 21	
5	STASIÓWKA	Dąb szypułkowy we wsi <u>Stasiówka</u> w lesie leśnictwa Berdech po zachodniej stronie drogi Dębica – Niedźwiada	nr ew. 147

Na terenie gminy znajduje się „Specjalny obszar ochrony siedlisk” Natura 2000 obejmujący „Las nad Braciejową” PLH 180023.

VI. OBIEKTY PROPONOWANE DO OBJĘCIA OCHRONĄ I WPISANIA DO GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW

1. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków nieruchomości Gminy Dębica

W rejestrze powinny się znaleźć obiekty architektoniczne, układy przestrzenne, oraz zabytki ze względu na posiadaną wartość historyczną, kulturową, artystyczną lub naukową. W tej grupie można wymienić następujące obiekty, które należy potraktować jako priorytety przy wpisie do rejestru:

BRZEŹNICA, przy ul. Miedzianej - **dom murowany** wł. A. Sulisz. Wydaje się, że obiekt o tradycji staropolskiej, może z XVI/XVII-wiecznej. Z informacji uzyskanych od właściciela Andrzeja Sulisza wynika, że jest to budynek podworski, który na pocz. XIX w. zamieszkiwał Czech z pochodzenia. Pod k. XIX w. mieścił się w nim posterunek policji, następnie realność tą zakupiła Aniela Kalita. W posiadaniu potomków tej rodziny realność pozostaje do dziś. Do obecnego właściciela należy także znajdujący się po drugiej stronie ul. Miedzianej młyn murowany z cegły, nie tynkowany oraz tartak (oba nieczynne) wybudowane po wojnie przez Kazimierza Sulisza; upaństwowione w 1953 r. Sąsiednie budynki mieszkalne (murowane, parterowe) to dawne czworaki dworskie.

GŁOBIKOWA, przy nr 154 A - **kapliczka podworska** przy *Doliźnie* Słotwińskich?, 1 poł. XIX w., murowana, otynkowana, kubaturowa, domkowa, w stylu prowincjonalnego klasycyzmu. Przy niej rośnie lipa o rozłożystej koronie (ok. 200 lat).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

GUMNISKA (Kopaliny do Dębicy) - **kapliczka mszalna** fundacji K.H. Suszów, mur., ok. 1935 r. (własność: Mienie Komunalne Gminy Dębica).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

PASZCZYNA-Kąty przy nr 225, kapliczka, 1873 r. Prawdopodobnie stoi w miejscu cmentarza cholerycznego (na kopcu). Obiekt murowany z kamienia i cegły, otynkowany, kubaturowy, przy fasadzie z pseudoportykiem, sklepienie - tzw. kapa czeska, stylowo utrzymany w duchu neoklasycyzmu. Jest to fundacja Jana Kusiby (portret olejny wisi na ścianie). We wnętrzu wyposażenie z k. XIX w. (własność: Mienie Komunalne Gminy Dębica).

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

PASZCZYNA -Kmiecie przy nr 81, kapliczka, 1890 r., Obiekt murowany z cegły, otynkowany, kubaturowy; prezentuje stylowo prowincjonalny neoklasycyzm. Jest to fundacja M. Trytko. We wnętrzu jest ołtarzyk drewniany, neobarokowy, ludowy, a k. XIX w., oraz obrazy dewocyjne, oleodruki.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

PODGRODZIE, kapliczka przydrożna, mszalna, 1870 r., drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana. Kaplica ekspiacyjna, związana z historią rabacji w Podgrodziu. Przykład sakralnej architektury drewnianej nawiązującej stylowo do neoklasycyzmu o prowincjonalnym charakterze.

PUSTKÓW, kapliczka przydrożna św. Jana Nepomucena, (podworska), XVIII/XIX w. Pierwotnie kapliczka należała do zespołu dworskiego w Pustkowie. Część architektoniczna murowana z cegły, otynkowana, złożona z cokołu i kolumn pseudo klasycystycznych osłoniętych zadaszaniem 2-spadowym; wielokrotnie odnawiana. Pośrodku ażurowego wnętrza, na schodkowej bazie stoi późnobarokowa rzeźba drewniana Świętego z krzyżem w dłoniach, polichromowana; wielowarstwowe przemaalówki, późnobarokowa.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

PUSTKÓW-OSIEDLE, układ przestrzenny i zabudowa osiedla mieszkalnego d. COP-u, 1938-1939, modernizm - w dużym stopniu zachowany bez przekształceń. Zespół zabudowy willowej, i użyteczności publicznej.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków

STASIÓWKA, przy nr 108, kapliczka przydrożna, mur., otynkowana, domkowa, eklektyczna, 1883 r. Zachowuje pierwotne cechy stylowe z czasu powstania. W ostatnim czasie przeprowadzono prace remontowe.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

ZAWADA, nr 24, dom mieszkalny, drewniany, konstrukcji zrębowej, w dobrym stanie technicznym, 1896 r. We wnętrzu domu zachowana jest murowana kuchnia węglowa, piec, oraz bogate wyposażenie. W podwórzu, zamkniętym zabudową z trzech boków znajduje się m.in. stara studnia i piwnica ziemna. Zagroda prezentuje wyjątkowy już dziś przykład domu wiejskiego z wyposażeniem z końca XIX w. Aktualnie funkcjonuje jako Stara zagroda w ramach prowadzonej agroturystyki.

Obiekt ujęty w Gminnej Ewidencji Zabytków.

2. Obiekty postulowane do wpisu do rejestru zabytków ruchomych Gminy Dębica

GUMNISKA, kościół par. rzym.-kat. pw. *Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny*; zabytkowe wyposażenie z poprzedniego, drewnianego kościoła (m.in. lichtarze ołtarzowe neobarokowe; monstrancja neobarokowa) oraz witraże kościoła z lat 1961-62.

GUMNISKA, przy nr 155 a. - kapliczka podworska; rzeźba św. *Jana Nepomucena*, drewno polichromowane, późnobarokowa, XVIII/XIX w.

GUMNISKA, cmentarz parafialny (dolny); nagrobek Konstantego Leliwa Słotwińskiego (1793-1846) kamienna płyta, u wezłowie cokołu z tablicą inskrypcyjną już słabo czytelną, zakończony krzyżem, dekoracja eklektyczna, neobarokowa, 1865 r., sygn. H. Perler we Lwowie. Całość otoczona niskim ogrodzeniem ażurowym, metalowym, ozdobnym, kowalskiej roboty.

LATOSZYN, przy ul. Gajowa 29, nr dz. 725 – kapliczka przydrożna; bogate wyposażenie o tradycji XVIII i XIX-wiecznej.

LATOSZYN, przy nr 156, kapliczka przydrożna; rzeźba św. Jana Nepomucena, drewno polichromowane, późnobarokowa, ludowa, poł. XIX w.

3. Obiekty postulowane do wpisu do Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Dębica

- Braciejowa-Okop, krzyż** drewn. stoi na rozwidleniu drózek asfaltowanych, przy nim rośnie drzewo o rozłożystej koronie, XX w. (zapewne co pewien czas wymieniany na nowy).
- Brzeźnica, budynek młyna,** mur., przy ul. Metalowa 5, po 1945 r.
- Brzeźnica, grób żołnierzy niemieckich,** II wojna światowa w lesie, 2 poł. XX w.; w pobliżu strzelnicy i ul. Kasztanowej.
- Brzeźnica, krzyż** przydrożny, XX w.; w pobliżu nr 15.
- Brzeźnica-Wiełończa** (przy ringu i nr 414), **kapliczka kubaturowa,** domkowa, utrzymana w starej tradycji budownictwa drewnianego, 1976 r.
- Głobikowa, krzyż** przydrożny, przy nr 81 c. Krzyż drewniany, na skrzyżowaniu ramion z figurą Ukrzyżowanego, poniżej tabliczka z tekstem upamiętniającym rok 1981 roku i kręconą w tym miejscu scenę do filmu *Epitafium dla Barbary Radziwiłłówny* oraz 13 maja i zamach na papieża Jana Pawła II. Krzyż usytuowany jest na przydrożnym wzniesieniu, otoczony metalowym, prowizorycznym ogrodzeniem, 1981 r.
- Gumniska, krzyż** przydrożny, przy nr 151 b. Postawiony w 1989 r. upamiętnia pacyfikację wsi z 1944 r. i śmierć kaprała Stanisława Mroczyka ps. „Miecz”. Przebiega tędy „Szlak partyzancki”. Przy krzyżu jest tablica informacyjna.
- Kochanówka, budynek nastawni kolejowej,** mur., ul. Kolejowa, l. 30.XX w.
- Kochanówka, krzyż,** droga w lesie z Bud do Kochanówki, XX w.; koło nr 1.
- Kochanówka, krzyż** przydrożny, XX w.; koło nr 2, nr dz. 2227.
- Kochanówka, krzyż** przydrożny, XX w.; naprzeciw nr 33.
- Kozłów, zagroda wiejska,** pocz. XX w.; nr 6
- Latoszyn, kapliczka-pomnik** Matka Boska z orłem, 2 poł. XX w.; drodze do Nadleśnictwa Gumniska, przy nr 149 b
- Latoszyn, krzyż** metalowy, 2 poł. XX w.; w pobliżu budynku Zespołu Szkół.
- Nagawczyna, dom** drewn., pocz. XX w.; nr 211.
- Nagawczyna,** za lasem nagawczyńsko-zawadzkiem, na pograniczu Stobiernej, **krzyż** drewn. na skrzyżowaniu ramion z kapliczką-obrazem Matki Boskiej Zawadzkiej osłoniętym szkłem.
- Nagawczyna,** w centrum miejscowości i w stronę cmentarza, przy budynku p. Wilk, **krzyż** drewn., XX w.
- Nagawczyna, krzyż** drewn., przy budynku mieszkalnym p. Bukowskich, XX w.
- Nagawczyna,** w polu (p. Strzałkowskich), przy drodze przez las do Zawady; **krzyż** drewn.
- Podgrodzie, krzyż** przydrożny; w Podgrodziu-Grabówce, na skrzyżowaniu dróg, na skarpie, pomiędzy posesjami nr 197 i 198, pod jaworem; nr ewid. dz. 932 (wł. M. i K. Lesiak). W tym miejscu pierwszy, drewniany krzyż postawił w 1 poł. XIX w. Wojciech Wszyński jako podziękowanie za powrót z wojen napoleońskich. Obecny krzyż z metalowym wizerunkiem Chrystusa został postawiony w 1967 r. przez Zofię Wszyńską, jako wymiana poprzedniego, zniszczonego, z którego

drewniany wizerunek Chrystusa umieszczono na ścianie budynku nr 197 Zofii Wyszyńskiej. Miejsce z krzyżem ma wartość historyczno-kulturową.

Podgrodzie, wzgórze Maga (365m n.p.m.) według legendy siedziba króla Bodzona, jednego z najstarszych władców słowiańskich. W czasie walki w obronie grodu, Bodzos miał być pojmany przez najeźdźcę i ukrzyżowany (czy powieszony) w miejscu zwanym do dziś Szubienica (obecnie wzniesienie ze starym drzewem). Jest to miejsce do przebadania archeologicznego.

Pustków Krownice, krzyż drew., koło nr 442, XX w.

Pustków Krownice, krzyż drew., koło nr 443, XX w.

Pustków Krownice, krzyż drew., w polu, z Krownic do Pustkowa, k. 447, XX w.

Pustków Krownice, kapliczka mur. z cegły (słupowa), k. nr 474

Pustków Krownice, krzyż drew., na skrzyżowaniu ramion kapliczka, pod drzewem przy nr 485; XX w.

Pustków-Osiedle, budynek - Dom Kultury d. COP, mur., rozbudowany, 1938 r.; ob. Europejskie Centrum Pamięci i Pojednania, oraz Centrum Kultury i Biblioteka.

Pustków-Osiedle, budynki biurowe COP-u, mur., w stylu modernistycznym, 1938 r.

Pustków-Osiedle, budynek fabryczny, mur., żelbet, l.30.XX w.

Pustków-Osiedle, aleja z mieszanych gatunków drzew. Prowadzi z dawnego przystanku kolejowego. Zachowane są szpalery drzew po obu stronach drogi, pośród terenu niezabudowanego przechodzącego w las. Wskazane opracowanie miejscowego planu zagospodarowania i stosowny zapis umożliwiający ochronę i kontynuację brakującego zadrzewienia.

Pustynia, nr 32; budynek kolejowy, ob. mieszkalny, mur., l.30.XX w.

Pustynia, budynek szkoły podstawowej (korpus, rozbudowany), mur., l.40XX w.

Stasiówka, kapliczka umieszczona na starym dębie, na posesji nr 21 (Helena Dobrowolska)

Zawada, założenie pałacowo-parkowe; piwnica ziemna-lodownia, XIX w.? Położona w niedalekiej odległości od oficyny dworskiej. Posiada formę wału ziemnego z wejściem do wnętrza od północnej strony. Na wale rosną drzewa.

Zawada, założenie pałacowo-parkowe; budynek stajni murowany znajduje się w części folwarcznej założenia. Położony równolegle do sąsiadującego z nim budynkiem stajni (wpisanym do rejestru zabytków). Posiada plan wydłużonego prostokąta, przykryty dachem dwuspadowym, od pn. strony elewacja ceglana.

Zawada, krzyż drew., z datą na tabliczce 1961, 2004; przy nr 16.

Zawada, cmentarz – nagrobki-pomniki z figurami aniołków; klęczącego, z 1896 r., siedzącego, z pocz. XX w., oraz nagrobki z lat 30-tych XX w.

Zawada, krzyż drew., XX w.; przy drodze z Zawady do Stobiernej, na tzw. browarzystku

Zawada, krzyż bet., XX w.; przy drodze z Zawady do Stobiernej, przy nr 190.

VII . GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW GMINY DĘBICA

1. Wykaz obiektów zabytkowych na obszarze gminy Dębica na podstawie kart adresowych GEZ (w układzie alfabetycznym miejscowości)

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ULICA	NR	LOKALIZACJA	MATE- RIAŁ ŚCIAN	DATO- WANIE	REJESTR ZABYT- KÓW
1	Braciejowa	kapliczka przy- drożna	Dębina	koło nr 122 c	przy drodze Braciejowa - Gumniska, na pochyłości skarpy	muro- wana	1843 r., 2002 r.	
2	Braciejowa	krzyż przydrożny		koło nr 92a	przy drodze w Braciejowej	drew- niany	XX w.	
3	Braciejowa	krzyż na mogile upamiętniający miejsce śmierci żołnierzy z 1944	Kalu- żówka		w lesie na zach. od drogi Braciejowa – Głobikowa – miejsce oznakowane tabli- cą szlaku partyzanckiego	żelazo odle- wane i kute	po 1944 r.	
4	Braciejowa	pomnik poległych	Kalu- żówka		w lesie przy drodze Bra- cejowa - Głobikowa -Po- łudnik	kamień, beton	po 1944 r.	
5	Braciejowa	aleja dębowa – relikt dawnego folwarku Berdech			na terenie lasu nad Bracie- jową dostęp z drogi z Bracie- jowa - Stasiówka		1 poł XIX w	
6	Brzeźnica	kościół par. pw. św. Jana Chrzci- ciela			przy drodze Dębica - Mie- lec, na wzniesieniu	muro- wany, cegłany	1905 – 1906 r.	A-107 z dnia 07.12. 2004 r. (kościół z ogro- dze- niem)
7	Brzeźnica	organistówka	Wałowa	2	przy kościele	drew- niana	pocz. XX w.	
8	Brzeźnica	kaplica cmentarna	Szkolna		na pd. od kościoła, na wzniesieniu	muro- wana	poł. XIX w.	
9	Brzeźnica	cmentarz; naj- starsza kwatery	Szkolna		na pd. od kościoła, na wzniesieniu		1 poł. XIX w	
10	Brzeźnica	dawny dwór	Meta- lowa	5	na zachód od kościoła	muro- wany	XVII w? pocz. XX w.	
11	Brzeźnica	szpaler lipowy	Meta- lowa		na terenie podworskim, na granicy z działką plebań- ską		ok. 1870 r.	
12	Brzeźnica	kapliczka (Suli- szów)	Meta- lowa	5	na terenie podworskim	uszła- chet- niony beton	1942 r.	
13	Brzeźnica	krzyż przydrożny	Wałowa	20	przy skrzyżowaniu ul. Wa- łowej i Metalowej	żelazny	pocz. XX w.	
14	Brzeźnica	młyn turbinowy	Mły- narska	63		muro- wany	1 poł. XX w.	
15	Brzeźnica	most kolejowy			nad rzeką <i>Wielopolką</i>	kon- strukcja stalowa,	l. 80. XIX w.	

						nitowana		
16	Brzeźnica	nawierzchnia ulicy	Kolejowa			granit	1937-1939 r.	
17	Brzeźnica	budynek - sklep		68A	przy drodze Dębica - Mielec, w pobliżu kościoła	murowany	l. 50. XX w.	
18	Głobikowa	kapliczka przydrożna		nr 154 A	przy drodze z Głobikowej do Głobikówki, przy wjeździe do dawnego dworu Dolizna.	murowana	1 poł. XIX w.	
19	Głobikowa	kapliczka przydrożna		nr 62 A	przy drodze do <i>Słotwinówki</i> , przy nr 62 A.	murowana	1930 r.	
20	Głobikowa	krzyż przydrożny		nr 101	przy drodze z Głobikówki do Głobikowej, w pobliżu nr 101.	drewniany	pocz. XX w.	
21	Głobikowa	kapliczka przydrożna	Kamieniec	nr 122	przy drodze Głobikowa - Mała, koło przekątnika TV.	murowana	1 poł. XX w.	
22	Głobikowa	krzyż przy alei parku dworskiego			przy drodze i przy wjeździe na teren podworski <i>Górzyszna</i> .	drewniany	XX w.	
23	Głobikowa I	park dworski <i>Górzyszna</i>			przy drodze Braciejowa - Głobikowa, z wjazdem przy krzyżu przydrożnym		XVIII w. 2 poł. XIX w.	A-258 z dnia 16.09.1985 r.
24	Głobikowa II	park dworski <i>Słotwinówka</i>		koło nr 62	w oddaleniu od drogi, w pobliżu nr 62; na wzniesieniu, wśród pól, oznakowany krzyżem i tablicą informacyjną.		XVIII w. 2 poł. XIX w.	A-265 z dnia 30.11.1985 r.
25	Głobikowa	budynek szkoły		nr 81	przy drodze z Braciejowej do Małej, w pobliżu nowej szkoły i kościoła par.	murowany	1911 r.	
26	Gumniska	kościół par. pw. <i>Wniebowzięcia NMP</i>			w pobliżu drogi Latoszyn - Braciejowa	murowany	1957 – 1960 r.	
27	Gumniska	dzwonnica parawanowa			powyżej kościoła par.	żelbet	l. 50. XX w.	
28	Gumniska	kościelisko			powyżej kościoła par., w stronę cmentarza		XVIII w.	
29	Gumniska	kapliczka mszalna	Kopaliny od <i>Dębicy</i>		przy drodze polnej z Gumnisk w kierunku Dębicy, nr dz. 274/1	murowana	1939 r.	
30	Gumniska	kapliczka przydomowa Matki Bożej N. Poczętej		nr 1	na prywatnej posesji, przed budynkiem mieszkalnym.	sztuczny kamień	1985 r.	
31	Gumniska	kapliczka podworska z figurą <i>św. Jana Nepomucena</i>		przy nr 155 A	przy drodze do Latoszyna.	murowana	1 poł. XX w.; rzeźba dREW. XVIII/ XIX w.	
32	Gumniska	kapliczka słupowa		koło nr 80	przy drodze do Dębicy	murowana	l. 50. XX w.	

33	Gumniska	krzyż przydrożny	Kopaliny od Dębicy	koło nr 18	przy rozwidleniu dróg: z Gumnisk do Latoszyna, na wzniesieniu, samotnie	drewniany	XX w.	
34	Gumniska	krzyż przydrożny	Kopaliny od Dębicy		w pobliżu kapliczki mszalnej, przy drodze do Latoszyna, na wzniesieniu, wśród pól.	drewniany	1 poł. XX w.	
35	Gumniska	cmentarz dolny			powyżej kościoła		XIX w.	
37	Gumniska	cmentarz górny			powyżej cmentarza dolnego		1 poł. XIX w.	
38	Gumniska	budynek folwarczny		nr 62		murowany	XIX w.	
39	Kozłów	krzyż przydrożny		przy nr 72	przy skrzyżowaniu dróg lokalnych	żelazny	pocz. XX w.	
40	Kochanówka	dom-d. leśniczówka		koło nr 244	w lesie przy skrzyżowaniu dróg lokalnych	drewniany, potynkowany	po 1950 r.	
41	Latoszyn	kapliczka na cmentarzu cholerycznym			w pobliżu nr 119, pod lasem; wjazd drogą gruntową, koło zakładu drzewnego.	murowana	przed 1849 r., 1982 r.	
42	Latoszyn	kapliczka przydrożna z rzeźbą św. Jana Nepomucena		koło nr 156	przy E-4, na odcinku z Dębicy do Pilzna	murowana	1 poł. XIX w., XX w.; rzeźba drewniana k. XVIII w.	
43	Latoszyn	kaplica mszalna z wyposażeniem		koło ul. Gajowa 29; dz. nr 725	przy drodze z Gumnisk do Latoszyna,	murowana	1910 r.	
44	Latoszyn	krzyż przy kaplicy mszalnej		koło ul. Gajowa 29	przy drodze z Gumnisk do Latoszyna przechodzącej w ul. Gajowej	drewniany	XX w.	
45	Latoszyn	krzyż przydrożny			przy drodze E 4 z Dębicy do Pilzna, w pobliżu d. zajazdu.	żelazny	XIX w.; 2012 r.	
46	Latoszyn	dom – d. zajazd			przy drodze E 4; na odcinku z Dębicy do Pilzna.	murowany	pocz. XIX w.	
47	Nagawczyna	park dworski		koło nr 109	w centrum wsi, koło Firmy Olimp – Laboratories.		XVIII w. 2 poł. XIX w.	A-276 z dnia 20.12. 1985 r.
48	Nagawczyna	dwór			w centrum wsi, koło Firmy Olimp – Laboratories.	murowany	1 poł. XIX w.; l. 20 XX w.	
49	Paszczyna	kaplica mszalna	Kmiecie	nr 81	przy domu mieszkalnym	murowana	1890 r.	

79

50	Paszczyna	kaplica	<i>Kąty</i>	nr 225	w obrębie zagrody	murowana	1873 r.?	
51	Paszczyna	krzyż przydrożny			naprzeciw nr 318 B	drewniany	XX w.	
52	Paszczyna	kapliczka przydrożna	<i>Wielonóżca</i>		w lesie, przy leśniczówce, koło nr 244	drewniana	po 1950 r.	
53	Paszczyna	budynek d. spichlerza dworskiego		nr 62	w centrum wsi	murowany	XIX w.	
54	Paszczyna	budynek folwarczny ?		koło nr 64	w centrum wsi	murowany	XIX w.	
55	Podgrodzie	kaplica ekspiacyjna			w centrum wsi, przy drodze 94 i bocznej prowadzącej do kościoła.	drewniana	1870 r.	
56	Podgrodzie	park dworski			przy drodze prowadzącej do stadionu sportowego.		XVIII w, 2 poł. XIX w.	A-276 z dnia 20.12. 1985 r.
57	Podgrodzie	spichlerz dworski			na terenie parku dworskiego.	murowany	1 poł. XIX w.	
58	Pustków	kapliczka św. Jana Nepomucena			w centrum, na skrzyżowaniu dróg z Dębicy do Mielca, i z Pustkowa do Krownic.	murowana	XVIII/ XIX w.	
59	Pustków	krzyż przydrożny - obelisk		koło.8a	przy drodze.	beton, żelazo	1933 r.	
60	Pustków	krzyż przydrożny		na przeciw nr 375	przy skrzyżowaniu dróg do Pustkowa Osiedle, oraz do Krownic	drewniany	XX w.	
61	Pustków	krzyż przydrożny		koło nr 402	przy skrzyżowaniu dróg.	drewniany	XX w.	
62	Pustków Krownice	przysiółek Budy - budynek d. szkoły		nr 516	przy drodze z Dębicy do Mielca	murowany	l. 30 XX w.; XXI w.	
63	Pustków Krownice	krzyż przydrożny		koło nr 582	przy drodze z Brzeźnicy do Krownic.	żelazny	XX w.	
64	Pustków Krownice	kapliczka przydrożna z figurą <i>Matki Bożej</i>		przy nr 453	w lesie, przy drodze z Brzeźnicy do Krownic	murowana	1938 r.	
65	Pustków- Osiedle	kościół pw. <i>św. Stanisława</i> bpa ob. kaplica cmentarna			w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowany	1937- 1939 r.	A-71 z dnia 21.02. 2003 r.
66	Pustków- Osiedle	willa dyrektora fabryki „Lignoza”		11	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937- 1939 r.	
67	Pustków- Osiedle	willa jednorodzinna		12	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937- 1939 r.	
68	Pustków- Osiedle	willa jednorodzinna		13	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937- 1939 r.	

69	Pustków- Osiedle	willa		14	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
70	Pustków- Osiedle	willa		15	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
71	Pustków- Osiedle	willa		16	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
72	Pustków- Osiedle	willa		17	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
73	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		18	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
74	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		19	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
75	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		20	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
76	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		21	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
77	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		22	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
78	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		23	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
79	Pustków- Osiedle	willa dwurodzinna		24	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowana	1937-1939 r.	
80	Pustków- Osiedle	budynek hotelu		25	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowany	1937-1939 r.	
81	Pustków- Osiedle	blok dla majstrów		28	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowany	1937-1939 r.	
82	Pustków- Osiedle	blok dla majstrów		29	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	murowany	1937-1939 r.	
83	Pustków- Osiedle	blok dla robotników 12 - rodzinny		35	niedaleko Domu Kultury	murowany	1937-1939 r.; l. 50 XX w.	
84	Pustków- Osiedle	blok dla robotników 12 - rodzinny		36	niedaleko Domu Kultury	murowany	1937-1939 r.; l. 50 XX w.	
85	Pustków- Osiedle	budynek portierni			przy głównym wjeździe do d. fabryki „Lignoza”	murowany	1937-1939 r.	
86	Pustków- Osiedle	budynek administracyjny			przy głównym wjeździe do d. fabryki „Lignoza”	murowany	1937-1939 r.	
87	Pustków- Osiedle	kapliczka przydrożna	Wielonóżca	nr 11	przy drodze w obrębie II-go Ringu	drewniana	po 1950 r.	

88	Pustków- Osiedle	nawierzchnia ulicy osiedlowej		przy nr 17	w obrębie zespołu urbanistycznego osiedla	bruk granitowy	1937-1939 r.	
89	Pustków- Osiedle	cmentarz na <i>Górze Śmierci</i>			przy drodze z Pustkowa Osiedle do Paszczyzny		1940-1944 r.	
90	Pustków- Osiedle	cmentarz żołnierzy radzieckich			przy drodze Pustków Osiedle - Ocieka, między ringiem II a III	beton	1944 r., po 1950 r.	
91	Pustków- Osiedle	zespół „Ringów”			po obu stronach drogi z Pustkowa Osiedle do Ocieki	beton	1940-1944 r.	
92	Pustynia (Kozłów)	kościół św. Stanisława bpa ob. kaplica cmentarna w Kozłowie			na cmentarzu w pobliskiej miejscowości Kozłów, położonej na trasie Dębica – Mielec; wjazd boczną dróżką, i przez tory kolejowe.	drewniany	1661 r.	A-201 z dnia 05.12. 1979 r.
93	Pustynia	dawny dwór			w pobliżu kościoła paraf., przy drodze z Pustyni do Dębicy; nad stawem	murowany	XVI/ XVII, XX w.	A - 144 z dnia 27.02. 1978 r.
94	Pustynia	zespół stawów podworskich			przy autostradzie A4		XVI/ XVII w.	A - 144 z dnia 27.02. 1978 r.
95	Pustynia	budynek stacji kolejowej			po wschodniej stronie drogi z Dębicy do Mielca, po prawej stronie.	murowany	l. 50. XX w.	
96	Stasiówka	kapliczka przydrożna		przy nr 108	przy drodze z Dębicy do Małej, na przeciw nr 108, na niewielkim wzniesieniu.	murowana	1883 r.	
97	Stasiówka	kapliczka przydrożna		przy nr 89 a	przy drodze do Łupin, w pobliżu skrzyżowania z drogą lokalną.	murowana	k. XIX w.	
98	Stasiówka	krzyż przydrożny		przy nr 12	przy drodze lokalnej do Zawady, na wzniesieniu	drewniany	XX w.	
99	Stasiówka	krzyż przydrożny		przy nr 47	przy drodze Stasiówka-Łupiny	drewniany	XX w.	
101	Stasiówka	krzyż przydrożny		nr 45	przy skrzyżowaniu dróg ze Stasiówki do Łupin, na lekkim wzniesieniu	drewniany	XX w.	
102	Stasiówka	budynek dawnej szkoły		nr 130.	koło kościoła	murowany	1929 r.	
103	Stobierna -	kapliczka przydrożna	La-skowa	koło nr 145	przy drodze polnej	drewniana	ok. 1915 r.	
104	Stobierna	kapliczka przydrożna		przy nr 138	na posesji Cichockich, frontem zwrócona do drogi.	murowana	ok. 1910	
105	Stobierna	kapliczka przydrożna		przy nr 135	na posesji Gulisów, frontem skierowana ku drodze do Zawady i do Stasiówki	murowana	pocz. XX w.	
106	Stobierna	krzyż przydrożny		przy nr 45	przy skrzyżowaniu dróg ze Stasiówki do Łupin, na lekkim wzniesieniu, w partii pola, na przeciw	drewniany	XX w.	

					lasu, miejsce po d. karcz- mie			
107	Zawada	kościół par. pw. Narodzenia NMP.	Bobrek		na wzniesieniu nad drogą z Zawady do Stobiernej	muro- wany	1646 - 1656; 1991 r.	A-309 z dnia 30.05. 1987 r.
108	Zawada	kapliczka NMP Niepokalanie Poczętej		koło nr 94	przy drodze 94 z Ropczyc do Dębicy, za karczmą dworską	sztuczny kamień	1920 r.	
109	Zawada	krzyż przydrożny		nr 1	koło wjazdu do folwarku, przy drodze prowadzącej do kościoła.	drew- niany	1989 r.	
110	Zawada	założenie pała- cowo – parkowe z folwarkiem			przy skrzyżowaniu drogi nr 94 z Ropczyc do Dębicy i z drogą do Stobiernej		XVI, XVII; pocz. XIX; XX w.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
111	Zawada	kaplica z basztą			założenie pałacowo-par- kowe przy drodze nr 94, w centrum parku	muro- wana	XVI w.; 1820 – 1821 r	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
112	Zawada	pałac			założenie pałacowo-par- kowe przy drodze nr 94, w centrum parku	muro- wany	1918 r.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
113	Zawada	oficyna dworska			założenie pałacowo-par- kowe przy drodze nr 94, w centrum parku	muro- wana	po 1820 r.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
114	Zawada	studnia z dwoma kamiennymi obe- liskami			założenie pałacowo-par- kowe przy drodze nr 94, koło pałacu	cembro- wina mu- rowana	1 poł. XIX w.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
115	Zawada	pralnia			założenie pałacowo-par- kowe przy drodze nr 94, koło kaplicy	muro- wana	po 1821 r.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
116	Zawada	park			część parkowa założenia przy drodze nr 94		XVI- XIX w.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
117	Zawada	budynek rząd- cówki			folwarczna część założenia pałacowo-parkowego przy drodze nr 94, koło potoku Zawadka	muro- wany	1938 r.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
118	Zawada	budynek stajni			folwarczna część założenia pałacowo-parkowego przy drodze nr 94	muro- wany	2 poł. XIX w.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
119	Zawada	budynek chmie- larni			folwarczna część założenia pałacowo-parkowego przy drodze nr 94	muro- wany	1. 30. XX w.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.
120	Zawada	budynek gorzelnii			folwarczna część założenia pałacowo-parkowego przy drodze nr 94	muro- wany	1938 r.	A-253 z dnia 18.03. 1972 r.

121	Zawada	wieża bramna			założenie pałacowo-parkowe przy drodze 94, frontowa część założenia	murowana	po 1850 r.	A-253 z dnia 18.03.1972 r.
122	Zawada	mur ogrodzenia zespołu pałacowo-parkowego			przy skrzyżowaniu drogi nr 94 z Ropczyca do Dębicy z drogą do Stobiernej	murowany	XVIII/XIX; XX w.	A-253 z dnia 18.03.1972 r.
123	Zawada	aleja podworska			wzdłuż drogi z Zawady w kierunku Pustyni		XIX w.	
124	Zawada	zajazd przydrożny			przy drodze nr 94, na przeciw bramy wjazdowej do założenia	murowany	XVIII/XIX w.; XX w.	A-254 z dnia 10.12.1969 r.

2. Wykaz stanowisk archeologicznych na obszarze gminy Dębica na podstawie AZP (w układzie alfabetycznym miejscowości)

Lp.	Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	obszar AZP	Nr na obszarze AZP	Funkcja	Chronologia stanowiska	Nr decyzji i data wpisu do rejestru zabytków
1.	Braciejowa stan.1	104-71	1	1. grodzisko Okop 2. osada 3. osada lub grodzisko (por. pkt 1)	k. łużycka? lub wczesne średniowiecze IX-X w. prahistoria wcz. średniowiecze	A-686 z dnia 22.12.1971 r.
2.	Braciejowa stan. 2	104-71	2	gród stożkowy Zamczysko	chronologia nieokreślona (prawdop. wczesne średniowiecze) XI-XIII w.	A-364 z dnia 08.11.1993 r.
3.	Braciejowa stan. 3	104-71	3	śląd osadnictwa	epoka kamienia-wcz. EB	
4.	Braciejowa stan. 4	104-71	4	p. osadniczy	wcz. EB?	
5.	Braciejowa stan. 5	104-71	5	p. osadniczy	neolit	
6.	Braciejowa stan. 6	104-71	6	śląd osadnictwa	prahistoria	
7.	Braciejowa stan. 7	104-71	7	p. osadniczy	neolit	
8.	Braciejowa stan. 8	104-71	8	śląd osadnictwa	p. f. wcz. średniowiecza	
9.	Brzeźnica stan. 2	101-71	49	osada osada osada osada	neolit okres rzymski prahistoria wcz. średniowiecze późne średniowiecze	
10.	Brzeźnica stan. 3	101-71	50	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	epoka brązu późny okres brązu wcz. średniowiecze	
11.	Brzeźnica stan. 4	101-71	51	osada	neolit	
12.	Brzeźnica stan. 5	101-71	52	osada	późny okres rzymski	
13.	Brzeźnica stan. 6	101-71	53	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit okres rzymski wcz. średniowiecze późne średniowiecze	
14.	Brzeźnica stan. 7	101-71	54	osada osada	późny okres rzymski wcz. średniowiecze	
15.	Brzeźnica stan. 8	101-71	55	śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze	
16.	Brzeźnica stan. 9	101-71	56	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prahistoria wcz. średniowiecze	
17.	Brzeźnica stan. 10	101-71	57	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	epoka kamienia/wcz. epoka brązu epoka brązu? prahistoria wcz. średniowiecze	
18.	Brzeźnica stan. 11	101-71	58	obiekt obronny?	wcz. średniowiecze?	
19.	Brzeźnica stan. 12	101-71	59	osada	późny okres rzymski	
20.	Brzeźnica stan. 13	101-71	60	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	epoka kamienia/wcz. epoka brązu późne średniowiecze okres nowożytny	
21.	Brzeźnica stan. 14	101-71	61	śląd osadnictwa osada osada osada śląd osadnictwa	epoka kamienia/wcz. epoka brązu neolit prahistoria wcz. średniowiecze	

					okres nowożytny	
22.	Brzeźnica stan. 15	101-71	62	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu prehistoria wcz. średniowiecze	
23.	Brzeźnica stan. 16	101-71	63	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria późne średniowiecze	
24.	Brzeźnica stan. 17	101-71	64	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze okres nowożytny	
25.	Brzeźnica stan. 18	101-71	65	śląd osadnictwa osada osada osada	epoka brązu późny okres rzymski prehistoria okres nowożytny	
26.	Brzeźnica stan. 19	101-71	66	osada śląd osadnictwa osada osada osada	neolit wcz. epoka brązu epoka brązu prehistoria wcz. średniowiecze	
27.	Brzeźnica stan. 20	101-71	67	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit okres rzymski wcz. średniowiecze	
28.	Brzeźnica stan. 1	102-71	1	cmentarzysko kurhanowe Las Borek	X-XI w.	A-19 z dnia 07.09.1976 r.
29.	Brzeźnica stan. 40	102-71	10	?	nowożytna	
30.	Brzeźnica stan. 11	102-71	11	?	późne średniowiecze	
31.	Brzeźnica stan. 22	102-71	18	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria wczesne średniowiecze	
32.	Brzeźnica stan. 23	102-71	19	śląd osadnictwa	prehistoria	
33.	Brzeźnica stan. 24	102-71	20	śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy	
34.	Brzeźnica stan. 25	102-71	21	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
35.	Brzeźnica stan. 26	102-71	28	śląd osadnictwa osada osada	prehistoria średniowiecze nowożytna	
36.	Brzeźnica stan. 27	102-71	29	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
37.	Brzeźnica stan. 28	102-71	30	osada	wczesne średniowiecze	
38.	Brzeźnica stan. 29	102-71	31	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
39.	Brzeźnica stan. 30	102-71	32	osada	nowożytna	
40.	Brzeźnica stan. 31	102-71	33	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
41.	Brzeźnica stan. 32	102-71	34	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia nowożytna	
42.	Brzeźnica stan. 33	102-71	35	osada	nowożytna	
43.	Brzeźnica stan. 34	102-71	36	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
44.	Brzeźnica stan. 35	102-71	37	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
45.	Brzeźnica stan. 36	102-71	38	osada	wczesne średniowiecze	
46.	Brzeźnica stan. 37	102-71	39	śląd osadnictwa osada	prehistoria nowożytna	
47.	Brzeźnica stan. 38	102-71	40	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia prehistoria	
48.	Brzeźnica stan. 39	102-71	41	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
49.	Brzeźnica stan. 41	102-71	49	śląd osadnictwa	późne średniowiecze	
50.	Głobikowa stan. 1	105-71	1	śląd osadnictwa	średniowiecze	
51.	Głobikowa stan. 2	105-71	2	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
52.	Głobikowa stan. 3	105-71	3	śląd osadnictwa	średniowiecze	
53.	Głobikowa stan. 4	105-71	4	śląd osadnictwa	średniowiecze	
54.	Głobikowa stan. 5	105-71	5	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia średniowiecze	
55.	Głobikowa stan. 6	105-71	6	śląd osadnictwa	średniowiecze	
56.	Głobikowa stan. 7	105-71	7	śląd osadnictwa	prehistoria	

86

57	Głobikowa stan. 8	105-71	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia neolit neolit KPL średniowiecze	
58.	Głobikowa stan. 9	105-71	24	śląd osadnictwa osada	prahistoria średniowiecze	
59	Głobikowa stan. 10	105-71	25	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
60	Głobikowa stan. 11	105-71	26	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
61	Głobikowa stan. 12	105-71	27	śląd osadnictwa	nowożytna	
62	Głobikowa stan. 13	105-71	28	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
63	Głobikowa stan. 14	105-71	35	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
64	Głobikowa stan. 15	105-71	36	śląd osadnictwa	średniowiecze	
65	Głobikowa stan. 16	105-71	37	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
66	Gumniska Fox stan. 1	104-70	19	śląd osadnictwa	neolit	
67	Kozłów stan. 1	102-71	2	śląd osadnictwa	neolit	
68	Kozłów stan. 2	102-71	15	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
69	Kozłów stan. 3	102-71	16	śląd osadnictwa osada osada osada	prahistoria epoka brązu średniowiecze nowożytna	
70	Kozłów stan. 4	102-71	17	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	prahistoria średniowiecze nowożytna	
71	Kozłów stan. 5	102-71	22	śląd osadnictwa osada	prahistoria nowożytna	
72	Kozłów stan. 6	102-71	23	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia nowożytna	
73.	Kozłów stan. 7	102-71	24	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia średniowiecze	
74.	Kozłów stan.8	102-71	25	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
75	Latoszyn stan. 1	103-70	11	grodzisko ??? /domniemane/	?	
76	Latoszyn stan. 2	103-70	66	śląd osadnictwa	prehistoria	
77	Latoszyn stan. 3	103-70	67	śląd osadnictwa	neolit?	
78	Latoszyn stan. 4	103-70	68	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nowożytna późne średniowiecze	
79	Latoszyn stan. 5	103-70	69	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
80	Latoszyn stan. 6	103-70	70	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria nowożytna epoka kamienia	
81	Latoszyn stan. 7	103-70	71	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późne średniowiecze epoka kamienia	ochrona konserwatorska
82	Latoszyn stan. 8	103-70	72	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria schyłek paleolitu	
83	Latoszyn stan. 9	103-70	73	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	
84	Latoszyn stan. 10	103-70	74	osada śląd osadnictwa	późne średniowiecze prehistoria	
85	Latoszyn stan. 11	103-70	75	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nowożytna epoka kamienia	
86	Latoszyn stan. 12	103-70	76	osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres rzymski nowożytna prehistoria	
87.	Latoszyn stan. 13	103-70	77	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze epoka kamienia	
88	Latoszyn stan. 14	103-70	78	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria prehistoria	
89	Latoszyn stan. 15	103-70	79	śląd osadnictwa	epoka kamienia	ochrona kon-

						serwatorska
90	Latoszyn stan. 16	103-70	80	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria późne średniowiecze	
91	Latoszyn stan. 17	103-70	81	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	nowożytna prehistoria	
92	Nagawczyna stan. 1	103-71	44	śląd osadnictwa	neolit	
93	Nagawczyna stan. 2	103-71	45	śląd osadnictwa	prahistoria	
94	Nagawczyna stan. 3	103-71	46	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
95	Nagawczyna stan. 4	103-71	47	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze średniowiecze	
96	Nagawczyna stan. 5	103-71	48	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
97	Nagawczyna stan. 6	103-71	49	śląd osadnictwa	prahistoria	
98	Nagawczyna stan. 7	103-71	50	śląd osadnictwa	prahistoria	
99	Nagawczyna stan. 8	103-71	51	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
100	Nagawczyna stan. 9	103-71	52	śląd osadnictwa osada	prahistoria średniowiecze	
101	Nagawczyna stan. 10	103-71	53	osada śląd osadnictwa	prahistoria średniowiecze	
102	Nagawczyna stan. 11	103-71	54	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit prahistoria	
103	Nagawczyna stan. 12	103-71	55	śląd osadnictwa	średniowiecze	
104	Nagawczyna stan. 13	103-71	56	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	eołit prahistoria	
105	Nagawczyna stan. 14	103-71	57	osada	średniowiecze	
106	Paszczyna stan. 1	102-71	4	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia wczesne średniowiecze	
107	Paszczyna stan. 2	102-71	5	osada	nowożytna	
108	Paszczyna stan. 3	102-71	6	osada	nowożytna	
109	Paszczyna stan. 4	102-71	7	śląd osadnictwa osada	prahistoria nowożytna	
110	Paszczyna stan. 5	102-71	8	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia nowożytna	
111	Paszczyna stan. 6	102-71	9	osada	późne średniowiecze - nowo- żytna	
112	Paszczyna stan. 7	102-71	46	śląd osadnictwa osada	prahistoria średniowiecze	
113	Paszczyna stan. 8	102-71	47	osada	średniowiecze	
114	Paszczyna stan. 9	102-71	48	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
115	Paszczyna stan. 10	102-71	50	śląd osadnictwa	prahistoria	
116	Paszczyna stan. 11	102-71	51	osada	średniowiecze	
117	Paszczyna stan. 12	102-71	52	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
118	Paszczyna stan. 13	102-71	53	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
119	Paszczyna stan. 14	102-71	54	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia nowożytna	
120	Paszczyna stan. 15	102-71	55	osada	nowożytna	
121	Paszczyna stan. 16	102-71	56	osada	nowożytna	
122	Paszczyna stan. 17	102-71	57	osada	nowożytna	
123	Paszczyna stan. 60	102-71	21	osada	wczesne średniowiecze	
124	Paszczyna stan. 61	102-71	22	osada ? osada ?	wczesne średniowiecze nowożytność	
125	Podgrodzie stan. 1	103-70	12	osada?	prehistoria	
126	Podgrodzie stan. 2	103-70	13	śląd osadnictwa	neolit	
127	Podgrodzie stan. 3	103-70	52	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria późne średniowiecze	
128	Podgrodzie stan. 4	103-70	53	osada śląd osadnictwa	prehistoria nowożytna	
129	Podgrodzie stan. 5	103-70	54	śląd osadnictwa	epoka kamienia	

				śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit? sch.brązu-okr. halszt. prehistoria wczesne średniowiecze	
130	Podgrodzie stan. 6	103-70	55	śląd osadnictwa	prehistoria	
131	Podgrodzie stan. 7	103-70	56	śląd osadnictwa osada	prehistoria późne średniowiecze	
132	Podgrodzie stan. 8	103-70	57	śląd osadnictwa	prehistoria	
133	Podgrodzie stan. 9	103-70	58	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prehistoria nowożytna	
134	Podgrodzie stan. 10	103-70	59	osada śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze nowożytna	
135	Podgrodzie stan. 11	103-70	60	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa	prehistoria późne średniowiecze nowożytna prehistoria	
136	Podgrodzie stan. 12	103-70	61	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze późne średniowiecze nowożytna wczesne średniowiecze	
137	Podgrodzie stan. 13	103-70	62	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
138	Podgrodzie stan. 14	103-70	63	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit ? prehistoria epoka kamienia	
139	Podgrodzie stan. 15	103-70	64	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze późne średniowiecze prehistoria	
140	Podgrodzie stan. 16	103-70	65	śląd osadnictwa	prehistoria	
141	Podgrodzie stan. 17	104-70	13	osada osada śląd osadnictwa	epoka brązu/wcz. epoka żelaza prahistoria średniowiecze	
142	Podgrodzie stan. 18	104-70	14	śląd osadnictwa osada osada	epoka kamienia epoka brązu/wcz. epoka żelaza prahistoria	
143	Podgrodzie stan. 19	104-70	15	osada osada	ep.br./wcz. epoka żelaza prahistoria	
144	Podgrodzie stan. 20	104-70	50	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu prahistoria	
145	Podgrodzie stan. 21	104-70	51	osada śląd osadnictwa	prahistoria wczesne średniowiecze	
146	Podgrodzie stan. 22	104-70	52	śląd osadnictwa	prahistoria	
147	Podgrodzie stan. 23	104-70	53	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze średniowiecze	
148	Podgrodzie stan. 23	104-70	79	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
150	Pustków stan. 30	101-71	68	osada osada osada śląd osadnictwa	epoka brązu prehistoria wcz. średniowiecze późne średniowiecze	
151	Pustków stan. 13	101-71	69	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada osada	epoka kamienia/wcz. epoka brązu epoka brązu prahistoria wcz. średniowiecze okres nowożytny	
152	Pustków stan. 14	101-71	70	śląd osadnictwa osada	epoka brązu prehistoria	

				osada osada osada	wcz. średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	
153	Pustków stan. 15	101-71	71	śląd osadnictwa osada osada	późny okres rzymski wcz. średniowiecze okres nowożytny	
154	Pustków stan. 16	101-71	72	śląd osadnictwa	okres nowożytny	
155	Pustków stan. 17	101-71	73	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wcz. epoka brązu późne średniowiecze okres nowożytny	
156	Pustków stan. 18	101-71	74	śląd osadnictwa osada osada śląd osadnictwa osada	epoka kamienia/wcz. epoka brązu prehistoria wcz. średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	
157	Pustków stan. 19	101-71	75	osada	okres nowożytny	
158	Pustków stan. 20	101-71	76	śląd osadnictwa śląd osadnictwa (kuź- nia)	epoka średniowiecza okres nowożytny	
159	Pustków stan. 21	101-71	77	śląd osadnictwa	neolit/wcz. epoka brązu	
160	Pustków stan. 22	101-71	78	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	wcz. średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	
161	Pustków stan. 23	101-71	79	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia/wcz. epoka brązu epoka średniowieczna okres nowożytny	
162	Pustków stan. 24	101-71	80	śląd osadnictwa	neolit	
163	Pustków stan. 24	101-71	81	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia/wcz. epoka brązu okres nowożytny	
164	Pustków stan. 26	101-71	82	śląd osadnictwa	prahistoria	
165	Pustków stan. 27	101-71	83	śląd osadnictwa	k. łużycka?/epoka brązu?	
166	Pustków stan. 28	101-71	84	osada śląd osadnictwa	neolit prahistoria	
167	Pustków stan. 29	101-71	85	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wcz. średniowiecze prahistoria	
168	Pustynia stan. 1	102-71	26	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
169	Pustynia stan. 2	102-71	59	śląd osadnictwa	neolit	
170	Stasiówka stan. 1	103-71	4	śląd osadnictwa	wcz. epoka brązu	
171	Stasiówka stan. 8	103-71	5	śląd osadnictwa	wcz. epoka brązu	
172	Stasiówka stan. 9	103-71	36	osada osada	neolit wczesne średniowiecze	
173	Stasiówka stan. 10	103-71	37	śląd osadnictwa	średniowiecze	
174	Stasiówka stan. 11	103-71	38	osada	wczesne średniowiecze	
175	Stasiówka stan. 12	103-71	39	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
176	Stasiówka stan. 13	103-71	40	osada	prahistoria	
177	Stasiówka stan. 14	103-71	41	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia prahistoria średniowiecze	
178	Stasiówka stan. 15	103-71	42	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
179	Stasiówka stan. 16	103-71	43	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
180	Stasiówka stan. 17	103-71	69	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
181	Stasiówka stan. 18	103-71	70	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze	
182	Stasiówka stan. 19	103-71	71	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	neolit wczesne średniowiecze średniowiecze	
183	Stasiówka stan. 20	103-71	72	osada	wczesne średniowiecze	

184	Stasiówka stan. 21	103-71	73	śląd osadnictwa	prahistoria	
185	Stasiówka stan. 22	103-71	74	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
186	Stasiówka stan. 23	103-71	75	śląd osadnictwa	neolit	
187	Stasiówka stan. 24	103-71	76	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia średniowiecze	
188	Stasiówka stan. 25	103-71	77	osada	okres rzymski	
189	Stasiówka stan. 1	104-71	54	śląd osadnictwa	wcz. EB	
190	Stasiówka stan. 2	103-71	55	śląd osadnictwa	neolit?	
191	Stasiówka stan. 3	103-71	56	śląd osadnictwa	epoka kamienia-wcz. EB	
192	Stasiówka stan. 4	103-71	57	śląd osadnictwa	neolit	
193	Stasiówka stan. 5	103-71	58	p. osadniczy KPL.?	neolit	
194	Stasiówka stan. 6	103-71	59	śląd osadnictwa	neolit	
195	Stasiówka stan. 7	103-71	60	śląd osadnictwa	epoka kamienia-wcz. EB	
196	Stasiówka stan. 8	103-71	61	śląd osadnictwa	epoka kamienia-wcz. EB	
197	Stobierna stan. 1	103-71	1	śląd osadnictwa	neolit	
198	Stobierna stan. 4	103-71	5	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
199	Stobierna stan. 2	103-71	6	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit prahistoria	
200	Stobierna stan. 5	103-71	63	śląd osadnictwa osada	neolit epoka brązu	
201	Stobierna stan. 6	103-71	64	osada	neolit	
202	Stobierna stan. 7	103-71	65	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
203	Stobierna stan. 8	103-71	66	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia neolit	
204	Stobierna stan. 9	103-71	67	śląd osadnictwa	neolit	
205	Stobierna stan. 10	103-71	68	śląd osadnictwa	prahistoria	
206	Stobierna stan. 11	103-71	81	śląd osadnictwa	epoka kamienia (neolit?)	
207	Stobierna stan. 12	103-71	82	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit prahistoria średniowiecze	
208	Stobierna stan. 13	103-71	92	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit prahistoria	
209	Stobierna stan. 14	103-71	93	osada	prahistoria	
210	Stobierna stan. 15	103-71	94	śląd osadnictwa	średniowiecze	
211	Stobierna stan. 16	103-71	95	osada śląd osadnictwa	neolit epoka brązu	
212	Stobierna stan. 17	103-71	96	osada	neolit	
213	Stobierna stan. 18	103-71	97	osada	neolit	
214	Stobierna stan. 19	103-71	98	osada	neolit	
215	Stobierna stan. 20	103-71	99	osada	neolit	
216	Stobierna stan. 21	103-71	100	śląd osadnictwa osada	neolit epoka brązu	
217	Stobierna stan. 22	103-71	101	osada osada	neolit epoka brązu	
218	Stobierna stan. 23	103-71	102	osada	prahistoria (neolit?)	
219	Stobierna stan. 24	103-71	103	śląd osadnictwa	neolit	
220	Zawada stan. 1	103-71	2	ruiny pałacu	nowożytna	
221	Zawada stan. 2	103-71	58	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa	neolit prahistoria średniowiecze	
222	Zawada stan. 3	103-71	59	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
223	Zawada stan. 4	103-71	60	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	prahistoria średniowiecze	
224	Zawada stan. 5	103-71	61	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
225	Zawada stan. 6	103-71	62	śląd osadnictwa	neolit	
226	Zawada stan. 7	103-71	78	śląd osadnictwa	prahistoria	
227	Zawada stan. 8	103-71	79	osada	późny okres rzymski	

91

228	Zawada stan. 9	103-71	80	śląd osadnictwa	epoka kamienia	
229	Zawada stan. 10	103-71	83	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	późny okres rzymski średniowiecze	

VIII MATERIAŁY ILUSTRACYJNE

1. Obszary z terenu gminy, na których znajdują się zabytki lub ich zespoły mające znaczenie dla krajobrazu kulturowego, wymagające uwzględnienia przy opracowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. – plansze: I – XXII.
2. Główne kierunki działań wyznaczone w gminnym programie opieki nad zabytkami, pokazane w kontekście przestrzennym gminy. – plansze: XXII – XXIV.
3. Dokumentacja fotograficzna wybranych obiektów zabytkowych z terenu gminy. Stan aktualny zarejestrowany w pierwszej połowie 2017 r. – plansze: XXV – XLVII.

GMINNY PROGRAM OPIEKI nad ZABYTKAMI

dla

GMINY DĘBICA

NA LATA 2017 - 2020

Część I

ZAŁĄCZNIK
DO UCHWAŁY NR XXXV/380/2017
RADY GMINY DĘBICA
Z DNIA 28.07.2017

**PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY**
mer Piotr Żybura

PODKARPACKI WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR ZABYTKÓW
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
z siedzibą w Przemysłu
Delegatura w Rzeszowie
35-064 Rzeszów, ul. Mickiewicza 7
tel/fax 17 853-94-61, 17 853-94-62
NIP: 795-20-71-175

Załącznik nr 1

do pisma/postanowienia/decyzji

L. UOZ-R-RDZ 5120.24.2017.7

dnia 06.09.2017

Z upoważnienia
Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Przemysłu

Grażyna Piłkiewicz
GŁÓWNY SPECJALISTA
Delegatura Wojewódzkiego
Urzędu Ochrony Zabytków w Rzeszowie

ZAŁĄCZNIK
DO UCHWAŁY NR XXXV/390/2017
RADY GMINY DĘBICA
Z DNIA 28.07.2017

**PRZEWODNICZĄCY
RADY GMINY**
mgr Piotr Żybura

PODKARPACKI WOJEWÓDZKI
KONSERWATOR ZABYTKÓW

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
z siedzibą w Przemyślu
Delegatura w Rzeszowie
35-064 Rzeszów, ul. Mickiewicza 7
tel./fax 17 853-94-61, 17 853-94-62
NIP: 795-20-71-175

Załącznik nr 4

do Uchwały/postanowienia/decyzji

L.dz. UOZ-R: RDZ.5120.24.2017

z dnia 06.07.2017

Z upoważnienia
Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
w Przemyślu

Grażyna Piętańdz
GŁÓWNY SPECJALISTA
Delegatura Wojewódzkiego
Urzędu Ochrony Zabytków w Rzeszowie

GMINNY PROGRAM OPIEKI nad ZABYTKAMI dla GMINY DĘBICA NA LATA 2017 - 2020

Część II Studium Wartości Kulturowych

